

ACADEMIA ROMÂNĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI
XVII

CĂLĂTORI POLONI IN ȚĂRILE ROMÂNE

DE
P. P. PANAITESCU

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1930

Vă mulțumesc C. Karadja
cu multă prietenie
P. P. Panaiteșcu.

ACADEMIA ROMÂNĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI
XVII

CĂLĂTORI POLONI IN ȚĂRILE ROMÂNE

DE
P. P. PANAITESCU

CVLTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1930

INTRODUCERE

Importanța descrierilor de călătorii ca izvoare istorice. Între izvoarele externe ale istoriei românilor, descrierile de călătorii au o situație aparte. Sânt de sigur foarte atractive prin elementul lor de pitoresc și de anecdotic. Importanța lor reală pentru istorie stă însă în aceea că ele cuprind observații asupra instituțiilor, monumentelor și obiceiurilor, despre cari adesea lipsesc știri în izvoarele interne, pentru că un scriitor care trăiește în mijlocul lor nu le acordă importanță, le consideră cunoscute de cetitorii lui, pe când unui străin, care nu le are în țara lui, îi atrag atenția, ca lucruri exotice.

Nu trebuie însă exagerată această importanță, un călător, care trece prin țară nu poate vedea și mai ales nu are puțința să înțeleagă totul, el notează în genere ce e mai bățător la ochi, ce e mai adânc și mai ascuns nu poate pricepe decât foarte rar.

În genere călătoriile ne dau descrieri despre aspectul orașelor, satelor, a monumentelor, viața dela curte: (audiențe, banchete), obiceiuri și instituții (costume, armata, negustorii, viața populară) și multe note asupra relațiilor politice, adesea și știri asupra unor personalități dominante dela noi ¹⁾).

Călătorii poloni. Călătorii poloni, prin numărul lor mare și prin importanța relațiilor lor de călătorie, ocupă un loc aparte între acești oaspeți ai țărilor noastre.

Aproape toți sânt soli oficiali ai Poloniei trimiși la Constantinopol; drumul soliei lor trecea mai totdeauna prin Moldova, câteodată și prin Țara Românească.

Solii erau datori să prezinte la întoarcerea lor o relație către

¹⁾ Cf. pentru călătorii străini în țările noastre Al. Sadi-Ionescu. [*Bibliografia călătorilor streini în țările noastre*. București, 1916] lucrare neterminată, merge până la 1650 și N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, ed. II, București, 1928.

dietă și pentru a pregăti relația țineau un jurnal, care făcea parte apoi din actele oficiale ale soliei și era prezentat cu ele regelui și dietei. Jurnalul era ținut de solul însuș sau de secretar sau de un alt membru al soliei, adesea aveau două și chiar trei jurnale deosebite pentru aceeaș călătorie. Ele nu cuprindeau numai amănunte diplomatice asupra misiunii oficiale cu care era însărcinat solul, ci trebuiau să aibă tot felul de știri, cari să informeze dieta și pe rege asupra stării de lucruri din regiunea străbătută: starea drumurilor, descrierea orașelor și satelor, obiceiurile, primirile și banchetele și ceremonialul lor, observații asupra persoanelor cu cari s'a întâlnit solul, viața economică, etc. Multe din aceste jurnale sânt pline de observații personale foarte pitorești.

Importanța acestor descrieri de călătorii polone este mărită prin faptul că autorii lor, ca niște vecini cari ne cunoșteau, puteau să înțeleagă și să aprecieze mai multe din viața poporului și organizarea statului românesc decât occidentalii. Pe de altă parte mulți din solii poloni trimiși la Constantinopol nu sânt călători obișnuiți, ci înalte personalități politice, având și o cultură deosebită, cum e de pildă un Oświęcim, care văzuse aproape toată Europa, sau un Radziejowski și un Rafael Leszczyński (tatăl regelui Stanislav).

Mulți din acești nobili poloni întrețineau relații personale cu boerii și domnii din țările noastre; Gniński cunoștea pe Miron Costin, Rafael Leszczyński are conversații cu Dimitrie Cantemir.

Toate acestea cresc autoritatea și valoarea acestor relații de călătorie.

Vechimea lor este destul de însemnată: primul călător polon publicat în colecția de față a trecut prin Moldova la 1557, iar cei mai mulți sânt din veacul XVII. Toate relațiile sânt în limba polonă, unele din ele au fost publicate în colecții de materiale istorice sau periodice, pentru acestea m'am mulțumit să dau numai în traducere partea care privește țara noastră, altele sânt inedite și am avut fericirea să le găsesc între manuscrisele bibliotecilor din Lwów, Cracovia și Varșovia. Pasajele cari privesc țările noastre din aceste manuscrise le-am publicat în original și în traducere. Câteva numai din relațiile

de călătorie le-am dat sub formă de rezumat, fie din pricină că n'am avut la îndemână textul relațiunii și amănuntele privitoare la țara noastră sânt culese din studii ale istoricilor poloni moderni (relațiile No. II și VIII), fie că autorul relației îneacă știrile despre români într'un noian de citate din diverși autori cunoscuți sau de considerații fără interes pentru noi (relațiile No. XVIII și XX), pentru celelalte toate s'a dat textul autorului.

Fiecare relație e precedată de note asupra autorului și relației lui de călătorie și completată cu câteva note asupra textului.

Nu am cuprins, bine înțeles, în această colecție decât relațiile de călătorie cari n'au fost traduse până acum în românește și nici n'au fost utilizate de istoricii noștri ¹⁾.

¹⁾ Unele din relațiile de călătorie cuprinse în acest volum au fost utilizate, în ceea ce privește partea care vorbește de Bulgaria, de Hr. Keseacov, *Стари пътувания през България*, Sofia, 1922.

I. Călătoria lui Erasm Otwinowski

1557

Este cea mai veche descriere de călătorie polonă în Moldova. Erasm Otwinowski a însoțit solia lui Andrei Bzicki, castelan de Chelm, trimis în Turcia de regele Sigismund-August. Autorul jurnalului de călătorie e cunoscut și printr'o traducere în limba polonă a poemelor poetului persan Saadi. Manuscrisul descrierii de călătorie se află în biblioteca conțelului H. Ilinski la Romanow în Wolhynia și a fost publicat împreună cu alte manuscrise de I. I. Kraszewski sub titlul *Podróże i poselstwa polskie do Turcyi*. (Călătorii și solii polone în Turcia). Cracovia 1860, cu o introducere în care se află câteva amănunte biografice asupra călătorului nostru. O traducere în limba croată a acestei descrieri de călătorie a dat Natković în, *Rad jugo-slov. Akademii*. Zagreb. 1891. C V.

15 Iulie [1557]. Joi. Ieșim din Camenița. Am prânzit la trecerea Nistrului, la Hotin pe un deal înalt. Pârcălabii primesc pe sol și pregătesc cartier de noapte sub cetate.

16 – După un prânz moldovenesc plecăm din Hotin. Dormim în câmp la Bolochowca, cinăm la Czenbrowca pe Prut.

17 – Dormim la Stepanowca [Ștefănești], aci slugile castelanului Cracoviei, moldoveni din Tarnow, mi-au dat numai o singură farfurie de mâncare și pe aceea au stricat-o, ceeace s'a întâmplat foarte lesne, căci solul n'a spus nimic la aceasta.

18 – Noaptea în satul Moczokowey¹⁾ am făcut rândul meu de strajă împreună cu Wincenty Wieruski ca să păzim caii.

19 – Veveriță [Wiewierzycza] boier moldovean ne-a ospătat în satul său, apoi noaptea am fost la Iași. Alexandru Domnul Moldovei a primit

¹⁾ Adică satul soției lui Moțoc.

pe sol, dar mai întâiu a trebuit să aștepte multă vreme în fața curții și eră răcoare. Domnul nu l-a pofțit să șează. În aceeași zi ni s'a trimis la gazdă un bou din partea domnului, dar a doua zi au cerut înapoi pielea. Am stat în tabără lângă oraș și erau acolo, așteptând, multe care armeneste. Intre timp a fost acolo Bebek, boier ungur ¹⁾.

20 – Solul a fost a doua oară la domn.

23 – În ziua Sfintei Marii Magdalena am ieșit din Iași, trecem peste Prut, dormim în câmp. Acolo eră satul Thetra, unde nu de mult a fost ucis de moldoveni domnul lor, Ștefan ²⁾.

24 – A doua noapte în câmp pe malul unui râu, la vad.

25 – Innoptăm pe malul lacului Roszow, părăsim un cal bolnav.

26 – Innoptăm într'un sat la două mile de Dunăre.

28 – Innoptăm pe malul Dunării în fața Obluciței.

29 – Trecem la Oblucița, vameșii turci ies înaintea solului cu o tobă și o surlă și au fost primiți la masă de sol. Când un oarecare cioban [czaban] ne oprî trecerea carelor, vrând să-și ducă întâi oile lui, ne-am plâns împotriva lui și îndată l-au adus legat de picioare în fața solului și l-au bătut cu bățul la tălpi. Aci la Oblucița ne-am odihnit o zi.

31 – Dela Dunăre mergem o milă până la Babadag, în pădure, unde dormim. Aci e un loc de închinăciune idolatră la mormântul unui derviș sau călugăr turc, anume Nicolae.

1 August. Petrecem noaptea în satul Tangribred.

2 – Petrecem noaptea în satul Alczapi lângă Bazargicul mic. Aci sânt ziduri clădite de împăratul Anastasie, cari se întind dela Marea Neagră la Marea Albă (Marmara). Au fost zidite din cauza deselor năvăliri ale bulgarilor și tătarilor în Grecia, mai stau în picioare pe o întindere de șase mile. . .

Intoarcerea

30 *Septemvrie*. Sosim la Oblucița, orașel turcesc la Dunăre, unde este vad și vamă, care se ia numai aci, atât pentru cai cât și pentru mărfuri; a doua vamă e la Constantinopol și alta nicăeri.

¹⁾ Despre acest Bebek scrie cronica lui Ostermayer: « Eodem anno (1557) in May ist der Bebek Ferentz mit vielen Türken in der Moldau auss Befehl des Türken, Siebenbürgen zu überziehen, est ist ihm aber aus Befehl der Königin der Weg verlegt worden, dass er zurück in die Turkey ziehen müssen und sein Will nicht vor sich gangen ». Cronica lui Ostermayer la Kemény Joseph, *Deutsche Fundgruben in Siebenbürgen*, I, p. 62.

²⁾ Ștefan, fiul lui Petru Rareș, ucis de boieri în satul Tabăra în Septemvrie 1552.

1 *Octomvrie*. Trecem Dunărea în caice.

2 – Solul trece și el cu restul carelor. Dormim într'un sat moldovenesc lângă Dunăre (la două mile). Vremea e rea: fulgere și trăsnete.

4 – Dormim noaptea la Prut într'un sat, unde vine la noi vameșul moldovenesc, cerând ca negustorii [armeni] cari se atașaseră pe lângă solie să plătească vama dela Dunăre. Pentru aceasta St. Zolkiewski, tâlmaciul Nicolae și ceașul turcesc au fost trimiși la domnul Alexandru.

5 – Am petrecut noaptea pe dealuri în fața Lăpușnei.

6 – Am petrecut noaptea la Lăpușna, orașel al fratelui domnului, care eră vameș.

7 – Stăm tot acolo toată ziua, așteptând întoarcerea lui Zolkiewski, a ceașului și a tâlmaciului dela Domn.

8 – Văzând solul că trebuie să aștepte multă vreme răspunsul domnului în chestia vămii, deși toți armenii îl rugaseră să aștepte răspunsul câteva zile aci pe socoteala lor, nu a vrut să mai aștepte și a ieșit foarte de vreme din Lăpușna, dându-ne și nouă de știre. Văzând aceasta, armenii și înțelegând că le va fi mai ușor împreună cu solul, au alergat după acesta cu carele. Pe Wierzbicki sluga episcopului de Cracovia, care călărise adesea în solie la turci, l-au oprit, când ieșea din oraș și și-au făcut drum cu bățul. Fratele Domnului, vameșul, adunând vreo 40 de călăreți a pornit în goană după noi și ajungându-ne după o milă și jumătate, ne-a întors înapoi; a oprit calul solului, spunându-i că trebuie să aștepte în oraș vești dela Domn prin acei cari fuseseră trimiși la dânsul. Deasemenea a oprit carele armenilor și nu mai eră vreme să rezistăm, căci eră mai bine pregătit [de luptă] ca noi și dealtfel aveam și dreptate, ca funcționar care-și îndeplinea slujba și nu putea să ne lase liberi fără știrea Domnului. Dar deoarece eram în câmp, ne-a lăsat la satul Paszty [Poșta?], care eră la o milă depărtare, lângă pădurea numită Bucovina. Sosind acolo, a lăsat deosebit carele armenilor și a poruncit ca pe unii armeni să-i lege, ca unii ce au fugit de vamă. Armenii, văzând că solul nu spune nimic la aceasta, deși mai înainte niciodată nu plătiseră vamă când mergeau pe lângă o solie, au dat 400 de taleri, rugând pe vameș să-i primească, ceea ce a făcut cu greu, pentru că se cuveneă mai mult pentru mărfuri. Am rămas acolo și Miercuri seara, pentru că armenii nu se înțelegeau cu vameșii, cari voiau să le întoarcă iar carele înapoi. Ei s'au plâns solului cu lacrimi în ochi pentru paguba suferită, spunând că le-ar fi venit mai ieftin, repet cuvintele lor, să aștepte pe loc răspunsul dela domn, decât să ne expunem și

noi și ei să fim opriți în drum. La aceasta solul a răspuns scurt: « Mai ieftin, dar nu mai folositor ». În acea zi am trecut prin pădurea Bucovinei sub dealuri și bălți. Noaptea am stat într'un sat din câmpie sub un deal al acelei păduri.

10 – Noaptea am stat la un sat pe Prut. Aci un moldovean a dăruit un butoiu mic cu vin moldovenesc.

12 – Am sosit la Hotin și în aceeași zi trecem Nistrul.

13 – La Camenița ne vine răspunsul dela Domn prin Zolkiewski că armenii nu trebuiau să plătească vamă.

II. Trei solii ale lui Lavrin Piaseczynski

1601—1603

Istoricul polon K. Pułaski a găsit în biblioteca imperială din St. Petersburg jurnalele soliilor și corespondența diplomatică a lui Lavrin Piaseczynski, sol polon trimis în trei rânduri la 1601—1603 la hanul tătarilor din Crimeia. Actele n'au fost publicate, au servit istoricului mai sus menționat pentru scrierea unui articol, *Trzy poselstwa Lawrina Piaseczyńskiego do Kazi Gireja, hana Tatarów perekopskich*, (Trei solii ale lui Lavrin Piaseczynski către Kazi Girej, hanul tătarilor dela Perecop.) în revista, *Przewodnik naukowy i literacki*. Lemberg. XXXIX. 1911 pp. 135 și urm. Articolul îl rezumăm mai jos întrucât privește țările române. Câteva scrisori privitoare la soliile lui L. Piaseczynski au fost publicate de Ioan Bogdan în, Hurmuzaki. *Documente—Supliment*. II 2 pp. 42—47, 66—7, 151—154, 249—253, după cari au dat un rezumat al soliilor Al. Sadi Ionescu. [*Bibliografia călătorilor străini în țările române*], pp. 102—103 ¹⁾.

¹⁾ În biblioteca Zaluski din Varșovia se păstră în veacul al XVIII-lea o descriere a soliei lui Piaseczyński: Cf. I. D. Ianozki, *Specimen catalogi codicum manuscriptorum bibliothecae Zaluscianae*. Dresda, 1752, pp. 64—5. Ms. No. 191: *Descriptio legationis quam Laurentius Piaseczynski succamerarius Braclaviensis Sigismundi III regis nomine apud Turcos obiit*.

Trei solii ale lui Lavrin Piaseczynski la Kazi Girei hanul tătarilor de Perecop. (rezumate de K. Pulaski după mssul bibliotecii din St. Petersburg)

(Rezumat)

Solul pornește în *Iunie 1601* și sosește la Iași la 27. Acolo e primit de Ieremia Movilă care-l invită la un banchet: «ca deobiceiu, ca o dovadă de considerație se aduce solului un cal împodobit, pe care el merge la castel însoțit de mulți curteni și capugii. Lângă reședința domnească erau înșirați *haiduci* cu puști. La întoarcere, solul e însoțit de aceeaș asistență, căreia îi împarte daruri ».

La 8 *Iulie* solul, care așteptă în Iași un curier din Crimeia, iese din oraș, la 13 *Iulie* sosește la Cetatea Albă. «Acolo lângă Cetatea Albă, în satele moldovenești pe cari le ține țarul tătăresc și pe cari le guvernează în numele lui, sluga lui Nasyl aga, precum și în însăș Cetatea Albă, solul a văzut un mare număr de supuși ai regelui Poloniei de curând prinși în diferite locuri în Ucraina, vânduți de tătari. Sangeacul de Cetatea Albă Huseim aga se sforță să împiedice vânzarea supușilor regelui, care este prieten al împăratului turcesc, dar tătarii spuneau că au scrisori dela țarul de Perecop, care le permite aceasta.

La întoarcere, 4 Octomvrie pe lacul Owidowo, unde Nistrul se varsă în mare, aci eră o «corabie cu pânze». «6 Octomvrie la Cetatea Albă. 11 Octomvrie, Ciubărciu. 13 Octomvrie noaptea într'un sat. 14 Octomvrie în câmp 15, la Iași, 17, tot acolo la hospodar, 18, banchet la hospodar, 19, un curier tătar venit cu Piaseczynski e trimis la rege din Iași ».

A doua solie April 1602. La 27 Aprilie la Camenița. Solul trece prin Hotin, Chodkowce, Ștefănești, Berajani, Iași. Aci e primit de domn, iar a doua zi de Orăș [Orysz] hatmanul «în cinste». Câteva zile după aceea are loc banchetul la domn. Tocmai atunci sosește un trimis al domnului, care fusese la tătari, și spune că aceștia se pregătesc de războiu împotriva ungurilor, dar țarul e foarte rău bolnav. Deasemenea se primesc vești și din Țara Românească, de unde se întorsese sfetnicul domnului, Ureche [Ureki]¹⁾, care mai înainte fusese cu oastea domnească²⁾.

¹⁾ Nistor Ureche, mare vornic, tatăl cronicarului Grigore.

²⁾ Oastea domnească ce luptă în Țara Românească pentru menținerea în domnie

Tătarii au făcut mari prădăciuni în Țara Românească, pe care au distrus-o cu totul și domnul va trimite plângere regelui Poloniei împreună cu scrisoarea lui Ioan Potocki, staroste de Camenița, ce se află acolo. Unele detașamente de tătari au făcut la întoarcere prădăciuni și în Moldova, dar au fost bătute de moldoveni. Aflând de trimiterea solului polon în Crimeia, domnul Munteniei, Simion, cere ca solul să menționeze în solie și prădarea țării lui de tătari. Tot pentru acest lucru sosește la Iași un trimis al lui Ioan Potocki, anume Gorecki.

La plecarea din Iași solul e însoțit de «părcălabii» domnului Avram și Durak, cari însoțesc tabăra solului până la Ciubărciu. Din acest oraș solul trimite o scrisoare de mulțumire domnului. Peste câteva zile sosește la Cetatea Albă, unde vede o corabie plină cu robi luați în Polonia: «Ah miserabile spectaculum!». Aci primește vești nesigure cum că regele Poloniei a poruncit principelui de Ostrog și lui Iazlowiecki să îndepărteze pe Ieremia Vodă din scaun și să pue în locul lui pe altul, fiul lui Alexandru ¹⁾. Se poate să fie un asemenea proiect printre cazaci, și deaceia solul previne pe Ieremia Vodă.

Intr'o discuție cu turcii la Cetatea Albă, aceștia amintesc solului cum polonii au călcat dreptul ginților în Țara Românească, ucigând un sol turcesc. Pleacă apoi spre Crimeia.

Întoarcerea (Iulie). Solul se întoarce împreună cu Trifon, solul moldovean. Trec limanul cu o corabie și sosesc la «22 Iulie la Cetatea Albă, la 23 în drum până la Ciubărciu, 24 pe câmp noaptea 25 Lăpușna, 26 Țuțora, 27 Iași». A doua zi solul e primit de domn. Scrie lui Constantin de Ostrog că a auzit în Crimeia că tătarii și turcii fac mari pregătiri pentru «recuperarea Moldovei și Munteniei și cum el a fost tratat cu dușmănie».

După ce-și ia rămas bun dela domn, solul iese din Iași la 30 Iulie. La 2 August primește în drum spre Hotin o scrisoare dela Ioan Potocki, care eră la «Kiebrinceni». «Ai noștri în Muntenia sânt gata de luptă, dejă cei doi Radu ²⁾ și oștile nemțești sânt în țară. Polonii noștri se abțin încă dela luptă, așteptându-mă pe mine. Peste câteva zile lucrurile se vor hotări». Dela Hotin solul trece la Camenița.

a lui Simion Movilă, fratele domnului Moldovei, împotriva căruia se ridicase Radu Șerban-Vodă.

¹⁾ E vorba probabil de un fiu al lui Alexandru cel Rău, domn al Țării Românești (1592—1593).

²⁾ «Cei doi Radu» sânt Radu Șerban și Radu Mihnea.

În observațiile dela urmă asupra soliei: « Am aflat că țarul [de Perecop] a făgăduit turcilor să recupereze Muntenia, Moldova și Ardealul. Deci a trimis pe solii săi Alexandru Grecul la domnul Moldovei și Kazi bey tătar la voievozii Munteniei și Ardealului. Acei soli au fost cu mine pe corabie la trecerea spre Cetatea Albă. Ei duc poruncă acestor voievozi să nu ție pe lângă dâșii nici un polon, să pregătească țarului provizii și poduri, să fie gata cu oamenii lor să se unească cu oastea lui. Voievodul Moldovei, când eră dejă la urdie, a trimis acolo pe solul său Trifon postelnicul său cu câteva vase cu taleri, o caretă și șase cai roibi, precum și daruri mărzaciilor ca să câștige pe țar pentru dânsul, să vie în ajutorul fratelui său, voievodul muntenesc. El însuș e gata cu oamenii lui la Iași. Acest Trifon a spus țarului că granițele polone sânt pustii, căci oastea este în Curlanda, deci nu putem avea încredere în moldoveni. La întoarcerea mea, am spus voievodului Moldovei să anunțe pe rege, încotro merge țarul tătăresc, mi-a spus că nu știe, dar că e credincios regelui.

« Voievodul muntenesc a trimis știre că la 27 Iulie a ieșit din orașul de scaun către Buzău și Siret în fața oștilor Buzeștilor, cari îl urmăresc cu ajutoare nemțești din Ardeal. Se asigură că Bathory ¹⁾ va fi domn al Moldovei și că este la Brașov pe lângă Gheorghe Basta și oastea nemțească. Mi s'a spus că Bathory n'a fost închis, cum se auzise, ci dimpotrivă toate treburile Ardealului merg după spusa lui, iar Basta îl veneratează și-l ajută pe sub mână, dar e greu să știi adevărul ».

Din relația solului către Ioan Zamoiski: « Radul fiul lui Mihnea voievodul Țării Românești, care a fost înainte de Mihai ²⁾ vine în Muntenia cu Barovski (Buzeștii?) și cu nemții. Simion a fugit și nu se știe ce s'a întâmplat cu oamenii noștri. Radul a scris lui Ieremia, numindu-se pe sine hospodar și voievod al Țării Românești din mila lui Dumnezeu și cu voia cezarului și-i cere să declare imediat dacă este favorabil cezarului și lui, amenințându-l că are oștire pe care n'o poate reține multă vreme. Pașa de Timișoara e la Waradin cu Moise Sekeli și alți nobili ardeleni, cari voesc să îndepărteze din Ardeal pe Basta și pe nemți ».

A treia solie. Înainte de plecarea solului, regele Poloniei trimite o scrisoare țarului de Perecop prin Iusth, vameșul domnului Moldovei

¹⁾ Sigismund Bathory învins de Mihaiu Viteazul și de George Basta la Gorăslău (1601).

²⁾ Mihnea Turcitul (1577—1583 și 1585—1591).

(7 Septembrie 1602) anunțându-i venirea solului. La 4 Octombrie regele scrie și lui Ieremia Movilă, cerându-i să primească și să ajute pe sol. Domnul Moldovei răspunde din Suceava la 31 Octombrie că e gata să-l primească și că solul tătăresc a trecut prin Botoșani.

Solul pornește în Decembrie, trimițând înainte spre Iași pe Ioan Wojna și Vasile Hrehorowicz, și roagă pe pârcălabul de Hotin, Gheorghe din Lozian, să ia măsuri să fie conduși la Iași. Solul la Iași scrie lui Emanuel Paleolog, curtean al domnului și lui Lacki, pisarul domnului, și primește răspuns dela amândoi în scris. Abia la 14 Ianuarie 1603 solul pornește înainte, căci întârziaseră instrucțiunile regelui. La Iași solul discută chestia soldaților poloni, cari luptaseră în Muntenia și urmau să primească leafă dela Simion Movilă, dar nu primiseră nimic. Tot acolo aflate că soldații nemulțumiți vor să prade Ustia, care aparține lui Constantin Movilă. În adevăr la 31 Ianuarie se află că soldații sunt la Buczacz, 4—5 mile de Ustia. Piaseczynski trimite către dâșii un om al lui, dar acesta îi află sosiți la Ustia, unde, dealtfel, nu pustiiseră. Ei trimit vorbă solului să ceară pentru ei leafa ce li se cuvine dela domn. La 3 Februarie sosesc în Iași trimișii soldaților spunând că vistieria și vitele din Muntenia au trecut în Moldova, deci ar putea fi plătiți. Ieremia Vodă se sfătuiește cu Simion, cu mitropolitul și cu boierii și trimite un protest la regele Poloniei împotriva prădăciunilor. Domnul Moldovei declară că el nu are nici o îndatorire față de acești soldați conduși de Tarnowski, cari nu i-au slujit lui, iar Simion declară că nu numai că n'a adus averi din Țara Românească, dar că a pierdut și cele ce i se trimisese ca ajutor de către fratele său, iar el abia a scăpat cu viață. Domnul Moldovei trimite la rege ca sol pe Ureche marele vornic și pe Petriceicu logofăt al doilea, iar Simion pe mitropolit și pe Dan mare vornic și boieri munteni, cari au venit cu el în Moldova: Vasile clucerul și Voicul vistiernicul.

Solul pornește din Iași spre Crimeia. Intoarcerea lipsește.

III. *Samuel Twardowski. Descrierea soliei ducelui de Zbaraz,*

1622

Samuel Twardowski este unul din cei mai cunoscuți poeți poloni din veacul XVII. Născut pe la 1600, are o activitate

bogată de scriitor și de militar. Moare la 1660. Scrierile lui mai însemnate sânt: *Satyr na twarz Rzeczypospolitey*. (Satiră la fața republicei), 1640. *Wojna domowa* (Răsboiul civil) 1657. *Wladisław IV*. 1649. etc., toate în versuri ¹⁾).

La 1622 a însoțit pe ducele Cristofor de Zbaraz (1580 — 1627) coniuș (comis) al coroanei ²⁾ în solia sa la Constanti-nopol, unde fusese trimis de regele Poloniei pentru a încheia pace cu turcii în urma răsboiului ce se desfășurase anul precedent în jurul Hotinului. Twardowski a descris această solie în versuri retorice în scrierea intitulată: *Przeważna Legacya Iaśnie Oświeconego xiążęcia Krzysztofa Zbaraskiego... od najjaśnieyszego Zygmunta III krola Polskiego y Szwedzkiego do naypotężniejszego soltana cesarza tureckiego Mustafy...* (Prea măreața solie a prea strălucitului duce Cristofor de Zbaraz trimis de Sigismund III regele Poloniei și Suediei către prea puternicul sultan, împăratul turcesc Mustafa), ed. I Cracovia 1633, ed. II Cracovia 1639; ed. III Wilna 1706. În traducerea de mai jos am utilizat ediția din Wilna.

Solia lui Cristofor de Zbaraz a mai fost descrisă și în limba latină de Samuel Kuszewicz: *Narratio legationis Zbaravianae et rerum apud Othomanos anno 1622 gestarum*. Danzig 1645; analizat de N. Iorga în, *Studii și Documente* IV, pp. CXLVII și urm.

Miron Costin vorbește cu diferite amănunte în cronica lui despre această solie. (Miron Costin. *Opere Complete*, ed. V. A. Ureche. I. pp. 503—507).

Un studiu despre Cristofor de Zbaraz a publicat W. Cho-mętowski: *Książę Krzysztof Zbaraski*, în, *Biblioteka Warszawska*. 1865, IV, pp. 144 și urm. în care se dau și scrisorile lui Ștefan Tomșa către regele Poloniei.

Raportul ducelui de Zbaraz asupra soliei lui s'a publicat în ziarul, *Dziennik Wileński*. Wilna 1827, III, pp. 3 și urm. (*Historya poselstwa Krzysztofa Xięcia Zbaraskiego do Turcyi w roku 1622* = Istoria soliei ducelui Cristof de Zbaraz în Turcia în anul 1622) ³⁾.

¹⁾ G. Korbut, *Literatura Polska*, I, pp. 531 și urm.

²⁾ Cf. despre el Niesiecki, *Herbarz Polski*, X, Leipzig, 1845, pp. 118—120.

³⁾ Cf. și I. Niemczewicz, *Zbiór pamiątek historycznych*. (Colecție de memorii

Acum ne odihnim la Camenița Podoliei, cetate de apărare din cele mai de frunte ale Europei, unde natura cu stâncile ei uriașe formează orașului o cunună frumoasă, pe care zadarnic o jinduesc păgânii. De acolo ne îndreptăm spre Nistru la o milă depărtare, pe malurile lui părăsim țara părintească.

Din ambele părți tritonii în apă ne urează drum bun și tot astfel și vremea frumoasă. Aproape chiar de malul moldovenesc este castelul frumos al Hotinului, care se vede pe o stâncă uriașă, de care se sparg valurile Nistrului, râul care se coboară repede din munții Carpați. Aci toată solia, într-o ordine frumoasă, își așează tabăra. La mijloc sânt corturile ridicate ale ducelui; pe laturi, în ordine șirurile infanteriei ungurești. [Marginal: A trebuit să avem mereu tabăra așezată în acest chip din pricina tâlhăriilor moldovenești și turcești.]

Seara trecem prin tabere părăsite de anul trecut ¹⁾, unde abia cu greu ne facem culcuș grozav prin iarba neumblată, odinioară câmp de luptă, astăzi cuib de tâlhari.

Până azi se pot vedeă în acele șanțuri atâtea trupuri: oasele albe, altele mai vechi cari se fac cenușe, toate pradă animalelor. Virtuțile lor încă vii erau demne de o piramidă, și curajul lor demn de răsplată cu aur.

A doua zi, când zorile dimineții au alungat umbra, pornim la drum. Mai întâiu pornesc carele, și ne-a fost dat să trecem prin tabăra turcească. Și aci pe câmp corpuri pe jumătate descompuse și oase se transformă în cenușe. Peste o oră trecem Prutul în vad. Vedem din sus dela Ștefănești (Stepanowiec) pe domn venind cu două regimente alese de moldoveni cu caii îmbrăcați de paradă.

Întâlnirea cu Tomșa ²⁾ voevodul Moldovei

Domnul însuș, îmbrăcat într-o haină splendidă se apropie pe un cal arăpesc. Și ducele se îndreaptă către dânsul, așezând într-o ordine frumoasă pe ai săi. În toga lui aurită strălucește până departe; după dânsul pe vârful unei lănci e purtată mitra cu pene de cocor. Când se întâlnesc, domnul privește în ochi pe duce cu îndrăzneală, nu vrea să dea

istorice) II, Varșovia, 1822, pp. 300 și urm., rezumat al soliei după Twardowski și Kuszewicz.

¹⁾ Aluzie la luptele dintre poloni și turci din 1621, lângă Hotin.

²⁾ Ștefan Tomșa domnul Moldovei în a doua domnie (1621—1623).

mâna cel dintâiu, dar și ducele este atent ca să nu fie atinsă demnitatea lui. De trei ori caii se ating, până ce în sfârșit, strângându-și calul, domnul întinde mâna, ceea ce face și ducele. [Marginal: Un moldovean ne spune mai târziu: nu știu cum s'a întâmplat, domnul a avut un cal nesupus. Dar e mai probabil că pricina eră trufia lui; când însă a văzut pe duce stând nemișcat și fiind la un pas de dânsul, a fost nevoit să dea mâna, de care lucru a fost supărat, deși și-a păstrat supărarea în tăcere]. După aceea se întrețin într-o conversație prietenească prin intermediul tâlmaciului. Domnul a întrebat de ce a întârziat așa de mult, de ce n'a trecut mai de vreme către prea strălucita Poartă. Dorește ca această călătorie să fie cu cinste și persoanei lui și întreg poporului [polon]. La aceasta ducele a răspuns pe scurt: că în aceste vremuri turburi nu eră chip să începi tratări așa de însemnate. Iar Veveli ¹⁾ trimis de mine la turci, nu știu de ce a fost reținut la Iași.

Nezăbovind mai multă vreme, se întorc cu suita către locul unde e așezată tabăra. În corturile ducale ridicate eră masa cu diferite băuturi și dulceturi. Când domnul cu suita sa moldovenească se așează acolo îl primesc cu focuri de armă, precum și cu sunet de trâmbiță.

Are loc o convorbire fără însemnătate cu solul, apoi pornim împreună, trecem peste multe câmpii și ajungem la Ureke ²⁾, unde se văd șanțurile din vremea regelui Albert ³⁾, mormintele pline de arme, puterile de odinioară ale Poloniei bogate. De acolo, triști ne odihnim pe malurile Jijiei albastre. Valurile ei turburi, obosite de ploi și zăpezi poartă până azi sângele acelei tinerimi vii, care a fost nimicită în mod nedemn împreună cu Potocki acum câțiva ani ⁴⁾. Domnul, însă, care nu suportă oboseala unei nopți sub cerul liber, s'a întors seara la Iași, ca să poată liberă pe Veveli din închisoare și să poată pregăti pentru a doua zi merinde și primire cuviincioasă. [Marginal: Până acum dăduseră merinde foarte puține, din pricină că războiul din anul trecut pustiise țara].

¹⁾ Batiște Veveli, negustor și diplomat grec, a jucat un rol însemnat în încheierea păcii dela Hotin între poloni și turci la 1621. Prieten și susținător al lui Radu Mihnea.

²⁾ E vorba poate de satul lui Ureche (Nistor), care murise de curând.

³⁾ Călătorul polon face o eroare, deoarece înfrângerea lui Ioan Albert la 1497 n'a avut loc pe drumul străbătut de solie (dela Hotin la Iași).

⁴⁾ Înfrângerea de către turci și moldoveni a oastei polone conduse de Ștefan Potocki, care aducea în domnia Moldovei pe cumnatul său Constantin Movilă împotriva lui Ștefan Tomșa. Lupta are loc la Cornul lui Sas (1612).

Când soarele alungă norii de pe înălțimi, ne îndreptăm spre Iași. Nu departe stătea iarăș domnul ușor înarmat; deasupra lui atârna steagul verde împărătesc cu semiluna otomană și alt steag roșu, al țării Moldovei, cu capul de bour.

În jur stau călări doisprezece boieri; domnul e îmbrăcat într'un caftan strălucitor (așa e obiceiul întotdeauna la moldoveni cu caftanul, deși eră vreme frumoasă) și trâmbițele sună. Ziua e frumoasă și Hyperion prezintă o față minunată. Ai noștri în rânduri aurite sânt ca niște lumini pe câmp și solul este ca un al doilea Titan . . . Astfel amestecați cu moldovenii intrăm în oraș, unde întâlnim mulțime nenumărată. Întâlnim și pe Batista [Veveli] și pe un spion al lui Cantemir ¹⁾, purtând în semn de prietenie o ramură de mure. [Marginal: Acest curier sau spion al lui Cantemir fu trimis la Iași, aflând acesta de sosirea noastră. E un obicei la turci să aducă flori sau ramuri de copac].

Dupăce împreună cu ducele ne așezăm la gazdă, domnul dă un banchet la o masă măreață, la care sânt merinde suficiente. Mai întâiu închinăm și paharele se ridică pline cu vin auriu.

Disdedimineață, domnul face cunoscut solului că-l așteaptă la dânsul și trimite ca dar o sabie aurită și o bucată de brocart, ascunzându-și astfel ura lui vicleană. Mai întâiu trimitem carele înainte spre pădurea Bucovinei, iar solul se îndreaptă către curte, palatul de odinioară a voevodului Movilă, astăzi o adevărată dărăpănătură. Afară în hală, zidurile sânt îmbrăcate în draperii urâte și în ganguri stau drabanți cu aspect îngrozitor. Din aceste ganguri se ridică scări spre o sală luminoasă, unde muzicanții domnului cântă o melodie nouă și se aud sunete neplăcute. Pe mesele acoperite cu frumoase fețe de masă stau în talere de argint gustări reci în abundență, precum și mâncăruri calde, destul de proaste ca gust și ca savoare, afară de « abuchte » și « bastram » [pastramă]. (« Abuchte » și pastrama sânt afumate și uscate la soare; cele dintâiu din carne de vacă, pastrama din carne de berbec. Ambele sânt vestite în Moldova). Domnul și-a arătat însă bunăvoința prin aceea că a poruncit să aducă și vin vechiu de Tokai. Fețele se îmbujorează, frunțile se fac fierbinți și până la sfârșit câțiva cad pradă vinului. Când se aduce desertul, se termină și banchetul. Atunci ducele întâlnește pe curierul lui Cantemir, care-i spune că dacă această solie de pace ar fi

¹⁾ Cantemir-bei, căpetenia tătarilor din Bugeac, ucis mai târziu din ordinul sultanului pentru că încercase o politică independentă.

întârziat încă, Cantemir ar fi petrecut bairamul la Varșovia. (Bairamul care are loc în Iulie, ține patru săptămâni, este sărbătoare mare la ei). La aceasta ducele a răspuns: «În adevăr drumul este cam lung, dar stăpânul tău să nu se aștepte vreodată la aceasta, ca un rege polon, monarh atât de puternic, să încheie o pace de rob cu Poarta Otomană. Dealtfel s'a putut vedeà bine la Hotin cine a rămas stăpân pe câmpul de luptă. Și dacă acum crudul Cantemir s'a așezat la Istru, îl va găsi stăpânul meu chiar și la Silistra (Istrul este Dunărea, pe care e așezată Silistra, capitala jurisdicției lui Cantemir). «Nevrând să vorbească mai mult cu tătarul grosolan, ne grăbim spre cai. Lăsând pe stânga nefericita Țuțora ¹⁾ intrăm în pădurea Bucovinei, refugiul vițiilor și trădărilor moldovenești, prin locuri aspre și pietroase, grozave gropi. Dăm pinteni cailor și ajungem la Scânteia [Skintei], depozit al tâlhăriilor din acele locuri. Acolo din urma noastră sosește iarăș domnul cu boierii lui.

Când dimineța ne punem în mers pe câmp, iată sosește o călăuză [kalauza] din Constantinopol cu scrisori: unele către duce dela Suliszewski, altele către Tomșa dela Gian Murza Ismailiteanul. Agentul nostru la Poartă ne face cunoscut că a fost numit un vizir nou, Giurgi Mehmet, eunuc bătrân al seraiului, ne anunță că numeroși soli creștini vin să sărute pulpana hainei și mâinile cele păgânești. Muscalul lucrează pe lângă multe pașale ca să nu facă pace și prietenie cu noi, căci din spate cu cazacii dela Don și cu turcii din această parte ușor s'ar putea sfărâma coroana Poloniei. Gross de Turn, solul ceh, se sforțează să ridice din nou în picioare pe Frederic palatinul după masacrul dela Praga, aruncând greutatea războiului asupra noastră. Solul persan Sâmbăta trecută a adus daruri, obiecte de aur și mătăsuri, pe cari după obiceiul lor, le-au adus cu pompă la serai, zece cămile mari. În sfârșit arată prietenia favorabilă a noului vizir . . .

Ducele încearcă pe domn și-l observă să afle ce fel eră acest vizir nou, căci știà bine încă de acasă dela Batiște [Veveli] că Tomșa se mențineà în această țară cu sprijinul lui. Deaceea a început să-l laude și să-l vorbească de bine, dar eră păcat să pierzi vremea cu acestea.

Deci abià Phoebus cu carul său străbătuse pe jumătate cerul, ducele roagă pe domn să nu se mai trudească și să puie capăt oboselilor sale;

¹⁾ «Nefericita Țuțora». În acest loc fusese învins de turci la 1620 hatmanul polon Zolkiewski, care-și găsi moartea în retragere.

îndeajuns s'a dovedit îndatoritor către rege și către dânsul. Deci domnul foarte fericit de veștile ce aflate se întoarce către Iași. Noi ne îndreptăm tabăra spre Vaslui, a doua zi lăsăm Bârladul și trecem peste Siret, căci drumul nostru trebuie să treacă prin Țara Muntenescă din pricina aprovizionării mai ușoare, deși peste câmpii eră drumul mai drept. Granița între aceste două țări moldovenești o formează un mic pârau, care curge la Focșani orașul muntenesc, unde găsim pe spătarul trimis înainte de Radu, domnul acelei țări ¹⁾. (Amândouă aceste țări sânt cunoscute de scriitori sub numele de Moldavia, una Cisalpina, unde sânt muntenii, cealaltă Ulterior, unde sânt valahii [Wolosza], spătarul este hatmanul lui Radu domnul muntenesc). Spătarul arată plăcerea domnului său de a ne primi și iubirea lui fără greș pentru poporul polon. Aceasta s'a dovedit prin primirea și pregătirile găsite de duce chiar în acea seară, deși domnul eră bolnav. Ne așezăm tabăra chiar în acel loc, la Focșani, într'o câmpie minunată. Către miazăzi [! sic] se văd munții aspri ai Transilvaniei. De dimineață pornim de acolo către Tecuci, și apoi la Râmnic, orașele mici muntenesti, pe unde, precum se știe, curge Teleajenul, fatal lui Mihai-vodă. (Acolo a fost zdrobit de hatmanul de vestită amintire, Zamojski). Pe malurile lui e o mare bogăție de harbuji [garbuzy] și pepeni. (Harbuji, cari în Italia se numesc mellon di aqua, sting setea). Aci, pe când zorile cu raze aurite se ridică din patul lor de trandafiri, sosește proaspăt dela Gherghița logofătul cu suită frumos înveșmântată, dându-ne veste că domnul ne așteaptă la o depărtare de o milă. Deci ai noștri încalecă. Pe o câmpie frumoasă la o jumătate de milă de Buzău stă, înconjurat de cercul frumos al boierilor munteni frunțași, domnul culcat într'o lectică, bolnav de reumatismul său obișnuit. În fața lui stă tinerimea ușor înarmată, precum și oșteni îmbrăcați în platoșe de fier, de ambele părți stau lăncierii așezați sub două steaguri. În fruntea lor stă fiul domnului ²⁾ și amândoi hatmanii și lângă dânsii ceaușii împărătești și mareșalii mari, dintre cari unul poartă un baston de argint, altul unul de trestie și fac ordine în gardă. Pajii poartă arme și sânt îmbrăcați în haine împodobite cu aur. Tot astfel sânt și ai noștri, gătiți în haine de paradă și caii împodobiți; ducele cu mândra lui coroană sub un panaș uriaș, în haine aurite își duce vesel calul său cel mândru. Deci s'au întâlnit, unul cu lectica lui,

¹⁾ Radu Mihnea, domnul Țării Românești, în a doua domnie (1620—1623).

²⁾ Alexandru Coconul, mai târziu domn al Țării Românești (1623—1627) și al Moldovei (1629—1630).

celălalt cu calul. Domnul, după multe cuvinte de mulțumire, își arată cu tărie și gravitate bucuria că poate arăta persoanei atât de înalte a solului iubirea lui cea veche către regele Poloniei. Deaceea, deși greu bolnav, a avut grijă să nu se lenevească, să-i iasă înainte spre a-i face cinste. Ducele spune că regretă ostenele domnului, dar nu mai puțin îi mulțumește călduros pentru politeța lui, care dovedește sinceritatea sentimentelor, lucru pe care nu-l va uita niciodată. După aceea au urmat alte vorbe de curtenie, unul fiind pe cal, celălalt în leotică, pe când gărzile amestecate între ele îi înconjurau de toate părțile. Astfel au plecat înainte, trecând Buzăul în vad. Buzăul este un râu repede care se coboară din muntele Tavula, în Carpați, în curgere grăbit. Ajungem până la Buzău, cetate vestită odinioară.

De dimineață pornim de acolo și mergem până la Gherghița, unde lăsăm în frunte garda tânără mai vioaie. Acești tineri fac tot felul de jocuri și lupte, și însuș Phoebus râde de bucurie privind jocurile acestea. Domnul se întoarce apoi spre curtea lui și ducele deasemenea se duce în tabără cu câțiva curteni, pe cari îi primește cu muzică și îi tratează după cuviință. (Ducele tratează sub cort moldovenește). Către seară se aduc ducelui o pereche de cai turcești cu șele aurite, ambii la fel unul cu altul ca înfățișare și podoabe. E un dar al domnului, pe care ducele îl primește cu cuvenita bucurie și-i dăruiește și el din partea lui două puști lungi lucrate la Lyon în lemn de abanos încrustate cu aur, adăugând cu aceasta asigurarea sentimentelor lui și oferindu-i serviciile sale. Afară de daruri obținem și merinde alese și abundente: boi, pești de Dunăre, între cari două știuci și 15 crapă mari de Dunăre. Am avut și culcuș foarte bun, unde ne-am odihnit obosiți, după ce băusem vin și mâncasem pește prăjit. A treia zi pornim de acolo mai departe și domnul pornește cu noi până la malurile vesele ale râului Haspali [?], peste care trece un pod de piatră. Acolo așezându-ne în cerc sub frumoasele brocarturi de Diarbekir, cei doi eroi își iau rămas bun după multe vorbe frumoase și abia își rețin lacrimile în ochi din cauza dragostei ce au unul pentru altul. Deci domnul s'a întors înapoi, iar noi pornind am ajuns la Afumați, cetatea de odinioară a lui Mihai-Vodă, stăpânitor care ar fi fost neînvins de n'ar fi încercat puterile Poloniei. Trecem apoi de București, oraș vestit al Țării-Muntenesti, trecem peste râurile Neajlov și Călniște [Niezul y Kielniste] și ajungem la Călugăreni, unde în ostroave Mihai-Vodă a sdobit o sută de mii de turci. Trecem apoi

pârâul Serepka, granița Țării-Muntenești. Granița eră odinioară la Dunăre, dar azi din pricina cerței a doi frați, fii de domn, Giurgiul și Brăila dincoace de Dunăre sânt păzite de strajă turcească. (Cerțându-se doi frați, fii de domn, unul din ei ca să capete domnia a dat turcilor acest mal al Dunării, unde este Giurgiul și alte cetăți). De acolo, urcându-ne pe un deal, vedem în vale Dunărea, care curge repede și lată. E râul cel mai mare al Europei; naște din munții Elveției și se varsă în Pont. Pe ape se văd ostroave mănoase cu iarbă deasă unde stau cocorii cu pene albe. Țipete și gemete de lebede cresc în întunec.

Când zorile trandafirii ne scot din culcuș, pe valuri se mai luptă încă între ele Nereidele și încununate cu mirt se răcoresc pe maluri. De o parte și de alta cresc dese culturi de harbuzi aurii și peste tot roiesc bărcile pescarilor. Unii prind știucă la zăgazuri, alții prind pești mari cu undița, alții iarăș pescuesc din bărci ușoare . . .

Indreptându-ne privirea în lături, vedem Giurgiul pe o stâncă cu o movilă înaltă. Când ne apropiem, straja împărătească a azapilor, pedestrași ușor înarmați (întrebuințați numai la apărarea și atacul cetăților), trag cu tunul, după aceea și cadiul din Giurgiu ne iese în întâmpinare cu o mulțime de oameni. După ce solul i-a bucurat pe aceștia cu prezența sa, când zorile se arată, ne grăbim să apucăm vâslele și caicele repezi ne duc în fugă la Rusciuc pe malul bulgăresc.

IV. *Solia lui G. Krasinski descrisă de un anonim*

1636

Descrierea acestei solii a fost publicată după un manuscris aflător la biblioteca Ossolinski din Lemberg de Klemens Kantecki: *Z podróży Oświęcima* (Din călătoriile lui Oświęcim). Lemberg 1875. Editorul a atribuit descrierea călătoriei lui St. Oświęcim din Kunowa, cunoscut călător și memorialist polon din veacul XVII, care a călătorit în țările noastre la 1640. În urmă însă istoricul W. Czermak, editorul operelor lui Oświęcim, a dovedit că acesta nu poate fi autorul descrierii soliei publicate de Kantecki. (W. Czermak. Introducere la, *Scriptores rerum Polonicarum*. XIX, Cracovia 1907, pp. IX și urm.)

Autorul rămâne deci necunoscut. Atât știm despre dânsul din scrierea lui că eră un curtean al lui George Krasinski pod-

stolnic al Podoliei, trimis într-o solie la Constantinopol la 1636 de către regele Poloniei, Wladislaw IV. Scopul soliei erau plângerile polonilor împotriva tătarilor și a lui Vasile Lupu domnul Moldovei.

17 *Martie* [1636]. De acolo [Cămenia] solul a trimis a doua zi, 17 ale aceleiaș luni, pe armeanul Romaszkievycz la domnul Moldovei, care eră atunci Vasili Lupul, de neam arnăut [Arnăuta]. Vrând să evite vreo știrbire a autorității sale, care ar putea avea loc prin orice eroare, ce s'ar putea face ușor în astfel de vremuri, solul a trimis domnului prin acesta o scrisoare, dându-i de veste de plecarea lui spre Constantinopol și de sosirea la granița Moldovei, făcându-l atent să arate aceeaș bunăvoință obișnuită și datorită unui sol mare al regelui, cum arătaseră și antecesorii lui.

18 *Martie*. Am terminat pregătirea tuturor celor necesare pentru drum, și fiind Marțea în săptămâna mare, am făcut slujbă divină și am primit binecuvântare pentru călătorie din partea capelanului. Apoi am ieșit din Cămenia, vrând să fim noaptea în Hotin. Dar pentru că ghiata pe Nistru se rupea și erau sloiuri dese pe apă, cari făceau trecerea cu neputință, am fost nevoiți să petrecem noaptea la Zwaniec. Acest orașel, care aparține lui Gheorghe Kalinowski, este așezat chiar pe malul Nistrului de partea noastră în sus de Hotin ca la o jumătate de milă. Orașul nu este întărit decât cu un șanț din partea câmpiei, iar din partea râului are un mal săpat. Castelul însă e mai bine întărit căci are un zid de jur împrejur cu cinci turnuri zidite și în plus în partea câmpiei e o stâncă foarte dreaptă care constituie o bună apărare.

19. A doua zi când sloiurile au început să se rărească, am trecut peste Nistru în bărci mici, așa că numai cu multă trudă ne-am făcut fiecare loc și am pierdut întreaga zi cu aceasta. Deaceia am fost nevoiți să petrecem noaptea în Hotin, deși am fi dorit să ne putem grăbi, pornind mai departe. Acest oraș Hotin se vede că odinioară a fost bun și frumos, dar azi e distrus din temelie din pricina multelor răboaie și așezări de tabere turcești și de-ale noastre (mai ales în anul 1621 când regele nostru actual cu puțini oameni s'a împotrivit sultanului turcesc Osman cu șapte sute de mii de oșteni și cu diferite neamuri adunate împotriva noastră, spre marea pagubă a dușmanilor și spre nemuri-toarea glorie a lui și a poporului său, cu ajutorul lui Dumnezeu). Acum abia dacă mai e aci un sat mic și acesta foarte mizerabil.

Cetatea însă, zidită pe o stâncă înaltă chiar pe malul Nistrului, nu este de disprețuit, deși stă între dealuri de pe cari ar putea fi vătămată. În cetate se poate intra dintr'o singură parte pe un pod înalt de lemn. În cetate stă pârcălabul Buhuș [Bohus] un om demn și înțelept cum sânt puțini la fel între ai lui, dar deoarece nu-l găsirăm la Hotin, nu aflarăm acolo nici o bunăvoință. În orașel este o biserică armenească. Tot acolo am revăzut acele tranșee, cari erau săpate în jurul taberii noastre în anul mai sus pomenit, când ne-am luptat cu sultanul turcesc Osman. Și azi se văd ele destul de bine și câmpiile acoperite atunci de trupurile dușmane albesc și azi cu oasele lor. Aceasta a înnobilit micul orașel și veșnic va fi vestită acea înfrângere a cesarului turcesc, când dintr'o oștire așa de mare, aproape nenumărată, a pierdut ca la două părți, numeroși viziri, pașale și puternici oșteni (cum se poate vedea mai pe larg în ziarul deosebit al războiului dela Hotin). El a fost silit să primească umilit condițiile de pace puse de noi și să se retragă cu restul oștirii spre rușinea lui la Constantinopol, unde a plătit cu viața această îndrăzneală a sa, căci curând după aceea a fost sugrumat de ai lui.

20. Joia mare am ieșit după prânz din Hotin și trecând prin câmpii întinse și vesele am trecut la depărtare de patru mile Prutul în vad (acest râu e vestit printr'o înfrângere de odinioară a noastră). Noaptea am stat în satul Rădăuți [Radyowcach], care în vechime se numea Călărași. Călărașii sânt slujitori cari au datoriat să vie la oastea domnului în caz de războiu. Astăzi însă în acel sat nu mai sânt călărași ci numai țărani proști. Acum călărașii sânt întrebuințați numai pentru trimiterea scrisorilor.

21. Ieșind de dimineață din sat, am prânzit după două mile de drum în satul Strășineni [Strasznianach], iar noaptea am petrecut-o la Ștefănești. Și acest orașel a fost însemnat pe vremuri, după cum se vede din așezarea lui și după biserica de zid frumos clădită, dar ruinat. Acum se transportă piatră pentru restaurarea ei, asemenea și alte materiale.

22. Două ceasuri înainte de a se face ziuă am pornit, străbătând o câmpie frumoasă și veselă; după trei mile de drum am mâncat pe Prut în satul Taborzyskoszczach [sic! Tabărășeni?]. În jur se văd în «magna circumferentia» valuri mari săpate dela un mal la celalt mal al râului (care formă un cot). Se vede că a fost în acel loc multă oștire și tabără (dela care își ia și satul numele). După prânz am pornit spre Iași prin lunca Prutului și prin câmpii frumoase. La satul numit Câr-

niceni [Kryniczany] am trecut podul peste râul Jijia, care acum eră uscată cu totul, dar adesea însă este plină între malurile ei și la cea mai mică creștere a apelor se revarsă. Acest râu este vestit prin înfrângerea lui Potocki de către Tomșa, care eră atunci domn al Moldovei ¹⁾. Cel dintâiu a fost masacrat cu aproape toată oștirea lui și oștenii zvârliți în acest râu. După trecerea podului străbăturăm o câmpie mică și după aceea urcarăm un deal destul de înalt și de repede, pe culmea căruia este ridicată o movilă mare numită « movila lui Stroici » [Strojnycowa]. Cu ocazia înfrângerii lui Potocki Tomșa prinzând pe Stroici, boier moldovean, care cu mai mulți oameni se aliase cu noi, a pus să fie tăiat împreună cu alți boieri pe acel deal ²⁾ și îngropându-i acolo, a ridicat spre veșnică amintire acea movilă, care a poruncit să fie numită cu numele lui.

Când începurăm să coborîm coasta aceluia deal ne așteptam ca domnul să apară în persoană, după datoria ce aveă față de un sol mare polon și mai ales că fusese prevenit de către Romaszkiwicz. Dar din pricina dușmăniei ce aveă împotriva republicei polone nu și-a făcut datoria, ci a trimis în întâmpinarea noastră numai câțiva boieri cu două steaguri, dintre cari unul eră albastru cu o cruce roșie, celălalt alb cu o bandă roșie. Când s'au apropiat de noi, solul s'a dat jos din caretă, i-a primit destul de rece din cauza onorurilor ce-i fuseseră refuzate. După aceea urcându-se solul pe cal, am continuat drumul, trecând printre dealuri acoperite peste tot cu vii foarte dese. Către seară intrarăm în Iași și am stat la gazdele ce ne fuseseră destinate, cari erau foarte mizerabile. Noi ne-am fi așteptat la mai multă bunăvoință din partea domnului, decât am aflat, căci pe lângă că nu ne-a întâmpinat în persoană, acum ne-a dat și gazde mizerabile și nu a făcut nici cea mai mică pregătire pentru primirea noastră, după cum se obișnuiește și se cuvine unui sol, deși noi îl vestisem din vreme. Abia a doua zi, în ziua de Paști, ne-a trimis ceva carne și alte câteva lucruri mărunte, invitându-ne pentru Luni la dânsul la masă. Pe atunci acel domn eră în mare dușmănie cu patria noastră și mai ales cu castelanul Cracoviei, pentru că acesta vedeă și descopereă toate planurile și machinațiile lui și ceruse la Poartă și înlăturarea lui ca un violator al păcii generale.

¹⁾ Lupta dela Cornul lui Sas (1612).

²⁾ Vasile Stroici logofăt, ucis din ordinul lui Ștefan Tomșa în urma luptei dela Cornul lui Sas. (Cf. Miron Costin, *Cronica. Opere complete*, ed. V. A. Ureche, I, p. 461).

Deaceea în dieta precedentă domnul se sfortșase prin facțiunea lui și prin daruri ca să obție ca solul [la Poartă] să fie trimis dintre partizanii cancelarului, pe care și-l știă favorabil, și nu dintre acei ai hatmanului. Dar deoarece republica hotărîse ca solul să fie ales dintre oșteni, deci în legătură cu hatmanul și cum domnul nu izbutise să împiedice aceasta cu facțiunea lui, eră foarte supărat, știind bine că toate faptele lui vor fi date pe față la Stambul, pe când altul poate le-ar fi tănuuit. Deaceea a și arătat așa de puțină bunăvoință și politeță față de sol. Regele și castelanul Cracoviei se așteptau la așa ceva, totuș dăduseră solului scrisori către dânsul, ca în caz când și-ar îndeplini datoria să i le de, când îl va vedea. Dar deoarece solul a văzut la dânsul așa dușmănie și rea voință, nu numai că a refuzat să meargă la banchetul, la care îl invitase, dar nici n'a vrut să-l vadă și nici nu i-a trimis scrisorile și chiar acea puțină mâncare ce i-o trimisese pentru bucătăria lui, a poruncit să o trimită înapoi. În acea zi a venit la sol boierul Catargiu, un grec, fruntaș în aceste țări după naștere și inteligență, dar după câte am putut înțelege, nu prea ne eră prieten. Acesta vorbind între patru ochi cu solul a căutat să afle care eră scopul soliei, ceea ce de sigur făcea din porunca domnului, dar nu a isbutit, căci solul a înțeles ce voia. El a îndemnat apoi pe sol ca să cedeze și să vie în casa domnului și scrisorile, dacă erau, să le dea. Aceasta o făcea ca să poată mai târziu domnul să se desvinovățească la Poartă cu acele scrisori ale regelui, dovădind cu ajutorul lor că nici regele nici republica nu-i sunt dușmani, ci numai castelanul Cracoviei. Ca să poată înduplecă pe sol, i-a făgăduit din partea domnului șase mii de taleri [talerow lewkowych], precum și o bună recompensă deosebit pentru fiecare din ceilalți membri ai soliei și toate cele necesare pentru drum și călătorie comodă. Dar solul păzindu-se de nesinceritatea și intrigile lui, văzând care este scopul politeții lui și prețuind mai mult cinstea lui și a republicei decât darurile domnului, nu a primit cu nici un chip să întunece în mod public demnitatea regelui și a hatmanului pentru daruri private. Aceasta nu putea decât să înfurie și mai mult pe domn, văzând că nici unul din șiretlicurile lui nu izbutise.

Stând aci în Iași toată acea zi de Paști, am făcut de dimineață liturghie și după amiaza am întrebuințat-o la vizitarea orașului, care deși este capitală, sau oraș de scaun al țării Moldovei, sediul domnilor, totuș nu are nici o întăritură în jurul său, peste tot se poate intra și ieși. Intinderea lui este așa de mare încât se zice că are mai mult de șapte

mii de case, ceea ce e de crezut după circumferința lui, care este destul de mare, și după desimea caselor. Cele mai multe sânt mizerabile și acoperite cu stuf, afară de câteva curți boierești. Castelul eră mai înainte vreme destul de sărăcăcios, dar domnul actual pentru a avea locuință comodă l-a restaurat foarte bine și l-a îndreptat și a făcut întărituri bune de jur împrejur. Indată lângă castel este o biserică frumoasă, Sf. Nicolae, clădită din piatră cioplită. Mai sânt încă și alte biserici de zid frumoase mai mult de zece, pe deosebite străzi, precum și o biserică catolică de lemn, pe care o îngrijesc misionari franciscani din Italia. În sfârșit mai este și o mănăstire frumoasă de zid pe un deal lângă oraș, într'un loc bun, și afară de aceasta nu e nimic demn de văzut. Locuitorii acestui oraș sânt mulți de diferite neamuri precum: turci, greci, armeni și de-ai noștri, negustori cari aduc marfa lor aci și în alte locuri. Femeile în acest oraș ca și în toată țara Moldovei sânt deosebit de frumoase. Țara Moldovei este pe alocuri șeasă, dar cea mai mare parte e însă deluroasă și muntoasă; e o țară mănoasă și bogată. Pe dealuri sânt pretutindeni movile cari sânt semne ale răsboaielor multor neamuri.

23 – A venit la sol Buhuș, pârcălabul Hotinului, sub pretextul unei vizite, dar în realitate pentru a afla în ce condițiuni ar vrea solul să vadă pe domn și să-i dea scrisorile, dar neobținând nimic, a salutat pe sol și a ieșit. În aceeași zi, adică în Lunea Paștilor, după ce solul a trimis scrisori castelanului Cracoviei, arătându-i pe larg toată dușmănia domnului, am ieșit singuri din Iași numai cu membrii soliei, la ceasul prânzului.

Văzând domnul hotărîrea noastră și că nici nu-l rugasem pentru o gazdă, care se dă de obicei pentru a onora soliile, a vrut totuș să arate că-și face datoria și a trimis câteva zeci de boieri sub un steag albastru, ca să însoțească pe sol. Pe când noi treceam pe sub castel, ei ne-au ieșit în cale, dar solul a trimis la ei, spunându-le să se întoarcă înapoi, neavând nevoie de o suită așa de sărăcăcioasă ca număr. Deoarece însă ei nu se puteau întoarce fără voia domnului, am fost nevoiți să ne mulțumim cu această bunăvoință a lor. Ieșind din Iași, străbătând un drum rău pe o distanță de o milă și jumătate, am fost siliți să trecem peste un deal înalt foarte repede și deasemenea prin pădurea numită Bucovina foarte mare și vestită prin înfrângerea cea însemnată a lui Ioan Albert regele Poloniei și a oștirii lui, când Ștefan voevodul Moldovei în anul [1497] după ce încheiase pace l-a atacat pe când se întorcea

prin această pădure (deși nu chiar în acest loc). Atacat în mod trădător de Ștefan, înconjurat de oștire dușmană care aruncă asupra polonilor trunchiuri de copaci, regele Albert a suferit o mare înfrângere, pierzând mulți oameni, cum arată mai pe larg cronicile polone. Ne așteptam și noi să avem vreo neplăcere în acea pădure, căci acl este deobiceiul locul de întâlnire al tuturor bandiților, dar din mila lui Dumnezeu o străbăturăm fără nici o tulburare și la ieșirea din codru îndată ne-am așezat pentru noapte în satul Scânteia [Skintsy], la trei mile de Iași. Acest sat eră mai de mult foarte mic și în el locuiau numai bandiți, acum însă s'a mărit mult, s'au așezat în el mulți oameni gospodari și s'a clădit o biserică nouă frumoasă de zid.

25 – De dimineață ieșind din acel sat, am mers până la conacul destinat pentru petrecerea nopții, la depărtare de patru mile în orașelul Vaslui. Acest orașel eră înainte vreme, înainte de înfrângerea lui Potocki, un oraș bine clădit și populat și este chiar tradiția că mai de mult eră acl capitala domnilor moldoveni, ceeace este de crezut din pricina ruinelor cari se văd și azi. Anume se vede unde a fost castelul și reședința domnilor, acolo zidurile stau încă pe jumătate întregi și din ele se poate observă ce frumoasă structură aveă odată acel castel. In vale sub castel este și o baie, deasemenea un monument frumos ca arhitectură. In fața castelului este o biserică de zid, foarte frumoasă, zugrăvită atât în interior cât și pe din afară, dar acum este pe cale să se ruineze. Sânt deasemenea și câteva biserici de lemn, dar orașul e destul de sărăcăcios. In acest loc cneazul Wisniowiecki a distrus câteva mii de turci, neavând cu el decât nouă sute de călăreți, dar s'a folosit de un vicleșug anume a tăbărit asupra turcilor înghețați ieșind cu oștenii lui din casele încălzite ¹⁾).

In noaptea aceasta am fost toți pe pază și înarmați, precum am fost dealtfel peste tot în Moldova dela plecarea noastră din Iași, fiind preveniți de anumiți prieteni că domnul, fiindu-ne dușman, cunoscând scopul soliei noastre la Constantinopol și știind că nu vom lipsi să-l pomenim acolo pe lângă alte puncte ale soliei, se gândeă să ne pregătească ceva rău. Dealtfel și aceștia cari mergeau cu un steag pe lângă

¹⁾ Mihai Wiszniowiecki a făcut în adevăr o expediție în Moldova în favoarea cumnatului său Constantin Movilă și împotriva vărului acestuia Mihăilaș la 1607, dar lupta nu s'a dat la Vaslui, ci la Ștefănești (Miron Costin, *o. c.*, pp. 456—7). Wiszniowiecki ia parte și la a doua expediție a doamnei Elisabeta Movilă la 1616 și moare în Iași (ibidem, p. 466).

noi au recunoscut, vorbind cu ceașul turcesc ce ne însoțeà, cã aveau poruncã dela domn, ca adãugãndu-și și alții în ajutor sã ne ucidã, dacã vor vedeà cã luãm cel mai mic lucru în țara lui fãrã platã. Dar vãzãndu-ne pe pazã și gata de apãrare n'au cutezat sã ne facã nimic.

Din acel loc solul a trimis înainte pe Romaszkievicz la domnul munteneșc, dãndu-i de veste de sosirea lui, cãci aveà o misiune deosebitã cãtre dãnsul.

26 – Am prânzit dupã un drum de douã mile în satul Kolinie, iar noaptea am stat în orãșelul Bãrlad, la douã mile depãrtare de cel dintãiu. Acest orãșel nu are nimic deosebit, este acolo o bisericã de zid și șase de lemn, dar toate pustii, precum și orașul însuș. Nu departe este o luncã largã și râul numit deasemenea Bãrlad, dela care-și ia numele orãșelul.

27 – Deoarece eram obosiți de paza în care eram nevoiți sã stãm în tot drumul din Moldova pentru siguranța noastrã, am forțat caii ca sã facem în aceã zi drumul prevãzut pentru douã zile și sã putem fi chiar în aceã noapte în Țara Muntenească. Deaceea am ieșit în grabã foarte de dimineață din Bãrlad și am mers de-alungul râului pomenit patru mile pãnã la orãșelul Tecuci, de unde, oprindu-ne foarte puțin, am pãrșit drumul la stânga care duceà la Galați și am apucat-o la dreapta cãtre Țara Muntenească. Pe drum am vãzut o movilã foarte mare, pe mânia stângã la o depãrtare cam de o milã. Intre altele este vestitã prin faptul cã acolo Radu fostul domn al Moldovei și-a serbat cãsãtoria sub cerul liber cu fiica unui oarecare Skurkiel, de neam grec ¹⁾. La o milã depãrtare de locul unde prânzisem, am trecut în vad Siretul, râu mare cu maluri înalte, care deși acum nu erã adânc, când însã se umflã se revãrsã departe pe mare întindere. Dela acel râu am mai mers drum de douã mile pe o câmpie frumoasã și se întunecase bine când am intrat în Focșani. Acest orãșel este chiar pe granița Moldovei cu Muntenia, pe cari le desparte un pãrau sau mai bine zis o baltã, peste care este clãdit un pod de piatrã. Atât podul cât și orãșelul sânt pe jumãtate a Moldovei, cealaltã jumãtate a Țãrii Românești [Multan]. Vrând noi sã dormim în liniște dupã atâtea neplãceri ce avusesem în

¹⁾ De fapt e vorba de nunta lui Alexandru Coconul, fiul lui Radul Mihnea. Nunta are loc la Tecuci « la sat la Movileni », în 1624, în prezența lui Radul Mihnea domnul Moldovei, Alexandru Coconul fiind domnul Țãrii Românești. Mireasa erã fata lui Scarlet « om vestit între țarigrãdeni » (Miron Costin, *o. c.*, p. 510).

Moldova, am trecut în partea muntenească, unde furăm primiți cu totul cu altă politețe decât în țara vecină.

28 – Deoarece ne aflam acum într'o țară prietenă, nu mai eră nevoie să obosim caii și deaceea în acea zi nu străbăturăm decât trei mile până în orașelul Râmnic, unde nu e nimic deosebit de văzut. Țara Muntenească aproape toată este șeasă și veselă, căci nicăeri nu am întâlnit nici munți, nici dealuri mai însemnate, afară de munții cari se vedeau în depărtare la dreapta. Aceștia despart Țara Muntenească de cea ungurească.

29 – La trei mile de-acolo am rămas noaptea în Buzău. Acest orașel este destul de mare, are două mănăstiri de zid frumoase, o a treia biserică deasemenea de zid și o a patra părăsită, dar din ruinele ei se vede că eră frumoasă ca arhitectură. Acest orașel este vestit prin isbânda cea mare pe care Ioan Zamojski marele hatman și cancelar al coroanei a câștigat-o asupra lui Tomșa (sic!), pe care l-a învins cu totul la râul Teleajăn în apropiere ¹⁾.

30 – Ieșind din Buzău, se vedeă în depărtare sub munții ungurești orașul Târgoviște [Targowica], unde mai înainte eră sediul obișnuit al domnilor muntenesți și chiar acum obișnuiesc ei să stea acolo din când în când, mai ales la vreme de primejdie turcească. La trei mile de Buzău am prânzit în satul Gedziana și de-acolo am mai mers până la noapte încă o milă până în satul Slobozia.

31 – De-acolo la trei mile am trecut către miazăzi râul Prahova la ora prânzului. Curând după trecere ne-a întâmpinat cu câteva zeci de călăreți logofătul ²⁾ sau cancelarul, un bărbat demn, care a urat cu dragoste bun sosir solului în numele domnului muntenesc și a oferit din partea lui tot felul de ajutoare și bunăvoință. El ne-a însoțit cu ai lui până ce ne ieșiră iar în cale câteva zeci de pedestrași și astfel ajunserăm la Gherghița. Acest oraș a fost pe vremuri mai mare și mai populat, cum sânt și celelalte orașe din aceste regiuni.

1 [April]. Ieșirăm din Gherghița cu aceiași tovarăși foarte de dimineață, pentru că aveam de străbătut un drum prost și locul pregătit pentru noapte eră foarte depărtat. În adevăr trecurăm pe drumuri rele în păduri șapte mile și după ce trecurăm pe un pod zidit râul Ialomița, ca la o jumătate de milă de conacul unde trebuia să înopțăm, ne ieși înainte pe râul Colentina toată curtea domnului cu hatmanul în frunte.

¹⁾ Confuzie cu înfrângerea lui Mihai Viteazul (1600).

²⁾ La 1636 eră mare logofăt în Țara Românească: Grigore.

Erau toți frumos îmbrăcați, călări pe cai turcești și deosebit de ei cinci steaguri de oșteni. Aci a urât bun sosit solului în numele domnului nepotul de soră al acestuia, a cărui funcție este să poarte buzduganul și spada domnească în public ¹⁾. El a arătat marea prietenie a domnului și logofătul mai sus pomenit a tălmăcit cuvintele lui. După aceste urări ne-au condus la București în următoarea ordine: în frunte mergeau câțiva oameni, doi câte doi, la dreapta erau două steaguri de oșteni, la stânga trei. Lângă sol mergeau pe jos patru guarzi îmbrăcați ca nemții și purtând muschete, cu solul mergea toată curtea domnească și în urmă câteva zeci de slujitori călări. Străbătând străzile cele mai însemnate ale orașului ne-au condus la o mănăstire, unde s'a așezat solul, iar pe noi ne-au dus la diferite gazde bune.

Acest oraș București este scaunul domnilor Țării Românești, peste care domnește acum Matei Bassaraba, un bărbat în vârstă, favorabil creștinătății și regatului polon și deși țara lui e supusă turcilor, le este mare dușman.

Așezarea orașului este foarte frumoasă și veselă pe o câmpie neîntreruptă pe care am străbătut-o încă dela ieșirea din Moldova.

[Lângă oraș] este o movilă mare ridicată deasupra oamenilor ce pieră într'o luptă acum cinci ani, învinși fiind de acest domn ²⁾. Mai este și o a doua movilă în cealaltă parte a orașului între râuri, deasemenea un semn al unei izbânde a aceluiaș, acum un an ³⁾. Orașul este mai frumos clădit decât Iașul, deși este mai mic. Aproape toate casele au acoperișul de șindrilă. Întărituri nu sânt deloc, afară de mănăstiri întărite, anume Sf. Mihai și cea pomenită mai sus. Orașul e împodobit și cu frumoase biserici de zid. Cea mai frumoasă și cea mai de frunte însă este mănăstirea unde fusese așezat solul. Se află pe o insulă înaltă într'un loc frumos înconjurat de apele râului Dâmbovița, care străbate orașul. Biserica din această mănăstire e foarte frumoasă ca arhitectură și zugrăveală și o alta mai frumoasă sau măcar asemănătoare nu am văzut. Într'o capelă lângă biserică este îngropat împreună cu soția Radul voevodul muntenesc, fondatorul mănăstirii și bisericii.

¹⁾ Marele spătar eră la 1636, Preda Brâncoveanu; mama lui Maria eră vară primară, nu soră, cu Matei-Vodă.

²⁾ Lupta dela Plumbuita, între Matei Basarab și Leon Tomșa (1631).

³⁾ Probabil lupta dela Dudești, între Matei Basarab și Radu, fiul lui Alexandru Iliș (1633).

Castelul în care locuște domnul este într'o vale între râuri, pe din-afara nu e urît, dar nu are însă nimic deosebit.

2 – În timpul nopții solul s'a îmbolnăvit foarte rău de picior, deaceea nu a putut merge la domn în acea zi.

Domnul trimisese după dânsul ca să-l aducă cu o caretă frumoasă trasă de șase cai și cu o gardă de o sută de oameni. Deci am mers eu în caretă scuzând pe sol, care eră bolnav. Fiind primit cu dragoste de domn, am priceput din convorbirile ce avurăm marea lui iubire față de regele, stăpânul nostru și de republică; am aflat și ura lui împotriva turcilor și dorința de a desrobî pe creștini de sub jugul păgânilor. Deoarece el nu ar putea-o face numai cu propriile lui puteri, dorește să contribuie cel puțin cu averile sale, cari sânt foarte mari. Anume dacă oștirea polonă s'ar încumetă să înceapă războiul, și el dorește ca republica noastră să îngăduie acest lucru, el ar putea ține pe cheltuiala lui toată această oștire. Vorbindu-mi în taină, mi-a spus aceste cuvinte: « Îndată ce voi auzi de trecerea oastei peste Nistru pentru acest scop, voi trimite pentru îndestularea ei o sută de mii de zloți roșii și mai mult încă. De îndată ce vor fi la Dunăre, domnii polonezi nu trebuie să se mai îngrijească de leafa soldaților, știu că aceasta e grija lor de căpetenie, căci această barbă sură a mea (la aceste cuvinte s'a apucat de barbă) va plăti ». El neavând copii, nu dorește să dea altă întrebuințare comorilor sale nenumărate, decât pentru liberarea creștinilor de sub jugul turcesc ¹⁾. Aceasta o arată și fața lui plină de gravitate și părul său cărunt așa de plăcut la vedere. După o lungă convorbire cu dânsul m'au dus înapoi cu aceeaș caretă și cu aceeaș gardă.

3 – Deși solul nu s'a îndreptat aproape deloc, nu a vrut să întârzie, prea mult îndeplinirea soliei, deaceea de astă dată s'a dus la castel. L-au condus în aceeaș caretă și cu suită ca cele din seara precedentă, iar noi mergeam pe de lături călări câte doi, după obiceiul local.

La scară l-au primit pe sol mareșalii, cari ne-au condus prin mai multe odăi pline cu boieri, slujbași mai mici și alți oameni. În ultima odaie erau dregătorii mai mari și mai de frunte, oameni politicoși și de o vârstă venerabilă. Domnul stetea sub un baldachin, îmbrăcat în haină de ferezie albă și violetă, căptușite cu blană de zibelină. Văzând

¹⁾ Pentru planurile lui Matei Basarab de a se ridica împotriva turcilor împreună cu polonii, cf. I. Sârbu, *Mateiu-Vodă Basarabas auswärtige Beziehungen*. Leipzig, 1899, pp. 87 și 192—193.

pe sol care intră în cameră, a înaintat dela tronul lui către dânsul și l-a primit cu dragoste. După aceasta așezându-se fiecare la locul ce i se cuvenea, solul a transmis domnului din partea regelui complimente și urări. Li s'a poruncit apoi tuturor boierilor de sfat [dumnym bojarom] și dregătorilor să treacă în altă cameră, iar noi am trecut în camera în care doarme domnul. Acolo stăturăm mai bine de o oră, tratând chestiuni ce-l priveau pe el și republica noastră. Intre altele el se plângea că regele și republica noastră se hotăresc așa de greu să-l primească pe el sub protecția lor, prin aceasta el ar putea fi mult mai primejdios pentru păgâni. Solul i-a dat asigurări formale în această privință și după aceea despărțindu-se cu dragoste, ne-am întors în camera cealaltă. Acolo înainte de despărțire domnul a pus pe umerii solului în semn de prietenie o haină lungă [caftan] de catifea roșie.

În timpul prânzului au venit la sol, după obiceiul acelei țări, toboșari, cântăreți din caval, jongleuri, precum și alți muzicanți și scamtari; solul i-a mulțumit pe fiecare după cum se cuvine.

4 – *Vineri*. De dimineață am pornit către Silistra și ne-au însoțit mulți boieri îmbrăcați frumos, precum și șase steaguri de oșteni mai mult de un sfert de milă afară din oraș. Noaptea am rămas după un drum de cinci mile într'un sat care se numește în chip deosebit: unii îi zic Cioran, alții Murgești.

5 – Plecând de-acolo de dimineață am stat noaptea după un drum de patru mile în satul Ciocănești, care este pe un braț al Dunării.

6 – Am trecut acel braț al Dunării pe un pod bine zidit și am trecut printr'un ostrov al fluviului, unde sânt multe pâraie, sau mai bine zis brațe ale Dunării. Mergând astfel trei mile sosirăm la însuș malul Dunării, unde ne așteptau caice mari și frumoase, cu cari trecurăm râul mai repede decât am fi crezut. Îndată ne întâmpinară pe mal muzicanți turci cari ne înveseliră cu muzica și cântările lor, însoțind cu gesturi muzica lor turcească. După ce toate carele au trecut, a trecut și solul cel din urmă. I-ai ieșit atunci în cale din nou alți muzicanți proaspeți și mulți cu flaute și tobe, cari ne însoțiră cu melodia lor până la sarai sau palat, unde eră pregătită o cameră pentru sol, iar noi am stat în diverse carvansearaie. Acest serai sau palat în care au așezat pe sol fusese al răposatului Radul, voevodul Moldovei. Acolo solul a plătit și pe muzicanți.

După ce ne-am așezat în acel oraș, solul a trimis îndată să întrebe de pașa de Silistra, care este stăpân peste întreagă această regiune de

graniță și hatman al tuturor oștirilor. Dar cum el nu se află atunci acolo, cadiul, adică judecătorul local, a arătat în locul lui toată bunăvoința sa solului, trimițându-i din belșug tot ce avea nevoie, și anume un butoiu cu vin, o albie plină cu pâine, o cană cu rachiu.

Orașul acesta Silistra se numește românește Dersztor, [Po wołosku Dersztor], este așezat chiar pe malul Dunării într'un loc frumos și vesel. Nu are întărituri afară de apărarea oferită de râu. Are un castel de zid, dar nu e întărit, iar în spre câmpie este un zid vechi în ruină. Cea mai mare parte a caselor este de lemn, în aceste case locuiesc grecii, sânt însă și multe case zidite de cărămidă nearsă ale turcilor. E rară casă pe care să nu fie două-trei cuiburi în cari stau și clocesc berze. Mecete sau moschei, adică biserici turcești, sânt șapte de zid cu o arhitectură frumoasă, pe lângă fiecare din ele este câte un turn înalt cu balcoane de jur împrejur de unde hogea, sau preotul turcesc anunță ora rugăciunii. . .

[Urmează un pasaj despre religia mahomedană].

Stând noi acolo în Silistra întreaga zi, a venit la sol un turc, sau mai bine zis un renegat, anume Mustafa, frate al răposatului Radul domnul Moldovei ¹⁾. Era un om în vârstă, gras și înalt, fusese creștin și se turcise. El a cerut o audiență privată la sol, pe care a obținut-o, dar nu s'a putut înțelege ceva dela dânsul și n'a avut nici un rezultat. Toate i se tulburaseră în cap din pricina « mastoc »-ului, pe care-l iau de obicei turcii, mai ales când se duc la luptă cu dușmanul. Căci acest « mastoc » are această putere că dacă îl ia cineva, se îmbată în așa fel încât își pierde cu totul mințile și după aceasta merge la luptă ca un furios, și chiar dacă mai târziu nu-l mai ia, totuș mai simte tulburarea în cap.

Pe lângă alte dovezi de bunăvoință pe cari ni le-a dat fiecare acolo și vameșii de-acolo au trimis ca dar o știucă mare proaspătă.

V. Raportul tâlmaciului Ramaszkiewicz 1639—1640

Romaszkiewicz eră un armean din Lemberg, care, cunoscând limbile orientale, eră întrebuințat ca tâlmaci în soliile

¹⁾ Tatăl lui Radu Mihnea eră Mihnea Turcitul (1577—1583 și 1585—1591). Unii din fiii acestuia trecură la religia mahomedană odată cu tatăl lor. Cf. N. Iorga, *Frați păgâni ai lui Radu Mihnea*. « Revista Istorică », X, 1924, pp. 81—82.

polone la Poartă. La 1639 fu trimis în calitate de curier ca să pregătească drumul solului mare W. Miastkowski (vezi mai jos No. VI). Raportul lui Romaszkiewicz a fost publicat în revista *Przyjaciół ludu*. Leszno. XI, 1844, pp. 50—53. V. sub titlul: *Essentialia relacyi niejakiego Romaszkiewicza, sługi pana Krakowskiego, który powrócił z Konstantynopola od Mehmet Baszy Kajmakama. 22 Stycznia 1640*. (Rezumat al relației unui oarecare Romaszkiewicz din serviciul castelanului Cracoviei, care s'a întors dela Constantinopol dela Mehmet bașa caimacamul la 22 Ianuar 1640). Numele editorului nu este indicat. Am dat în rezumat, în italice, unele părți din raport cari nu prezintă un interes direct pentru țara noastră.

Rezumat [essentialia] al relației unui oarecare Romaszkiewicz, slugă a castelanului Cracoviei, care s'a întors dela Constantinopol dela Mehmet bașa caimacamul la 22 Ianuar 1640.

« La 16 Octomvrie 1639 am plecat din Iași cu trei oameni, și am avut și doi cai de schimb dela pașa de Silistra, până la Constantinopol. Am sosit la Constantinopol la 24 Octomvrie » *Anunță sosirea solului mare după dânsul. Trece o săptămână și caimacamul trimite un sangeac fiului domnului Moldovei cu steag de domnie*. « Iar când eu ceream să fiu trimis înapoi, din trei în trei zile mă amână, pentru ca să poată să se așeze domnul Moldovei în scaunul Țării Românești, iar pe fiul lui să-l așeze în Moldova ». *Văzând că trece o lună și nu-l trimite înapoi, Romaszkiewicz declară că va plecă și fără scrisori, dar caimacamul îi spune să mai stea ca să se poată întoarce cu veste înveselitoare. După zece săptămâni: « a venit veste dela Matei, domnul muntenesc, către căpitan bașa al mării, prietenul său, cum că a învins pe moldovean, care abia de a fugit cu doi oameni la Brăila »¹⁾. Imediat i se dau scrisorile de plecare. A doua zi se pecetluște casa caimacamului. Impăratul a spus caimacamului: « Tu m'ai asigurat că domnul muntenesc va cedă de bună voie scaunul său celui moldovean și că acesta se va așeză în capitala munteană fără războiu și vărsare de sânge, iar acum tu ai dat « gmiry » (act de învoire) acestui ghiaur să ridice războiu împotriva*

¹⁾ E vorba de lupta dela Ojogeni în care Matei Basarab fu învingător asupra lui Vasile Lupu.

muntenilor și o mulțime de supuși săraci ai mei au pierit. Oare ești tu al doilea împărat, că-ți permiți așa de multe? ». Și îndată a poruncit să-l sugrume. Am văzut însumi cadavrul caimacamului cu un șiret de gât. Pricina morții lui a fost aceasta: că lăcomindu-se prea mult, luase dela domnul muntenesc o sută cincizeci de mii de taleri și apoi deasemenea dela cel moldovenesc iarăș o sută de mii de taleri ca să-i dea voie să meargă în Muntenia, cu condiția ca, de se va așeza în capitala Munteniei, să-i mai dea altă sută de mii. Și așa din lăcomie și-a pierdut capul. După aceea pomenitul căpitan bașa al mării s'a sforțat să obție dela împărat să poruncească să prindă pe domnul Moldovei la Brăila. Dejà se trimisese poruncă și zece capugii împărătești să-l prindă, dar deoarece agenții moldoveni erau mulți, așezați peste tot, l-au prevenit în patru ceasuri. Calul lui stetea dincolo de ziduri și el urcându-se pe casă a sărit în curte și sărind peste întărituri a căzut pe cal, numai cu dolmanul și în papuci și a fugit cu un singur însoțitor sosind la Galați în două nopți ¹⁾. Acolo a obținut încălțăminte dela un țăran și cai pentru trăsură. După două zile a sosit la Iași și însoțitorul lui deasemenea a alergat după dânsul cu doi cai. Dar împăratul turcesc nu-l va mai ține în scaun decât până la primăvară, căci are intenția să-l înlăture sau să-l ucidă și să puie pe altul după gândul și voia lui, ca să-l poată avea în mână.

...Constantin, fiul domnului Ieremia, frate cu soția voevodului de Sandomir ²⁾, confident al împăratului turcesc, mi-a spus că stăpânul meu se pregătește împotriva voastră [a polonilor] cu războiu la anul.

VI. *Solia lui Wojciech Miaśtkowski*

1640

Wojciech Miaśtkowski ³⁾ (unele msse au ortografia Miaszkowski) a fost trimis ca sol de regele Poloniei Vladislav IV.

¹⁾ Asupra acestor evenimente cf. Miron Costin, *Cronica* în, *Opere complete*, ed. V. A. Ureche, I, p. 552.

²⁾ Nu poate fi vorba de Constantin Movilă, care murise demult, ci de un frate al lui, Alexandru sau Bogdan, prinși de turci la 1616 și turciți. Soția voevodului de Sandomir este Maria fiica lui Ieremia Movilă, care luă ca soț în a doua căsătorie pe Nicolae Firley, voevod de Sandomir.

³⁾ Luptase în Podolia cu turcii și fusese sol și în Germania. † 1648. Niesiecki, *Herbarz*, VI, p. 380.

la Poartă în 1640 sub pretext de a prezenta felicitări cu ocazia izbândeii turcilor împotriva Persiei, dar în realitate ca să evite un atac al lor contra Poloniei. Drumul soliei a fost descris de trei ori: odată de solul însuși în ziarul său, altădată iar de sol în raportul său către dietă și în al treilea rând de Taszycki, secretarul soliei. Această din urmă descriere e cea mai lungă și mai interesantă. Ziarul solului a fost publicat în revista, *Warta*. Poznań, XI 1884, pp. 4691 și urm. după mssul bibliotecii Ossolinski din Lemberg No. 420. O altă redacție cu foarte mici deosebiri se află în mssul aceleiași biblioteci No. 224 intitulat: *Dyaryusz Legacyej do Turek Wojciecha Miastkowskiego, podkomorzego Lwowskiego w którym się opisuia... droga od wyjazdu z Kamieńca asz do powrotu* (Ziarul soliei la turci al lui Wojciech Miastkowski, pod cămăraș de Lemberg, în care se descrie drumul dela plecarea din Camenița până la întoarcere), după care am dat traducerea de mai jos. Raportul solului către dietă a fost publicat de I. Niemcewicz: *Zbiór pamiętników historycznych* (Colecție de memorii istorice). Wilna, V, pp. 52 și urm.

Ziarul secretarului soliei a fost publicat după ms 2274 al bibliotecii Iagiellonice din Cracovia de R. Ottman: *Dyaryusz drogi Tureckiej i akta Konstantynopolskie z roku 1640*. (Ziarul călătoriei turcești și actele din Constantinopol din anul 1640), în revista ilustrată, *Kłosy*, Cracovia, XXXVI, 1883, pp. 202—246. Un foarte scurt rezumat al părților privitoare la țările române a dat după mss. Em. Grigorovița: *Un interessant manuscris polon vechiu*, în, *Arhiva*, Iași, XI, 1900 pp. 456 și urm. Em. Grigorovița a atribuit descrierea soliei lui St. Lubieniecki, pomenit incidental în manuscris, deși din text rezultă că autorul este secretarul soliei, care eră Taszycki.

a) Ziarul solului

[1640]. 28 Februarie. Ieșind din Camenița, la prânz trecurăm Nistrul pe ghiță subțire lângă Hotin. Părcălabul orașului mă așteptă la mal cu moldoveni (două mile de drum).

29 – Trecurăm Prutul iarăș pe ghiță, dar aceasta eră periculoasă și cu găuri. Noaptea în satul Rădăuți, pe Prut (mile patru).

1 Mart. Mi s'a dat o scrisoare dela Lupul, domnul Moldovei, prin care-mi aducea la cunoștință moartea lui Amurat, împăratul turcesc și urcarea în scaun a sultanului Ibraim, fratele celui precedent. Domnul mă sfătuiă să mai zăbovesc în Polonia, dar cum eram deja în a doua zi de drum în țara Moldovei și trecusem Nistrul și Prutul până să primesc această veste, n'am vrut să mă mai întorc înapoi. Am pornit deci mai departe, dând de știre despre aceasta regelui și castelanului Cracoviei. Drumul eră rău, adesea acoperit cu plante, dealuri cu povârnișuri lunecoase. Ne-am oprit în satul Saniani [?] (mile patru). Tot acolo am stat și a doua zi.

3. – La Ștefănești, orașel la trei mile de locul unde petrecusem noaptea precedentă. A doua zi, Duminecă, am intrat în sătulețul Tabăra pe Prut, unde mi s'a dat o scrisoare dela domn, în care-mi scria că mă așteaptă cu plăcere. Mi-a ieșit înainte și m'a întâmpinat în câmp în numele domnului marele șavan (1? sic = szawany wielki) adică acel care stă în fruntea artileriei, precum și vornicul, trimis de domn.

5. – În satul Cârniceni pe râul Jijia, nu departe de Prut este și pădurea Cornul lui Sas, în care loc răposatul Ștefan Potocki, pe atunci staroste de Felin, a fost învins în anul 1612 de către Tomșa Voevod, pe când aducea la domnie pe cumnatul său Constantin, fiul lui Ieremia. Luat prizonier, Potocki a fost dus la Constantinopol. Tot acolo pe un deal înalt a fost ridicată o movilă, care acoperă trupurile principalilor boieri și dregători moldoveni, partizani ai lui Constantin și ai oștirii noastre, cari după pierderea bătăliei, au fost tăiați de către Tomșa ¹⁾). Erau prietenii și cunoscuții mei, căci din porunca regelui după decizia dietei, am fost trimis în acel an la Lemberg și am dat bani boierilor moldoveni pentru acea oștire și pentru acea expediție nenorocită.

După aceea, regele m'a trimis să opresc oastea în Podolia, dar deja starostele de Felin, mai sus numit, trecuse Nistrul și Prutul în Moldova și nu voiă să se întoarcă în Polonia. Acest lucru a împins spre mormânt și pe Golski voevodul Rusiei, care a murit peste câteva zile la Camenița, căci nu putea să ajute pe Potocki, cumnatul său, în întreprinderea aceasta nefericită și stăteă la Nistru în fața Hotinului.

6. Am mers în grabă până la Iași trei mile. Domnul a trimis în întâmpinarea mea pe fratele său, hatmanul ²⁾), și cu dregătorii și boierii

¹⁾ Despre aceste evenimente vezi mai sus la călătoria lui Cristofor de Zbaraz p. 16 nota 4.

²⁾ Gavril, hatmanul fratele lui Vasile Lupul.

mai de frunte cu câteva steaguri de cazaci. Deoarece însă el n'a vrut să vie în persoană, cum eră dator după obiceiurile vechi, am intrat și eu în oraș în caretă și n'am vrut să-l văd, de unde s'a născut supărare și dușmănie între noi.

7. Am trimis dela gazda mea la domn pe Kosakowski, pe Ciswicki și pe Miastkowski, nepotul meu, cu scrisorile regelui și ale castelanului Cracoviei, dându-i de știre că eu nu pot să-l văd, deoarece el nu m'a întâmpinat în persoană în câmp cum este vechiul obicei și datoria domnilor. Domnul îndată ce a auzit că nu vreau să viu la dânsul, s'a infuriat și n'a lăsat pe Kosakowski să termine vorba, n'a primit scrisorile, nu ne-a dat care pentru drum și a interzis să ni se dea hrană în drum până în Muntenia.

9. Mi-au sosit scrisori dela castelanul Cracoviei în cari îmi dă de veste despre oarda tătarilor din Crimeea, că de curând la Lăsata Secului, făcuse o mare incursiune în țara Kievului, provocând mari pagube și luînd mulți oameni în robie. Amândoi hatmanii cu oștirea lor îi ajunseră din urmă, dar o furtună neauzită și un vânt contrar îi împiedecase să dea lupta și nu numai că nu s'au putut întâlni cu dușmanul, dar nici nu au putut să-l vadă.

Am trimis scrisori la Constantinopol vizirului, în Muntenia și castelanului Cracoviei.

11. Romaszkievicz, tâlmaciul meu, a pornit înainte cu instrucțiuni în Muntenia. Eu însuș a doua zi de Sf. Grigore am pornit în urma lui din Iași după slujba religioasă de dimineață lângă castel pe mal (?). În pădurea Bucovinei găsirăm drumuri rele, o milă întreagă am mers pe dealuri înalte și repezi, și ne-a chinuit pe drum și o ploaie mare și deasă, așa încât străbăturăm în opt ceasuri și jumătate abia două mile. Noaptea o petrecurăm în satul numit Scânteia.

13. De acolo până la Vaslui străbăturăm fără oprire patru mile. Vaslui oraș vechi, a fost odinioară scaunul domnilor Moldovei. Mai sânt acolo ruinele zidurilor și ale odăilor clădite de Ștefan Voevod ¹⁾ pe malul Bârladului, care străbate orașul.

A doua zi petrecem noaptea în satul Doliny, după un drum de două mile moldovenești.

15. La Bârlad pe râul numit la fel. Zi caldă și vreme bună, drumul e bun. Aci în timpul nopții, preotul Wyznanski, capelanul meu, a

¹⁾ Ștefan cel Mare.

botezat patru copii. A doua zi la Tecuci, distanța patru mile, pe acelaș râu Bârlad. Un ceauș turcesc din Constantinopol a trecut în grabă, mergând la domn și aducea vestea că Halil pașa al Silistrei a fost mazilit și că în locul lui a fost numit Ispir pașa.

17. La o milă de Tecuci am coborât de pe deal în valea Siretului pe care l-am trecut și trecerea a ținut trei ceasuri pe bacuri în formă de bărci.

Mergând pe drum am văzut spre mâna stângă o movilă înaltă ridicată în câmp în amintirea nunții pe care a serbat-o în acel loc Radul voevod al Moldovei pentru fiul său cu mare strălucire ¹⁾). După o milă trecurăm iarăș alt râu, Putna și după patru mile ne oprirăm în orașelul Focșani pe râul Milcov [în text: Milkanof], care străbătând orașelul pela mijloc desparte Moldova de Țara-Românească. Am fost primiți bine de namestnicii lui Matei, voevodul muntenesc. Ziua eră rece, căci bătea vântul rece din munții Munteniei acoperiți cu zăpadă.

18. Dumineca din mijlocul postului a căzut în timpul nopții multă zăpadă, de a acoperit cu totul pământul. Mi-a sosit răspunsul domnului muntenesc prin Ghiorma, căpitanul lui ²⁾), care-mi transmise bunăvoința stăpânului său, spunându-mi că domnul dorește să vie dela Târgoviște să mă întâlnească fie la Gherghița, fie la București, dar eu i-am scris îndemnându-l să n'o facă din pricina bănuelilor ce ar putea provoca la turci, pentru turburarea ce ar avea el, om bătrân, și în sfârșit pentru că nu avea încă steag dela Stambul, dela împăratul cel nou.

Aci ne-au întâmpinat două roate de cazaci, cari ne-au însoțit până la Râmnic.

19. La Râmnic un ger mare și un vânt rece ne-a ținut pe loc, căci eu mă îngrijeam cu medicamente pentru sciatică, care-mi cuprinsese coapsa și piciorul drept, așa de tare încât nu putui scăpa de boală și de necaz timp de trei săptămâni. Am trimis pe un preot franciscan cu scrisori către domn. Tot acolo a fost și un cutremur de pământ către ceasul al douăzecelea și mi-au spus unii că a fost de trei ori în acea zi.

20. O zi mai caldă, drumul bun și întins, m'a călăuzit un steag de călăreți. În drum mă întâlui cu Constyn fratele fostului hatman al Moldovei, indigenul nostru ³⁾), care mi-a adus multe vești: moartea

¹⁾ Despre această căsătorie vezi mai sus solia lui G. Krasinski, p. 28 nota 1.

²⁾ Ghiorma eră fost mare ban al Craiovei.

³⁾ E vorba de un frate al lui Ioan Costin hatmanul, tatăl lui Miron Costin, care căpătase indigenatul polon. Cunoaștem până acum un singur frate al lui Costin

regelui Persiei și a hanului tătarilor. La jumătate drum ne-a întâmpinat cu un steag de oșteni buni Pilar supremul econom al Țării Românești ¹⁾). După ce trecurăm în vad un râu mare și repede, Buzăul, ne oprirăm în orașelul Buzău.

21. Din cauza stării rele a sănătății mele zăbovirăm acolo, ospătând pe trimișii munteni. Deasemenea și a doua zi rămaserăm tot acolo, din cauza vântului mare și a furtunei de zăpadă.

23. Steagul de cazaci ne-a însoțit o milă întreagă. Zăpezile se fac tot mai mari pe cât înaintam. Am trecut râul Cricov, unde ne așteptau șapte steaguri de călăreți. Apoi am sosit la un al doilea râu numit Prahova [Prawowa], trecerea prin vad a fost grea și periculoasă, apa fiind adâncă și foarte repede așa că aproape să ia câteva care, deși călărimea munteană ținea asupra ei asaltul apelor. Dincolo de râu stătea un corp de pedestrași care ne-a însoțit până la Gherghița [Gierlica]. Ne-am oprit pentru noapte după un drum de cinci mile munteneste.

24. După plecarea din Gherghița eră un ger așa de mare, încât servitorii au adunat păsări înghețate în păduri. La jumătate drum trecurăm râul Ialomița pe un pod bun. La jumătate de milă înainte de București, capitala Țării Românești, m'au întâmpinat în drum alte șapte steaguri de cavalerie și opt steaguri de pedestrași.

25. La București, capitala Țării Românești, am găsit pe clucer ²⁾) și pe Starzawski trimiși de domn dela Târgoviște. Mi-au dat scrisori și mi-au urat bun sosît împreună cu logofătul ³⁾) și cu Ghiorma căpitanul.

26. [Am rămas] tot acolo pentru slujba religioasă, care a avut loc în biserița catolică locală în ziua Bunei Vestiri. [În București se află] o mănăstire bogat clădită de Radul voevod și un castel de zid. Râul Dâmbovița trece prin mijlocul orașului. A trecut Achmet aga venind din Constantinopol și mergând la domn după haraciu. Am mai stat aci câteva zile din cauza sciaticii, care mă chinuia.

30. După ce dădui câteva pachete de scrisori armenilor camenițeni, am ieșit din București. Zece steaguri de călărime bună și alte zece stea-

hatmanul, Dumitru postelnicul, e poate personajul despre care vorbește călătorul nostru. (Cf. Sever Zotta, *Dumitru Postelnicul, fratele lui Costin Hatmanul* în « *Revista Istorică* », XI, 1925, pp. 260—268).

¹⁾ « Supremul econom » este probabil marele stolnic, care eră atunci Socol.

²⁾ Mare clucer eră Dragomir.

³⁾ E vorba de logofătul al doilea Udriște Năsturel, cunoscutul om de carte, deoarece raportul secretarului îl numește « cumnatul domnului ». (Vezi mai jos p. 51).

guri de pedestrași m'au însoțit departe în câmp. Noaptea am stat în sătulețul Ciorani, după cinci mile de drum, pe cari le străbăturăm fără oprire.

31. Zi friguroasă. Am trecut peste două râuri într'o câmpie frumoasă. S'a arătat un iezer foarte mare și râuri, sau brațe largi cari se desfăceau din Dunăre. Noaptea în satul Werszez [sic] după trei mile de drum.

1 April. Dumineca Floriilor, zi veselă, vreme frumoasă cu vânt ușor. După o milă, străbătând mai întâi un sat pustiu sosirăm la un pod lung și bun, care eră încă în Țara Românească. Trecem peste un râu, sau mai bine zis peste un braț al Dunării, unde stătea straja munteană cu tunuri. După aceea trecurăm patru poduri și sosirăm la malul Dunării la ceasul al optsprezecelea. Orice vânt încetase deodată, așa că nici nu se putea să fie Dunărea mai liniștită. M'am urcat într'un caic, care mă așteptă cu un căpitan turc sub un steag roșu. Am trecut Dunărea în mai puțin de un sfert de ceas până sub castelul Silistrei, zidit odinioară de greci. Carele însă și caii au trecut după mine începând dela ora prânzului până la un ceas din noapte, când ultimii au sosit la curtea frumoasă și împodobită, care mi-eră destinată mie în cetate.

Intoarcerea

28 Iunie. După ce am trecut de orașelul Măcin, am stat în tabără pe malul Dunării, unde găsirăm crapi proaspeți de Dunăre.

29. Tot acolo rămăserăm în ziua Sfinților Petru și Pavel mâncând crapi mari. Voiau [turcii] să ne reție mai multă vreme aci, dar cu ajutorul corupției și al talerilor am isbutit să obțin dela ceașul lui Ispir [pașa] să trimit pe prizonieri înainte la trecerea râului în fața Galațului.

30. Din zori, îndepărtând straja turcească a ceașului, am pornit dealungul malului Dunării, mergând patru mile, trecând în fața Brăilei pe malul celălalt al râului. E un castel zidit, cu garnizoană turcească în Moldova. Am ajuns în fața Galaților pe malul Dunării, unde îndată am obținut cu oarecari efortări și șiretlicuri câteva bacuri mari, deși turcii interzisese să-mi fie date. Am poruncit să fie trecuți întâi toți prizonierii în câteva zeci de care, apoi caii și carele mele și la urmă am trecut eu însuș, când dejă se întunecase.

Am trecut Dunărea cu bine în acelaș loc la orașelul Galați, unde trei zile înaintea mea debarcaseră din corabie slugile mele și 130 de prizonieri, pe cari îi trimisese din Constantinopol pe Marea Neagră. Au plutit trei săptămâni pe mare, căci au așteptat șaisprezece zile vântul lângă Constantinopol, apoi au trecut marea în două zile și două nopți, și au intrat cu noroc în Dunăre. Au urcat Dunărea timp de cinci zile până la Galați, iar la Varna nu s'au oprit, ceeace a fost norocul lor căci de sigur Ispir pașa ar fi poruncit să-i oprească, cum făcuse și cu mine însumi.

1. *Iulie*. Duminecă, am stat pe malul Dunării lângă Galați, mulțumind lui Dumnezeu în biserița catolică locală că scăpasem de Ispir și eram în sfârșit în țara Moldovei. Ceașii au trecut și ei Dunărea după mine.

2. În ziua Vovidenii am mers patru mile până la satul Toncești [Tonczest]. Am ascultat sfânta liturghie la prânz și am ieșit din Galați un ceas înainte de răsăritul soarelui (sic).

3. La Tecuci aflai de incendiul dela Lemberg în mahalaua Cracoviană. A doua zi la Bârlad preotul capelan a botezat câțiva copii.

5. La Vaslui am stat în tabără pe malul râului Bârlad. A doua zi la Scânteia în tabără.

7. La Iași domnul nu mi-a ieșit înainte, ci a trimis numai pe frațele său hatmanul cu boierii și câteva steaguri de călăreți. Indată am avut certuri cu tătarii pentru locurile de găzduire.

8. Tot acolo. Tratări cu domnul, care voia să viu la castel la dânsul. Am pus condiția ca el să vie la gazdă la mine și să se scuze. El a vrut să scape de aceasta cu daruri mari, pe cari nu le-am primit și n'am fost la dânsul.

9. Am plecat din Iași. Noaptea am stat la satul Cârniceni pe o movilă, care acoperea pe ai noștri ce pieriră în acest loc cu Ștefan Potocki, cum s'a amintit mai sus. Acum câinii și porcii au desgropat în mare parte oasele și capetele lor.

10. După slujba sfântă pentru sufletele lor, am plecat la Ștefănești. Prima ploaie în această călătorie.

11. La Rădăuți pe Prut, unde am așteptat să treacă lucrurile mele și prizonierii mai sus amintiți.

12. După ce am trecut Prutul, am ajuns la Hotin. Ploaie mare. A doua zi am trecut Nistrul pe o ploaie neîncetată până la Camenița.

b) Raportul solului către dietă

Abia după trei ani [dela numirea ca sol], îndată ce luai porunca de plecare dela rege și din vistierie m'am grăbit să mă îndrept spre Lemberg către graniță și m'am pus pe drum către acel tiran, teroare universală, Amurat cel crud, învingătorul Persiei. Am plecat în ziua Lăsatei Secului, pe ger și furtună (în chiar acea zi grozavă oștirii regale i-a scăpat din mână o victorie strălucită împotriva oardei tătare în Ucraina, din cauza vremii). Am străbătut zăpezile din Rusia și Podolia cu cele mai mari greutateți. La Camenița vremea începând să se încălzească, am luat hotărârea să trec cât mai repede la Hotin. Deci am dat de știre domnilor Munteniei și Moldovei și marelui vizir despre sosirea mea.

Abia trecusem Nistrul și Prutul, pe ghiața care începea să se rupă, și am primit vestea despre moartea lui Amurat și urmarea la tron a fratelui său, sultanul Ibraim.

Mi-a scris și Lupul, domnul Moldovei, sfătuindu-mă să mă întorc în țară. Eram foarte nehotărît ce să fac, vedeam că instrucțiunile mele către Amurat își pierduseră valoarea, dar trei motive însemnate mă împiedecau să mă întorc înapoi în Polonia: 1. Trecerea eră grea din cauza râurilor, cari se coborau în torente dela munte. 2. Primăvara și războiul publicat împotriva noastră de Amurat se apropiau. 3. Sosirea solului regelui la Constantinopol eră așteptată și făgăduită de mult pentru felicitări cu ocazia izbândeii dela Babilon și Amurat o așteptă cu nerăbdare și deaceia mai ales se supăraseră că regele Poloniei nu-l felicitase, cum făcuseră alți principii. Deci din aceste motive am pornit înainte și dădui de știre de moartea lui Amurat, regelui și castelanului Cracoviei. Acesta din urmă întorcându-se peste patru zile dela Winnica din expediția împotriva tătarilor, mi-a trimis răspunsul și sfaturile necesare, ca să pot să-mi urmez drumul. Dar Lupul, domnul Moldovei, a oprit scrisoarea și a cetit-o și abia după șapte săptămâni a poruncit să fie înmănată tâlmaciului meu la Constantinopol. Pe lângă acest neajuns ce avui dela dânsul, mi-a făcut altul și mai mare, căci când sosii [la Iași] nu mi-a ieșit înainte în câmp, ci a trimis numai pe boieri cu fratele său hatmanul și câteva steaguri. Deci nici eu n'am vrut să-l văd în reședința lui, luând exemplul după Ozga, staroste de Trembowla, sol mare, care a făcut la fel lui Tomșa Voevod, precum și cneazul Zbaraski, coniușul, a făcut, deși acesta totuș ieșise în întâmpinarea lui. Am avut și alt motiv de supărare împotriva lui, că n'a vrut să ia

scrisorile regelui și ale hatmanului, deși eu i le trimiseseam prin cei mai de frunte membri ai soliei: Ciswicki, Miaskowski, curtean al regelui și Kossakowski. De aci ceartă între noi și supărarea lui împotriva mea, ceea ce mi-a produs multă pagubă, căci a poruncit să nu mi se dea hrană și mijloace de transport. Am pornit spre Țara Românească prin Bucovina pe un drum greu și fiind înfometați. În Muntenia am dat din nou de zăpezi și vânturi mari. Atunci m'a lovit pe mine și boala. Am fost bine primit și bine tratat câteva zile de către cei mai de frunte dregători ai Țării Românești, trimiși de către Matei-vodă, care atunci se află la Târgoviște sub munții Transilvaniei. Am ieșit din București însoțit de o mie de călăreți și de un polc [regiment] de infanterie munteană și am sosit în Dumineca Floriilor la prânz la Dunăre, în fața Silistrei. La mal mă așteptau turcii cu caice și cu mirare am trecut Dunărea într'un sfert de ceas în ziua aceea liniștită și frumoasă, carele și caii au fost transportați până la un ceas din noapte sub castelul Silistrei, clădit odinioară de greci...

Întoarcerea. M'am întors [dela Varna] la Bazargic, unde din nou am stat înfometați două zile, căci acum nu puteam obține alimente nici pe bani. După aceea ne-au lăsat [turcii] să-înaintăm încetul cu încetul, numai câte două mile pe zi. Pământul eră uscat, ars de soare, încât nu văzurăm trei zile fir de iarbă verde, ape rare, râuri de loc, rar câte o baltă. Ajunserăm în sfârșit la Dunăre la orașelul Măcin, unde stăturăm în tabără și din nou ne-au interzis să trecem. Ispir-Pașa [de Silistra] așteptă un răspuns dela Poartă, dorind și uneltind cu Lupul al Moldovei să mă întoarcă înapoi sau să mă închidă undeva. Dădeau de știre vizirului că sânt cazaci pe mare, că oștirea regelui e sub Camenița și că însuș regele este în drum. Aflând de acestea și văzând că turcii nu aveau oaste lângă noi, m'am despărțit pe furiș de ei și am pornit, având în față pe malul celălalt Brăila. Am mers astfel pentru a aveă loc mai bun de trecere, patru mile pe malul Dunării și am stat în tabără în fața Galaților, orașel moldovenesc. Indată moldovenii mi-au dat caice și bacuri, de am pus să fie trecuți întâiu prizonierii și carele mai grele și după aceea, către seară, am trecut eu însumi Dunărea, fără ca paznicii turci să prindă de veste. În aceeaș zi i-a sosit lui Ispir-Pașa la Varna dojană scrisă dela Poartă pentru că mă ținea pe loc. Vizirul i-a poruncit să mă lase imediat în pace: să adauge un al treilea ceaș, care să mă călăuzească prin Moldova. Din drum, dela Dunăre a plecat în grabă al treilea ceaș la Iași cu « *bujardun* », ordin dela vizir, ca Lupul

Voevod să mă primească altfel și să-mi iasă în întâmpinare, reparând prima greșeală. Am întâlnit din nou pe ceauș la Skiryca (sic) și mi-a dat de veste că domnul nu vrea să iasă din coteț. Îndată a alergat iar la dânsul și însuș Mehmet aga cu durere și supărare, dar n'a putut obține nimic dela acest țăran încăpățânat și prost; nu a cedat întru nimic și nu și-a schimbat trufia. Pe prizonierii, pe cari îi trimisesem înaintea mea pe mare și pe Dunăre, nu i-a lăsat să intre în oraș; i-am găsit în câmp cu slugile și bagajele mele, pe care poruncise să le supravegheze și să li se scrie inventarul. A trimis în întâmpinarea mea trei steaguri de cazaci și boieri. Abia m'am așezat la curtea ce mi-eră destinată, îndată oamenii mei au intrat în conflict cu tătarii. Ei stăteau la gazdele, unde li se destinase camere și tătarii voiau să intre ei; s'a ajuns la ceartă și s'au scos săbiile. Domnul eră de partea tătarilor și-i ajută cu pedestrima lui, iar pe lângă mine erau turcii cu Mehmet aga. Dacă n'ar fi fost energia și virtutea lui Mehmet aga, m'ar fi silit pe mine însumi să ies din casă. Totuș după aceea domnul mi-a oferit o mie de zloți roșii și bogate daruri prin Mehmet aga, numai ca să merg la el; dar nici nu puteam, nici nu vream să fac aceasta, căci nu primise nici una din condițiile ce pusesem și nu eră nici un mijloc să ne vedem într'un mod demn. Nu voi uita să pomenesc și această virtute a lui: cumpără dela tătari robi din șleahta polonă și-i trimite să muncească din greu la fermele lui de lângă Constantinopol. De acolo l-a luat marele vizir pe Wiszniowiecki și mi l-a trimis mie. Slavă Domnului! am pornit viu și sănătos din Iași trecând Prutul și Nistrul, sosii la Camenița.

c) *Relația secretarului*

22 Februarie 1640. După amiazi ne grăbirăm să trecem Nistrul și sosirăm la Hotin, la trei mile de Camenița, pentru a petrece acolo noaptea. Orașul face parte din monarhia turcească și intrarăm în el trecând râul pe gheață. Ne-a întâmpinat pârcălabul cetății cu câteva zeci de oameni, care ne-a urat bun venit și ne-a spus că împăratul turcesc așteaptă pe sol cu plăcere. Cetatea Hotinului așezată pe o stâncă foarte înaltă și inaccesibilă este pe din afară foarte frumos lucrată, zidită fiind din cărămidă. Orașelul Hotin este însă sărăcăcios și mizerabil, are numai căsuțe mici ca un sat, nu este nici o casă mai mare. Toți slujitorii noștrii și caii rămaseră noaptea sub cerul liber, dar în schimb avură toți mâncare din belșug, atât servitorii cât și caii: pești, pâine, mied și bere. Să dea

Dumnezeu să avem la fel peste tot ! Seara s'au cetit articolele soliei și le-au iscălit toți acei cari le-au auzit, afară de cei cari lipseau. Unii cari eram mai departe de gazda solului, am fost nevoiți să ne grăbim să ajungem acolo, alții cari erau răniți la mână, nu au putut iscăli. De dimineată am scris o scrisoare la Tarnopol printr'un băiețel al lui Stryński, pe care trebuia să-l trimit acolo și pe toți cari aveau talia băiețelului Zaheu i-au trimis înapoi din Hotin, căci așa a vrut solul. Eu am avut gazdă împreună cu pan Stryński și pan Zadarski cel tânăr la un oarecare Sturza, un om de valoare și îndatoritor, la care avurăm toate ce ne trebuia, ca șoarecele în unt, cum se spune. Acest Sturza ne-a povestit cum din acest sat dau biruri foarte mari domnului Moldovei, el singur plătește de obicei lunar o sută de zloți roșii și când poruncește domnul chiar la o săptămână, iar țaranii, deși satul e mic, plătesc lunar opt sute de zloți. Aceasta ni s'a părut de necrezut totuș lucrul stă așa în adevăr, căci am întrebat pe mulți și toți au spus la fel, și ce pot să facă nenorociții când la ei e « sic volo, sic jubeo ? » și de dreptate și cuviință nu se ține seamă. Tocmai când din porunca solului ne urcam în care, a venit veste dela domnul Moldovei de moartea împăratului otoman. Solul a scris îndată despre aceasta castelanului Cracoviei, pe când caii erau dejă înhămați la care.

Reproduc aci scrisoarea domnului Moldovei, copie autentică : « Prea puternice și milostive domnule subcămăraș [podkomorzy] al Lembergului, grațiosul meu domn și prieten. Azi am primit scrisoarea domniei tale prin care binevoiești a-mi da de știre de apropiata dumitale sosire în țara mea în drum pentru solia la Constantinopol din partea măriei sale regelui. Auzisem de aceasta încă mai demult și așteptam cu nerăbdare pe domnia ta, căci nu demult puteam încă să-i slujesc în chip foarte folositor cu confidențe importante. Acum însă s'au schimbat lucrurile, căci împăratul otoman sultan Murad, către care domnia ta erai trimis, a murit și în locul lui a urmat fratele său Ibraim. Deaceea aș dori ca domnia ta să mai zăbovești câtva timp în patrie, până ce vei primi vești dela rege, căci și eu am scris regelui și hatmanilor coroanei. După aceasta mă recomand cu slujbele mele binevoitoare grației domniei tale. Din Iași, 26 Februarie 1640. Al domniei tale iubitor prieten și slugă, Vasile Voevod și domn al țării Moldovei ». Adresa : « Prea puternicului și milostivului meu domn și prieten Woicheh Miaskowski, subcămăraș de Lemberg, sol mare al regelui Poloniei către împăratul otomanilor, să se dea ».

Ieșind din Rădăuți, trecurăm prin Sanian și de acolo la Ștefănești, un orașel unde rămaserăm noaptea, după un drum de trei mile. Carele porniră înainte, dar solul cu toată suita rămaseră în urmă din pricina unuia dintre tovarăși, Maniecki, care eră bolnav. Solul n'a vrut să plece până ce bolnavul n'a fost trimis înapoi și n'a fost urcat în rădvan [rydwan]. La 4 Martie am mers dela Ștefănești până la satul Tabor, numit astfel pentru că acolo fusese tabăra cneazului Korecki ¹⁾ și a hatmanului Zolkiewski ²⁾. Ei se întârșiseră acolo în așa fel încât dușmanii nu putură să le facă nimic. Sânt multe rămășițe dela dâșșii, ghiulele mari cât capul și altele și mai mari se pot vedeă în casele țăranilor. Acest loc este triunghiular, de două părți curge râul Prut și din a treia parte este un val săpat. De aci până la Țuțora [Cecora], unde ai noștri au fost sdrobiți, nu este decât o milă. Noi am trecut prin locurile pe unde au luptat ai noștri. La Țuțora văzurăm o mulțime de movile. De aci merșerăm la Kryniczan [Cărnicieni] și la Iași, reședința domnului Moldovei. Acesta a trimis în întâmpinarea noastră pe fratele său, pe hatman ³⁾ și pe cancelar ⁴⁾, precum și pe toți senatorii, șase steaguri de cazaci, soldați și muzica militară. Domnul însă n'a venit în persoană, se spune, dacă e de crezut, că un armean i-ar fi spus că nu este un sol mare, ci un simplu curier. În realitate n'a venit, precum s'a auzit, pentru că fiind acum un sultan nou, domnul n'a vrut să cinstească pe poloni, pentru că sultanul ar fi avut astfel o ocazie, să-l degradeze din demnitatea lui. Cât despre Iași, vorba ceea: furtună mare, ploaie mică; ni se spuneă că vor fi de toate îndestul, dar în realitate e numai sărăcie și nimic demn de văzut, căci e un orașel mic cu casele acoperite cu stuf, nu e bun de nimic.

Solul s'a dus la biserica catolică, până acolo ploaia ne-a udat bine, și a schimbat chiar culoarea penelor, cu cari ne împodobiserăm întâia oară la pălărie. După slujba pe care o făcù preotul soliei, solul s'a întors la gazdă și a avut la masă trei franciscani și două slugi ale domnului. Înainte de masă el trimisese la domn pe Kossakowski, pe Ciswicki, pe Miaskowski și ca tâlmăciu pe Romaszkiewicz. Kossakowski a dat domnului scrisorile regelui și ale castelanului Cracoviei, dar el n'a vrut

¹⁾ Samuel Korecki, ginerele lui Ieremia Movilă, după fiica lui Ecaterina.

²⁾ Hatmanul Stanislaw Zolkiewski, învins de turci în lupta dela Țuțora (1620) și ucis în retragerea lui spre Nistru.

³⁾ Gavril hatmanul, fratele lui Vasile Lupul.

⁴⁾ Cancelarul este marele logofăt, care eră atunci Gavriła Mateiaș.

să le primească, spunând lui Kossakowski: «D-ta ești subcamerariul, solul?» Iar el: «Nu, dar slujesc sub steagul lui, și acum îl însoțesc în Turcia.» — «Măria sa regele nu ți-a dat scrisoarea d-tale, ci solului, deci nu o voiu primi dela d-ta, ci dela sol». Kossakowski i-a prezentat scrisorile, dar el a refuzat să le ia. Atunci Kossakowski a spus domnului: «Solul întreabă de ce n'ai ieșit în întâmpinarea lui, când el reprezintă persoana regelui [Regiam personam sustinet]». La aceasta domnul n'a răspuns nimic, ci punându-și pălăria în cap s'a așezat pe scaun înfuriat. Membrii soliei mai sus numiți au încălecat și întorcându-se la gazdă au povestit lucrul solului. Solul a spus: «În nici un chip nu-i voi da scrisorile, chiar de ar trimite să le ceară». Indată a scris solul regelui și castelanului Cracoviei și s'a auzit că și domnul a scris la rândul său acelorași. S'a aflat că după aceasta domnul, scuzându-se către sol că nu i-a ieșit în întâmpinare, a pregătit câteva bucăți de brocart, și mai multe bucăți de diferite mătăsării pentru sol. Dar solul a preferat onoarea patriei și bunul nume al regelui, a cărui persoană o reprezintă atunci, tuturor darurilor. El a arătat că neamul polonez nu poate fi corupt prin daruri generoase și că socoate mai presus de toate cinstea, amintindu-i că toate mor afară de faima cea bună.

După amiază, pentru a mă distra m'am plimbat împreună cu tovarășii Stryński, Bronikowski, Gradnicki, Nomosenski și Bazil; am fost la bazar și deacolo la biserica numită Sf. Vasile, patronul domnului, pe care el a clădit-o ¹⁾, căci există obiceiul ca fiecare domn să clădească o biserică purtând numele [hramul] patronului său. Eu o descriu așa cum am văzut-o: mai întâiu este un zid de cărămidă în jurul bisericii și a cimitirului larg cât doi oameni; poarta este înaltă, frumos lucrată și acoperită cu țigle. Această poartă are un ceasornic și sub ceasornic sânt câteva clopote mari la o mare înălțime, căci, ca să ajungi acolo, trebuie să urci 280 de trepte în spirală. Biserica însăș e și mai frumoasă, atât pe dinafară cât și pe dinăuntru. Pe din afară are piatră cu vine colorate și figuri grecești vopsite în diferite colori, înăuntru pe pereți se văd figuri diferite colorate în aur și pe însuș domnul, soția, fiul și două fiice.

Am văzut pe domn în persoană care ieșea din biserică, ducându-se la câmp ca să se recreeze. În fața lui mergeau trei steaguri de cazaci, apoi câteva zeci de ieniceri pe jos cu muschete și după aceștia duceau

¹⁾ Biserica Trei Erarhi.

doi cai, apoi însuș domnul pe un cal moldovenesc sur. Eră îmbrăcat într'o șubă de zibelină și de brocart cu broderii. Lângă dânsul doi ieniceri îmbrăcați în catifea roșie fugiau în noroiu purtând fiecare câte o lăncie. În urma domnului eră un slujitor al lui cu buzduganul și cu sabia și alții purtau trei lăncii. După aceea urmă cancelarul, frate cu domnul ¹⁾, și alți boieri mai mici. Pe când trecea, sunau clopotele peste tot în Iași, căci ei au acest obicei ca oamenii în asemenea ocazie să se adune spre a admiră alaiul, dar nici unul din compania noastră n'a admirat, căci fiecare văzuse în patrie lucruri mai de seamă și noi prieam incognito.

Boierii domnului au trimis la sol pe Kutnarski ²⁾ pisarul, să-l întrebe pe unde vrea să meargă: prin țara Muntenescă sau pe la Dunăre. Solul însă n'a dat deocamdată nici un răspuns și i-a spus să se întoarcă peste un ceas. Mai târziu a dat acest răspuns: pe unde e drumul mai drept, pe acolo va merge.

10 Martie. Solul a scris domnului muntenesc și a trimis pe Romaszkievicz tălmăciul cu scrisorile lui precum și cu acelea scrise de rege și de castelanul Crăcoviei către acel domn. Noi am mers dela Iași la satul Scânteia, unde văzurăm ruinele unui castel, clădire de seamă și frumoasă odinioară, înconjurată cu șanț. Odinioară a fost aci reședința domnului, dar apoi a fost devastată de cneazul Korecki. Avurăm aci un conac foarte neplăcut, căci domnul supărat pe sol a poruncit să nu ne dea nimic în țara lui. Deacolo am mers la Kulina [Docolina?]. Peste tot eram nevoiți să ne procurăm toate cu banii noștri. Pentru o căruță a plătit solul patru taleri pentru un drum de trei mile. Mergeam încet pentru că solul aștepta instrucțiunile pentru împăratul cel nou. La Tecuci am primit veste că în locul împăratului turcesc care murise a fost ales altul, anume un pașă mai de frunte, despre care nu știă nimeni să ne spuie ceva.

Când trecurăm podul la Focșani în partea orașului care este a domnului muntenesc, călărașul cel mai bătrân, care ne călăuzise dela Iași s'a așezat la pod și a așteptat pe sol. Cuvintele lui au fost acestea: « Milostive domnule sol; am îndeplinit întru toate datoria mea și porunca domnului, stăpânul meu, mă opresc la graniță și mă rog să fiți așa de buni

¹⁾ Cancelarul nu eră frate cu domnul; e probabil o confuzie între Gavrilă Mateiaș și Gavril hatmanul, fratele lui Vasile-Vodă.

²⁾ Pisarul leșec al lui Vasile Lupu, pentru care vezi Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Ureche, I, p. 603: « om deplin la toate trebile ».

să vă amintiți de mine, sluga și prietenul domniilor voastre ». Vorbiă prin tâlmăciu, căci el însuș nu știa să vorbească bine polonește.

Intre Focșani și Râmnic am văzut o movilă foarte înaltă, ridicată lângă Focșani pe Siret. Se amintește că un domn anume Maței, sau cum zicem noi Matheusz, care a fost voevod al Moldovei și al Munteniei, a serbat la acea movilă nunta fiului său ¹⁾, căci nu aveă nici o clădire așa de mare, ca să poată cuprinde o așa de mare mulțime de oameni cum s'a adunat atunci. Eră de față și un sol al regelui Poloniei și mulți senatori mai mici ai coroanei polone. Această movilă stă în ființă de câteva veacuri și după părerea mea va rămâne veșnică.

La Râmnic, parcă ar fi căzut asupra solului și a noastră a tuturor o piază rea, căci fiind fiecare la gazde deosebite vorbeam diferite limbi; cauza erau vinurile bune, miedul și berea bună, dar a doua zi câțiva le-au plătit cu sănătatea lor și mergeam ca niște catări și chiar, cum se spune, muți ca peștii.

Romaszkiewicz tâlmăciul a venit de dimineață la Focșani cu scrisoare dela domnul Munteniei, căci fusese trimis încă dela Iași de sol cu scrisorile regelui și ale castelanului Cracoviei. Solul scrisese domnului scuzându-se că nu se poate întâlni cu dânsul, căci ar trebui un drum de mai bine de 20 de mile moldovenești, și el se grăbește să ajungă la Constantinopol, dar fâgăduia în schimb, ca la întoarcere să-l poată vedea, cu voia lui Dumnezeu. La Râmnic am rămas mai mult căci solul nu eră bine cu sănătatea și se îngrijiă cu medicamente. După prânz a venit la gazdă la sol marele hatman al domnului muntenesc ²⁾; din ce pricină a venit nu știu, căci au vorbit în taină, nu erau în cameră decât următorii: solul, hatmanul, preotul capelan și tâlmăciul Romasz-kiewicz, afară de dâșii n'a mai fost nimeni.

Indreptându-ne către Buzău, trecurăm râul Buzău, după care-și ia numele orașul. Râul nu e foarte adânc, dar repede, se aseamănă mult cu Dunajetul în țara Cracoviei, căci are multă piatră, se revarsă pe întindere mare și are mult pește, mai ales știuci mari, chiar au prins una în semn de bun venit. Eră mare ca un vițel mic și lungă cât trei viței. Din oraș ne-au întâmpinat patru steaguri de oșteni și căpitanul orașelului, care eră într'o caretă frumoasă; dacă ar fi fost văzută în Polonia și mai ales cu asemenea cai, chiar la dietă ar fi mult admirată;

¹⁾ Vezi mai sus solia lui G. Krasinski, p. 28 nota 1.

²⁾ Marele spătar Preda Brâncoveanu.

eră mai frumoasă decât acea în care «strajnicul» coroanei merge la castel cu caii împodobiți. La Buzău așteptarăm instrucțiuni către sol pentru împăratul cel nou.

23 *Martie*. Sosim la Gherghița la șapte mile moldovenești de stația precedentă. Eră un ger grozav și zăpada ajungea până la genunchii cailor. Gerul eră așa de aspru încât am prins pe drum cu mâna mea două paseri înghețate, o mierlă și o dropie; le-am luat și le-am băgat în mânășă, așa că le-am adus vii la gazdă și le-am dat copiilor gazdei, amintindu-mi de iubitele mele nepoate Pawlowski. De acolo am trecut două râuri, unul se numește Gherghița și peste acest râu au avut războiul voievozii Moldovei și Munteniei în anul 1639 toamna și voevodul Moldovei fiind învins și-a scăpat viața cu fuga ¹⁾).

24 *Martie*. Am sosit la București. Au ieșit în întâmpinarea solului zece boieri fruntași și șapte steaguri de oșteni călări. Dimineața s'au făcut trei liturghii la sol la gazdă și un franciscan a ținut o predică în latinește. După terminarea serviciului divin, luarăm masa, la care solul a avut ca oaspeți patru boieri ai domnului: căpitanul, logofătul, cumnat al domnului ²⁾, clucerul ³⁾ și păr. Starzyński, pisar al domnului. Ceașul împăratului otoman a plecat din București, reședința domnului muntenesc și s'a dus la Târgoviște, unde locuia atunci. Ii ducea din partea împăratului caftanul și sceptrul, întărindu-l în stăpânirea țării. La plecarea din București, au condus pe sol câteva sute de oameni călări și pedestri. Înainte de plecare solul cu Ciswiecki, nepotul său și câțiva membri ai soliei au fost la banchet la cumnatul domnului, logofătul. Când Ciswiecki eră să plece dela banchet, a venit să-l ia un rădván cu șase cai, dar logofătul s'a supărat foarte tare, spunând: dacă am poftit pe cineva la mine, voi găsi cu ce să-l trimit înapoi. Deci rădvánul a plecat și el a poruncit să se aducă atâtea cai câți invitați erau. Astfel au pornit cu toții și câțiva din oamenii noștri mergeau pe jos. În fața cailor mergeau 50 de oameni cu muschete, cari începură să tragă focuri de când invitații au încălecat la curtea logofătului până la casa lui Ciswiecki, ceeace eră un lucru de mirat la munteni, căci de obicei nu trag focuri în vânt, numai polonii noștri s'au bucurat de un asemenea triumf.

¹⁾ Bătălia dela Ojogeni după dată, dela Teleajăn (1637), după loc.

²⁾ Udriște Năsturel din Herești logofăt al doilea, fratele doamnei Elena, cunoscut traducător în românește și slavonește.

³⁾ Dragomir mare clucer.

28 Martie. Solul a scris regelui nostru și mai multor senatori, minunându-se de ce nu se trimit mai repede instrucțiunile către împăratul cel nou, și întrebând dacă instrucțiile n'au fost cumva deja trimise, căci solul se temeă ca domnul Moldovei, un om răuvoitor, să nu le fi interceptat în drum prin vre'un subordonat al său. Trecuseră cinci săptămâni de când solul scrisese regelui, dându-i de veste de moartea împăratului și nu avusese nici un răspuns. Un căpitan ne-a însoțit dela București până la Dunăre și apoi până la Silistra. De acolo s'a întors înapoi în Țara Muntenescă și a luat ca răsplată pentru osteneala lui, căci ne însoțise dela Râmnic până peste Dunăre cu câțiva călărași, o pereche de pistoale și o pereche de muschete îmbrăcate în argint, pe care le-a dat cu mâna lui solul.

Încă de dimineață solul mă trimisese înainte pe mine, pe Romaszkievicz tâlmaciul și cu Bielewicz pisarul, la Silistra peste Dunăre la namiestnicul Silistrei. (Pașa fusese degradat mai dinainte de noul împărat și altul nou nu fusese încă numit în locul său, fusese trimis numai un senator fruntaș dela Țarigrad să-i ție locul).

[*Intoarcerea*] La 1 Iulie am sosit la Galați, orașel moldovenesc la Dunăre în câmp. Aci avurăm o stație mai cum se cade, mai bună ca toate cele turcești. De dimineață solul s'a dus la mica biserică catolică; după amiază un panglicar a venit în tabără și a arătat diferite boscării între cari și aceasta: ținea pe nas un baston înalt așezând pe dânsul un vas rotund cu apă și astfel dântuia sau așezându-și un lemn mare pe cap și luând o piatră între dinți, svârliă lemnul cu ajutorul pietrei.

De acolo ne-am mai oprit în următoarele locuri: la Tankiesz (?), Tecuci, Bârlad, Scânteia și la 7 Iulie la Iași. Acolo ne-a ieșit înainte Kosakowski care așteptă în Iași de câteva zile sosirea solului, întorcându-se dela domnul muntenesc, la care s'a dus pentru o treabă prietenească și speră că va primi vre'un dar cu această ocazie. În adevăr nădejdea nu i-a fost deșartă, căci domnul i-a dat un cal turcesc, mătase, o jumătate de măsură de « skarlat » și atlas pentru slujitori. El ne aduse următoarele vești: mai întâiu că dieta polonă s'a disolvat, că acum trei săptămâni ai noștri avuseseră o luptă cu tătarii și a pierit un bătrân tovarăș. La o jumătate de milă de oraș ne-au întâmpinat trei steaguri de moldoveni cu șaisprezece boieri, ceea ce făcură din proprie inițiativă, nu din porunca domnului, căci domnul eră certat cu solul. De acolo ne am mai oprit la Cărnăeni [Cryniczani], Ștefănești, Rădăuți și Hotin. [Urmează o ceartă la Hotin între doi poloni, fără interes.]

VII. Călătoria lui Stanisław Oświęcim

1643

Stanisław Oświęcim a fost un călător pasionat, a vizitat Parisul și alte orașe din apusul Europei, lăsând interesante descrieri de călătorie, cuprinse în memoriile lui, cari merg dela 1643 la 1651. În țările române a trecut la 1643 cu ocazia soliei lui Nicolae Bieganowski podstolnicul Lembergului, trimis la Constantinopol de regele Poloniei, Vladislav IV. Memoriile lui, din cari extragem pasagiile privitoare la Țara Românească și la Moldova, au fost publicate de W. Czermak, în colecția, *Scriptores rerum Polonicarum*, XIX, Cracovia 1907: *Stanisłai Oświęcim diaryum. 1643—1651*.

[1643]. *Septembrie 23*. Trecând Nistrul, am aflat la vad pe pârcălabul Hotinului, care așteptă pe sol cu câteva zeci de călăreți. Urându-i bun venit l-a condus până la Hotin, chiar până la gazda ce-i eră pregătită. Pârcălabul a arătat multă politeță în cuvinte și în ceremonii, dar foarte puțină în fapte, mai ales în ce privește mâncarea, căci în acel loc jumătate dintr'ai noștri au rămas nemâncați.

Pe tot drumul dela Hotin până la Iași ne-au călăuzit călărașii (pe aceștia îi ține domnul Moldovei în deosebite orașe pentru slujbe grăbite). La fiecare oraș ne ieșeau înainte pârcălabii, peste tot au fost o mulțime de ceremonii, dar cele necesare, mâncarea atât pentru oameni cât și pentru cai erau și mai restrânse ca în Hotin. La cinci mile înainte de Iași ne-au ieșit înainte, trimiși de domn, vistiernicul ¹⁾ cu vre-o zece oameni. Acesta a arătat că domnul așteaptă cu bucurie pe sol. După aceea ne-au mai ieșit înainte în drum patru steaguri de oșteni, pe lângă cari erau mai mulți oameni fruntași, senatori și dregători ai țării Moldovei. Ei așteptau mai de mult pe sol la o jumătate de milă de Iași și când l-au întâlnit, i-au urat bun sosit din partea domnului și după aceea l-au însoțit până la Iași, orașul de scaun al domnilor Moldovei, la casa cancelarului (care în limba moldovenească se numește logofăt ²⁾), unde eră gazdă pregătită pentru sol. Pe drum solul a fost tratat cu multă cinste și i-au ieșit în drum mare mulțime de oameni.

¹⁾ Vistiernicul Iorga, vărul lui Vasile-vodă Lupul.

²⁾ Mare logofăt eră atunci Toderașco.

Totuș după atâta pompă și strălucire ne-au trimis o mâncare de seară foarte puțin proporționată cu felul cum fuseserăm primiți: șapte găini, un berbec și două bucăți de carne. Abia acum am început să văd în adevăr șiretenia moldovenească.

A doua zi, domnul a trimis la sol întrebându-l cum o dusesse pe drum și când ar dori să vie la dânsul. Solul a răspuns mulțumind și spunând că, deoarece se grăbește în călătoria sa spre Poartă, roagă să fie primit în audiență chiar în acea zi.

Deci domnul a trimis după sol la curtea unde eră în gazdă o caretă foarte frumoasă, se vede că eră lucrată în Polonia, trasă de șase cai turcești, în care erau doi boieri frunțași. Pe aceștia solul i-a reținut numai puțină vreme la dânsul, în timp ce compania noastră se pregătea, îmbrăcându-se în blănuri de râs și de sobol. După aceea urcându-se în caretă, a pornit spre domn. Pe lângă caretă mergeau ca la o sută cincizeci de oameni de-ai domnului, unii pedestrași în haine roșii și restul diferiți moldoveni. Sosind la castel, atât în afară cât și înăuntru am dat de foarte mulți oșteni: boieri moldoveni, ieniceri turci, călărași, pedestrași îmbrăcați în roșu, asemănători pedestrimii noastre, și mulți alți oameni. La pragul la care se oprî caretă, așteptă mareșalul ¹⁾ cu un baston în mână și abia s'a coborât solul, l-a condus împreună cu cei cari șezuseră cu el în caretă într'o cameră mare pe care ei o numesc « divan » (adică sala de sfat sau de judecată). Această cameră eră plină de diferiți oameni, curteni ai domnului. După aceea i-a dus într'o cameră mai mică în care steteau de jur împrejur, de o parte turci cu turbane foarte deosebite în cap, de alta dregători ai țării. În sfârșit ajunserăm într'o a treia cameră unde stetea domnul ca un monarh pe tron și în fața lui erau câțiva senatori. Când solul a intrat în acest divan sau cameră, îndată domnul s'a ridicat în picioare, dar nu s'a mișcat, așteptând ca acesta să vie către dânsul. Solul însă, socotind că lucrul nu ar fi spre cinstea lui și a funcțiunii ce aveă, văzând pe domn stând pe loc s'a oprit și el la mijlocul camerei. Observând aceasta, domnul s'a coborât de pe tronul său și i-a dat mâna. După ce domnul i-a urat bun sosît, l-a întrebat solul dacă audiența trebuie să aibă loc în picioare și răspunzând domnul că în picioare, îndată l-a felicitat din partea regelui și a castelanului Cracoviei și i-a dat scrisorile lor. Domnul luându-le, a întrebat de sănătatea regelui și a hatmanului și după aceea

¹⁾ Mareșalul este marele postelnic, care eră atunci Apostol Catargiu.

s'a așezat din nou pe tron, oferind și solului un scaun. Deoarece cel dintâi și-a acoperit atunci capul și n'a spus solului să facă la fel, acesta fără să stea mult pe gânduri și să mai aștepte invitație, și-a pus și el pălăria în cap. Precum și în alte ocazii așa și atunci mai ales s'a conformat în toate atitudinii domnului. Măreția domnului eră un lucru în adevăr vrednic de privit, întru toate eră demn de admirație. Între altele aveă pe dânsul, o haină împodobită așa de măreață încât n'ai putea vedeă una asemănătoare nici la sultanul turcesc și nici la vre-un alt monarh. Materia din care eră croită, mi se pare că eră «altembas», pe care erau brodate în aur flori înalte de un deget; aveă două perechi de nasturi (paftale) de diamante splendide, se înțelege că erau de o valoare foarte mare. Haina eră căptușită cu blană de zibelină, care de sigur trebuia să fie potrivite cu restul...

Intoarcerea. 23 Decembrie 1643. [Scrisoare] din Focșani la granița Munteniei și Moldovei. Fiind la pragul țării Moldovei și până acum din mila lui Dumnezeu sănătoși, atât solul, cât și noi toți, mă recomand domniei-tale, dându-ți de știre că solul, terminând în chip fericit solia sa, se grăbește să se întoarcă la domnul castelan al Cracoviei, binefăcătorul nostru. După ce am trecut Dunărea, am avut multă bunăvoință din partea domnului muntenesc ¹⁾, mai ales la Târgoviște, unde ne-a primit în persoană și ne-a tratat cu foarte mari onoruri, iar la urmă ne-a și dăruit atât pe sol cât și pe noi toți. Deși darurile nu erau prea bogate: zece coți de atlas și nu din cel mai bun, fiecăruia dintre noi, totuș am fost mulțumiți din cauza bunăvoinței lui. La fiecare conac, chiar de erau localități mici, ne întâmpinau câteva steaguri de oșteni și trebuie să recunosc că domnul muntenesc are o mulțime de oșteni buni de luptă și foarte bine organizați. Dacă Dumnezeu ar vreă să mai ție vremea frumoasă, de care ne-am bucurat pe tot drumul, vom fi la Bar îndată după anul nou.

VIII. *Solia lui Nicolae Bieganowski*

1654

La 1654 regele Poloniei Ioan Cazimir, trimite ca sol în Turcia pe Nicolae Bieganowski castelanul Cameniței ²⁾, același

¹⁾ Matei Basarab.

²⁾ Militar distins, luptase în războaiele cu suedezii, cazacii și turcii. Fusese

care mai fusese trimis acolo și la 1643, când Stanislaw Oświęcim descriesese călătoria. Scopul acestei solii eră încheierea unei înțelegeri cu sultanul în chestiunile războaielor cazacilor. Nu cunoaștem jurnalul soliei, dar pe baza scrisorilor solului istoricul L. Kubala a scris un articol în care reconstitue mersul soliei (L. Kubala: *Dwa poselstwa w roku 1654*. Două solii în anul 1654, în revista, *Biblioteka Warszawska*, tom. CCLXIV, 1906, IV pp. 532 și urm.), din care rezumăm pasagiile privitoare la țările noastre.

(Rezumat)

Nicolae Bieganowski e numit sol pentru Turcia la 1653, dar din cauza tulburărilor din Moldova nu poate pleca decât la 11 Ianuarie viitor. Cu el eră și Ioan Sobieski, viitorul rege, pe atunci foarte tânăr, staroste de Iaworow, apoi negustori ce duceau în Turcia mărfuri din Danzig și urmau să aducă alte mărfuri de acolo. Solul se oprește mai multă vreme la Iași, ca să afle ce oștiri se găsesc în Moldova și să adune informații dela persoanele cu influență la Constantinopol. Se bizuiă pe ajutorul agenților și protectorilor domnului la Poartă. În Iași fiind, află de supunerea lui Bogdan Chmielnicki sub suveranitatea țarului din Moscova. La 22 Februar domnul Moldovei Gheorghe Ștefan îi și scrie regelui Poloniei că primise veste dela Rașcov pe Nistru cum cazacii de acolo au depus jurământ de credință țarului și muscalii umblă prin sate să ia jurămintele tuturor. Gheorghe Ștefan e convins că Chmielnicki lucrează în înțelegere cu hanul tătăresc și că vrea să așeze din nou pe Vasile Lupul în scaunul Moldovei. Speră în ajutorul solului Bieganowski ca să-și întărească situația și să-și câștige încrederea turcilor. Deci domnul Moldovei va trimite o mie trei sute de oameni ajutor hatmanului Potocki împotriva lui Chmielnicki, promite că va trimite și steagurile de oșteni unguri și altă oaste să se unească cu voevodul de Braclaw. În același timp trimite un sol ca spion la Chmielnicki, făgăduindu-i, ca să-l înșele, că și el e gata să se supuiască țarului din Moscova.

Bieganowski aflând de situația din Ucraina se grăbește să plece și trece prin Silistra.

comisar al Poloniei în comisia pentru delimitarea graniței cu Moldova. † 1674. Niesiecki, *Herbarz Polski*, II, pp. 134—136.

IX. *Solia lui Ieronim Radziejowski*

1667

Ieronim Radziejowski este una din figurile cele mai proeminente din istoria Poloniei în sec. XVII. Bogat și puternic, subcancelar al coroanei, el se credeă egalul regelui și în urma unui conflict cu Ioan Cazimir, el îndeamnă pe regele Suediei să ia coroana Poloniei. Carol-Gustav, regele Suediei, cucerește în adevăr mai toată Polonia cu ajutorul lui Radziejowski (1655). În urma păcii dela Oliva (1660) regele Ioan Casimir este restabilit, dar Radziejowski își recapătă favoarea, (1662) fiind trimis în diferite misiuni.

La 1667 turcii luaseră sub protecția lor pe cazacii din Ucraina revoltați împotriva Poloniei sub conducerea hatmanului Doroșenko. Pentru a obține retragerea amestecului turcilor din afacerile polone, e trimis Radziejowski ca sol la Constantinopol. Cazacii îl ponegreau la Poartă și cronică lui Ierlicz ¹⁾ arată că agentul căzăcesc spunea sultanului că solul polon e acel care a adus pe suedezi: «nu poți crede un asemenea om, prin care a pierit Polonia».

Radziejowski își găsi sfârșitul în această solie, căci muri pe neașteptate la Adrianopol la 8 August 1667, Wysocki, secretarul soliei, ia conducerea ei și aduce răspunsul sultanului în Polonia.

Avem două descrieri ale acestei solii; una mai scurtă, dictată probabil de sol, se oprește la sosirea ambasadei la Adrianopol. A fost publicată de Śadok Barącz. *Pamiętnik dziejów polskich*. (Memorialul istoriei Poloniei) Lemberg 1855, pp. 74—76. Cealaltă mai completă, cuprinzând și întoarcerea soliei este inedită, se află în Ms. 1614 al Bibliotecii Ossolinski din Lemberg, din care reproducem părțile cari privesc țara noastră. Această descriere e scrisă de Wysocki secretarul soliei, după cum se vede din titlu.

Un rezumat al acestui manuscris și un studiu asupra soliei lui Radziejowski a publicat L. Hubert: *Zatargi Polski z Turcyą w 1667 roku i poselstwo Hieronima Radziejowskiego*. (Conflictul

¹⁾ I. Ierlicz, *Letopisec*, ed. Wojcicki, Varșovia, 1853, II, p. 116.

Poloniei cu Turcia la 1667 și solia lui Ieronim Radziejowski) în, *Biblioteka Warszawska*, 1858, II. pp. 461 și urm.

Hubert dă și oarecari amănunte asupra legăturilor cu Moldova în aceste împrejurări: solia lui Radziejowski fusese precedată în Ianuarie 1667 de o solie moldovenească la Varșovia, compusă din Stanislaw Kinarski secretarul polon al domnului Moldovei (Iliaș Alexandru) și din Andrei Ianovici medelnicer. Scopul soliei era o plângere împotriva confiscării unui transport de mătase trimis încă din vremea lui Duca Vodă spre vânzare în Polonia și cererea ca să se trimă, ca de obicei, postav polonez pentru nevoile curții moldovenești și turcești, precum și alte plângeri pentru uciderea unor negustori moldoveni cari veneau dela Moscova cu mărfuri ¹⁾.

a) *Relația scurtă*

Călătoria solului Radziejowski la Poarta Otomană (1667).

Intrând în țara Moldovei, îndată l-a întâmpinat pe sol la graniță la Nistru sub Hotin vornicul ²⁾ trimis de domnul Moldovei ³⁾. Acesta, însoțind pe sol s'a însărcinat cu procurarea proviantului în toată țara Moldovei. Sosind la o milă și jumătate de Iași, solul a trimis la domn, cerându-i ca, deoarece domnul ieșise înaintea principelui de Zbaraz, să iasă și acum înaintea lui. Domnul ținând sfat pentru aceasta, a refuzat, spunând că n'o face din dușmănie, dar pentru o anume pricină. Supărându-se solul, l-a acuzat de barbarie, spunând: «am învățat minte pe regi ⁴⁾, îl voi învăța și pe el, oare nu știe că eu pot să-l scot din domnie?» și era să ocolească Iașul. Dar sosind Godlewski, l-a convins să nu facă așa ceva, căci ocolind Iașul ar fi o ofensă mai mult pentru împărat decât pentru domn. Ceașii trimiși în întâmpinarea solului de către caimacam i-au spus solului că obiceiul acel este că dacă

¹⁾ L. Hubert, *o. c.*, pp. 462—464.

²⁾ Marele vornic al țării de jos era Miron Costin, cel de țara de sus Vasile Neculai. Fiind vorba de primirea unui sol polon, e probabil că avem a face cu cel dintâiu.

³⁾ Iliaș Alexandru (1666—1668).

⁴⁾ Aluzie la aducerea lui Carol Gustav al Suediei în Polonia și alungarea regelui Ioan Casimir.

solul cel mare este întâmpinat de un ceauș, este acelaș lucru ca și de l-ar fi întâmpinat însuș domnul, căci domnul nu are nici o putere, pe când acestălalt este dela Poartă. Deci solul a dat de știre că se va opri în Iași și l-au întâmpinat hatmanul ¹⁾, cancelarul ²⁾ și alți demnitari. Solul i-a primit coborându-se numai cu un singur picior din caretă și ridicând puțin pălăria. Demnitarii au scuzat pe domn că nu a ieșit însuș în întâmpinare din deosebite pricini; după aceste ceremonii încălecând au mers de amândouă părțile la distanță. Tinerimea însă, adică boierii și moldovenii, călărind pe cai foarte frumoși în ordine ca husarii au făcut între dâșii întreceri în fața orașului cu lăncii de lemn. Apropiindu-ne de Iași, am fost însoțiți până la gazdă de treizeci pe steaguri de oșteni, toate câte erau, cu tobe și cântece. S'a împărțit mulțimii, care venise în mare număr cu muzice și tobe, pâine și alte daruri. Sosind la locuința pregătită, solul a mulțumit și toți au plecat. Solul a invitat la dânsul la un banchet pe demnitari, dar cu toții au refuzat.

A doua zi secretarul soliei a dus domnului o scrisoare dela rege în care se arată îndurerat că tătarii năvăliseră pe neașteptate în Polonia și făcuseră așa de mari pagube locuitorilor. Vina o dedea lui Kobylecki, care n'a vrut să mă (sic!) asculte și n'a vrut să se grăbească, precum îi spusese eu.

În aceeaș zi solul a trimis domnului și doamnei daruri și a primit și el la rândul său altele din partea domnului. Timp de trei zile atât de dimineață cât și seara în semn de « noapte bună » au cântat și au bătut din tobe sub ferestrele solului. A patra zi plecarăm din Iași, iar demnitarii și steagurile de oșteni însoțiră pe sol. Acesta, urcându-se în caretă, a mulțumit atât domnului cât și lor. Când a pornit careta fiecare din steagurile de oșteni s'au așezat în ordine urând călătorie fericită, cântând și bătând din tobe. În momentul plecării solul a trimis pe Kuzminski la domn, rugându-l să dea de știre caimacamului că a plecat din Iași și dacă ar veni vreo scrisoare din Polonia, să i-o trimită neapărat, ceeace a și făgăduit că va face.

Cinci săptămâni după aceea solul a sosit la Adrianopol, unde se găsea și împăratul turcesc.

¹⁾ Hatman era Nicolae Racoviță.

²⁾ Mare logofăt era Solomon Bârlădeanu.

b) *Relația secretarului*

Textul original după Ms. Ossolinski, Lemberg No. 1614

Relacya poselstwa Polskiego w Turczach, to iest w Adrianopole die 16 Augusti 1667 odprawionego przez Iaśnie Wielmożnego niegdy Hieronima Radziejowskiego podkanclerzego przed tym Koronnego... etc. etc. posła wielkiego Iego Krolewskiej Mości zaczętego a przezemnie Franciszka Kazimierza Wysockiego cześnika Sochaczowskiego Iego K. Mości z legacyi tey sekretarza dokonczonego iako niżej...

Iako doczekał się pod Buczacem ultimis diebus Aprilis roku blisko przeszłego mnie y z expedycyi z kancellaryi waszey krolewskiej mości komendancy pomieniony Imć Pan Radziejowski Poseł W. K. Mci, jak zaraz certis itineribus pospieszał według możności y 1 May w Zwańcu przy granicy Wołoskiej stanąwszy. Sequenti na tamtym brzegu Dniestru zachowałego opuścić nie chciał, zwyczajni czekając aż imieniem hospodara wołoskiego chocinscy przywitali y przyjęli perkalabowie, którzy y do stanowisku chocinskie go zaprowadzili honorifice, gdzie bydz musiał pierwszy, bo zwyczajny nocleg. Kunakami, to iest stanowiskami od hospodara naznaczonemi, który ludzkość swoię listem pod Iasłowice zastanym ofiarował, poznaliśmy nieleniwie, y bliżey Iass przynajmniey koło Prutu niepotkanie iako dawnieysze y ostatni którego to extat exemplum, wielki poseł Polski książę Zbaraski koniusz Koronny powitany był y przyjęty od samego in persona hospodara wołoskiego na ten czas Tomze y daby od granic Multanskiego Raduły. Bliżey menię Iass spodziewaliśmy się honoru tego należytego y powinnego W. K. Mci y Rzepłtey w osobach posłach wielkich z obowiązków y respektów dawnych iako niżej. A gdy pospieszając, ani wiadomości y wzmianki żadney o tym od hospodara nie potykaliśmy, posłamy z ostatniego przed Iassami kunaku expostulowałem przez pana Kinarskiego sekretarza hospodarskiego, aby zwyczajnego w tey mierze W. K. Mci nie obliczał hospodar honoru y iako przyiażny semsiad y iako obowiązany do tego z antecessori y z samych pakt z koroną polską tureckich. Wywodziłem to ieśliby niewiedzieli że vi gratitudinis, dawniejszych nieuspominając obowiązków królom y koronie Polskiej Wołosza y Multani, którzy po cesarzu tureckim respekt powinni, iak wyświadczali zawsze, ponieważ według pakt polskich z Portą przyzachowali chrześcijańskich pod hospodarem swoiey wiary, iakoby za protekcyą króla

y rzeczypospolitey Polskiej zostaią. In persona tedy sam hospodar wyiedział przeciwko posłem Polskim ile razy więc do Porty ziemię ich przeiezdali y albo do granic, albo od Prut iako chory Tomza wołoski y Raduł Multański na ten czas hospodarowie xięcia Zbaraskiego iadącego tam y powracaiącego, także y innych przed tem przyjmowali y szanowali. Ten zwyczaj pacta y dawne postanowiły y wszystkie potym approbowały, kiedy mieniają palatini moldawienses, bo ieden bywał dawniey ziemię po tym rozdwoioney, *quallumque conditione erga praeterites reges Poloniae fuerint, eadem nunc quoque et in futurum sint*, czym y innemi dowodami dostatecznie pokazałem slusność y z tym do hospodara wyprawilem z gospody moiey wspomnionego wyżej pana Kinarskiego. Rzecz się im to cale zrazu zaraz niezdała, *alta spirantibus* według geniuszu tureckiego którym infascinatam doznaliśmy hospodara, y tak się pokazuiącego że *dependet* od Turków, których miał przy sobie iak młody inspektorów. *Negando* nam postulata iusta, hospodar z powracaiącym po godzinie y drugiey po mnie swym sekretarzem boiarów kilka posłał, z którymi były różne *concertationes*; to nieprzyznawali żeby to kiedy było, *allegaiąc* że tego immediate nieupominali się nasi posłowie, drudzy czasy dystyngwowali y iakoby temci hospodarowie nasadzeni od korony Polskiej slusnie honor ten wyrządzali, czego niewinien tylko własnemu panu cesarzów, który to *contulit* hospodar terazniejszy. W ostatnym że tego mu nie pozwalaią Turcy, iako właśnie rządu y spraw iego *superintendenci*. Zreplikami na to y dowodami, którymi musieli uznać *etiam temere negantes*, poszli z nowu do hospodara y *ex deliberatione maturiori* obiecali mi dać rezolucyą; wsiąwszy taką odemnie pro finali że *indignitatem* w tey mierze I. K. Mci y Rzepltey *non admittet* I. M. Pan Poseł, żeby miał *non exceptum* w polu od samego hospodara, nawiedzić go nie chce y owszem y miasto minie y żadney niepotrzebnie ludzkości, a potym u Porty nie zaniedba wskazać się o takimi nieuszanowanie Posła przyiaźnego Porcie monarchy. Od której powracający tego dnia w Iassiech stanął goniec nasz pan Godlewski miecznik Nowogrodzki z upewnieniem że wdzięcznie y mile przyiać chce y wygląda posła naszego K. Mości Porta. O *pernectata* inszey nieprzyniosła deklaracyi, tylko *deprecationem*: Ponieważ *contradicunt* Turcy, abyż hospodarowi *non imputet* I. M. Pan Poseł, który nadgrodzić chce ludzkością swoią y z honorum przyiać inszym, iako y to że woysko y starszyzną wszystką dworu swojego obwiam wysyła. Z tąż zaraz y do

kunaku nazwanego Kryniczani, z kąd wyjazd swoy apparabat I. M. pan Poseł, posłał gospodar tegoż Kinarskiego, ale zimnie przyięty y odprowiony poprzedził z tym że minąć niemogąc Iass, przejechać chce y w polu stanąć I. M. pan poseł. Pomięszało to bardzo hospodara, którego tandem przez wielu instancym omnibus, ze comitatu ducenti et numeroso, ohoto trzechset ludzi naszych, a blisko trzech tysięcy z urzędnikami przednieyszymi, krównemi y dworem wszystykim, którzy witali w polu o puł mile przed Iassami imieniem hospodara. Wprowadzeni 8 Maj occupavimus stationes w dworach wcześnych boiarskich, które czekały ozodobione z dostatkami do wygody wszelkiey.

Nona quieti data, decima iako sekretarz legacyi condita pora iezdziłem na audyency y list W. K. Mci, przy oświadczeniu przychylnego affektu królewskiego, oddałem hospodaremu, także od I. M. pana kanclerza wielkiego koronnego; samego I. M. pana posła za powrotem od Porty obiecuiąc do ucieszenia się spólnego z obecności y konwersacyi, ponieważ to bydz teraz ex multis rationibus niemogło. Po ceremoniach y rozmowach ze mną y pożegnaniu, także też potym od I. M. pana posła y iemu od hospodara wzaiemnie danych upomnikach, sequenti die, to iest 11 Mai nostro od hospodrskich ludzie y assistencyi wyprowadzeni za miasta o czwierć mile, traktu ku Gałacowi nad Dunaiem leżacem braliśmy przed się. Stanęliśmy 16 May, gdzie oczekiwaiąc na czauszów tureckich, którzy nas z granice Wołoskiey na tamtę stronę, iuż cale turecką, przyimować mieli y prowadzić według emiru. Staliśmy aż do 19 y wzięwszy tam vanum rumore o zbliżeniu tych czauszów. Dla trudnego na ten czas pod Gałacem przez Dunay y odnogi iego głębokie przebycia, Ibraila Multanskiego wyżej niemal trzema milanie wzięliśmy się, z którego kady alias sędzia turecki od kilku lat dopiero y z miczetem tureckim, wyraźnie przeciwko paktom przesadzony, wyiezdzał y przyimował nas, ludzkość wszelaką y gotowość przewozów deklaruiąc. Tego dnia tedy zaraz poczawszy aż sequenti, to iest 20, przewieźliśmy się y w Mecinie, pierwszym mieście tureckim nocowaliśmy.

...Powrót. Od Hersowa miasteczka do multańskiego Folczyna 2 Septembris szczęśliwie przebyliśmy, którego czasu dwie nam ludzie w drodze umarło, insi convalescebant. 13 aż Septembris ztą drogę ziechałem do Iass, wozy do przyprowadzeniu za nami z ostatniego kunaka kałarasem poruszywszy. Przed sobą dniem y drugim posłałem był do hospodara z emirem, powinne honory posłów W. K. Mści

wyrządzał. On po starem zwyczaju że był opuszczony nie przyznał aby wiezdziać in personna gospodarowie mieli, ale wysłał tylko ludzi których miał przy sobie y byłem honorifice introductus. Wizytami zatym obesłaliśmy ludzkość swoją, z ochotę deklarował, razy kilka powtarzając persuasione egit przez swoich, żebym tak wysoko iako nieboszczyk I. M. pan poseł; nie zahrawaiąc przeciwko świeżym przykład, poniechał tych skrupulów, iakoby urażonego honoru W. K. Mci, a widział się z nim raczey doświadczył przychylności; commodum ztąd iakiego się in publicum spodziewaiąc. Więc y w listach między którymi pierwszemi dopiero in negotio legationis y od W. K. Mci do nieboszczyka w Iassiech potkanych, niczego się w tey materiy nie doczytawszy, uczynilem to nikomu przedtym niebyło retroversum, żem y nawiedził y był na bankiecie u hospodara pro dignitate W. K. Mci, którey pilnie przestrzegałem, traktowany. Y kilka dni znuiznionym na ochocie y ludzkości hospodarskiey odpoczywkiem zfolgowawszy, pospieszylem iako możność znieczyła do W. K. Mość y na Kamienice.

Traducere

Relația soliei polone în Turcia, adică la Adrianopol, trimisă la 16 August 1667 începută de răposatul Ieronim Radziejowski fost subcancelar al coroanei, etc., sol mare al majestății sale regelui și terminată de mine Francisc-Cazimir Wysocki ceașnic de Sochaczov și secretar al soliei...

Radziejowski sol mare al regelui mă așteptă pe mine la Buczacz în ultimele zile ale lunii Aprilie trecut, precum și poruncile trimise dela cancelaria regală, apoi îndată a pornit pe drumul hotărât, și la 1 Mai a ajuns la Zwaniec lângă granița Moldovei. A doua zi n'a vrut să părăsească malul de dincoace al Nistrului, ținându-se de vechiul obicei, ca să aștepte până îl vor primi și-i vor ură bun sosît în numele domnului Moldovei pârcălabii de Hotin. Aceștia l-au însoțit cu cinste până la gazda ce-i eră destinată la Hotin, unde a trebuit să se oprească întâi, căci aceasta eră oprirea obișnuită pentru noapte. Conacele, adică locuri de oprire, erau pregătite cu îngrijire precum ne dăduse de știre domnul prin scrisoarea sa trimisă la Iaslovieț. Însă apropiindu-ne de Iași la Prut ne așteptam să-l întâlnim pe domn în persoană, ca mai înainte, și ultimul exemplu este al solului mare polon, cneazul Zbaraski, coniuș al coroanei, întâmpinat și primit de domnul Moldovei în persoană,

care eră atunci Tomșa și apoi a fost primit deasemenea de Radul domnul Munteniei ¹⁾. Cel puțin ne așteptam ca în apropiere de Iași să avem această onoare cuvenită și datorită regelui și republicei în persoana solilor mari după îndatoririle vechi. Înaintând mereu și neavând nici o știre sau vre un semn dela domn, am fost trimis eu din ultimul conac înainte de Iași la Kinarski, secretarul domnului ²⁾, cerând ca domnul să nu refuze onoarea obișnuită în această ocazie, ca vecin prieten și obligat la aceasta prin pilda antecesorilor și după tratatele Poloniei cu turcii. Am adăugat și aceasta, dacă nu o știau, că au datorie de recunoștință, fără a mai vorbi de îndatoririle vechi pe cari le aveau moldovenii și muntenii față de coroana polonă imediat după datoriile față de împăratul turcesc, căci tratatele Poloniei cu Poarta au făcut ca ei să rămâe sub un domn creștin, și sub protecția regelui și a republicei. Domnul iese de obicei în persoană în fața solilor poloni, ori de câte ori aceștia trec prin țara lor mergând la Poartă. Ii întâmpinau fie la graniță, fie la Prut, precum făcuse Tomșa voevod al Moldovei, bolnav fiind, și Radul al Munteniei, cari întâmpinară pe cneazul Zbaraski, atât la ducere cât și la întoarcere, și alții înaintea lui au fost primiți și cinstiți la fel. Acest obicei eră stabilit prin tratate vechi și întărite de cele următoare, când erau domnii numiți «Palatini Moldavienses», și cele două țări despărțite mai târziu în două erau una singură și condițiunile ce fuseseră cu regii cei vechi sânt valabile și acum și în viitor.

Lucrul acesta l-am întărit și cu alte dovezi și cu aceste dovezi am trimis la domn dela gazda mea pe mai sus pomenitul Kinarski. Lucrul nu l-am putut obține îndată, căci l-a găsit pe domn cu totul cuprins de influența turcească și a arătat că e legat de turci, pe cari îi are pe lângă dânsul, ca un tânăr pe tutori. După ce a refuzat cererile noastre drepte, domnul a trimis peste o oră împreună cu secretarul său care s'a întors la mine și pe câțiva boieri, cu cari am avut diferite discuțiuni. Ei n'au recunoscut că a fost vreodată acest obicei pentru soli, alții ziceau că această onoare se făcuse în alte vremuri, anume de domnii cari fuseseră așezați în scaun de coroana polonă, și nu o pot face decât pentru

¹⁾ Pentru solia lui Cristofor de Zbaraz, vezi mai sus descrierea lui Samuel Twardowski.

²⁾ În instrucțiunile solului stă scris: «Pe lângă domnul Moldovei se află secretarul său Kinarski, favorabil republicei polone și dela el solul va putea obține știri despre cele ce se petrec la curtea împăratului și la aceea a vasalului său». L. Hubert, *Zatargi Polski z Turcyą*, în «Biblioteka Warszawska», 1858, II, p. 471.

stăpânul lor împăratul, care a pus în scaun pe domnul actual. În cele din urmă au spus că acest lucru nu-l îngăduie turcii ca superintendenți ai guvernului și ai afacerilor domnului. Am răspuns cu dovezi în fața căroră au trebuit să se închine acei cari negau și s'au dus din nou la domn, promițându-mi că după o deliberare mai matură, îmi vor da hotărîrea definitivă.

La urmă le-am spus că o asemenea nedemnitate pentru rege și pentru republică nu o va putea suporta solul și dacă nu va fi primit în câmp de domn, nu va merge să-l vadă, nu va trece în oraș și nu va primi nici o altă dovadă de politețe. După aceea nu va lipsi să se plângă la Poartă pentru o așa necinste făcută solului unui monarh prieten al Porții. Chiar în acea zi sosise la Iași curierul nostru Godlewski miecznic de Novogrodek întorcându-se dela Poartă cu asigurarea că Poarta așteaptă cu plăcere și dragoste pe solul regelui. Nu mi s'a adus însă o altă declarație dela domn, ci numai o rugămintă: Deoarece turcii nu îngăduie ca domnul să primească pe sol, să nu fie acesta acuzat, căci el vrea să-i dea o altă dovadă a bunăvoinței sale și să-l primească cu onoare trimițând în întâmpinarea lui toată oștirea cu frunțașii și cu curtea. Deci domnul a trimis îndată pe același Kinarski la conacul numit Cărnicești, de unde solul se pregătea tocmai să plece, dar a fost primit rece și trimis înapoi cu vestea că solul neputând să evite Iașul, vrea numai să treacă, oprindu-se însă [ca să aștepte pe cei ce vor întâmpina] în câmp. Aceasta a turburat foarte mult pe domn, care totuși după multă stăruință a tuturor, aflând că și noi eram numeroși, aproape trei sute, a trimis aproape trei mii de oameni cu funcționarii mai de frunte, rudele domnului și toată curtea, care ne urară bun soset, în numele domnului, în câmp la o jumătate de milă de Iași. Conduși în Iași la 8 Maiu am ocupat camere în curțile de frunte boierești, cari ne așteptau împodobite și pline de toate cele necesare.

În ziua de 9 Maiu ne-am odihnit și la 10, am fost eu la domn în audiență, ca secretar al soliei la ora fixată. Am dat scrisoarea regelui, arătând simpatia acestuia către domn, deasemenea și a cancelarului coroanei. Din partea solului am făgăduit că la întoarcerea dela Poartă va avea plăcerea să converseze cu el, dar acum din multe pricini n'o poate face. După ceremonii și conversații cu mine, mi-am luat rămas bun și s'au schimbat daruri între sol și domn. A doua zi, 11 Maiu, am pornit însoțiți de oamenii domnului și de suită numeroasă până la un sfert de milă afară de oraș. Ne-am îndreptat spre Galați la Dunăre

unde sosirăm la 16 Maiu. Acolo aşteptarăm pe ceaşii sau curierii turceşti, cari urmau să ne primească dela graniţa Moldovei şi să ne conducă conform ordinului [emir], în partea cealaltă care eră cu totul turcească. Am stat acolo până la 19 ale lunii aşteptând în zadar pe ceaşi. Din cauza greutăţii trecerii Dunării la Galaţi, unde erau ramuri adânci ale râului, ne-am dus la Brăila în Muntenia la trei mile distanţă. Acolo ne-a primit un cadiu sau judecător turcesc, care fusese numit acolo acum câţiva ani, clădindu-se şi un mecet, evident în contra tratatelor. Ne-a primit cu multă bunăvoinţă declarând că e gata să ne ajute să trecem Dunărea. În chiar acea zi începurăm trecerea şi urmarăm şi a doua zi, adică la 20 Maiu, şi petrecurăm noaptea la Măcin, primul oraş turcesc.

Intoarcerea. [La 8 August 1667 Radziejowski moare la Adrianopol].

Din oraşelul Hârşova trecurăm la 2 Septemvrie cu noroc la Folczyn [oraşul de Floci] în Ţara Românească. În acest timp ne-au murit în drum doi oameni, alţii erau bolnavi. La 13 Septemvrie, urmându-ne drumul, sosirăm la Iaşi. Dela ultimul conac dădusem carele ce urmau după noi în paza călăraşilor. Cu o zi înainte de sosirea mea trimisesem domnului un om al meu cu porunca turcească (emir) ca să-şi facă datoria de a cinsti pe solii regelui întâmpinându-i în persoană. El însă nu a recunoscut că eră obiceiul ca domnii să vie în persoană şi a trimis numai oamenii ce aveă pe lângă dânsul, astfel că am fost primit cu onoare. Când l-am vizitat, domnul a arătat bunăvoinţa sa şi a repetat de câteva ori că a făcut voia boierilor, m'ar fi întâmpinat în persoană, dacă aş fi fost tot aşă de înalt în grad ca răposatul sol.

A spus că aşteptă mult dela o întâlnire cu dânsul. Deoarece din scrisorile regale ce erau scrise la Iaşi către răposatul sol n'am citit nimic care să mă oprească, am fost să-l văd pe domn şi am fost şi la banchet la dânsul, ținând cu prudenţă demnitatea regală. M'am oprit câteva zile obosit de drum, fiind tratat cu bunăvoinţă şi politeţă de domn. Apoi urmându-mi drumul m'am grăbit, pe cât se poate, să ajung la M. Sa regele şi la Cameniţa.

X. Solia lui Ioan Gniński palatin de Culm

1677—1678

Pacea încheiată de regele Ioan Sobieski cu turcii pe câmpul de luptă dela Zurawna (1676), prin care Polonia recâştigă o

parte a Ucrainei trebuia ratificată de sultan. În acest scop regele Poloniei trimite o mare ambasadă la Constantinopol în frunte cu Ioan Gniński palatin du Culm, mai târziu podcancelar al coroanei. Solul era una din personalitățile de frunte ale Poloniei din acea vreme, avusese o strălucită carieră militară (în războaiele cu Suedia) și diplomatică (solii în Franța, Danemarca, la Moscova, etc.).

În vremea domniei lui Sobieski el este unul din fruntașii opoziției împotriva regelui, obține totuși dela dietă conducerea soliei în Turcia. El pleacă în Iunie 1677 și după lungi negocieri se întoarce fără a fi obținut dela turci ratificarea tratatului, în Decembrie 1678. Strălucirea și numărul însoțitorilor lui Gniński a uimit pe turci; Dimitrie Cantemir în, *Istoria Imperiului Otoman*, vorbește de o suită de 700 de oameni (?), Cara-Mustafa, marele vizir, ar fi spus că sânt prea puțini ca să ia Constantinopolul și prea mulți ca să vie cu toții să sărute pragul Sublimei Porți ¹⁾.

Avem două descrieri în limba polonă ale acestei solii, una e jurnalul solului, cealaltă, mai întinsă, jurnalul secretarului soliei. Ambele au fost publicate după manuscrisul bibliotecii Krasinski din Varșovia de Fr. Pułaski: *Zródła do poselstwa Iana Gnińskiego wojewody Chełmińskiego do Turcyi w latach 1677—1678* (Izvoare istorice asupra soliei lui Ioan Gniński voevod de Culm în Turcia în anii 1677—1678). Varșovia 1907, în *Biblioteka ordinacyi Krasieńskich*, XX—XXII; o splendidă ediție, ce cuprinde pe lângă aceste relații, numeroase documente privitoare la biografia lui Gniński și la solia lui și reproducerea mai multor stampe și acuarele privitoare la această solie.

O traducere franceză a ziarului secretarului, dar mult prescurtat, se află la Biblioteca Națională din Paris și părțile privitoare la țara noastră au fost publicate de N. Iorga în *Acte și fragmente*, I, pp. 88—95.

Importanța relațiilor, pe cari le dăm mai jos în traducere, este mărită prin faptul că amănuntele privitoare la istoria Moldovei au fost date solului de Miron Costin, cu care era

¹⁾ D. Cantemir, *Istoria imperiului otoman*, trad. I. Hodoș, I, pp. 436—437.

vechi prieten¹⁾. Ioan Neculce povestește astfel trecerea acestei solii prin Moldova: «Iară la vremea lui, Antonie vodă, după ce s'au întors dela Jeravna veziriul cu hanul, coronit-au Leșii atunce pre Ioan Sobiețki să fie crai în țara Leșească și după ce l-au coronit stătut-au cu toată Recipospolita și au ales pre un domn mare leșesc și l-au trimis sol la Poartă pentru întemeiere și așezământul păcii ce au fost făcut la Jeravna și au trecut prin Moldova pin Iași cu mare și multă pohvală și i-au ieșit Antonie vodă înainte și i-au făcut mare cinste și pohvală și au făcut mare zăbavă la Țarigrad și târziu s'au întors la țara lui »²⁾.

a) *Relația solului*

La Peroryta ne-au întâmpinat cu câteva steaguri serdarul moldovean cu stolnicul și pisarul³⁾ domnului, urându-ne bun sosît. Trecem Prutul acolo la 22 Iunie prin vad cu carele. La Bogdănești Mustafa aga cu ofițerii lui s'a întors înapoi [în Polonia] cu daruri și cu el a plecat și rotmistrul Brudzki, prin care am trimis ziar și scrisori. În acel loc boierii moldoveni mai sus pomeniți au fost pedepsiți cu mare rușine sub ochii noștri de ienicer-aga, pentru că acesta nu eră mulțumit cu proviantul său. La 23 Iunie am trecut prin Ștefănești. 24 Iunie. După liturghia făcută de tot clerul am sosit la Hoiceani în fața Cornului lui Sas [Sasowy Rog], unde am întâlnit o mie de bosniaci călări cari mergeau dela Tomarova la Camenița. Acolo boierii au fost din nou pedepsiți de ienicer-aga și de oamenii lui. Mi-a sosit răspuns dela domn că mă va întâmpina cu plăcere în câmp. 26 Iunie. Logofătul moldovean⁴⁾ și cu alți boieri ne-au întâmpinat la o milă de oraș în numele domnului și însuș domnul, Antonie Ruset, m'a întâmpinat la o jumătate de milă de oraș cu câteva mii de ostași, urându-mi cu plăcere bun sosît și dându-mi locul la dreapta, restabilind prin aceasta onorurile neglijate sau, mai bine zis, uitate, datorite solilor mari. Și astfel m'a însoțit în oraș și pe unde treceam sunau clopotele bisericilor, apoi am

¹⁾ Cf. P. P. Panaitescu, *Influența polonă la Grigore Ureche și Miron Costin*, «Academia Română. Mem. Istorice», seria III, t. IV, pp. 114—16.

²⁾ Ioan Neculce, *Cronica*; la Kogălniceanu, *Letopisețele Moldovei*, ed. II, II, p. 212.

³⁾ Andrei Wolf (vezi și relația secretarului soliei).

⁴⁾ Miron Costin.

ieșit afară din oraș la corturi, unde am descălecat amândoi. Astfel de onoruri s'au făcut pentru prima oară din timpuri vechi, însă cu această scădere, că din porunca seraschierului nu s'au scos în câmp steagurile turcești.

După ce zăbovirăm puțin sub corturi, domnul s'a întors la castel. A doua zi mi-a oferit un banchet îmbelșugat, cu onoruri și muzică. Banchetul avu loc după slujba religioasă în biserica latină, foarte sărăcăcioasă. Slujba foarte solemnă a fost urmată de o procesiune publică. Înainte de banchet, domnul m'a primit în audiență privată și și-a exprimat marea lui iubire față de republica noastră, mi-a dat informații sincere, a făgăduit transmiterea sigură a poștii la Sniatyn și mi-a dat asigurări privitoare la securitatea iezuiților misionari și a fondurilor însemnate, pe cari le au acolo, precum și pentru restaurarea bisericii catolice. A făgăduit că va stărui cu multă bunăvoință pentru ca această biserică, care se clădește cu fonduri private, să devie cât mai măreață. Deasemenea a liberat pe cei trei tunari Rozowski, Gadowski și Lukaszewicz, prinși la luarea cetății Neamțului ¹⁾. Dar în ce privește comisia afacerii dintre Balaban și Ursache vistiernicul ²⁾ moldovean, adică podscarbi, boierii n'au îngăduit cu nici un chip ca să fie adusă peste graniță într'un sat din Polonia.

28 Iunie. După ce mi-am luat rămas bun dela domn prin fiii mei, deoarece și fiul domnului și fiii logofătului (cancelarului) mă întâmpinaseră cu orații în latinește, pentru cari le-am dat și daruri și după ce am schimbat daruri cu domnul, am pornit către Prut la Temești, până unde m'au însoțit logofătul țării Moldovei, hatmanul ³⁾ și alți boieri. La al șaptelea conac, adică la 4 Iulie, după ce am părăsit drumul drept, după cererea seraschiereului, am trecut pe un drum foarte rău, peste bălți și râuri și prin păduri de fag inundate în parte din cauza ploilor. Astfel am sosit la Prut, pe care l-am trecut de două ori pe plute foarte proaste și periculoase și am sosit în satul turcesc Troian...

Intoarcerea (1678)... Trecem Dunărea la Galați, unde am stat în căsuțe pustiite de turcii cari treceau fluviul, iar locuitorii erau alungați.

¹⁾ Cetatea Neamțului fusese luată de poloni în urma victoriei lor dela Hotin (1673) și reluată de moldoveni sub Dimitrie Cantacuzino (1676). Cf. Neculce, *Cronica*, la Kogălniceanu, *Letopisește*, ed. II, II, p. 209 și pseudo N. Costin, *ibid.* p. 12.

²⁾ Procesul între Balaban, negustor din Lemberg și Ursache vistiernicul, la Neculce, *o. c.*, pp. 222—223.

³⁾ Hatmanul Moldovei eră la 1677 Alexandru Buhuș.

A doua zi după 16 ceasuri de mers fără oprire, sosirăm la Bârlad. Plecând din Bârlad sosirăm a treia zi la Iași, unde furăm întâmpinați la o jumătate de milă de oraș de caimacam ¹⁾, de Șeptilici ²⁾, Buhuș ³⁾ și mulți alți boieri cu două steaguri de călărași și câteva zeci de turci călări. Fiind acolo șapte steaguri lăsate de ieniceri, sub cari însă nu erau oameni și trei sute de turci pentru schimbul celor cari se duceau la Camenița, boierii au plătit pentru dânsii șase mii de taleri.

Din pricina aceasta s'au produs violențe în oraș și am fost silit să aștept patru zile pentru carele de bagaje. Apoi la plecare am fost însoțit de boierii amintiți la un sfert de milă de oraș, unde și-au luat rămas bun ⁴⁾. Deși voiam să mă îndrept spre Camenița, fiind chemat în grabă de dietă ⁵⁾, am fost silit să ocolesc spre Suceava, care nu de mult fusese prădată de bandiți; dealtfel peste tot în Moldova eră mare pustiire, într'un chip îngrozitor. Trecând cu greu prin Bucovina, dela Suceava m'am dus la Sniatyn.

b) *Relația secretarului* ⁶⁾

21 Iunie. Am sosit dela Nistru la Pereryta, străbătând un pustiul de 11 ceasuri, căci până aci dela Camenița nu sânt semne de sate în regiuni odinioară cultivate, afară de însăș Pereryta, unde mai sânt ruinele unei vechi clădiri. Abia sosirăm acolo și se ivi o ploaie deasă cu trăsnete. Aproape de corturile soliei trăsnetul a ucis doi oameni și un cal turcesc. Pereryta e așezată pe malul Prutului, un sat care odinioară avea câteva sute de locuitori, e proprietatea lui Ursache vistiernicul. Aci aveau loc bălciuri vechi și vestite unde se adunau negustori de pretutindeni. Tot aci Contuș stolnicul și Wolf pisarul au întâmpinat pe sol în numele domnului Moldovei și i-au dat și o scrisoare a acestuia,

¹⁾ Domnul Moldovei Antonie Ruset (1675—1678) fusese mazilit la 21 Octomvrie 1678. (F. Pulaski, *o. c.*, p. 377), iar Duca-Vodă, urmașul său, nu sosi la Iași decât în Decemvrie (Neculce, *o. c.*, p. 214). Caimacami până la venirea lui fuseseră orânduiri Ghenghea vornicul și Alexandru Buhuș hatmanul (pseudo Nicolae Costin; la Kogălniceanu, *o. c.*, II, p. 16).

²⁾ Ilie Șeptelici, mare vornic.

³⁾ Alexandru Buhuș hatmanul.

⁴⁾ Amănuntele evenimentelor din Polonia, cari se află în original, n'au fost traduse.

⁵⁾ Idem.

⁶⁾ Pe alocurea s'au omis în traducere pasaje ce nu privesc țara noastră.

aducând și proviant, dar foarte puțin și deaceia ienicer-aga și Mustafa-aga, călăuzele soliei, s'au supărat foarte. 22 *Iunie*. Ienicer-aga și cu toți oamenii lui au trecut Prutul cu tabăra pentru a pregăti așezările de noapte. Solul cu Mustafa-aga, pulcovnic de spahii, lefegii cu Alai-bei Mustafa... și Ali-ceauș... au trecut Prutul spre Bogdănești, pe unde au trecut fără greutate și toate carele. Mustafa-aga cu toți oamenii săi s'au întors dela Bogdănești la Camenița, căci acolo începuseră să se ivească cazacii moscoviți, pe cari îi așteptau și în Moldova, cum se va vedea...

La prânz solul a plecat spre lagărul de noapte așezat la un loc numit Matera... Ienicer-aga a lovit cu hangerul în cap și pe mâini pe Contuș, boier și stolnic moldovean, pentru că nu eră mulțumit cu proviantul ce se adusese pentru dânsul. Dela Matera solul a pornit la 23 *Iunie* având Prutul la stânga, trei mile mari până la Ștefănești, pe unde am trecut la ceasurile 11 și jumătate. Orașul eră odinioară destul de mare, are o biserică de zid cu acoperișul ars, un iezer lângă oraș, dar stricat, a fost acolo odată o moară de zid. În acest oraș locuiesc călărași, dar nu știu dacă erau mai mult de o sută de gospodării de-ale lor. Ienicer-aga a trimis solului o batistă în schimbul darurilor primite. Din acest loc după slujba religioasă făcută de tot clerul, solul a pornit la 24 *Iunie*. Am făcut opt ceasuri de drum până la Hojczani pe Prut în fața Cornului lui Sas unde am stat pe câmpie foarte frumoasă între două râuri Jijia și Prutul, cari curg unul lângă altul pe o distanță de o milă, formând un fel de peninsulă, care se numește Cornul lui Sas, pentru că odinioară sașii au vrut să așeze un oraș pe acea înălțime deasupra Prutului, erau, precum se aude, un fragment dintre aceia cari au colonizat țara Ardealului, dar fie că au fost alungați de vre-un domn, fie că nu le-a plăcut locul, nu au mai rămas nici o urmă a ruinelor. La jumătate drum ne întâlnirăm cu o mie de călăreți bosniaci cari se duceau la Camenița cu care, bagaje și douăzeci de corturi, înțeleseserăm că e cavaleria turcească trimisă ca garnizoană a cetății... Înainte de așezarea pentru noapte, ienicer-aga a lovit cu bățul pe acel nenorocit boier și stolnic Contuș și nu numai atât, dar a poruncit și oamenilor lui să-l bată, așa încât ne-a arătat mai târziu umerii plini de vânătăi, spunând că nu vrea să mai locuiască în Moldova, unde fusese cu cinci ani mai înainte logofăt, sau cancelar ¹⁾. E de notat că această țară dă anual

¹⁾ Pavel Contăș, stolnicul, nu fusese niciodată mare logofăt (cancelar); fusese la 1672—1673, sulger.

haraci 500 mii de taleri bătuți și totuș mai mult o fac să sufere necontenitele treceri prin țară ale turcilor, pe cari nu-i pot niciodată sătura îndeajuns. Ne spuneau că turcii au tras și Ardealul în robie și că iau de acolo anual 80 de mii de zloți roșii și mii de care.

Solul a primit răspuns dela domnul Moldovei și dela Costin logofătul, anunțând că domnul va ieși în câmp în întâmpinarea solului și-l roagă să facă în așa fel ca turcii să nu fie de față, ca să poată convorbi mai intim mergând călare. Deci ne-am grăbit să ajungem la Iași, care se află la șapte ceasuri de drum. Trebuia să intrăm în Iași la *25 Iunie*, dar toată noaptea și dimineata a căzut o ploaie foarte mare, așa că a trebuit să ne uscăm și abia la patru ceasuri după amiază ne-am apropiat de Iași, rămânând noaptea pe Jijia. *26 Iunie*. Trecurăm Jijia la o moară, peste un iaz mic format de un râu așa de mare. Pe un deal înalt udat de ploaie ne-am pregătit pentru intrarea în Iași. Acolo, la o milă de oraș Miron Costin logofătul a întâmpinat pe sol în numele domnului și a dat de știre că domnul ne așteaptă la un sfert de milă de oraș. Deci am pornit imediat în aceeași ordine și cu tot atâta strălucire ca la Camenița cu mare teamă din pricina noroiului format în jurul nostru din cauza ploii care cădea cu mult sgomot împrejur, iar la mijloc pe unde mergeam, lucru minunat al lui Dumnezeu, nu cădea; dar apoi a căzut o ploaie foarte mare. Boierii moldoveni socotiră ca un semn bun pentru negocierile noastre și o grație a lui Dumnezeu, faptul că ploile începuseră tocmai la intrarea noastră în Moldova, mai ales că până acum Dumnezeu îi bătuse cu o secetă aspră. În acest chip a scris și logofătul solului la ultimul conac înainte de Iași. Apropiindu-ne de Iași, la o jumătate de milă de oraș am zărit pe domn cu oastea lui pe un deal, dar noi nu puteam merge într'acolo din pricina stării rele a zăgazului de trecere peste apele iazului și zăbovirăm acolo două ceasuri cu mare supărare, căci ploaia curgea mereu pe noi. După ce ne urcăm pe deal, abia făcurăm câteva stadii și domnul s'a îndreptat cu câțiva oameni către sol, iar acesta la rândul său a înaintat călare și s'au întrunit urându-și reciproc sănătate. Solul a mulțumit pentru oboseala ce și-o pricinuisă domnul pentru dânsul și onoarea ce-i făcuse și i-a oferit locul la dreapta, dar el a refuzat. Solul a însărcinat pe starostele de Chelm, ca secretar al soliei, să primească în numele lui pe boierii moldoveni și curtea domnească ce se află la o parte.

Indată ce porniră au urmat și boierii și toată curtea sub un steag roșu de stofă de Damasc în formă de insignă militară. Abia în urma

lor au venit dragonii solului cu muzica, precum și muzica domnească, ce cântă fără încetare. Aproape de Iași s'au ivit în câmp steagurile de călăreți moldoveni așezate într'un singur șir, în număr de douăzeci, apoi șase steaguri de seimeni și alte șase steaguri de pedestrime moldovenească. Solul a fost condus apoi prin tot orașul și când treceam pe lângă biserici sunau clopotele. Trecând pe lângă castel solul a făcut « ceremonie », spunând că vrea să conducă pe domn la castel, dar acesta n'a primit, ci ne-a condus în câmp la corturi, cari erau întinse pentru toată curtea lângă o mănăstire, pe care o clădise cu multe podoabe Duca, actualul domn al Țării Românești ¹⁾. Este așezată la un sfert de milă de oraș. Amândoi au descălecat lângă corturi și domnul a condus pe sol prin prima încăpere a cortului între pânzele întinse până la a doua, unde erau așezate covoare. Pentru a doua zi domnul l-a pofțit pe sol la dânsul cu toată curtea lui și a trimis patru cai pentru cei mai de frunte.

După ce plecase dela corturi, solul a fost vizitat de boieri și de fiii logofătului, dintre cari cel mai mare ²⁾ a ținut o frumoasă orație în latinește și deasemenea și fiul hatmanului ³⁾. Au mai venit și oameni de diferite condițiuni aducând fructe și flori și muzici așa de multe, încât ni s'a urât. După aceea solul s'a dus la biserica catolică, unde a avut loc un serviciu divin și o procesiune cu sfintele taine în jurul bisericii. Dela biserică solul s'a întors la castel și a fost primit la poartă de un boier, în curte de alt boier, la descălecarea de toți boierii și la scară de înșuș domnul. Acesta l-a însoțit prin două odăi, cea dintâi boltită și cu stâlpi conțineă mese. Zidurile ca și toată clădirea sânt foarte vechi și ferestrele mici cu gratii, deaceia interiorul este întunecos. După această sală cu mese trecurăm printr'o odaie în care eră întins un covor simplu și apoi printr'o galerie din care se desfăcea o terasă și o ieșire la o grădină între ziduri, odinioară cultivată italienește, astăzi însă necultivată. De aci trecurăm printr'un gang mic într'o odaie boltită cu zidurile acoperite cu pătrate mari albastre modelate în forma teracotei olandeze. Lângă fereastră pe un covor, pe o masă joasă erau

¹⁾ E vorba de mănăstirea Cetățuia, clădită de Gh. Duca în 1669, în a doua lui domnie în Moldova (1668—1672). Cf. V. Drăghiceanu și G. G. Lupu, *Mănăstirea Cetățuia*, București, 1916.

²⁾ Fiul mai mare al lui Miron Costin, eră Ioniță, mai târziu serdar. Cf. V. A. Ureche, *Introducere*, la Miron Costin. *Opere complete*, I, p. 329.

³⁾ Alexandru Buhuș, hatmanul.

așezate dulcetuiri mai mult zaharisite, mied, patru sticle cu rachiu și patru păhărele goale. După ce a condus pe sol, domnul ca gazdă, s'a așezat turcește la colț și a oferit dulcetuiri și rachiu, umplând două pahare dintr'o sticlă. Dintr'unul a băut paharnicul, al doilea l-a dat solului, care gustând nițel l-a dat domnului. După aceea solul a cerut o audiență și a fost condus într'altă odaie boltită, împodobită cu aceleași pătrate, unde se află un covor formând o cortină și o masă acoperită deasemenea cu un covor. Solul i-a dat domnului scrisoarea regelui și a căpătat informații politice. A aflat că persanul Bobonek stătuse mai multă vreme în Iași și aflând de apropierea solului plecase la seraschier spunând că-l arde un foc lăuntric și se duce să-l stingă. Dealtfel sânt mulți armeni, greci și jidovi cari informează Poarta de cele ce se petrec în Podolia și în Ucraina și chiar se stabilesc acolo. Mai ales Astamaty a descris turcilor Ucraina, a stat la Horyn, la Dymir, a trecut prin cei doi Constantinow, la Ostrog și într'o mare parte a Wolhiniei, lucru pentru care e acuzat chiar de greci. Pretinde acum ca reședința Nemirowul, deși Chmielniecki a rămas la Cehryn și nu va fi o piedică mai mare a tratărilor noastre decât acest om rău, care și-a lăsat soția la Iași și și-a luat alta din Ismail, cu care trăește și are copii.

Domnul a făgăduit siguranța poștii până la Sniatyn, unde o va primi rotmistrul Dymidecki ¹⁾ și o va transmite mai departe. A făgăduit deasemenea restaurarea bisericii catolice, pentru care a dat și o sumă de bani și ar vrea să facă și o a doua biserică, deoarece aceasta e foarte mizerabilă. Le-ar da voie s'o facă și de zid, ceeace ar fi un mai mare folos al sufletelor de aci decât clădirile private somptuase ce le clădim noi mereu; ne-am amintit dealtfel legământul pe care-l făcusem cu ocazia isbândeii dela Hotin. Deasemenea domnul a făgăduit că va avea grije de convoiul prizonierilor, pe care-l trimite la Sniatyn Șirim-bei. A dat libertate și siguranță părinților iezuiți și fondurilor importante ce au aci. A dat drumul celor trei tunari Rozowski, Gadowski și Lukasz, prinși în cetatea numită Neamțul și a pus de i-a însoțit până la Sniatyn. A hotărât cercetare și judecată în chestia prădării jidovului din Strzelisk prins de Mărza căpitanul, asemenea și în chestia celuiilalt jidov din Belz. Nu a primit să mute comisiunea constituită în chestia lui Balaban și Ursache la Stanislawow, ci numai la Sniatyn, unde e

¹⁾ Acel care mai târziu luă prins pe Gh. Duca la Domnești (1684). Nicolae Costin, la Kogălniceanu, *Letopisețe*, ed. II, II, p. 30.

însă foamete și pustiu. A făgăduit că va pune să fie căutați și va înapoia caii furați la curtea soliei. Se află aci și două tunuri litvane de patru funturi, dar domnul n'a primit să le înapoieze, căci aceasta i-ar face nume rău la Poartă, deoarece le-a găsit aci când a venit în domnie.

După audiență a urmat un banchet foarte solemn, care a ținut până seara și domnul s'a arătat amabil și vesel ca de obicei. Seara solul s'a întors în caretă însoțit nu numai de toată curtea, dar și de mulțime de oameni cu muzici, facile și îpușcături.

27 Iunie. A doua zi încă de dimineață toți aceștia și încă alții nu au încetat să ne viziteze pentru a primi daruri, ceea ce ne eră cu atât mai neplăcut cu cât aproape la fiecare conac eram siliți să dăm daruri: postav, arme și bani și încă dela Camenița dădusem mult argint...

Solul a trimis domnului un vas mare cu liqueur, iar pentru doamnă o casetă mare de argint frumoasă. Logofătului i-a trimis două pahare aurite și o solniță mare olandeză de bufet, lui Contuș stolnicul câteva haine de stofă franțuzească și lui Wolf pisarul deasemenea o pereche de haine de stofă franțuzească și tuturor demnitarilor curții după grad li s'au dat fiecăruia daruri.

Domnul a trimis solului un cal moldovenesc cu frâie căzăcești și șea de catifea, iar starostelui de Chelm deasemenea un cal cu șea și fiilor solului câte zece coți de stofă aurită și câte o năframă.

După aceea am plecat din Iași în *ajunul Sfântului Petru* la două cea-suri spre marea neplăcere a boierilor moldoveni, cari voiau să mai rămânem încă o zi, dar treburile noastre ne porunciau să ne grăbim, căci e mai bine ca cei puțini să se grăbească, decât ca cei mulți să aștepte pe cei puțini. Solul a scris lui Ibraim Zagardzi pașa, care mergea înainte cu un conac. Ne-a venit veste că moscoviții au părăsit Cehrinul, și-au retras tunurile, au ars cetatea și orașul.

... La primul conac după Iași un armean și un soldat polon prizonier furaseră multe lucruri dela Zagardzi pașa și deaceea și de acolo și din Iași îi caută prin păduri. Aflarăm că Astamaty insistă pentru Nemirow, zicând că nici un oraș nu e mai bun în Ucraina și se spune că Chmielniecki se va așeza acolo, căci Cehrinul e ars. Alții spun că trecând în Ucraina pe la Tighina va sta la graniță și că turcii nu vor începe nimic din cauza timpului înaintat. Domnul muntenesc a venit în persoană la seraschier și oastea a plecat spre Tighina. Când scriam acestea ne vine veste din Iași că a venit poruncă domnului dela seraschier ca să iasă Vineri în câmp spre Tighina și mâine va trimite înainte insignele

turcești, iar el însuș așteaptă noi ordine, nădăduind că seraschierul va contramandă plecarea lui pentru siguranța negustorilor și de teamă să nu se producă banditisme.

Înainte de plecarea solului din Iași domnul a ieșit în câmp să-i ureze drum bun, deși eră un lucru greu, căci nu este obiceiul ca să iasă în câmp cu oaste fără steagurile turcești, dar deoarece seraschierul poruncise ca să nu scoată steagurile, ieșise singur fără ele, cu aceleași semne ca la sosire.

28 Iunie. La două ore de Iași la conacul Temești a venit Miron Costin logofătul (cancelarul) cu marele vornic, adică mareșal, Ilie Sturza, salutând pe sol în numele domnului. Deasemenea veniră și fiii logofătului și ai hatmanului, cari însoțiseră pe fiii solului încă din oraș. Și hatmanul în persoană a ieșit în câmp cu oaste pentru a face cinste solului, de care a și fost primit. Drumul cel mai scurt spre Galați este prin Scânteia, un sat mare cât un orașel sub care curge râul Bârlad. E la patru ceasuri de drum de Iași, două ceasuri prin păduri de fag și două ceasuri pe câmp și dealuri. Din Scânteia trebuie să mergem la Vaslui, șase ceasuri dela Scânteia. Acolo a fost odinioară scaunul domnilor, orașul e așezat pe acelaș râu Bârlad. Dela Vaslui se face drum până la Bârlad, oraș bun pe acelaș râu, depărtarea nouă ore, din Bârlad la Tecuci, oraș așezat pe acelaș râu, sânt șase ceasuri de drum. Din Tecuci la Galați drumul urmează valea aceluiaș râu și apoi după vărsarea lui în Siret, urmează dealungul Siretului; calea toată e de zece ceasuri. De observat că apa Bârladului și valea lui sânt late ca ale Prutului și se află între dealuri înalte acoperite cu păduri de fag, între cari se află sate mari dar în strâmtori rele și greu de străbătut. Galațul este un oraș moldovenesc pe Dunăre condus de un pârcălab sau staroste al domnului. Aci se isprăvește țara domnului Moldovei la Dunăre și la Prut, care cade în Dunăre în acest loc și de cealaltă parte este granița la Siret o zi de drum până în Țara Românească. Acest drum ar fi fost cel mai scurt, dar deoarece seraschierul trecuse Dunărea pe pod la Cartal solul a hotărât să se îndrepte spre Prut și conacurile au fost precum urmează mai jos. Din Temești am sosit la Grozești, opt ceasuri de drum prin păduri și bălți și două ceasuri prin păduri pe dealuri udate de ploaie, după aceea un ceas între dealuri prin bălți cu trestii în valea râului care curge dela Iași spre Prut și se numește Cahul (sic)¹⁾. Acel râu formează lângă Iași un lac mare și domnul

¹⁾ Greșeală pentru Bahlui.

Antonie Ruset a așezat puternice zăgazuri, pe cari le-a arătat solului când l-a însoțit la corturi. Pe lac este așezat castelul domnesc din Iași înconjurat, ce e drept, de un zid cu un înconjur întins, dar pe alocurea în ruină, dar nu este nici o cetate, deși se dă cu tunul și seimenii slobozeau împușcături până ce unuia i s'a spart pușca de ienicer și l-a rănit la mâini, pentru care lucru a primit o recompensă dela sol. Castelul domnesc este o reședință bătrânească cu multe ornamente și lux, dar fără dispoziție ordonată, un adevărat haos, are multe clădiri fără proporții. La mijloc se află o grădină mică și două rânduri de scări foarte incomode și uzate, iar la capătul lor sus se găsește un portic pe stâlpi de piatră cioplită. Orașul întreg se înfățișează cu curți boierești înconjurate cu garduri de nuele și cu colibe mici acoperite cu paie și lipite cu nuele, e așezat risipit pe dealuri fără nici o întărire, dealtfel nici nu are porți. Este numai un pod mare lat și lung de zid împodobit frumos, care trece peste pârâul cel strâmt. Deasemenea orașul mai e împodobit și prin cele două mănăstiri ce se află deasupra orașului, mai ales cea nouă clădită de Duca, ce eră mai înainte domn al Moldovei și acum este al Țării Românești. Sânt patru alte mănăstiri în oraș cu biserici frumoase în cari sânt tezaure păstrate și tot felul de mărfuri în grămezi, mai ales mănăstirea și biserica de piatră cioplită întemeiată de Vasile Lupul ¹⁾. Dar biserica romană are nevoie de grija tuturor catolicilor de prin prejur, căci e foarte mizerabilă strâmtă și joasă, netencuită, cu acoperișul prost. În acel oraș exercițiul religiei romano-catolice este liber, și este îngăduit catolicilor să sune clopotele, să facă procesiuni publice, precum și a zidi biserici. Sânt două sute de catolici în oraș și părinții iezuiți au acolo precum și în țară fonduri însemnate și moșii.

Dela Grozești, *ultima zi a lunii Iunie*, am mers timp de nouă ceasuri până la Pagul la podul lui Antoine vodă pe Prut, clădit cu doi ani înainte de căderea Cameniței ²⁾ de Antonie domnul muntenesc ³⁾ cu Duca vodă și cu Ali pașa, care a fost mai pe urmă primul comandant al Cameniței.

Ei mergeau atunci împotriva nohailor și spre a alungă tabăra tătarilor Urumbet din Crimeia, căci aceștia se întinseseră din Bugeac

¹⁾ Trei Erarhi.

²⁾ Căderea Cameniței are loc la 1672, așa dar podul fu clădit la 1670.

³⁾ Antonie din Popești (1668—1672).

pe pământul moldovenesc ¹⁾. La această expediție a participat și oastea Crimeii și după luarea Cameniții, hanul în cele din urmă a dus pe tătarii Urumbet în Crimeia cu dânsul și a ars patru sute de sate. De observat că între Prut și Nistru se află trei hoarde tătărești, cari împreună se numesc « bialogrodzeni » [de Cetatea-Albă]. Unii stau sub pașă, asupra acestora hanul nu are nici o putere și nici nu pretinde așa ceva, alții sânt acei cari s'au întins și s'au înmulțit în Bugeac după uciderea lui Cantemir, al treilea sânt nohail mici sau Urumbetul și atât aceștia cât și cei din Bugeac nu voiau să se supuie hanului.

La satul Pagul mergând la conac am trecut pe lângă o movilă, pe care o numesc Zaboja, înaltă cât Rekawka ¹⁾, dar mai strâmtă. Unii o numesc movila hanului, dar fără dovadă. Ce se știe sigur despre ea e că voevodul Lupul a vrut să ia dintr'înșă salitră, dar s'a arătat o stafie care a oprit oastea și a împiedicat săparea movilei. E greu să afli ceva mai temeinic asupra istoriei ei, pentru că însăș Moldova se zice că abia de trei sute zece și câțiva ani a fost impoporată cu oameni din diferite locuri aduși în locurile pustii mai ales dela granițele Ardealului, după ce mai înainte fuseseră alungate și distruse coloniile aduse de genovezi. Turcii îi numesc bogdani pentru că Bogdan a fost cel dintâi domn care a primit protecția turcească, precum pe cazaci îi numesc dorojani dela Doroza ²⁾.

Dela Pagul am mers opt ore pe aceeaș vale până la Viculani și am stat în conac la Prut la 1 Iulie, unde a sosit și Bck Mârza Urumbetul, care ține de Adyl Mârza și mergea către dânsul, sau mai bine zis spre tabără, căci nohail se întinseseră dejă până la Prut...

2 Iulie. În acelaș conac am serbat Vizitațiunea Preasfintei Fecioare și am mai mers apoi șase ceasuri pe aceeaș vale, iar la prânz am sosit la Bertești. 3 Iulie. Șapte ceasuri de drum până la conacul Oncze, unde dădurăm de câteva sute de călăreți cu douăzeci de corturi turcești, cari se duceau spre Camenița cu bani și merinde, venind din Tomarova ³⁾. Noaptea am stat aproape de ei pe un deal vecin. 4 Iulie. Două ceasuri de drum pe dealuri; am trecut apoi Prutul pe două poduri între trestii, loc rău pentru trecere, caii au trecut prin vad, bagajele pe plute cu multă teamă și în urmă trăsurile. După trecerea râului ne-am oprit

¹⁾ Movilă istorică de lângă Cracovia, de care se leagă o legendă privitoare la întemeierea orașului.

²⁾ Probabil Doroszenko.

³⁾ Renii.

în satul turcesc Troian, care are câteva sute de case... 5 *Iulie*. Am sosit la Grecești [Greczeste] la ceasul prânzului; e un sat turcesc în care locuiesc moldoveni, turci și tătari împreună. Acolo ne-am luat rămas bun dela pristavii moldoveni și ne-am socotit pentru caii pe cari ni i-au furat în diferite locuri: nu e de mirare că acest popor este guvernat cu o vargă de fier... Intreg acest drum dela Iași până aci e destul de pustiu și ar fi fost și lipsă de apă dacă nu ar fi Prutul, totuș din când în când vedem câte un sat, dar abia aci în țara care este sub turci între Prut și Dunăre sânt mai bine așezate, precum de pildă Vâlcănești, prin care trecurăm azi, la patru ceasuri de Sacea [Szachce]. Căsuțele sânt de vălătuci, acoperite cu paie, cu colțurile rotunjite, foarte joase, clădite din împletituri lipite cu lut. Dar populația e deasă și are turme bogate... [aci mssul este rupt].

Dela Grecești până la tabăra turcească am făcut patru ceasuri de drum, dintre cari un ceas pe coasta dealurilor. Satele de aci au fost odinioară ale hanului Mehmet Girei, care a plecat la 1664 din Crimeia la Czerkies, acum le ține un agă. În schimb hanul de acum are optsprezece sate pe Nistru dela Tighina, pe turcește Bender, până la Cetatea Albă, sate numite Gietli-paragoi...

Dela Ismail sânt opt ceasuri de drum până la Chilia, unde se află o cetate mai tare ca a Ismailului...

Isaccea este un oraș mic cu ulițe strâmte, case mici, câteva de zid...

13 *Iulie*... Babadag oraș lung între dealuri, cu case de zid, patru geamii și forturi mici... 14 *Iulie*. Am mers dela Babadag până la Staserverdi sat tătăresc, în Dobrogea se află două sute de sate tătărești, cari trimit fiecare oameni la oaste pentru războiu. [Localități în Dobrogea: Adungere, Inaczani, Cernavoda, Bulbuler].

Intoarcerea lipsește în manuscris.

XI. *Solia lui Rafael Leszczyński*

1700

După încheierea păcii dela Carlowitz (1699), polonii trimit o solie solemnă la Poartă pentru ratificarea ei și pentru a grăbi evacuarea Cameniței. În fruntea soliei senatul și dieta ostilă lui August II (1697—1704, 1709—1733) trimit pe Rafael

Leszczyński general al Poloniei mari (Wielko—polski)¹⁾ șeful opoziției împotriva politicii ruso-file dusă de rege. Rafael Leszczyński este tatăl regelui Poloniei Stanisław Leszczyński (1704—1709), pus în domnie, precum se știe, de Carol XII.

Avem trei ziare, diferite cuprinzând descrierea acestei solii. Relația întâi foarte scurtă, scrisă de un membru al soliei se află numai în manuscris. Cel mai bun manuscris, pe care l-am utilizat este ms. 523 al bibliotecii Czartoryski din Cracovia, care singur cuprinde toate trei relațiile, relația întâi, (pp. 145 și urm.): *Dyaryusz drogi y poselstwa I. W. pana Rafala... Woewody Łęczyckiego... do Porty Otomanskiej...* (Ziarul drumului și soliei prea strălucitului Rafael voevod de Łeczyck la Poarta Otomană).

A doua relație, cea mai întinsă, scrisă de Francisk Radzewski căminar de Poznań se găsește în acelaș manuscris (fără titlu deosebit) (pp. 165 și urm). Această relație a fost publicată de Francisc Poklatecki sub titlul: *Poselstwo wielkie I. W. Pana Rafala Leszczynskiego... od króla iegomości Augusta II... do Mustafy II, Cesarza Tureckiego... 1700 odprawione* (Solia cea mare a prea strălucitului Rafael Leszczyński... trimis de regele August II la Mustafa II, împăratul turcesc la anul 1700). Poznań. 1744, cuprinde și întoarcerea soliei, care lipsește în ms. bibliotecii Czartoryski. O traducere franceză, cuprinzând numai partea privitoare la șederea solului la Constantinopol, a fost publicată în, *Journal littéraire*, Paris, 1754. (Poklatecki: *Ambassade du comte Leszczyński à la Porte Ottomane*).

A treia relație este scrisă de însuș solul și se păstrează în mai multe manuscrise al căror text nu diferă însă aproape deloc, și anume: Ms. 523 al Bibliotecii Czartoryski din Cracovia pp. 205 și urm. (*Legatia illustrissimi Raphaelis Leszczyński, 1700*) (*text polon*), Ms. 3605 al bibliotecii universității Iagiellonice din Cracovia: *Dyarijusz Rafala Leszczyńskiego, woiewody Łęczyckiego, posła do Turek*. (Ziarul lui Rafael Leszczyński, voevod de Łeczyck, sol în Turcia). Ms-ul contelui Szembek, ministrul Poloniei la București, cumpărat

¹⁾ Moare la 1703. Cf. Niesiecki, *Herbarz Polski*, VI, p. 78.

de d-sa la un anticar din Viena la 1920. Titlul manuscrisului este identic cu titlul relației întâiu în ms. bibliotecii Czartoryski. (Aduc aci mulțumirile mele cele mai vii contelui Szembek, care a binevoit a-mi pune la dispoziție manuscrisul d-sale).

După un manuscris dintr'o colecție particulară a publicat I. D. Karwicki: *Opisanie wjazdu do Stambulu Rafaela Leszczyńskiego*. (Descrierea intrării lui Rafael Leszczyński în Stambul), în revista: *Biblioteka Warszawska*, Varșovia, vol. 167, 1882, III, pp. 351 și urm., în introducere se dau amănunte asupra scopurilor soliei și a persoanei solului. Instrucțiunile solului (în latinește) au fost publicate de N. Iorga: *Acte și Fragmente*, I, pp. 306—307 (partea care privește țările noastre).

Ioan Neculce a fost martur ocular al primirii lui Rafael Leszczyński la Iași și povestirea din cronica lui diferă întru câțva de aceea a relațiilor polone:

«Iară de iarnă, tot într'acel an [1700] venit-au alt sol din țara leșească mai mare, pre anume Leșcinski, voevoda Poznavski, ce eră ginere hatmanului Iablonovski, a cărui un fecior, anume Stanislav Leșcinski au agiuns de au fost crai în țara leșească, ce l-au pus Carol, craiul Șvedului, mai pre urmă, precum i se va arătă istoria la rând înainte. Deci, acel sol mare veniă cu multă pohvală și podoabă și cu mulți feciori de domni leșești și i-au ieșit Antioh vodă înainte pe Bahlui, cale de un ceas și așa tot alături au venit cu dânsul până la gazda lui. Și apoi a doua-zi Antioh vodă l-au poftit pe sol la curtea domnească la cinste. Deci, acel sol se ținea prea mare, după cum li se și cade să se ție, că n'au călcare de nime și sunt nelipsiți de cele trebuitoare ce le trebuesc și nu știu pedeapsa sărăciei acestei lumi ca noi, și i-au răspuns lui Antioh vodă, de-i va eși înainte să-l întâmpine la giurăte de scări a cerdacului, va veni la cinste, iară de nu-i va eși înainte așa, nu va veni. Deci, așa s'au așezat să se scoboare Antioh până la trei scări și solul să sue iar până la trei scări și la al șaptelea scară, unde este giurăte să se închine unul altuia și așa alături să meragă până în casă și la băut totodată să bea amândoi. Iară la acea vreme, fiind eu, Ioan Neculce vel agă, eram rânduit de domnie de grijiam de sol la gazdă de

cele ce-i trebuia. Deci i-au făcut Antioh vodă mare cinste solului și au purces dupe aceia solul de s'au dus la Țarigrad pentru întărirea păcii ». (Ioan Neculce: *Cronica*, la Kogălniceanu: *Letopisește*, ed. II pp. 265—266). Pseudo-Nicolae Costin povestește trecerea soliei mai pe scurt: « Ințr'acestaș an [1700] în luna lui Martie, Vineri în săptămâna cea mare d'ntâi a postului mare au sosit și un sol leșesc la Iași, anume Leștinskii, carele au trecut la Poartă pentru socoteala păcii și i-au eșit Antioh vodă înainte loc de o milă, că venea cu mare trufie cu vr'o 500 de oameni, cum li-i firea Leșilor și cu mare dârjie și multă cheltuială au făcut țării și pre mulți oameni au omorât la Iași cu beția lor. Iar când s'au întors înapoi, mai moale au fost ». (Kogălniceanu *o. c.* ed. II, p. 43).

La Iași cu ocazia trecerii soliei, i s'a dat unui membru al ei pentru informație asupra Moldovei un manuscris cuprinzând Poema Polonă a lui Miron Costin, azi păstrat la Cracovia ¹⁾.

De o deosebită importanță sânt amănuntele din relațiile soliei privitoare la Dimitrie Cantemir și la profesorul său Ieremia Cacavela, într'o epocă în care avem prea puține știri asupra marelui scriitor moldovean.

* * *

Traducerea textului polon este făcută după ms. 523 al bibliotecii Czartoryski, colaționat cu celelalte texte și tipăritura lui Poklatecki, față de cari prezintă foarte mici deosebiri, mai mult ortografice.

Am dat textul polon al relațiilor I și III, cari sânt inedite.

Relația I

1700 Dyaryusz drogi i poselstwa. I. W. I. M. Pana Rafala... Lęczyskiego... do Porty Otomanskiej.

Czernowce na rzeka Prute na górze wysokiey, Serecky targ, aleśmy jechali przez cały dzień, stało za mil 8 ta złą drogą tor sobie

¹⁾ Cf. P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera lui Gr. Ureche și Miron Costin*, p. 125 și nota 6.

czyniąc iachaliśmy. Serecki-targ na górze nad rzeką Seretem, Szocawą na wielkiey barzo górze. Podle tego miasteczko iest miesce starego miasta, gdzie cerkwie puste, ale barzo pięknie iak afresko malowane. Zamek iest od naszych wystawiony y dobrze wałami ufortyfikowany z fosą. Bayce w sadach wielkich, Baia do której nam kołośmy iachali, iest kościół pusty y cerkwie dwie puste, kilka chałupek tylko na tym kunakuśmy mieli. Dobrośszeszy kilku chałupek iak y w Bai. Baia y Dobroseszty nad rzeką Moldawę, przez którą nietrzeba iachać, chyba na Roman iadąc. Ubrawa wieś duża nad rzeką Seretem, przez którą trzeba przeiezdzić. Formos targ, alias polonicae Krasny targ nad rzeką Bahłuy która ieszcze nie wielka. Poduleloy nad rzeką Bahłuy przy murowanym mostku, mało chałupek y rzeczka niewielka. Ztamtąd iachaliśmy do Ias. Przed ktorem i o miłę dużą spotkał y zsiadł z konia na kroków kilkanaście logofet alias kanclerz hospodara wołoskiego z kilką boiarów wołoskich, wszystkie na mizernych chłopskich koniach, bo swych niemał, i przez tłumacza winszował przyjazdu I. M., o wczas podróży pytał y nad niewczasami condolencyą czynił, których podięcie przysługą ku rzeczypospolitey y chwale Bożey łagodził. Odpowiedział I. M. że mu miłe niewczas y dla przysługi swey rzeczypospolitey. Sam kanclerz potym iechał przed I. Mścią, a ludzie iego po lewey stronie obok nie z bliska, niemieszając się z naszym dworem. Potym spotkał o miłę polską aga turecki od wezyra na przyięcie zesłany z kilką turków, także na mizernych koniach. Przyiachali po turecku w zawoiach y niezsiadli z koni. Podobnym complementem iako y pierwszy przywitali. Jechał aga przed I. Mścią. Iusz Turcy między naszemi mieszałi się, których było tylko czterech, dway czauszowie pod kitami, (kita iest insigne vel signum czauszów), na których końcu nakształt gruzeczek. Aga z I. Mością iachał a czauszów przed sobą posyłał do comoditate facienda I. Mości. W pół mile wyiachał hospodar y hetmanie swoim z muzyką semenską. Przyiachawszy hospodar wołoski nie zsiadł z konia, także y doktor iego w soboley czerwoney szubie, greczyn nie zsiadł z konia, który imieniem hospodara complement krótki uczynił, zdiąwszy czapkę przy hospodaru obok, winszując przyjazdu, etc. I. Mości tylko trochę ruszył czapki niezdeymuiąc plene z głowy y w czapce słuchał, (bo też y hospodar czynił, juxta morem suae vel potius turcicae gentis) y po lacinie odpowiedział krótko. Hospodar tedy obok z Iego mością iachał po lewey stronie. Hetman zaś iego z niebliska

z swoim towarzystwem także z lewej strony gdzie y doktor ich tamże był. Między n'imi dwóch rumaków tureckich, iednego wilczalego, drugiego szpakowatego prowadzono z kałkonamy z blachy pozłocistey przy kulbace obok prawey przywiązanemi. Pod kulbukami buzdygany, których tylko konce od toporzysków widać było. Ala czausz iachał przed nimi nie blisko maiący tolubaszkę przy kulbace, w której był kanczukiem, gdy mu się podobało wrzeszcząc alias nakształt błazna. (ut gnari rerum turcicarum dicebant). Też Alau czausz miał trzymać caduceusz srebrny na toporzyszku drewnianym (ista forma... łancuszki dwa, iak te kropelki). Trębacze wsi przodkiem iadąc, grali nazadzie semenska muzyka y trębacze wołoscy sed ineptissime, gorzey niż na psy trąbiący. Porządek wozów y ludzi taki był, kiedišmy wieźdzali do miasta: bo bokach semenowe przed miastem stały, którzy aż do miasta y do stanciey prowadzili. Na przedmieście wieźdzaiąc przeięta muzyka skrzypków, 3 krzypie nakształt oktawek wielkich y dwóch kobzach, których główki miały załamane w tył iako w lutni, którym kazał wołoszy przestać, gdy w miasto wiachali. Hospodar do gospody przyprowadziwszy, czapki niezdejmuiąc pokazał ręką, aby na wschody szedł, potym, czapki niezdejmuiąc, powiedział że wszystkie wygody kazał uczynić y sam odszedł. W kuchni y nasi y gospodarscy byli, adeoque dwóch kuchmistrzów, siedział ieden prowizor prowiantówdo stołu, wina dwoiakiego dawał wołoskie lepsze niż dotychczas mieliśmy.

Nazaiutrz logofer przyiachał y na wschody z konia zsiadłszy, kazał buty zzuć sobie (more turcico), a w papuciach albo mesztach nakształt pantoflów, obuwszy ie poszedł do Iegomości.

Po Iasiech Skinteia nad Dzieżą rzeczką, kilka chałupek. Wasłoy między dwoma rzekami, to iest między Berlatem y Wasłuiem, dawna stolica Wołochów, teraz pusta wieś. Berłat nad rzeką Berlatem. Pucyna, iachaliśmy ze 12 godzin dla dalekości, a bardziey dla złey drogi. Pysk. Gałac, pod tym miasteczkiem Dunay przeiachaliśmy, przy której rzece y odnogach iey kilka kunakach odprawiliśmy. Meczene, z której iadąc mineliśmy nad Dunaïem dużą skałę na wierzchu ziem stoiącą. Daia-kioy, Saray kioy, Bałtadzieszty, ztąd wiachaliśmy w Dolbrucką ziemię, gdzie Dobruccy Tatarowie pierwey byli. Są wsi y teraz Tatarami osadzone, ale nie znać ich, tak z stroiu, iako ięzyka podobni do Turkom. Karasu, to jest woda czarna, przy iezioroku na który kaczek y gęsi różnego rodzaju y łabędzi gwałt. Iest skała nad

wodą na górze z której wychodzi skała, ta mieszkanie na pustelnika, w nim miejsce pro foco, pro lectu et transitu. Driwemle, Bazardzik, koło Prowady wiachaliśmy w Bułgarską ziemię...

Intoarcerea

Bazardzik. Tu się zaczęła Dobrucka ziemia. Tu w wieczór późno turczinu praczkę idącą do taboru z dwiema niewolnicami, napadli ianczarowie, de quo vide in alio diario. Kara-Acz (3 mil.). Batludzi (5 m), Saray kioy (5 m), Daia kioy (2 m), Ieni-kioy (4 m) i. e. nowa wieś, Mecin (3 m). Galac (4 m) za Dunaem y przewozem, Pisk (5 m), Pireny (6 m), Berlat (6 m), Wasłuy (6 m). Tu dziewczyna w 10 leciech kawałkiem sobie mięsa danym, udusiła się na śmierć y umarła. Skintea, Iassy. Tu pan Kazimierz Szemet młody, sędzia Zamuydzki, starosta Kulchacki, paralizy tactus umarł, który po tygodnia chorował na febrę y gorączkę, ex occasione fructorum y arbuzów umarł, 10 7bris hora 5 ta circiter matutina feria 6 ta tactus paralizii, hora 5 ta vespertina feria 5 ta sepultus cum omni pompa quae tunc potuit fieri, tum ab assistentia et sumptu Illustrissimi, tum ab assistentia commilitonum, qui ipsi corpus deferebant et cum explosione tempore sacri et in acta sepulturae et aliis temporibus bombardorum, a vexillo raytarorum et ianicerorum.

Dobroseszty, Torg-Formos, ztąd iachaliśmy do rzeki nazwanej Seret wołoski (gdyż inszy Seret iest wołoski, inszy ładzki, który wpada w Dniestr pod Wasilowie, de quo infra), do któregośmy iachali pół piątej godziny y mił także puł piątej. Konie w pław przez bystrą tę rzeką puściwszy, a wozy pramem przeprowadziwszy, iachaliśmy tegoż dnia dalej nad rzekę Moldawę mil 3 przez godzin 4, dla zły drogi przez Bukowinę miłę, y tak tego dnia iachaliśmy puł ósmey mili. Baia nad rzeką Baią, aleśmy nie we wsi stali. Szocawa nad rzeką Szocawą, gdzie piękna przysada miasta y wesoła. Stara Szocawa niedaleko, gdzie cerkw murowanych więcey dziesiętka, iedna soborna z wierzchu y wewnątrz malowana, której malowanie dotychczas trwa. Tam w brod przeiechaliśmy rzekę Szocawę nie uzbyt głęboką. Tudze przy cerkwi sobornei palac murowany hospodarski spustoszony bo pierwey — anticitus — tu gospodarowie wołosi mieszkali. Seret torg z przeprawą przez Seret rzekę wołoską przez któraśmy w brod przeiechali, bo mniej głęboka iak pod Formos Targiem. Na trzy mile

Bukowina las na mil pultory, przez nią droga niecnotliwa, po niej dobra mila do Czerniewiec, adeoque z Sereckiego targu do Czerniewiec, przed którymi granica wołoska od polskiej, iachaliśmy godzin 6, mil 4 duże. Za Czerniawcami przewodziliśmy się przez rzekę Prut. Przed Sniatynami granica, gdzie się z tej strony kończą wołochy, puł mile dobre na dolinie, jest błotko wąskie nakształt potoku idącego do Saroręci, przed potokiem czystym, który od granicy ku Sniatyniowi jest na kilkoro stay.

Relația III

[18 Februar] P. Turkuł wzięwszy registr z ludzi y koni, tak do tych co kunakami disponunt, iako i do samego hospodara posłał. Wyprawiłem y co towarzysza do hospodara, oznaymując zem iuż na granicy stanął y że nie wątpię o wszelkiej gotowości y należytey z dawna ku posłów wielkich ludzkość. Tak tedy iakom namienił 18 va Febr. z rana po odebranych w drogę u O. O. Dominikanów błagosłowieństwie ruszyłem na pierwszy wołoski kunak do Czernieuiowiec, dokąd dojeżdżając potkali mię comisarze od hospodara iegoomości., P. Abaszszkul y p. Turkuł młodszy, którzy omni submissione z koni zsiadszy na swojey, imieniem hospodara witali mię, granicy komisarzami się mianując, dla lepszej wygody moiey y ochotę wszelko obiecuiąc. Niedługo iednak ta nadzieia cieszyć się pozwolili, bo przeszedszy pod samemi Czierniowcami rzekę Prut y w sam tym stanąwszy miasteczku, doznaliśmy dawne przysłowie: Quod videatur adest, quod comodatur abest, mieysce nadzwyczay piękne, ale obroków y victualium taki był defectus, że konie iednym sianem, ludzie zaś y chleba nie mając, iedną tylko wodą żyli. Nie pomogła y bytności tamecznego starosty Pana Turkuła, owszem żeby y praetextum zruinowanego kraiu wzięto, przedawać zakazano, lubo z znalezionych sam wszelki pokazał się bił dostatek. Chcieli nas, widzę, zaraz z razu do coraz gorszego przyzwyczaić niedostatku, iakoż tak aż do samych las było że aż iuż choroba między drobnieysza czeladzią wzniecać się poczęła. Było by co pisać, gdy by się nie tym co widzą pisało, iakie tu iednego po drugim, aż do ostatniego zdzierstwa, ktoremu gdy deficit kogo by darł albo do Polskiej ucieka, albo od głodu umierać musi. Obawiam się barzo aby, gdy retrogradu postępując każdy z nich deficit, tandem ta ziemia opuszczona nie była, a, uchoway Boże, za czasem y wielkim

kraiów naszych niebezpieczeństwem, Nahayskie y Budziackie ordy, tak iako dobry już mają początek, ta się nierozszerzyły. Co ad aver-tendum wcześniej vigore paktów wszelkimi siłami starać się będę.

Drugi konak z Czerniowiec w Sereckim Targu, gdzie y rzekę Seret przebyliśmy. Trzeci w Soczawie, gdzie oraz też rzekę tegoż imienia przeszliśmy. Czwarty pod Baią w polu. Piąty także w polu u Dobro-lesztach nie daleko Mołdowy. W tych nic singulare non intervenit, nadzwyczajny głód y chłód. Szósty w Formozie nad Bahtuiem, do którego niześmy przybili drugi raz Seret przejeżdżaliśmy. Tam poczta y ciekawa doszła mi od Iego Królewskiej Mości, aby puncta pewne instrukcyey in favorem Moskwym, non sine praeiudicio nostri, odmienił. Odpisałem debita cum veneratione że głozować instrukcyę non este meae potestatis, zaczym czekać będę w tym ex senatus con-silio decisionem, które secundum statum nostrum samo to tylko re-solvere może. Miałem oppositum i list xięcia Iegomości kardynała prymasa regni, który mię confirmabat in punktach instrukcyey iako potrzebnych na odwołanie moskiewskiej do nas wojny, ile gdy przyjaźń z niemi podczas coniunktur terazniejszych iest Rzeczypo-spolitey podeyrzana. Tak na te expedicją y na odpoczynek znużonych koni y ludzi zgłodzonych dzień dałem. A na zaiutrz *die 25-ta Febr.* siódmy kunak pod Podu-Lełoiu odprawiłem. Na tymże noclegu po-wrócił od hospodara towarzysz mój z listem pełny ludzkości y wszelką obiecuiącym ochotę. Wyprawiłem tedy znowu do Iass Commissarius abym iako mię hospodar przyjmować chce, byłem wcześniej przes-trzeżony. Tandem doczytawszy się w listach od hetmana tamecznego do pana Turkuła y pana Karowskiego, tłumacza mego pisanych że lubo by hospodar Iegomości tego czynić niepowinien, in gratiam mei wyiedzić o czwierć mile przed wrota gospody zaprowadzi y tam na koniu pożegnawszy do siebie powróci. Przyszło mi tedy cum expostu-latione do niego p. Turkuła y p. Karowskiego wyprawić, żem sobie życzył kłaniać się hospodarowi, ale kiedy mię doszło że mi denegał zwyczajnych posłom wielkim należytości, to mi też przyidzie nie-bywszy u niego wyiachać. Co by zaś za przyięcia posła zwyczajie były, ostatniego posła I. P. wojewody Chełmińskiego y dyaryuszu po-słałem dowody, przyłożywszy niektóre, aby in posterum zostawić co raz większy Rzeczypospolitey honor. Naprzód logofet aby o milę wyiachał, o pół mile tamecznie aby sam hospodar, o prawą rękę niedysputując, z konia do gospody moiej zsiadł y do izby mię zapro-

wadził, w cerkwiach aby dzwoniono, z dział żeby bito. Reposuit na to świadkami którzy na ten czas praesentes na wiedzie ś. p. I. Pan woiewody posła wielkiego byli że gospodar za samo tylko miasto wyia-chał, nigdy z konia, zaprowadziwszy na ten czas przed namiot, niezsiadł, w cerkwiach że dzwoniono przyznał y toż swiadczyć obiecał, ale nad to nie za miasto tylko, ale w czwierć mile wyiachac declarował. Tandem na ostatku y za pół mile wyiachac resolwował się, pokazawszy mieysca blisko za miastem, że nigdy gospodarowie daley nie wyierzdzali. O rękę prawą disputował barzo długo. Boiarowie etiam sub iuramento twierdząc że ią nieboszczykowi posłowi nie dano. Dopieroż gdy przyszło aby mię do izby w gospodzie moiey zaprowadził y mówić z sobą niedał. Tak dalece że iuż P. Turkuł y P. Karowski z tym odiezdzałi, declarowawszy mu tandem finaliter odemnie że u niego nie będę. Gdy tak tedy firmam et finalem widział declarationem y na prawą rękę y na odprowadzenie mię do izby w gospodzie non sine condolio pozwolił. Co o działą powiedział żeby się z tego pewnie niewymawiał, gdy bytności ni było agi, do tego że Iassy nie forteca y nigdy przykładu tego nie było, ale że to na bankiecie nagrodi za zdrowie krolu jegomości nie skąpić prochu przyobiecał. Czekałem na respons o dwie mi'e nasze w polu od miasta, tandem otrzymawszy wszystko, dział ustąpić przyszło. Sporządziwszy się tedy, pławcze iedne tylko raytarom dawszy, podróżnie ruszyłem sie tym, die 26, porządkiem. Wozy wszystkie wprzód, za nimi chorągiew wołoska z kotłami i dzi-dami we stodwudzieścia koni okryta, po niey konie powodne towa-rzystkie y Ich Mści P. P. przyiaciół, potym y kotły srebrne y siedmiu trębaczów za ktoremi koniusz y rumaki moie prowadzono pod dekami tylko. Następowal kiehaia dworu mego I. P. Dąbrowski pisarz Kaliski, za nim towarzystwo pancerne y usarski bez rynsztunków, Ich. Mśc, P. P. Przyiaciele, I. P. Sekretarz y ia, obok mnie, spatium trochę zostawiwszy, po dwunastu pokoiowych z każdej strony. Clausit agmen sześćdziesiąt raytarycy z kilkunastu faifrów. Ledwo comsię z tamtego mieysca ruszył, podkał mię logofet z boiarami, którzy zsiedszy z niemi z koni, imieniem hospodarskim z przyiazdu cieszyli y witali. Daley postą-piwszy aż aga ze dwiema czauszami, ciesząc się z przyiazdu mego y ustęknienie czekając na mnie wyraził. Małe czwierć mile uiachawszy, pokazał się siedmnastą chorągwi sam gospodar, ale barzo kusemi z turecką muzyką, ktorey także nasze się ozwały. Zbliżającego się niedaleko, czekałem aż przyiachał, podał wprzód prawą do przywitania rękę,

lewą dopiero kołpak zdiął y ia także potym czapkę. Complement krótki winszując bytności moiey y przyiaźni między pryncypatami iego a rzeczapośrednią. Odpowiedziałem winszując wzajem pokoju pożądanego y scisleyszey teraz ktora intercedet między nami przyiaźni. W tym konia obrócił, prawą rękę mi dawszy, tak tedy iachaliśmy naymniey przez cztery godziny z sobą a chorągwie iego y boiarowie po bokach iachali. Koniuszy iego rumaki chciał za memi prowadzić, ale gdy mój puścić go za nią niechciał y zastanowił się, gospodar postrzegłszy, kazał im na bok poyść. Conversacya wszystka była o zruinowaniu ziemie ich, o nadziei y scisleyszey z namy przyiaźni. Pytałem o wiadomościach z Stambułu, ale powiedział że nie wie więcej o cesarskim tylko po ile że iuż wieźdzał, o moskiewskim że tomu tylko constat, że iak stanął tak mu zaraz do conferencyey ieden dzień w tygodniu, to iest Sobotę, naznaczono, conclusit że niekładzie aby co skutecznego traktowało się, poki wszyscy razem posłowie niesiedziwy się. Gdy iuż do gospody przyiachaliśmy, zsiadł z konia gospodar, według słowa y pod rękę mię wzięwszy, na schody do izby wprowadził, Tam stanąwszy, prosił mię abym sobie iak w domu moiui rozkazał, potym trochę zabawiwszy, powiedział że nie chce podróznego dłużej turbować, wyprowadziłem go, lubo prosił abym został, a to umyślnie, aby kiedy u niego będę, nowa o przyimowaniu mię nie wrosła trudność.

Sobota odpoczynkowi z podróży dano.

Niedziela *to iest 28 Febr.* bankietowi naznaczona, niżeli icdnak obiecać się przyszło, posłałem znowu pana Turkuła y Karowskiego, pytając się quibuscum circumstantiis przyięty będę, potrzebując abym zastał na schodach, gdy wieźdzać będę czekaiącego, a na dole u schodów, gdy zsiadać z konia, mówić na to gospodar nieadał, wywodząc iako iuż y nadzwyczaj wprowadzeniu mię tak do miasta, iako y do gospody wyświadczył, affirmando że podobnego traktamentu posła nigdy nie było. Chciał tylko do ostatniego pokoju do mnie wynieść. Gdy iednak kilka razy odemnie posłani firma resolutione powracali znowu dziękując za bankiet, tandem per omnes ceremoniales grady poszedł krótkami, aż tandem z schodów na dziedziniec sprowadzony, gdy widział że mię ruszyć nie mógł w tey ktora rzeczywospolitey w osobie moiey debebatur powadze. Iuż y południe miało niżeli ostatnią tego wszystkiego dał resolućyą. Po niey tedy przysłał logofeta ze dwoma boiarzynami, na bankiet prosząc. Po tym w godzinę, albo w półtóry posłał y konia przy którym znowu boiarów zapraszaiących, piechoty

y assistenciey swoje z muzyką turecką y z wyięcemu tureckimi trębaczami. Jachałem tedy y swoią munitą assistencyę, z którą gdym w bramę wiezdział zamkowa, zastałem iuż hospodara na schodach stoiącego, a gdym się zbliżał na dol schodzącego, który gdym zsiadł podziękowawszy żem się stawieł na górę prosił. Tandem do ostatniego przyszedłszy pokoiu na tapczanie prawa rękę dał, o którą (wyżej przepomniałem) tako z trudnością disputował, iako o wyście przeciwko mnie. Dano potym wódki y słodkości, w tym nim stoły zastawiono, zleciłem generalibus terminis liberum religionis nostrae exercitum, descendi y ad particularia, biskupstwo wołoskie in suis praerogativis według dawnych accidencyey y wolności utwierdzając y per puncta od o. o. franciszkanów mi dane umowiając się niezapomniałem y o. o. Iezuitów na co wszystko, z wielką moią satisfakcyą odpowiedział, twierdząc że nie rozumi żeby się mieli o co o. o. na niego skarżyć. Ieśli zaś ieszcze w czym trzeba, wszystko obiecał uczynić, praecavendo sobie że mię ma za powrotem moim prosić aby tenże, ritus graeci w Polsce był respectus, co tu uznaią y co uznawać będą. Po tym prosił aby ustąpiono na privatną ze mną conferencyą, na której tylko I. M. Pan sekretarz y brat hospodarski, człowiek y po łacinie eruditus et moribus grzeczny, iakby w Polsce wychowany. Zacząłem prosić go aby iako chrześcianin chciał confidenter informare de statu rerum w Sztambule y co ad comunem causam christianitatis należy przestrzeć. Reposuit świadczeniem się wielkiey ze mną confidencyey, której w tym daie dowód, że lubo materya iest na niego niebezpieczna, przecie mi tyle dufa, otwierając arcanum Porty że punkt o spędzenie Budziackiey y Nahayskiey Ordy Turcy chcą alia ad vocabula transferre, trzymając się ad literam punctu w tey materyey, w ktorey iest że tam zkład wyszli wracać się maią. A że tak wiele iuż się ich na Budziakach porodzeło toć ei vigore punktu tego spędzić ich non tenetur. Rozśmiałem się na to y powiedziałem że to obrona żartu nie seria reflexione godna. Prosił zatym abym się omni modę starał ruszyć ich ztąd, com łatwie y szczerze przyobiecał, maiąc ten punkt in mandatis instrukcyey moiey. Tandem weszli stolowi urzędnicy hospodarscy w kaftanach po turecku i że iuż ieść na stole designarunt. Gdzie przyszedszy, zastałem przez całą salę długi stół, trzy krześła, dwa in eminentiore loco a trzecie za stołem niżej. Poszedł tedy hospodar do swego na lewą rękę, a mnie na prawey posadził podle siebie, niżej w trzecim krześła brata swego młodszego. Przed stołem, spatium między mną zostawiwszy,

posadził I. P. Sekretarz, I. P. kasztelana Szremskiego. I. P. starosta Żydaczewskiego, po nim ich. x. x. jezuitów Zapolskiego, Włatowskiego y Oziębłowskiego y tak daley ex ordine. Począł się rząd drugi za stoła, zostawiwszy od brata hospodarskiego spatium, czerwecem i boiarami. Bankiet zaś od salvy potężney z dział, długo pić zdrowia niezaczęło, tylko co hospodarowi pić nalano, to y mnie równą szklenicę dano, aż tandem w trzy godziny iakaś ieżeli nie więcej (bo ten bankiet summa cum magnificentia siedm albo ośm godzin trwał). Wziął hospodar dużą szklenicę y za zdrowie krolewskie do mnie wypił, życząc mu fortitudinem Alexandri magni, fortunam Julij Caesaris, dano przytym zaraz potężnie y z armat ognia y wraz wszystkie piechoty salvę. Po małej chwili wziąłem ia szklenicę za zdrowie hospodarskie y szczęśliwości pod hospodarem tey ziemie piiąc; odezwiała się takż z dział y piechot salva. Iak prędko armaty nabito y piechoty wygotowały się, wziął znowu hospodar szklenice, piiąc za moię zdrowie y szczęśliwey negocycacye życząc, z tąż piechoty y dział salvą aż okna powypadał y izba za każdym strzelaniem dużo się trzęsła. Wziąłem ia znowu z tymże armaty hukiem za zdrowie brata iego pyć y tak gdy się ochota zagrzała wielkie świadczenia ochoty iego y brata iego ludzkości uznałem. Prosił mię potym aby swoiey przyiść kazał muzyce, która gdy przyszła, wylce sobie u niey complacuit, ile brat młodszy który się trochę na niey zna. Tak gdy ośm godzin siedzieliśmy przyszło się pożegnać y za ochotę podziękować, po której gdym prosto do karety szedł, prosił ieszcze do pokoju, gdzie, na tapczanie znowu na prawey ręce usiadłszy, przyniesiono mnie wprzód, potym hospodarcwi, kaffy, sorbetu, wódki na ręce pachnącey y kutrzenie.

Tak tę ceremonią odprawiwszy pożegnałem. On zaś według danego słowa do samey karety, która iego była, sprowadził. Assistentes aż do gospody miałem boiarów, piechoty y wszystkie hospodarskie muzyki. Wprowadziwszy mię na górę boiarrowie do pokoju, dobra noc powiedziawszy, spać poszli y mnie, chwała Bogu, pozwolili.

Prima Martii. Po ochocie wczorayszey odpoczynkowi y rozporządzeniu w dalszą drogę ku Dunaiovi, day Boje szczęśliwą, dano.

2 da Martii. Przed południem w dzień ruszenia mego posłałem hospodarowi Imści konef srebrną pstro złocistą wielką przez kiahie mego, hospodarowey zaś szkatułę burstynową piękną bardzo, raz y widelce y łyżkę, przy tym kuszyk barzo piękny z tegoż burczytymi. Bratu hospodara I. M. pan Dymitrowi parę pistoletów y fuzyą paryską.

Nieoddarowanym jest bo się na powrót zachowali podług dawnego zwyczaju. Panu kihai tylko za przyniesienie presentów hospodar dał konia barzo podłego tatarskiego, hospodarowa chustkę a brat hospodarski atlasu na żupan y sukna na kontusz y chustkę turecką. Iuż gdy w drogę się zabieram, przychodzi z pokłonem do mnie hetman wołoski, człowiek grzeczny żegnając mnie w gospodzie, tę dawszy racją że w połu przed hospodarem Iegomością y przed Dymitrem bratem iego do pożegnania niedociśnie się, prosząc oraz, imieniem hospodar — skim abym kiedy będę miał wyieżdżać, dał znać żeby mi obay, tak hospodar, iako y brat do wyprowadzenia zaiachali drogę. To notanda że lubo antecessor moy I. P. wojewoda Chełmskiego szczył się że do iego namiotów hospodar zsiadł z konia y wyprowadził, co per omnia tu przez ludzi na ten czas będących negabat, przecież w dyaryuszu swoim własnym że go niewyprowadzał tylko hetman sam, przyznał.

Dawszy tedy znak, ruszyłem się; hospodar wzajem z bratem drugą ulicą ziachał się ze mną, obłapiwszy się mile ze mną, prawę iako y zawsze dał zaraz rękę y dobre pół mile prowadził y daley podobno gotów będąc, gdybym sam y dla spóźnionego czasu y dla przykrego zimna nieprosił był aby iuż powrócił. Tandem pożegnaliśmy, on cum summa teneritudine ze mną więcej przyjaźni świadcząc anizeli powagi swoiey przestrzegając, całując mię, brat zaś iego po polsku do nóg żegnał. Po skończony tedy tym ceremoniale, spieszyłem na naznaczony kunak Skintyą nazwany nad rzeką Rebrysia leżący; tam wieczorem stanowszy y tylko pustą cerkiew a chalek trzy w ziemi ladaiaako zachaczonych zastawszy z wielką niewygodą pod mroznym niebem zanocowałem. Zkąd pocztę o goszczeniu moim Iasiech expedyowałem, która skonczywszy bied naszych miałem rozrywkę przez stado świni dzikich przez pole idących, z których jedna bardzo podczas głodu tamtego na kuchia potrzebna dostała się.

Tertia Martii. Ciężki kunak, bo pięć mił wołoskich odprawić przyszło, a co większe że ieszcze do pustego miasteczka Wasłuy, między Berładem rzeką y Wasłuiem leżacego. Wasłuy pod samym miasteczkiem idzie y w Berład za samym miasteczkiem wpada. To miasteczko quondam stoeczne hospodarów bywała, mianowicie Stefana, który wojnę przeciwko Turków podniosny retyrowoć się z residencyą aż do Iass, musiał, tandem aż do Soczawy, na ostatku, lubo od naszych posiłkowany, bitwę przegrawszy, sam na placu poległ.

4-ta Martii. Przebywszy lodem pod niektórymi ciężarami już się łamiącym obliwające to miasteczko rzeki, stanąłem w Berładzie, nadsiadlejszym już miasteczku, ale dla koni z tąż niewygoda, bo pod niebem stojąc, wellką stolę cierpieć musiały. Zastaliśmy y tam kościółek mizerny, bez xiędza od wielu lat zostaiąc, który summo zelo chłop ieden stary prosty podciwy trzyma, niegdy kościelny, y co niedziela na śpiewanie litaney y inszych nabożeństw convocat kilkunastu zostawiących tam katolików. Tam odprawiwszy nabożeństwo y ochrzciwszy I. P. sekretarz pewnego katolika dziecko, pospieszyłem *5 ta Martii* na kunak do Puceny, podróżą nazbyt długą wzgórzystą gęstemi lasami zatrudnioną, także per summa incommoda przy powietrzu mroznym y niepogodnym, aż godzina w noc stanąłem. Ale miasto odpoczynku większy niewczas defectum stancyey, prowiantów, obroków, przy straszney nie pogodzie na ludzie y konie zastałem.

6 ta tedy Martii już na bliższy kunak do miasteczku Pisku wapiłem, tam wcześniej stanąwszy, odpocząc koniom y ludziom zamislałem, metus iednak resolucyey zimy eiicit do Dunaiu spieszyć, tam tedy już porzuciwszy sanie po nabożeństwie do Gałacu nad Dunaiem miasta *die 7 ma* przybyłem przed miastem na pół mile wyiezdzałi perkalapowie że dwiema chorągwiemi ianczarów y z koni zsiadszy powitali y do wcześney barzo zaprowadzili stancyey aby odetchnąć ludziom, koniom y sobie chciałem. Ale widząc że się Dunay już od brzegów rwał, przyszło do tego żem się *octava die* zaraz nazaiutrz po nabożeństwie w kosciele u o. o. franciszkanów przeprawie wygłosił. Iakoż y szczęśliwie z łaski Bożey y barzo potrzebnie że w ten dzień, bo tak się brzegi już nadpsowały były, iż wołoszyn z Gałacu mnie goniący, ledwo z koniem zapadłszy wyratować się mógł. Gdy prowadzonym tedy z Ianczaramy pół mile Dunay przebywaiąc dla niebezpiecznych mieszania mieysc iechałem, doświadczyliśmy że z wielką łaską Bożią przebyliśmy kiedy troche daley już y lodu na Dunaiu niezostaliśmy. Iachaliśmy barzo pięknym kraiem, bo przegiem samego Dunaiu, ex opposito mając miasto Braił y oraz fortecę która Multanom należy, praesidium zaś tureckie w sobie ma. Widzieliśmy y okręty, które na Czarnym Morzu chodzą, niezbyt wielkie, na tenczas pod Brailem na Dunaiu zamarzłe. Mile od kunaku nazwanego Meczyn wyiachał Mechmet Aga z kilka turków od sieraskiera witaiący y wszelką ochotę y wygodę obiecuiący. Ia wzaiem nazaiutrz do Baby miasta I. P. Dobrosolowskiego towarzysza I. P. woiewody Poznańskiego syna mego

z odezwaniam się żem w państwo iego przyiechały z wymowieniem że dla pospiechu miiam; przytym parę pistoletów francuzkich z fuzyą oddać mu kazałem.

Z Meczyna *nona praesentis* ruszywszy się po polach w drodze, wołosza z powitaniem y z podarumkami z miodami, kolaczami potykało mię niemało, Turcy nawet curiositatis ergo drogę zewsząd zaiezdzałi. Ośm godzin czasu iadąc przed konakie Daghakioy po polsku Mamczą wsią nazwanym, nad samym Dunaiem leżącym, wyiechali od wezyra y seraskiera przysłani agowie, potym wołosza rity graeci z zwemi czerncami za wieś wychodzili, witali i wprowadzili...

...Bałtadeszty... Tam poczta z Polskiewy przysła y wzaiem do Polskiewy expediowana przyszedł z nią y list od hospodara do mnie, pełen przyiaźni, przytym ze skarżący że przeciw powszechnemu pokoiovi rotmistrz I. P. starosty Halickiego wieś szlachcica Wołoskiego naiachał, kilka wołochów zabito y drugich raniono. Dołożył że y do I. P. Krakowskiego pisze y abym pisał prosi, bo iesliby sprawiedliwości doysć nie mógł, musiał by to Porcie donieść. Odpisało się complementach że o sprawiedliwości nie trzeba wątpić y że sam do I. P. Krakowskiego o to insto...

TRADUCERI

Relația I

Dela Sniatyn la o jumătate milă începe țara Moldovei... Cernăuți pe râul Prut pe un deal înalt, Târgul Siretului. Merseam toată ziua fără oprire cale de opt mile pe drumuri rele. Târgul Siretului este așezat pe un deal deasupra Siretului. Suceava este pe râul Suceava pe un deal foarte înalt. Sub orașel se află orașul vechi, unde se văd biserică pustii, dar foarte frumoase, zugrăvite al fresco. Cetatea a fost clădită de ai noștri, are ziduri bune și șanțuri. Baița [Bayce] localitate între podgorii mari, Baia, orașel pe care l-am înconjurat, are o biserică catolică pustie și două ortodoxe deasemenea pustii. Avurăm abiă câteva colibe la acest conac. Dobrești, câteva colibe ca la Baia. Baia și Dobroșesti sânt așezate pe râul Moldova, peste care nu este nevoie să trecem, decât dacă mergem înspre Roman. Ubrava, un sat mare pe râul Siret, peste care trebuie să trecem. Târgul-Frumos sau în polonă Krasny-targ pe râul Bahlui, care aci este încă mic. Podul Iloaiei

[Poduleloy] pe râul Bahlui, peste care este aci un pod mic de zid. Sânt numai colibe mici, râul deasemenea nu e mare. De acolo mersemăm către Iași. La o milă și mai bine înainte de oraș ne-a întâmpinat logofătul sau cancelarul domnului Moldovei ¹⁾ cu câțiva boieri moldoveni călări pe cai mizerabili țărănești, căci nu au caii lor proprii. Logofătul a descălecat la depărtare de câțiva pași și prin tâlmaci a urât bun sosit solului, a întrebat despre felul cum a decurs călătoria și și-a arătat părerea de rău pentru neplăcerile întâmpinate, spunând însă că sânt suferite în serviciul republicei spre lauda lui Dumnezeu. Solul a răspuns că pentru el neplăcerile sânt bine venite, dacă le suferă pentru țara lui.

După aceea cancelarul a mers înaintea solului iar oamenii lui la stânga mai departe, neamestecându-se cu curtea noastră. După aceea la o milă polonă de oraș ne-a întâmpinat un agă turcesc trimis de vizir cu câțiva turci, călărind și ei pe cai proști. Veneau turcește cu turbane în cap și nu au descălecat. Au urât bun sosit cu aceleași complimente ca și cei dintâi, iar aga a mers înaintea solului, pe când turcii s'au amestecat cu oamenii noștri. Nu erau de altfel, decât patru. Doi ceauși se aflau sub tuiuri (cozi de cai), cari sânt insignele ceaușilor, la capăt au formă de pară. Aga mergea cu solul iar pe ceauși i-a trimis înainte să deschidă drumul solului. La o jumătate de milă de oraș ne-a ieșit înainte domnul ²⁾ cu hatmanul ³⁾ său și cu muzica seimenilor. Sosind domnul, nu a descălecat, deasemenea nici medicul său, un grec ⁴⁾ îmbrăcat într'o șubă de samur roșie. Acesta a ținut o scurtă cuvântare în numele domnului scoțându-și pălăria în fața lui și urând solului bun sosit. Solul a mișcat numai puțin pălăria nescotând-o de tot și a ascultat cuvântarea cu capul acoperit (căci domnul a făcut la fel după obiceiul său sau mai degrabă după obiceiul turcesc) și a răspuns pe scurt în latinește. Domnul a mers apoi pe lângă sol pe partea stângă, iar hatmanul mai departe cu oamenii săi tot la stânga, unde se află și doctorul lor. Intre dâșii duceau și doi cai domnești de paradă, unul sur, celalt bălțat cu paveze și plăci de metal aurit pe lângă șea atârnată în partea dreaptă. Sub șele erau și buzdugane din cari se vedeau numai capetele mânerelor.

¹⁾ Nicolae Donici.

²⁾ Antioh Cantemir în prima domnie (1695—1700).

³⁾ Lupul Bogdan.

⁴⁾ Medicul Andrei Likinios din Corfu, despre care cf. Neculce, *Cronica*, la Kogălniceanu, *Letopisește*, ed. II, II, p. 349 și C. Sathas, *Νεοελληνική Φιλολογία*. Athena, 1868, pp. 443—444.

Ală ceauș mergea înaintea lor mai departe având la șea o tamburină lângă care se află o biciușcă, căci îi plăcea să țipe ca un bufon (precum spuneau cunoscătorii lucrurilor turcești). Deasemenea Ală ceauș ținea un caduceu de argint cu mâner de lemn (de forma următoare, cu două lăntișoare ca aceste picături)¹⁾. Toți trâmbițașii mergând în frunte cântau, mai la urmă muzica seimenilor și trâmbițașii moldoveni, dar cântau prostește, mai rău decât lătratul câinilor. În fața orașului la sosirea noastră, eră o mulțime de care și deasemeni și pe margini seimeni, cari ne-au însoțit în oraș și până la gazde. Intrând în mahalalele dela margine ne-a primit o muzică de viori, trei viori în formă de octave mari și altele două ca niște cobze cari aveau capetele retezate la spate ca la « luth », cărora moldovenii le-au poruncit să tacă la intrarea în oraș. Domnul a condus pe sol până la gazdă și nescotându-și pălăria i-a arătat cu mâna să se urce pe scări, după aceea tot nu și-a scos pălăria și a spus că a poruncit să se facă toate cele necesare pentru comoditatea noastră și a plecat.

La bucătărie erau și ai noștri și ai domnului, erau doi bucătari, unul eră pentru procurarea merindelor și la masă a trimis două feluri de vinuri moldovenești, mai bune decât avuserăm până acum.

A doua zi logofătul a venit și descălecând, a poruncit să i se scoată cismele la scară după obiceiul turcesc și încălțându-se cu « papuci »²⁾, adică un fel de pantofi, s'a dus la sol.

După Iași, Scânteia pe râulețul Jijia, câteva colibe, Vaslui între două râuri, adică Bârladul și Vasluiul, odinioară capitala moldovenilor, azi un sat pustiu. Bârlad pe râul Bârlad, Puțina, acî am mers 12 ceasuri din cauza distanței și a drumurilor rele, Piscul, Galați. La acest orașel trecurăm Dunărea. Ne-am oprit apoi în câteva conace dealungul acestui râu și a brațelor sale. Măcin, din care ieșind am trecut pe lângă o stâncă înaltă deasupra Dunării, ce se ridică din pământ. Daia-Kioi, Sarai-Kioi, Băltăgești [Baltadzieszty], de-acolo intrarăm în țara Dobrogei [Dobručka ziemia], unde mai înainte locuiau tătarii dobrogeni. Sânt și azi sate locuite de tătari, dar nu le poți cunoaște, căci și ca îmbrăcăminte și ca limbă sunt asemenea cu turcii.

Karasu, adică apă-neagră lângă un lac mic, pe care sânt o mulțime de rațe și găște de diferite neamuri precum și lebede. Este și o stâncă deasupra apei pe un deal din care se face stânca. În ea este locuință

¹⁾ În text se află un desen, reprezentând această insignă. (N. trad.).

²⁾ În original în românește. (Nota trad.).

de pustnic, cu loc pentru foc, pentru pat și pentru trecere. Driwemle, Bazargic. În împrejurimile Provadiei intrarăm în țara bulgărească.

Intoarcerea. Bazargic, aci începe țara Dobrogei. Aci seara târziu ienicerii au atacat pe un turc care mergea spre tabără cu două roabe, despre care vezi în alt ziar. Kara-Acz (3 mile), Batladzi (5 mile), Saray-Kioy (5 mile), Daia-Kioy (2 mile), Ieni-Kioi (4 mile), adică satul nou, Măcin (3 mile), Galați (4 mile) la Dunăre cu trecerea râului. Pisk (5 mile), Pireny (6 mile), Bârlad (6 mile), Vaslui (6 mile). Aci o fetiță de zece ani s'a înăbușit cu o bucată de carne ce i se dăduse și a murit. Scânteia, Iași. Aci Cazimir Szemet, tânărul judecător din Zamuid și staroste de Kulcha, apucat de paralizie, a murit; încă de o săptămână era bolnav cu friguri și fierbințeală din pricina fructelor și a harbu-zilor. A murit la 10 Septemvrie, pela ceasurile 5 dimineța, feria 6-ta, [sic] cuprins de paralizie. La ceasurile 5 seara, feria 5-ta a fost îngropat cu toată pompa ce se putea face atunci, în prezența și cu cheltuiala preastrălucitului sol, precum și cu asistența tuturor fraților lui de arme, cari ei înșiși purtară corpul. În timpul serviciului divin, și în clipa în-humării și în alte momente s'au slobozit bombardele, erau de față și steagurile raitarilor [poloni] și ale ienicerilor.

Dobrosești, Târgul Frumos [targ formos], de aci am mers către râul numit Siretul moldovenesc (căci Siretul moldovenesc este altul decât cel polon, care se varsă în Nistru la Wasilow, despre care vezi mai jos).

Până la acel râu meraserăm patru ceasuri și jumătate și deasemenea patru mile și jumătate de drum. După ce caii au trecut înnot râul acesta repede, iar trăsurile au trecut pe un bac, în aceeași zi meraserăm mai departe dealungul râului Moldova trei mile în patru ceasuri, din cauza drumurilor rele prin pădurea de fag, lungă de o milă, așa că în aceea zi meraserăm șapte mile și jumătate. Baia pe râul Baia, dar nu ne oprirăm în acest sat. Suceava pe râul Suceava, o așezare frumoasă și veselă. Suceava veche este în apropiere unde se află mai bine de zece biserici, dintre cari una este soborul, zugrăvită pe dinăuntru și pe dinafară, care zugrăveală se păstrează până acum. Aci trecurăm râul Suceava în vad, căci nu este prea adânc. Lângă biserica soborului este un palat domnesc de zid, pustiu căci mai înainte, în vechime, aici locuiau domnii Moldovei. Târgul Siretului cu trecere peste râul Siretul moldovenesc, îl trecurăm în vad, căci aci e mai puțin adânc ca la Târgul Frumos. La trei mile depărtare este pădurea Bucovina. Meraserăm prin ea o milă și jumătate pe un drum rău și de acolo încă o milă bună până la

Cernăuți, așa dar dela Târgul Siretului până la Cernăuți, după care vine granița dintre Moldova și Polonia, am mers șase ceasuri, drum de patru mile mari. La Cernăuți trecurăm peste râul Prut. Până la Sniatyn, unde se termină din ceastă parte Moldova e o jumătate de milă de drum, în vale este o baltă noroioasă în formă de pârau, care merge spre Sanoreci, înaintea pâraului curat care curge câteva stadii dela graniță până la Sniatyn.

Relația II-a

1700. Februar 18 [Sniatyn]. A doua zi după sosirea solului a venit dela Iași pan Turcul cel tânăr ¹⁾, care în numele domnului și al fruntașilor de acolo a dat asigurări de pregătirea conacelor, totuș dându-i-se numărul cazacilor, oameni și cai, cari însoțeau solia, a spus că moldovenii nu se așteptau la un număr așa de mare. A dat o relație despre lupta dintre oarda din Crimeia și tătarii din Bugeac, cari, încăpățănându-se împotriva firmanului lămurit al Porții, nu vor să se retragă din Bugeac. Insuș hanul cu puterea sa, cu ieniceri și cu artilerie a venit să-i alunge din acea regiune. La primul atac al artileriei le-a pricinuit mari pierderi, dar în ciocnirea oștilor cei din Bugeac au fost mai tari și au strâns așa de rău pe han, încât l-au silit să le dea sub iscălitură legământ că nu va mai merge asupra lor. După aceea de ambe părțile s'au trimis plângeri la Poartă. Oarda cea mare din Bugeac a oferit Porții un tribut mare ca să-și poată păstră sălașurile ei în Bugeac.

Domnul Moldovei pornise în ajutorul hanului cu patru mii de oameni, dar din pricina zăpezilor și a frigului nu putuse sosi la vremea luptei și deoarece fusese informat că se ajunsese la o înțelegere se retrase din câmp. Solul i-a trimis o scrisoare dându-i de veste că a sosit la graniță, amintindu-i vechile obiceiuri ale tratării marilor soli.

Înainte de plecarea din Sniatyn, comandantii oștilor și stegarii, în lipsa regimentarilor, dădură onorurile solului în mijlocul unei mari adunări cu mulțime de popor și focuri de tun, însoțiră pe sol după ieșirea din oraș la o jumătate de milă până dincolo de granița Moldovei. Solul despărțindu-se de ei cu dragoste, s'a grăbit să-și înceapă călătoria

¹⁾ Turculeț sau Constantin Turcul e fratele mai mare, comandant de Cernăuți pus de poloni. « Turculeț cel mic », fratele lui, luptă deasemenea în rândurile polone. Pentru ei, cf. Iorga, *Documentele Bistriței*, II, pp. XXXII—XXXIII.

trecând râul Ceremuș la Lujeni, la tranșeele regelui Albert ¹⁾ și s'a îndreptat spre Cernăuți. La o jumătate de milă de acel oraș Turcul, starostele orașului și Abrzeszkul ²⁾ boier, comisar [reprezentant] al domnului pentru conace cu suită de moldoveni ne-au întâmpinat în câmp și ne-au însoțit în oraș până la locul de gazdă. În acest oraș curge râul Prut acoperit cu puțină ghiață foarte slabă din pricina desghețului, trecere foarte periculoasă. În acest conac merinde au fost foarte puține, deasemenea și furajul. Nu eră nici un motiv serios pentru așa ceva și câteva zeci de oameni se acuzau unul pe altul. Văzând Turcul marea neplăcere produsă, pe lângă că s'a scuzat, spunând că aceasta nu e treaba lui, a poruncit să se deschidă gropile lui cu ovăz de furaj (cari însă nu ajungeau nici pentru jumătate din cai) și a împărțit conținutul domnilor furieri ai soliei.

19 Februar. Solul pornind din acel conac a străbătut cinci mile mari prin pădurea Bucovinei și Troian, drum neîntreținut, foarte greu de străbătut pe dealuri și în păduri foarte dese, până la Seredzki Targ sau Seretu, orașel așezat pe râul cu acelaș nume, unde sosî către seară. Și aci găsirăm merinde și furaj nesuficient.

20 Februar. La patru mile depărtare sosirăm de vreme la Suceava după ce trecurăm peste râul cu acelaș nume, ce curge sub acest orașel. Dar și aci eră mare sărăcie în ce privește furajul. Conacul acesta eră așezat în așezări proaste lângă mănăstirea armenescă ³⁾, întărită de ai noștri, pe un deal. Ceva mai jos spre răsărit eră așezarea orașului vechi, unde se află zidurile pustii ale mănăstirilor împodobite și ale caselor mari de piatră și ruinele unui oraș odinioară populat. *21 Februar.* După patru mile de drum, făcând un înconjur dela drumul drept, solul a sosit la Baia, pe râul cu acelaș nume. În apropiere este un râu mai mare, Moldova, care curge de sub dealurile ce se află la miazăzi. Înspre miază-noapte se află mănăstiri pustii și o biserică catolică polonă, zidurile numai, indicii ale unui oraș odinioară populat. Acum sânt abia câteva colibe proaste, noaptea o petrecurăm sub cerul liber. *22 Februar.* După patru mile de drum sosirăm la Dobrosești, petrecurăm noaptea sub cerul liber, sub ninsoare și vânt. *23 Februar.* Solul a sosit seara la Krasny-Târg, care pe moldovenește se numește Târgul Frumos, după ce trecuse

¹⁾ Ioan Albert. E vorba de urmele expediției dela 1497.

²⁾ Hăbășescu Vasile, clucer mare și vornic de Câmpu-Lung. Cf. Iorga, *l. c.*, II, pp. 93 și XXXVII.

³⁾ Zamca.

a doua oară în cursul călătoriei râul Siret. Aci a primit scrisoarea domnului Moldovei plină de bunăvoință și dragoste în așteptarea întâlnirii.

24 Februar. Miercurea Cenușei, începută cu sfânta slujbă. Toată ziua aceasta a fost consacrată odihnei oamenilor obosiți și cailor.

25 Februar. După slujba sfântă, solul a ajuns de vreme la ultimul conac înainte de Iași la Podul Iloaei pe Bahlui. Am aflat acolo numai câteva colibe și mare lipsă în ce privește merindele și furajul, iar noaptea o petrecurăm sub cerul liber în ger. Încă din acel conac solul și-a arătat intenția ca la sosirea lui în Iași să fie primit cu mare cinste și cu deosebite ceremonii de către domn. Deaceea a crezut de cuviință ca mai întâi să afle ce crede hatmanul ¹⁾ moldovenesc, întrebându-l printr'o scrisoare trimisă cu unul din curtenii săi mai de credință. Hatmanul, deși a primit să se facă onorurile cuvenite, totuși nu a aprobat introducerea unor anume ceremonii cerute. Atunci solul a transcris câteva extrase din ziarul răposatului voevod de Chelm ²⁾, sol mare la Poartă, și a adăugat ce i s'a părut mai potrivit ca exemple pentru a susține autoritatea Poloniei și a trimis dela conac pe Turcul și pe tâlmaciul său Karowski la Iași, ca să trateze asupra acelor puncte și anume: mai întâi ca logofătul Moldovei, ceea ce înseamnă cancelar, să întâmpine pe sol la o milă bună de Iași, iar la o jumătate de milă să-l aștepte pentru a-i ură bun sosit domnul cu oastea, apoi după urare să pornească dând locul la dreapta solului, să se tragă focuri de tun și să sune clopotele, iar când solul va sosi la gazdă, domnul să descalece și să-l conducă până în odaie. Domnul s'a sfătuit și a discutat multă vreme aceste cereri, aducând împotriva numai acest argument: că așa ceva nu se făcuse pentru nici un sol și mai ales în privința acestor trei puncte: ca domnul să iasă așa de departe din oraș, ca să se tragă focuri de tun, și ca domnul să descalece și să însoțească pe sol până la gazdă, ceea ce nu se cuvine nici chiar vizirului. Chiar ceremoniile obișnuite ce se cereau erau mai mari decât acelea ce se făcuseră pentru voevodul de Chelm. Dar solul nu s'a mulțumit cu aceasta și a trimis a doua oară răspuns domnului cu această declarație că cererile lui nu întrec cele ce se făcuseră pentru voevodul de Chelm, deși el aduce speranțe mai mari decât solul precedent, căci voevodul mergea pentru încheierea unei păci încă îndoelnice, pe când el merge pentru întărirea completă a prieteniei după ce

¹⁾ Lupul Bogdan.

²⁾ Ioan Gniński; despre călătoria lui în țară v. mai sus sub No. X.

pacea fusese deja confirmată ¹⁾. Dacă domnul nu vrea să-i facă cinste să-l conducă până la gazdă, atunci să-l ierte că nu va veni la banchetul lui. Deci după lungi controverse domnul s'a hotărât să facă următoarea declarație: deși obiceiurile poruncesc altfel, totuș din prietenie pentru castelanul Cracoviei și pentru numele mare al solului va face toate cele cerute. Chiar ar fi tras focuri de tun, dar s'a scuzat că n'o poate face din cauza prezenței unor aga turcești, făgăduind că va da o compensație cu ocazia audiențelor.

Acestea discutându-se din noapte până la prânz în ziua de 26, tabăra eră așezată la mai mult de o milă de Iași și s'a dat ordinea de marș. Mai întâi mergeau sub insigna comandantului de cartiere carele curtenilor, ale ofițerilor și prietenilor [solului]. După aceia bagajele și caretele solului. După care și trăsurile mergeau steagul moldovenilor cu tobe și înarmați cu lăncii numeroase, toți în bună ordine. După un mic spațiu urmau caii povodnici [de paradă] ai însoțitorilor solului într'un șir lung. Îndată după ei mergeau șapte trâmbițași și toboșari cu trâmbițele și tobele de argint, îndată în fața domnului coniuș, în urma căruia veneau șapte cai de paradă ai solului îmbrăcați, dintre cari unul eră acoperit cu stofe. Apoi compania husarilor și a cuirasierilor, în sfârșit prietenii solului în număr mare formau o cavalcadă frumoasă. După dâșii urmă însuș solul călărind încet la pas pe un cal voinic. Pe lângă calul solului mergeau cinci călăreți. Cât despre curtea solii, câteva sute de călăreți, ea însoțea pe sol așezată în rânduri. La urmă mergeau reitarii îmbrăcați în uniforme noi roșu aprins, sub un steag alb cu galoane cu crucea roșie a cavaleriei și coifuri de argint, având și muzică: vreo zece fluere și doi trâmbițași cu trâmbițe rotunde. Mergând noi în această ordine, abia a pornit solul și l-a întâmpinat logofătul moldovenesc cu suita numeroasă și câteva zeci de boieri. Au descălecat la câțiva pași de sol și logofătul i-a urat bun sosire cu supunere, arătând că toți se bucură de această fericită sosire. Apoi încălecând a mers pe lângă aripa stângă a curții. După câteva stadii a sosit și Ibraim aga, comisarul vizirului, care așteptase până atunci la Iași venirea solului și împreună cu suita lui arată multă mulțumire pentru sosirea cu noroc a solului. Exprimând aceasta în câteva cuvinte, a luat loc în cavalcadă și mai apoi a însoțit și el pe sol până la gazdă. La mai mult

¹⁾ Scopul soliei eră regularea obligațiilor decurgând din încheierea păcii dela Carlovitz (1699).

de o jumătate de milă de oraș se află domnul și Turcul ne-a dat de veste că ne așteaptă de mult și chiar pornește mai departe din locul unde așteaptă, ca să întâmpine pe sol. N'am mers multă vreme și am întâlnit pe domn, mărița sa Antioh Constantin Cantemir cu hatmanul său, Bogdan Lupul și cu o mulțime de oșteni sub șaptesprezece steaguri și două tuiuri. Iar când cele două oști ajunseră una în fața alteia au început să cânte muzicele militare. Între aceea domnul grăbind pasul a dat mâna dreaptă solului ca semn de bun venit încă înainte ca solul să-și scoată pălăria [calpac] cu stânga și a poruncit tâlmaciului său să arate prin cuvinte de prietenie urarea de bun soset. Fără nici o ezitare s'a așezat la stânga solului, dându-i locul la dreapta. Apoi au mers împreună discutând diverse lucruri, iar oamenii lui de sub steaguri au mers pe lângă steagul oștenilor moldoveni ai soliei și hatmanul cu restul suitei eră la stânga aproape de ai noștri. Unul dintre steagurile domnești cu insignă, cavalerie frumoasă și bine ordonată cu o muzică de ieniceri s'a amestecat cu curtea noastră. În cursul mersului ienicerii steteau de ambele părți ale oastei, iar comandanții și boierii mergeau dela sol până la steagurile moldovenești ale soliei într'un șir neîntrerupt care încingea șirurile noastre. Pe lângă caii solului și ai prietenilor lui mergeau patru paji îmbrăcați frumos cu hangeare legate cu lăntșoare de brâu. La stânga duceau patru cai de paradă domnești, doi acoperiți cu stofe și cu șea aurită iar alți doi mai înainte cu scările late. Dar la intrarea în oraș s'a produs o controversă pentru precădere între coniuși și paji și s'au plâns fiecare atât solului cât și domnului, deci domnul a poruncit să se retragă caii lui de paradă. Toată acea parte a drumului a ținut patru ceasuri în ordinea convenită până la reședința pregătită pentru sol. Intrând în oraș trăgeau mereu focuri cu puștile de mână și se trăgeau toate clopotele. Solul a fost condus prin tot orașul până la reședința sa, unde domnul descălecând l-a rugat să-l urmeze până la odaie și mergând înaintea lui l-a condus de mână pe scări. Ajungând în odaie i-a urât să se odihnească bine după atâta drum și după o scurtă convorbire și-a luat rămas bun.

Solul l-a însoțit până jos pe scări, deși îndată în a doua odaie domnul îl rugase să se întoarcă înapoi.

27 Februar. Domnul a dat de veste că a doua zi urmă să aibă loc pentru sol un banchet solemn. Deci pentru ca nimic în ceremonial să nu atingă autoritatea soliei, solul a trimis pe Turcul și pe tâlmaciul Karowski să trateze asupra felului cum solul va fi primit de domn. Ei au adus

răspunsul lui, cum că nu vrea să dea locul la dreapta la masă solului și făgăduiește numai că va ieși în întâmpinarea solului în a doua cameră. Au urmat până a doua zi o mulțime de discuții asupra acestui lucru. Domnul a admis întâi să iasă în a treia odaie, apoi și în ultima odaie, în sfârșit în susul scărilor, spunând că aceasta nu se cuvine după vechile obiceiuri. În sfârșit când se apropiă vremea banchetului, solul n'a vrut să primească să vie până ce nu va avea siguranța unei primiri demne de dânsul din partea domnului. Domnul în această ocazie s'a apărut cu multe vorbe, spunând că nu se coborîse niciodată la atâtea politețe, dar după alte discuții a cedat la cererile solului și i-a dat de veste de aceasta, făgăduind că-l va întâmpina jos la ultimele trepte.

28 Februar. Mai întâi logofătul moldovean a invitat pe sol la banchet în numele domnului, apoi la ceasurile douăsprezece au mai venit câțiva boieri rugându-l să vie, căci timpul banchetului a venit. Îndată după dânsii au adus calul domnesc pentru sol. Alături mergeau ienicerii și ceașii frumos îmbrăcați.

Boierii pomeniți au condus pe sol la calul ce-i fusese pregătit și l-au însoțit până la castel. O cavalcadă numeroasă și frumos împodobită preceda pe sol, pe de lături mergeau ienicerii și în urma solului venea curtea și o caretă în care ședeau preoții capelani iezuiți. Sosind la castel solul a întâlnit pe domn, care-l aștepta la scară. Scoborînd până la ultima treaptă, a urât cu supunere bun sosit solului și l-a poftit cu dânsul în cameră. În a doua cameră aștepta fratele domnului, Dimitrașcu ¹⁾, care a urât bun sosit solului, arătând că este fericit să vadă persoana lui, căci de mult auzise de marele său nume. Intrând apoi în a patra odaie s'au așezat pe un jilț acoperit cu perne, la dreapta solul, la stânga domnul. Fratele domnului stând lângă sol a început diverse discuții cu prietenii solului asupra datoriei prieteniei. După multe dovezi de prietenie solul și domnul au trecut la audiență publică și după un scurt discurs solul a expus domnului interesele private ale părinților franciscani locali, anume: libera exercitare a religiei, înapoierea clădirilor și satelor lor cele vechi, liberarea lor de anume biruri, și în sfârșit cu privire la episcopatul de Bacău, sau al Moldovei. Domnul a arătat multă bunăvoință, spunând că primește toate cererile, făgăduind că le va înapoia veniturile și va conferi franciscanilor vechile imunități pentru libera exercitare a religiei lor. După aceea toți s'au

¹⁾ Dimitrie Cantemir.

retras din odaie, rămânând în conferință numai solul cu secretarul și domnul. Conferința lor a ținut aproape o jumătate de ceas. Apoi s'au dat rachiuri, dulcețuri și zaharicale tuturor celor cari veniseră cu solul, atât prietenilor cât și curtenilor.

După puțină vreme spătarul [miecznik]¹⁾, ceașnicul [podczaszy]²⁾ și stolnicul moldovenesc³⁾ au venit îmbrăcați în caftane sau odăjdii (îmbrăcăminte obișnuită la ei și la turci) și împreună cu mareșalii⁴⁾ au poftit la masă adunarea, închinându-se mai întâi domnului și sărutându-i mâna. În camera unde eră pregătită masa se aflau două scaune mai ridicate pe trepte și un al treilea în partea stângă. Solul invitat de domn s'a așezat pe cel dintâiu scaun la dreapta, iar domnul a șezut la stânga lângă sol. Al treilea scaun a fost dat fratelui domnului. În partea dreaptă a mesei ședeau secretarul soliei, prietenii solului, părinții iezuiți, apoi alți dintre prieteni și curtea. Pe partea stângă după fratele domnului, lăsându-se loc liber ca pentru o persoană, ședea un călugăr shismatic anume Cacavelo⁵⁾ și boierii moldoveni. La începutul banchetului s'a tras cu tunul și s'a vărsat vin în acelaș timp solului și domnului, căci domnul ceruse să aibă primul loc în aceasta. Ca la două ceasuri după începerea banchetului, domnul a băut în sănătatea măriei sale regelui Poloniei, August al doilea, urându-i noroc în cele dorite și domnie întru mulți ani. Atunci au tras cu tunul și ienicerii au tras focuri de pușcă. După aceea solul a băut în sănătatea domnului și acesta în sănătatea solului. După ce s'a tras din nou cu tunurile și puștile, boierii au arătat și ei venerația lor. După terminarea banchetului, care a ținut câteva ceasuri, domnul a poftit cu multă bucurie pe sol în odaie, unde s'au așezat iar pe jilț în aceeaș ordine ca mai înainte, și au urmat convorbiri prietenești. După aceea s'au adus ape parfumate pentru spălat și s'a ars tămâie.

După ce timp de un ceas aproape domnul dăduse dovezi de politeță și arătase vădit mulțumirea lui pentru prezența solului, se apropia și vremea plecării solului și acesta luîndu-și rămas bun a vrut să plece. Dar domnul ca să dea și mai mare dovadă de politeță l-a rugat să mai stea. În cele din urmă l-a însoțit până la caretă și și-a luat rămas bun

¹⁾ Spătar eră atunci Mihai Racoviță, mai târziu domn.

²⁾ Ceașnic = paharnic, Ioan Buhuș.

³⁾ Stolnicul Ilie Țifescu.

⁴⁾ Postelniceii.

⁵⁾ Ieremia Cacavela, medic și filozof, profesorul lui Dimitrie Cantemir.

«humanissime». Însoțit de o numeroasă cavalcadă, muzici, trâmbițe și fackle aprinse, solul a fost condus până la gazda lui de oamenii de curte ai domnului.

1 *Mart.* Pregătirile de drum și fixarea conacurilor următoare au luat multă vreme. Solul a poruncit ca să se dea daruri îndestulătoare tuturor curtenilor domnului.

2 *Mart.* Solul a trimis domnului daruri prin Sigismund Dąbrowski pisarul cetății Kalisz, și «chehaia» (adică mareșal) al curții și anume un vas (aiguillere) mare de argint aurit, iar doamnei o casetă de chihlimbar admirabil lucrată, și în interior tot de chihlimbar. Iar fratelui domnului i-a dăruit o pereche de pistoale și o pușcă foarte frumoasă lucrată la Paris. Aceștia le-au primit cu multă bucurie și recunoștință, dăruind și pe chehaia.

Tocmai când solul eră gata de plecare, a sosit la gazdă hatmanul Moldovei, arătând că domnul ca o dovadă de cinste ce vrea să-i facă, îl va însoți în acelaș chip ca la sosire, ieșind cu dânsul afară din oraș.

Când s'a trâmbițat de plecare, solul a păstrat aceeaș ordine de marș ca la sosire și trecând prin oraș l-a întâmpinat domnul cu fratele său, hatmanul, oștenii sub steaguri și tuiuri și cu toată pompa militară. După ce s'au apropiat unii de alții și-au dat mâna cu dragoste și s'au întâmpinat cu bucurie, domnul s'a așezat la stânga și cu aceeaș ordine și strălucire ca la sosire au ieșit din oraș. Fratele domnului a arătat solului cu multe cuvinte dragostea și prietenia lui; mergea când pe lângă sol, când în cavalcadă cu prietenii solului, cari erau înainte. La o jumătate de milă de oraș, la râurile Bahlui și Nicolina, cari erau acoperite cu gheață deși sânt mlăștinoase, domnul cu toți oamenii săi călări și pedestri și-a luat rămas bun dela sol cu multă dragoste, dându-i mâna, ridicând de câteva ori pălăria și îmbrățișându-l, pe când steagurile de oșteni de amândouă părțile dădeau onorurile.

După ce a arătat aceeași politeță și prietenilor și suitei solului, s'a întors în oraș. Fratele domnului cu nu mai puțină efuziune și dragoste a exprimat urările sale solului și prietenilor, despărțindu-se cu prietenie. Domnul făcuse solului atâtea onoruri, încât nici n'ar fi putut da mai multe dovezi de politeță.

Aceeaș bunăvoință au dovedit și miniștrii și căpeteniile călărimii, cari grămădindu-se în fața solului au urat cu vorbe și semne călătorie fericită și întoarcere de asemenea.

După o însoțire așa de solemnă, solul s'a grăbit să urmeze drumul mai departe. Dar graba a fost împiedicată de anume neplăceri; abia ieșiți din Burztyń [?] furăm nevoiți să trecem mereu peste dealuri, cari urmau unul după altul în șir neîntrerupt. Deaceia ajunserăm foarte târziu, după un drum de mai bine de patru mile, la conacul dela Scân-teia, care se află pe râul Rebricea. Acolo aflărăm numai o biserică de zid pustie și trei bordeie săpate în pământ, așa că noaptea o petrecurăm foarte neplăcut din pricina gerului.

3 *Mart.* După cinci mile mari ajunserăm la conac, în orașelul pustiu Vaslui pe râul Bârlad, pe care-l trecurăm de două ori, odată la jumătate drum, a doua oară sub oraș, unde sosirăm seara. Acest orașel este format numai de ruine și de resturile zidurilor reședinței de odinioară a domnilor Moldovei. Numele și-l ia dela râul Vaslui care curge lângă oraș la răsărit.

4 *Mart.* Solul a pornit din conacul care eră așezat chiar pe locul unde se unesc cele două râuri ce udă Vasluiul, Bârladul și Vaslui, acoperite cu ghiață subțire, ce nu putea susține greutatea mari. A pornit spre orașul mai mare Bârlad, dar din cauza drumului lung și greu, nu a ajuns acolo decât seara. Râul Bârlad trece prin acel oraș și ajungând în mahalalele lui are o albie mult mai largă, căci mergând dela Vaslui spre Bârlad, primește pe dreapta râurile Lipovăț (la o jumătate milă de Vaslui), Docolina (la două mile), Bogdana (la o jumătate milă de Bârlad), iar pe stânga, în apropiere de Bârlad (unele chiar la o jumătate de milă) primește Budziakul, Crasna, Idriciul [Idrycz] și Ilanul. În acest conac gerul a făcut mult rău cailor cari stăteau noaptea sub cerul liber. O rară fericire am avut aci, dând de o bisericuță catolică în afară de oraș, cu acoperișul țărănesc, pe care o are în grijă un franciscan din Galați, oraș pe malul Dunării.

5 *Mart.* Am ascultat acolo liturghia și apoi solul a pornit spre conacul dela Puțeni. Drumul a fost foarte obositor, fiind prea lung și pe dealuri cu păduri dese, aerul înghețat și vântul ne-au pricinuit cele mai mari neplăceri, astfel că sosirăm abia la ceasul unu noaptea. Acolo lipseau și odăile și merindele și furajul, și atât oamenii cât și caii au suferit din pricina vremii rele. Neavând odihnă am preferat să ne grăbim să ajungem la conacul mai apropiat la Piscu.

6 *Mart.* Am sosit de vreme la Piscu și deodată solul a luat hotărârea să se grăbească imediat să ajungă la Dunăre. Dar deoarece carele au fost așezate altfel pentru drum, am așteptat până a doua zi.

7 *Mart.* Solul a pornit în grabă spre Galați. La Piscu trecurăm din nou peste râul pomenit Bârlad. Acest râu se varsă în Siret la Șerbănești. Curgând de aci [din Piscu] câțva timp pe câmp se desface în brațe. Dincolo de Siret din spre apus vine râul Milcov din munți dela Odobești, după care sat, acest pârâu se depărtează și la Focșani, oraș muntenesc, desparte Moldova de Muntenia și mai departe, intrând mai adânc în Muntenia, desparte cele două țări până la Dunăre. De pe dealurile de lângă Galați se arată în vale o priveliste în care se pot deosebi râurile pomenite: Bârladul, Siretul și Milcovul, cari se varsă în Dunăre lângă Galați prin guri deosebite[?]. La intrarea în oraș cei doi pârcălabi (adică administratori sau podstaroști) au întâmpinat cu două steaguri de ieniceri pe sol și l-au condus până la gazdă. Din cauza neconținutului desgheț și pentru ca trecerea Dunării să se facă în împrejurări sigure, încă de cu seară s'a anunțat cu trâmbițe că va avea loc a doua zi.

8 *Mart.* După liturghia ce se făcù în biserica franciscanilor, solul a fost însoțit de un boier care venise cu el dela Iași în calitate de comisar, precum și de pârcălabi cu ieniceri și steagurile până peste Dunăre pe malul celalt la o jumătate de milă, de unde și-au luat rămas bun cu supunere și urări generale. Iar boierul comisar ne-a însoțit până la conacul următor. Trecerea Dunării n'a fost fără primejdie, căci apele erau revărsate și după trei zile de desgheț ghiața se făcuse subțire, totuș o trecurăm cu bine. Când merseserăm dejă o milă dealungul Dunării pe malul celalt, având în față Brăila, oraș muntenesc, am avut dovada că teama noastră nu fusese fără temei, căci Dunărea eră acoperită de ghețuri plutitoare și aproape nu mai eră ghiață stabilă decât foarte subțire.

La patru mile de Galați sosirăm la Măcin [Metsin] primul oraș turcesc pe malul Dunării. La o jumătate de milă de sat ne-a întâmpinat în drum Mahmet-aga trimis de seraschier la conac în calitate de comisar. După ce a arătat în numele șefului său bucuria pentru sosirea solului în această țară, l-a condus până la gazdă cu câteva zeci de călăreți turci. Din acest conac solul a trimis la seraschier pe Dobroslovski cu o scrisoare, dându-i de veste de sosirea lui și pentru a-și asigura mai departe sprijinul lui, i-a trimis ca dar o pereche de pistoale și o pușcă foarte frumos lucrată la Paris.

9 *Mart.* Pornind dela Măcin în drum pe câmpie o mare mulțime de țărani moldoveni au întâmpinat pe sol cu daruri, deasemenea și

turcii călări ne-au însoțit în drum. Opt ceasuri am mers până la conacul Thaga-Kioy [Daia-Kioj] așezat pe malul Dunării. La o jumătate milă de acel sat ne-au întâmpinat aga turcești trimiși de seraschier cu câteva zeci de turci pentru a însoți pe sol. Deasemenea moldovenii de rit grecesc cu călugării lor au ieșit din sat în întâmpinarea solului cu multe daruri, cerând să-i sărute mâna dreaptă. Ei așteptau de mult, deși vremea eră foarte rea.

La acest conac solul aștepta calul pe care seraschierul, ce nu știa încă de darurile trimise de acesta, îl trimisese cu hățuri și șea și o sabie pentru călătorie după moda turcească. Acestea s'au adus a doua zi...

12 Mart, în conac la Băltăgești...

15 Mart. Un drum lung până la conacul Ghiverli, unde nu găsirăm nici un lucru pentru odihnă. Satul e o așezare bogată, dar cu oameni nefericiți, căci în afară de puțini turci, locuitorii sânt de-ai noștri, poloni, luați prizonieri de turci, precum și o mulțime de creștini greci. Unii sub mari greutăți și apăsări ale păgânilor, încă își păstrează credința, iar o altă parte mai mare, au adoptat spre durerea sufletelor credincioase greșelile bisurmanilor.

[A doua zi sosesc la Bazargic].

Intoarcerea. La 30 August. Am străbătut patru mile mari și apoi trecurăm Dunărea la Galați, dar avurăm nenorocul ca fluviul, care eră liniștit sub ochii noștri, a fost deodată agitat de un val puternic, tocmai în clipa când noi treceam peste dânsul, dar din fericire trecerea se făcù totuș cu bine. Mai fericiți au fost însă prizonierii [poloni liberați] și câțiva din suită cari trecuseră fără nici o teamă cu o zi înainte. Când solul a debarcat a fost salutat cu salve de tun din corăbii și pârcălabul cu ienicerii lui și cu muzica îl așteptau în port și l-au condus prin oraș până la gazdă. Acolo aflarăm că prizonierii pe cari solul îi trimisese pe ghimii, au fost purtați de vânturi câteva săptămâni pe Marea Neagră împotriva așteptărilor. La 31 August rămăseserăm tot acolo pentru odihnă.

1 Septembrie. După șase mile mari avurăm conac în orașelul Piscu, unde se întoarce și Dobrosolowski, ce fusese trimis la seraschier. Acesta trimisese și scrisoarea ce o primise dela Caraman pașa ca să nu îngăduie conform firmanului vizirului Ibraim predarea prizonierului Taban. Aceasta producând o întârziere în schimbul de prizonieri enumărați în tratat, seraschierul făgăduia că se va silii cu orice mijloace să fie predat

acesta, dar nu poate să uzeze de autoritatea sa împotriva unui pașă egal în grad cu dânsul. *2 Septembrie*. Deasemenea merserăm șase mile și stăturăm în conac la Pușeni, de unde s'au trimis noi instrucțiuni în chestia acelui prizonier. *3 Septembrie*. După șapte mile sosirăm în orașelul Bârlad. Din acest conac s'a trimis scrisoare domnului dându-i de veste de apropierea soliei și de sosirea noastră peste puțin în Iași. *4 Septembrie*. Plecând din Bârlad la miezul nopții, din cauza drumurilor stricate de ploi, acei cari s'au grăbit sosiră la Vaslui abia la prânz iar alții și o parte a taberii abia a doua zi. Din pricina unei astfel de vremi rele a doua zi *5 Septembrie* ne-am odihnit. La *6 Septembrie* însă, înainte de răsăritul soarelui am pornit pe o ploaie care nu mai încetă. După șase mile sosirăm la conacul pustiu dela Scânteia, unde nu avurăm nici un acoperiș ca să ne apărăm de vremea rea, până ce s'a liniștit către seară. Aci primind vești sigure cum că domnul ne va primi cu aceeași politeță ca și prima oară, și cu aceleași ceremonii, solul a pornit dela Scânteia la *7 Septembrie*. Și aci drumul eră greu, căci am străbătut patru mile pe dealuri și cădeă o ploaie deasă care ne împiedică să ne grăbim. La mai bine de o jumătate de milă de Iași ne-am oprit ca la un ceas, în care timp și tabăra care eră întârziată ne-a ajuns și s'a făcut așezarea în ordine. Cum după un ceas ploaia mai încetase puțin, solul a pornit spre Iași în ordine de defilare. Nu departe de acel loc ne-a ieșit înainte domnul cu oșteni sub steaguri, urându-ne bun sosit cu dragoste și așezându-se la stânga solului. Impreună cu suita și în sunetul muzicilor militare au intrat amândoi în oraș și domnul l-a condus pe sol la gazdă, însoțindu-l până în ultima odaie. Toate ceremoniile și împrejurările pe cari le-am menționat la sosirea dintâi a solului s'au urmat și acum punctual. *8 Septembrie* fiind sărbătoarea Nașterii Prea Sfintei Fecioare ne-am odihnit, deasemenea și a doua zi, *9 Septembrie*, căci expedierea corespondenței la Stambul a luat multă vreme, trimițându-se și scrisoare lui Mavrocordat ¹⁾. Dar pe de altă parte, ziua aceasta fu ca o amintire neagră, căci soarta a răpit prea de vreme din viață pe tovarășul nostru Szemet. Deci și ziua următoare *10 Septembrie* am fost nevoit să mai amânăm plecarea din cauza acestei necesități lugubre, făcând și vizită domnului pentru a ne lua rămas bun. La *11 Septembrie* disdedimineață, după ce s'au făcut cele de cuviință, am dus corpul prin tot orașul în mod solemn cu toată

¹⁾ Alexandru Mavrocordat, marele dragoman al Porții.

curtea și gazda [soliei] până la biserica cuvioșilor părinți franciscani, unde a urmat slujba funebră și îngroparea, trăgându-se focuri după obiceiul ostășesc și în scurt i s'au dat toate onorurile funebre. La întoarcerea dela înmormântare, când ne pregăteam de plecare s'a adus ca dar din partea domnului Moldovei, un cal fără șea, de o valoare mai mică decât ne așteptam după darurile ce-i fuseseră date de noi. Pe când noi pornisem deja, domnul ne-a ieșit înainte în oraș dela castel cu toată curtea și oștenii și iarăș cu aceeaș politeță ne-a însoțit în câmp. În aceeaș zi, după trei mile mari de drum, sosirăm la conacul pustiu dela Podul Iloaiei. *12 Septemvrie*. După trei mile mari moldovenești avurăm conac la Târgul Frumos [Torg-Formos]. *13 Septemvrie*. Dela Târgul Frumos am mers patru mile până la Pașcani și am stat pe malul Siretului, care eră revărsat. În acea zi au trecut numai oamenii dincolo, iar carele au așteptat până a doua zi, trecând pe plute; caii toți au trecut înnot. Lucrurile mai necesare fiind trecute dincolo, către seară solul a mai mers patru mile până la conacul Dobroșești pe apa Moldovei. *14 Septemvrie*. Am așteptat în acelaș conac tabăra întârziată, deci a trebuit să ne odihnim. *15 Septemvrie*. Conac în câmp lângă Baia, după șapte mile de drum. *16 Septemvrie*. Conac la Suceava, acolo am luat masa în câmp între oraș și o mănăstire, după ce trecusem în vad râul Suceava, acolo am stat și noaptea. *17 Septemvrie*. La prânz sosirăm la Târgul Siretului și poposind puțin, am trecut apa Siretului, foarte mulțumiți că trecerea acestui râu nu ne-a mai întârziat și de astă dată ca la Pașcani, căci aci puturăm aveă un vad foarte puțin adânc. *18 Septemvrie*. După ce străbăturăm pădurea Bucovinei sosirăm la prânz în conac la Cernăuți pe Prut, tabăra a trecut pe plute, iar caii toți în vad. *19 Septemvrie*. Pornind dis de dimineață sosirăm aproape de prânz la Sniatyn... Granița Moldovei, pe care o atinserăm cu bucurie se află la un sfert de milă de Sniatyn, formată de pârâul foarte mic Colacin.

Relația a treia

18 Februar. Pan Turcul luînd o listă a oamenilor și a cailor a trimis-o atât acelor cari au grija conacelor cât și domnului. Am trimis și pe câțiva din suita mea la domn dându-i de veste că mă aflu la graniță și că nu mă îndoesc că voi găsi toate pregătite, precum și cîntea ce se datorește unui sol mare încă din vechime. Deci, precum hotărisem,

am pornit de dimineată, după ce luasem blagoslovenie la părinții dominicani. Am mers până la primul conac moldovenesc la Cernăuți, unde am fost întâmpinat în drum de comisarii domnului, Abașescu și Turcul cel tânăr, cari descălecând mi-au urat bun sosir în țara lor în numele domnului cu supunere și au arătat că sânt comisari însărcinați cu grija celor necesare pentru mine, făgăduind că vor avea zel în toate. Totuș nu mi-a fost îngăduit să mă bucur multă vreme cu astfel de nădejde, căci după ce am trecut Prutul lângă Cernăuți, intrând în oraș am aflat adevărul vechei zicători: Quod videatur adest, quod commodatur abest.

Locul eră extraordinar de frumos, dar merindele și furajul lipseau, așa că abia dacă au avut caii fân, iar oamenii n'au avut nici pâine și trăiau numai cu apă. Nici chiar prezența starostelui Turcul nu a fost de nici un folos, căci sub pretext că țara e ruinată, se dăduse ordin să nu se vândă nimic, deși s'a dovedit din cele ce s'au descoperit că eră belșug de toate. Se vede că voiau să ne obișnuiască dela început cu o lipsă din ce în ce mai rea, căci până la Iași am dus-o așa de rău încât au început a se ivi și boli între servitori.

Ar fi multe de scris asupra celor ce se petrec în această țară, dar cei pentru cari scriu [polonii] văd bine cum din pricina apăsărilor, unul după altul locuitorii isbutesc să fugă în Polonia sau trebuie să moară de foame. Mă tem foarte mult ca atunci când mă voi întoarce cu toții vor fi pierit, și dacă această țară va rămâne pustie, ferească Dumnezeu, se vor întinde aci, spre mare primejdie a țărilor noastre, hoardele tătarilor nohai și bucegeni, cum au început s'o și facă. Pentru ca să împiedic acest lucru, voi stăruî din toate puterile, întemeiat pe tratate.

Al doilea conac după Cernăuți a fost la Târgul Siretului, unde trecurăm și râul Siret. Al treilea la Suceava, unde trecurăm râul cu acelaș nume, al patrulea lângă Baia în câmp. Al cincilea iarăș în câmp la Dobroșești nu departe de râul Moldova. Până aci nu s'a întâmplat nimic deosebit, afară de foame și ger mare. Al șaselea la « Formozie » pe Bahlui; înainte de a ajunge acolo, trecurăm a doua oară Siretul. Aci poșta mi-a adus o ciudată scrisoare a măriei sale regelui ¹⁾, prin care mă rugă să schimb câteva puncte ale instrucțiunilor mele în favoarea Moscovei, nu fără prejudiciul nostru.

¹⁾ August II, rege al Poloniei (1697—1704, 1709—1733).

Am răspuns cu respectul cuvenit că nu stă în puterea mea să modific instrucțiunile primite și voi aștepta o hotărâre a senatului, care singur după legile noastre poate decide în această chestie ¹⁾. În schimb avui o scrisoare și dela cardinalul primat al regatului, care dimpotrivă mă întărea în menținerea punctelor instrucțiunilor, ca fiind necesare pentru a împiedica un războiu al nostru cu Moscova, deoarece prietenia noastră cu ei în împrejurările de acum ridică bănueli împotriva republicei. Am rămas pe loc în acea zi pentru corespondență și pentru odihna oamenilor și a cailor obosiți și înfomețați. A doua zi 27 Februar ajunserăm la al șaptelea conac la Podul Iloaiei, acolo a sosit omul meu trimis la domn, aducând o scrisoare dela acesta plină de politeță și făgăduind toate cele necesare cu bunăvoință. Deci am trimis din nou comisar la Iași, căci fusesem prevenit din vreme de felul cum vrea să mă primească domnul. Am citit în scrisorile trimise de hatman lui Turcul și lui Karowski tâlmaciul meu, că domnul, deși nu e silit s'o facă, totuș în cinstea mea va ieși din oraș un sfert de milă, mă va conduce până la poarta gazdei mele și apoi se va întoarce la dânsul călare. Deci am trimis la dânsul pe Turcul și pe Karowski arătând că aș fi dorit să salut pe domn, dar dacă-mi refuză datoriile ce le are față de un sol mare, nici eu nu voi merge la dânsul. Ca dovadă a obiceiurilor de primire ale solilor mari, i-am trimis extrase din ziarul ultimului sol, voevodul de Chelm, adăugând și alte câteva onoruri ca să rămâie pe viitor spre cinstirea tot mai mare a republicei. Mai întâi, ca logofătul să mă întâmpine la o milă de oraș, iar domnul la o jumătate de milă, să-mi dea mie locul la dreapta, la gazda mea să descalece și să mă conducă până în odaie, să se sune clopotele în biserici și să se tragă focuri de tun. El a răspuns cu martori cari fuseseră prezenți la vremea intrării în oraș a voevodului de Chelm, sol mare, că domnul a ieșit abia în fața orașului, dar n'a descălecat, conducând pe sol numai la corturi, a recunoscut că se sunaseră clopotele și a făgăduit, că se va face la fel, că nu va ieși numai în fața orașului, ci mă va întâmpina la un sfert de milă afară. În sfârșit a primit să iasă și la o jumătate de milă de oraș, indicând un loc în apropiere, peste care niciodată domnii nu trecuseră. Pentru locul la dreapta a discutat foarte multă vreme. Boierii au mărturisit chiar sub jurământ că nu i se dăduse răposatului sol.

¹⁾ Conflictul între sol și rege se explică prin aceea că Rafael Leszczyński eră șeful opoziției și ostil politicii rusofile a regelui.

Iar când a fost vorba să mă însoțească acasă până în cameră, nici n'a mai vrut să audă ceva. Așa încât Turcul și Karowski au plecat, declarând domnului din partea mea că nu voi merge la dânsul.

Când a văzut o astfel de declarație hotărâtă și definitivă, a cedat și pentru locul la dreapta și pentru însoțirea până în cameră, nu fără durere. Cât privește tunurile, a spus că n'ar fi refuzat dacă nu era un aga în oraș, și pentrucă Iașul nefiind o cetate, niciodată nu s'a făcut așa ceva, însă la banchet a făgăduit că nu va economisi praful de pușcă atunci când se va bea în cinstea Măriei sale Regelui.

Am așteptat răspunsul în câmp la două mile de oraș și văzând că am obținut tot ce cerusem, am renunțat la loviturile de tun. Deci am pornit *în ziua de 26*, așezând în ariergardă numai pe raiteri. Carele toate erau înainte, după ele steagul moldovenilor cu tobe și lăncii, în număr de o sută douăzeci de călăreți, apoi caii de paradă ai suitei și ai prietenilor, apoi tobele de argint și șapte trâmbițași, după care coniușii și caii mei de paradă, acoperiți cu stofă. Urmă chehaia curții mele, Dąbrowski pisar de Kalisz, și după dânsul cuirasierii și husarii fără armură, apoi prietenii, secretarul și eu. Lăsând ceva spațiu în urma mea urmau câte doisprezece oameni de casă de fiecare parte. Oastea se termină cu 60 de raiteri și câteva zeci de fluere. Abia pornisem din acel loc și fui întâmpinat de logofăt cu boierii, cari, descălecând, mi-au urat cu bucurie bun sosît în numele domnului. Am urmat mai departe până ce s'a ivit aga cu doi ceauși, arătând bucuria ce are pentru sosirea mea și nerăbdarea cu care mă așteptă.

Abia mai făcurăm un sfert de milă și s'a arătat însuș domnul cu șapte-sprezece steaguri de oșteni, dar în număr mic și cu muzică turcească, căreia i-a răspuns și muzica noastră. Apropiindu-se, am așteptat până a venit și a dat el întâi mâna dreaptă în semn de bun sosît și apoi și-a scos pălăria cu stânga și eu deasemenea după aceea mi-am scos pălăria. Cu un scurt compliment, domnul mi-a urat ca prezența mea să fie cu noroc și să aducă prietenie între principatul său și republică.

Am răspuns, urând pace sigură și prietenie mai tare între noi. Atunci și-a întors calul și mi-a dat locul la dreapta și așa merserăm ca la patru ceasuri împreună, iar steagurile lui și boierii au mers pe de lături. Coniușul lui a vrut să așeze caii lui de paradă după ai mei, dar când coniușul meu n'a vrut să-l lase și s'a plâns domnului, acesta a poruncit să-i ducă pe de lături. Toată conversația a fost asupra țării lor ruinate și despre speranța unei prietenii mai strânse cu noi. Am cerut vești

dela Stambul, dar domnul mi-a spus că nu știe mai multe despre împărat, numai atât știă că solului moscovit de când a sosit i s'a fixat o singură zi pe săptămână pentru convorbiri, Sâmbăta, de unde conchide că nu se va trata ceva decisiv până nu se vor adună toți solii. Când ajunserăm la gazdă, domnul a descălecat, cum fusese vorba, și luându-mă de mână m'a condus pe scări până în odaie. Acolo m'a rugat să poruncesc ca în casa mea și stând numai puțin a spus că nu vrea să mă tulbure mai mult după atâta drum. L-am însoțit, deși m'a rugat să rămân, și aceasta intenționat, pentru ca la primirea mea la dânsul să nu se producă noi greutăți.

Sâmbătă ne-am odihnit de oboselile drumului. Duminică, 28 *Februar*, zi destinată banchetului. Nu am făgăduit că voi veni, ci am crezut de cuviință să trimit întâi din nou pe Turcul și pe Karowski, întrebând în ce fel voi fi primit, cerând ca domnul să mă aștepte la scară când voi sosi și să coboare scara până jos când voi descăleca. Domnul nu a primit, spunând că deja împotriva obiceiului mă însoțise în oraș și la gazdă, afirmând că niciodată nu a mai fost tratat un sol în așa fel. Vroia să mă întâmpine numai în ultima odaie, dar de oarece în câteva rânduri trimișii mei s'au întors cu hotărîre și refuzând banchetul, treptat, a primit toate punctele ceremonialului și în sfârșit a acceptat chiar să coboare scările până în curte, când a văzut că nu mă mișc din hotărîrea mea de a cere cele datorite autorității republicei în persoana mea. Trecuse chiar ora prânzului până când a dat ultima hotărîre pentru toate cererile. Apoi a trimis îndată pe logofăt cu doi boieri, să mă poftască la banchet. După aceea, peste un ceas sau un ceas și jumătate a trimis și un cal iarăș cu boieri, cari să mă poftască cu pedestrime, suită, muzica turcească cu cei mai buni trâmbițași turci. Am mers și eu cu suita mea, și cum am intrat pe poarta castelului am zărit pe domn așteptându-mă în susul scărilor, și când m'am apropiat s'a coborât. Când am descălecat mi-a mulțumit că am venit și m'a rugat să mă urc sus. Când însfârșit am ajuns în ultima odaie ne-am așezat pe un jilț, dându-mi locul la dreapta. Am uitat să amintesc mai sus că tot atâtea greutăți făcuse pentru aceasta ca și pentru coborîrea în întâmpinarea mea. S'au dat apoi băuturi, rachiuri și dulceturi, și în timp ce se așeză masa, am tratat în termeni generali despre libera exercitare a religiei noastre, coborîndu-mă și la amănunte asupra prerogativelor episcopatului de Bacău după drepturile și privilegiile sale vechi, n'am uitat să pomenesc și punctele ce mi s'au dat privitoare la franciscani

și la iezuiți. Spre marea mea mulțumire domnul a răspuns că nu înțelege cum părinții aceștia ar avea să se plângă de dânsul și că dacă e nevoie de ceva, a făgăduit că va face toate cele necesare, spunându-mi însă că la întoarcerea mea mă va ruga și el ca și în Polonia să fie respectat ritul grecesc în credința sa. După aceea m'a rugat să ne retragem în audiență privată la care au asistat și secretarul soliei și fratele domnului, un bărbat erudit în limba latină și cu educație aleasă, ca și cum ar fi fost educat în Polonia !

Am început prin a-l ruga pe domn, ca pe un creștin, să mă informeze în mod confidențial despre starea lucrurilor la Stambul și să-mi spuie cele necesare pentru interesul comun al creștinătății. Mi-a răspuns că va dovedi o mare sinceritate față de mine, căci deși lucrul este primedios pentru dânsul, totuș în taină îmi va descoperi secretele Porții. Anume în punctul care privește alungarea oardelor de nohai și tătari din Bugeac, turcii vor să schimbe înțelesul textului tratatului ținându-se de litera articolului, care spune că trebuie să se întoarcă de unde au venit. Deoarece mulți din ei s'au născut în Bugeac, în baza acestui articol nu-i pot alunga de acolo. Am râs și am spus că o asemenea apărare e o glumă și nu e demnă de cugetare serioasă. M'a rugat apoi să mă silesc din toate puterile să fac să fie alungați tătarii de acolo, ceeace am făgăduit ușor și sincer, căci aveam acest punct în instrucțiunile mele.

În sfârșit au sosit funcționarii mesei domnești înbrăcați turcește în caftane, spunând că e vremea să mergem la masă. Intrând în sala de mâncare văzui o masă lungă ce ocupă toată încăperea și trei scaune, două mai înălțate și unul mai jos. Deci domnul s'a așezat pe scaunul său la stânga și pe mine m'a așezat la dreapta, iar pe fratele său mai tânăr lângă dânsul mai jos pe al treilea scaun. După mine urmă un spațiu, apoi ședea secretarul soliei, castelanul de Szremask, starostele de Zydaczow și după dânsul părinții iezuiți Zapolski, Wlatowski și Oziębowski și așa mai departe în ordine. Pe partea cealaltă după fratele domnului urmă un spațiu, apoi un călugăr ¹⁾ și boierii. Banchetul a început cu o salvă puternică de tunuri, dar multă vreme nu s'a început să se bea în sănătatea cuiva, până ce i-au vărsat domnului să bea și mi-au dat și mie un pahar la fel, și apoi s'a băut vr'o trei ceasuri, dacă nu mai mult, căci acel banchet a ținut cu cea mai mare strălucire cel puțin șapte sau opt ceasuri.

¹⁾ Ieremia Căvela (vezi relația precedentă p. 104).

Domnul a luat un pahar mare și a băut, închinând către mine, în sănătatea regelui, urându-i puterea lui Alexandru cel Mare și norocul lui Iulius Caesar²⁾). Indată s'a tras o salvă puternică cu tunurile și toată pedestrima a dat deasemenea cu puștile. După o clipă am ridicat și eu paharul și am băut în sănătatea domnului și pentru fericirea acestei țări sub domnia lui, deasemenea s'au tras salve cu tunurile și cu puștile pedestrimii. Abia a încetat focul artileriei și împușcăturile pedestrimii, domnul a ridicat din nou paharul, bând în sănătatea mea și pentru isbânda negocierilor mele și iarăș au tras salve artileria și pedestrima de au căzut ferestrele și s'a cutremurat toată odaia. Apoi am ridicat iar paharul cu aceleași împușcături și am băut în sănătatea fratelui său și pentru a încuraja bunăvoința lor am mărturisit despre marile dovezi de bunăvoință ce promisem dela domn și de politeța fratelui său. După aceea m'a rugat domnul să chem să cânte muzica mea, care-i produse multă plăcere precum și fratelui său mai tânăr, care se pricepe puțin în muzică. Astfel după ce stătuserăm opt ceasuri la masă am crezut de cuviință să-mi iau rămas bun și să mulțumesc. Dar cum voiam să mă duc deadreptul la trăsura, domnul m'a poftit din nou în odaie, unde stăturăm iar pe jilț, dându-mi-se locul la dreapta. S'au adus apoi (întâi mie și apoi domnului) cafele, limonade [sorbet], rachiiuri, apă parfumată pentru mâini. După îndeplinirea acestor ceremonii mi-am luat rămas bun. Domnul, după cuvântul dat, m'a condus până la trăsura, care eră trăsura lui. Avui ca însoțitori până la gazdă boieri, pedestrimi și toate muzicile domnești. Boierii m'au condus sus la mine în odaie și urându-mi noapte bună au plecat, îngăduindu-mi, slavă Domnului, să dorm.

1 *Martie*. După serbările de eri am lăsat ziua de azi pentru odihnă și pentru organizarea călătoriei în spre Dunăre, dă Doamne să fie cu noroc.

2 *Mart*. De dimineață, în ziua plecării mele, am trimis domnului prin chehaia mea un vas de argint mare aurit, iar doamnei o casetă de chihlimbar foarte frumoasă împreună cu o furculiță și o lingură cu mâner foarte frumos, deasemenea de chihlimbar. Iar fratelui domnului, Dimitrie, i-am trimis o pereche de pistoale și o pușcă de Paris. Nu am fost răsplătit după cuviință, căci ei în schimb s'au purtat după vechiul obicei. I-au dat numai chehaiei după aducerea darurilor, domnul un

²⁾ In latinește în text: *fortitudinem Alexandri magni, fortunam Iulii Caesaris*.

cal tătăresc foarte prost, doamna o năframă, iar fratele domnului o stofă de atlas pentru o vestă, o pânză pentru o haină și o năframă turcească.

Tocmai când mă pregăteam de plecare, a venit la mine cu un dar hatmanul moldovean ¹⁾, om politicoș, ca să mă salute la gazda mea, spunând că în câmp nu va putea să pătrundă până la mine să mă salute în prezența domnului și a fratelui său Dimitrie. Deasemenea m'a rugat în numele domnului ca atunci când voiu porni să dau de știre, pentru ca domnul și fratele său să mă întâmpine în drum și să mă însoțească. De observat că deși antecesorul meu, voevodul de Chełm, s'a lăudat că domnul a descălecat la corturile lui și l-a însoțit, toți oamenii cari au fost prezenți atunci neagă acest lucru și chiar în ziarul lui personal recunoaște că domnul nu l-a însoțit, ci numai singur hatmanul. Deci am dat de știre și am pornit, iar domnul cu fratele său au ieșit de pe altă stradă și m'au întâmpinat. Ne-am împreunat cu dragoste și ca de obicei mi-a dat locul la dreapta, conducându-mă o jumătate de milă. M'ar fi însoțit chiar și mai departe, dacă eu însu-mi nu l-aș fi rugat să se întoarcă din pricina orei înaintate și frigului aspru. În cele din urmă ne-am luat rămas bun, și el cu multă dragoste, arătând că ține mai mult la prietenia mea decât la demnitatea lui, m'a sărutat. Fratele său însă m'a salutat după moda polonă înclinându-se.

După terminarea acestor ceremonii m'am îndreptat în grabă spre conacul pregătit la Scânteia pe râul Rebricea, acolo am sosit seara și am dat numai de o biserică pustie și de trei bordeie nenorocite săpate în pământ. Am rămas noaptea cu multă neplăcere sub cerul liber în ger. De acolo am trimis scrisori privitoare la cele ce făcusem în Iași. Avurăm acolo o mângâiere a lipsei în care ne aflam, căci întâlnirăm o turmă de mistreți în câmp, dintre cari isbutirăm să luăm unul pentru bucătăria noastră, lucru foarte nimerit în această vreme de foamete.

3 Mart. Drum foarte greu de cinci mile moldovenești până la orașelul, iarăș pustiu Vaslui, așezat între râurile Bârlad și Vaslui. Vasluiul curge în oraș și se varsă în Bârlad în afară de oraș. Acest orașel a fost odinioară capitala domnilor, anume a lui Ștefan, care cu ocazia războiului cu turcii a fost silit să se retragă din această reședință până

¹⁾ Lupul Bogdan.

la Iași și apoi până la Suceava. În cele din urmă deși fusese ajutat de a' noștri a pierdut bătălia și a căzut în luptă¹⁾.

4 *Mart.* După ce am trecut râurile ce udă acel orășel, deși ghiața se rupea sub greutatea mai mari, am sosit la Bârlad, un orășel mai populat, dar în privința cailor avurăm aceleași neplăceri, căci au rămas sub cerul liber suferind de ger. Acolo găsirăm și o bisericuță catolică în mizerie, rămasă de mulți ani fără preot. Numai un țăran simplu, bătrân și cinstit, fost odinioară țărcovnic, are grija de ea cu cel mai mare zel și în fiecare Duminică adună cei vreo zece și câțiva catolici rămași acolo și cântă litanii și face și alte liturghii. Acolo am ținut liturghie și secretarul soliei a botezat copiii unui catolic.

5 *Mart.* De acolo am plecat în grabă spre conacul dela Puțeni, călătorie foarte lungă, îngreunată de dealuri și păduri dese. Culmea a fost că am suferit și de vreme rea, ger și furtună, așa că sosirăm abia la ceasul unul noaptea. Dar acolo lipseau și camerile de locuit și merindele și furajul și au suferit în vreme de furtună atât oamenii, cât și caii.

6 *Mart.* Ne-am îndreptat spre conacul apropiat în orășelul Piscu, unde am sosit de vreme și speram să pot odihni acolo oamenii și caii. Dar teama desghețului apelor m'a gonit mai repede spre Dunăre, așa că după slujba religioasă am pornit spre Galați, oraș pe Dunăre, unde sosii în ziua de 7 *Mart.* La o jumătate de milă în fața orașului, au ieșit în întâmpinare pârcălabii cu două steaguri de ieniceri. Descălecând ne-au urât bun sosit și îndată m'au condus la gazdă, căci voiam să dau odihnă oamenilor, cailor și mie însu-mi. Văzând însă că Dunărea începe să se reverse, am fost nevoit chiar a doua zi 8 *Mart.*, imediat după liturghia dela franciscani să pregătesc trecerea fluviului.

Trecerea a fost cu noroc, din mila lui Dumnezeu, și s'a dovedit că bine am făcut că am trecut chiar în acea zi, căci la maluri ghiața se rupea și un moldovean care venea cu mine din Galați, abia a isbutit să-și salveze viața când a căzut de pe cal. Am fost însoțit de ieniceri o jumătate de milă după trecerea râului, pentru că drumurile erau încurcate. Văzurăm atunci că trecuserăm tocmai la timp, din mila lui Dumnezeu, căci ceva mai departe nu mai găsirăm ghiață pe Dunăre.

Am mers prin locuri foarte frumoase, căci înaintam dealungul

¹⁾ Urmele curților lui Ștefan cel Mare la Vaslui se văd și azi. Cât privește povestirea luptelor cu turcii, e de pură fantezie.

Dunării, având în față pe malul celalt orașul Brăila cu cetatea care aparține muntenilor, dar are o garnizoană turcească. Văzurăm și corăbii foarte mari, cari merg deobicei pe Marea Neagră și cari erau acum prinse de gheață la Brăila. La o milă de conacul numit Măcin, ne-a întâmpinat Mahmet aga cu câțiva turci trimiși de seraschier, cari ne-au urat bun sosit, făgăduindu-ne toată bunăvoința lor și toate cele necesare.¹⁾ A doua zi am trimis la orașul Baba pe Dobrosolowski din suita voevodului de Poznań, fiul meu ¹⁾, dând de veste seraschierului că am sosit în țara lui și că nu-l pot întâlni, fiind grăbit. I-am poruncit lui Dobrosolowski să-i dea o pereche de pistoale franțuzești și o pușcă.

9 Mart. Plecând dela Măcin, m'au întâmpinat în drum pe câmp o mulțime de moldoveni, urându-mi bun sosit și aducându-mi în dar colaci cu mied, chiar și turcii din curiozitate ne-au ieșit peste tot în drum. După opt ceasuri de drum sosirăm la conacul Dagha-kioj, sat numit pe polonește Mamcza, pe Dunăre. Acolo ne-a întâmpinat aga, trimis de vizir și de seraschier și apoi moldoveni de rit grecesc cu călugării lor, cari ieșiseră din sat urându-ne bun sosit și călăuzindu-ne... La Bălțăgești ne-a sosit poșta din Polonia și am trimis și noi răspuns, a venit și o scrisoare a domnului Moldovei către mine, plină de prietenie, dar plângându-se împotriva camelierului general, rotmistru stărostelui de Halici, că năvălise într'un sat al unui nobil moldovean, ucisese câțiva moldoveni și pe alții îi rănise. M'a vestit că va scrie castelanului Cracoviei și mă rugă să-i scriu și eu, căci dacă nu va putea obține dreptate va fi silit să raporteze la Poartă. I-am răspuns cu complimente, spunându-i ca să nu se îndoiască că i se va face dreptate și că eu însu-mi voi stăruî pentru aceasta la castelanul Cracoviei...

[Intoarcerea lipsește].

XII. *Solia lui Stanislaw Chomełowski voevodul Mazoviei*

1712—1714

Răsboiul nordic, șederea lui Carol XII la Bender și răsboiul lui Petru cel Mare cu turcii, turburaseră din nou relațiile dintre Polonia și Imperiul Otoman. August II izbutise să alunge pe rivalul său Stanislaw Leszczyński, care se refugiase

¹⁾ Viitorul rege Stanislaw Leszczyński.

în Turcia. Regele detronat împreună cu Carol XII căutau să provoace un conflict între Poartă și August II, aliatul lui Petru cel Mare. În urma încheierii păcii dela Prut, Stanisław Chomętowski, voevodul Mazoviei ¹⁾, e trimis la Constantinopol pentru regularea situației de drept și recunoașterea lui August ca rege. Solia lui fu foarte multă vreme împiedecată de intrigile suedeze, dar după aproape doi ani de tratări se întoarce cu succes deplin.

Se cunosc două relații manuscrise și una tipărită ale acestei solii. Relația scrisă de solul el însuș se găsește în *Manuscrisul bibliotecii Czartoryski din Cracovia No. 200 (Teki Narusze-wicza)*, pp. 381 și urm. sub titlul: *Relacja z poselstwa do Najjasniejszej Porty Otomańskiej Chomentowskiego, wojewody Mazowieckiego*. (Relația soliei către sublima Poartă Otomană îndeplinită de Chomętowski, voevodul Mazoviei).

A doua relație e scrisă probabil de secretarul soliei și se află în manuscrisul aceleiași biblioteci, No. 613 pp. 235—259. Acest manuscris este însă fragmentar și-i lipsesc o sumă de pagini, între cari tocmai acelea cari cuprind descrierea primirii soliei la Iași.

A treia solie este o descriere în versuri retorice scrisă de părintele iezuit Francisc Gościecki, care din felul cum se exprimă (vorbește despre membrii soliei la persoana întâia plurală) a luat parte la solie.

Versurile lui Francisc Gościecki au fost tipărite sub titlul: *Poselstwo wielkie... Stanisława Chomentowskiego wojewody Mazowieckiego od... Augusta II króla Polskiego, xiążęcia Saskiego elektora y Rzeczypospolitey do Achmeta IV soltana Turreckiego... przez lata 1712, 1713, 1714 odprawione*. (Solia cea mare a lui Stanisław Chomętowski, voevodul Mazoviei, trimis de August II regele Poloniei, principe elector al Saxoniei și de republică la Ahmet IV sultanul turcesc în anii 1712, 1713, 1714), Lemberg. 1732.

Această din urmă relație, deși în versuri macaronice, este cea mai completă și dă foarte interesante amănunte asupra lui

¹⁾ Mai târziu hatman de câmp, sol la Petre cel Mare. † 1728. Niesiecki, *Herbarz*, III, p. 76.

Nicolae Mavrocordat, precum și asupra executării lui Constantin Brâncoveanu, la care autorul a fost martor ocular.

Cronica lui Axinte Uricarul povestește astfel trecerea soliei voevodului Mazoviei prin Iași: «Au gătat și despre partea Leșilor sol mare, pre Homintovski, voevodu Mazovski și l-au trimis la Poartă... Sosit-au acel sol în Iași în opt zile a lui Octomvrie veleatu 7221 și i-au făcut Nicolae vodă alai frumos, precum se cade, trimițând înainte boieri și slujitori și l-au adus cu mare cinste, cum este obicei de se fac solilor celor mari; venit-au și la curte de s'au împreunat cu Nicolai vodă cu multe ceremonii și cu mare politică au făcut voroavă, și la purces, iarăși cu alai și cu mare cinste, mergând și singur Nicolai vodă de l-au petrecut pân la un loc »¹⁾.

În, *Condica ce are întru sine obiceiuri vechi și noi a prea înălțaților domni*, de Gheorgaki al doilea logofăt (1762), citim următoarele cu privire la solia lui Chomețowski în capitolul intitulat: *Țeremoniile ce se fac la solii străini ce trec prin orașul Iașului mergând la Țarigrad*. «Dară când s'au întâmplat sol mai mare ca să vie, vreun voevod leșesc, după cum la domnia lui Niculai Vodă Mavrocordat, au mers sol mare la Țarigrad voevoda Mazovețkie, care sol ca acesta foarte rar s'au întâmplat de au trecut, atuncia este acest obicei, adică singur domnul să iasă înaintea acelui sol cu toată orânduiala alaiului țării, să-l întâmpine de laturea orașului și să-l petreacă, mergând domnul cu solul călări și alătura, însă domnul din a dreapta și solul din a stânga, îl duce până la gazdă și iarăși la împreunări întâi solul au mers la curte întru adunarea domnului și apoi au mers domnul către adunarea solului la gazda lui »²⁾.

a) Relația solului

Rellaciia z poselstwa do Najjasniejszey Porty Ottomanskiey Chomentowskiego Wojewody Mazowieckiego.

Odebrałem wiadomość że hospodar wołoski Mavrokordaty pyta się ktorymby traktem do granic Porty ruszyć się miałem. Odebrał bowiem

¹⁾ Kogălniceanu, *Letopiseșe*, ed. II, II, pp. 139—140. O scurtă menține și la Neculce, *ibidem*, II, p. 347. Pentru întoarcerea solului, *ibid.*, II, p. 104.

²⁾ Kogălniceanu, *o. c.*, III, p. 329.

ordynans aby zwyczajnym posłom na przyjazd y przejazd mój gotował traktamenta.

Pełen ludzkości list od hospodara Imci odebrałem, ktorem mię o czasie ruszenia mego y trakcie pyta. A w tym daie znać że Achmet bei kapudzy basza, to iest komornik cesarski y iego podkoniuszy człowiek dworski iedzie. Zdało się zaczekać na niego abym tym większe światło intencji Porty y ztąd dalszych negocyacyi mógł zabrać.

...15 Octobris ruszyłem się za granice w czterech set kilkudziesiąt ludzi equipazii y w siedmset kilkudziesiąt koni. Ledwo przeszedłszy Czeremesz, rzeczkę granicą trzymającą między państwem waszey królewskiey Mości a prowincją Wołoską podbyta państwu Ottomańskiemu, od dwóch chorągwi przez hospodara iego mości ordynowanych potkani y komplementem przez pierwszych boiarów uczyniony, ruszyłem daley, gdzie w puł mili od hetmana kraiów wołoskich przez bębnych, kotłach y muzykach przywitany w assystencyi dziesięciu, dość licznych chorągwi do pierwszego kunaku Czerniechowiec z tąż assytencyą prowadzony byłem. Gdzie przenocowawszy, y boierów przysłanych y hetmana udarowawszy, w dalsze ku Iass sam ruszyłem się z niemiż drogę. Nic chcę czasu zabierać wyliczaniem mieysc y dni, ciekawszym to zostawuiąc dyaryuszem, dość że stanąwszy o dwie mile od Iass, dawnym przykładem wysłałem Iego. P. Woytkowskiego towarzysza znaku Nayjaśniejszego Królewicza I. mości z tłumaczem dworu, aby ceremoniał przyięcia według dawnych zwyczaiów umowił. Ale odebrał replikę y respons na piśmie że nietylko zwyczajne, ale y nad to co może bydz honoru uczyni hospodar Iego mości, znaiąc się do powinny Waszey krolewskiey mości y rzeczypospolitey weneracyi. Jakoż za zbliżeniem się moim konno w należytey assystencyi, spotkał mię hospodar iego mość w liczbey boiarów komitywie y pieszych semenów przy różnych muzykach, także iaskich turków, rezydentów tatarskich assystencyi y łacińskim powitawszy komplementem, prawą rękę według dawnych umov dawszy, do naznaczonego, ich zwyczaiem zbudowanego, prowadził dworu między wszystkim całych Iass, aż do małych wyprawdzonych zakon ludem. Gdzie, niezsiadając z konia, pożegnawszy, do swoiey powrócił stancyi. Zkąd regały w cukrach, cytrynach, morskich rybach przysławszy wzajemną w srebrnych axamitach, złotogłowach y krystalach odebrał kortezją. A lubo według dawnych zwyczaiów nazaiutuz zaraz należała mu odemnie wizyta, lecz, aby był dany czas wiadomości z Stambułu, słabym wymowiłem się zdro-

wiem, na drugi dzień odkładając, który iak przyszedł, pierwszych z dworu swego z przybranym podemnie koniem y pod innych ordynowanemi z liczną pieszą y konną assystencyą zapraszając mię przysłał. Kędy wsiadszy na konia, gdym do zamku przyjechał, na samym ganku w podworzu mię przyjmował y prowadząc przez salą na którym patriarcha z całym dywanem wołoskim siedzący, powstaniem y schyleniem głów nas witali. Do dalszych prowadził pokoiów, gdzie krzesło dawszy y sam na drugim z przeciwko usiadłszy, przyjacielskie odemnie pozdrowienie y list od waszey królewskiej mości do niego adresowany odebrał, który z należytą przyiawszy submissyą, o powodzenie tak zdrowi y interessow waszey królewskiej mości, iako y całej rzeczpospolitey przyjemnym pytał affektem. W dalszym dyskursie, kiedym go o sytuacji dworu Porty wyczerpnąć chciał, ostrożnie lecz mądrze iako dawny iey praktyk, dawał przestrogi, pokazywał iednak że benderskiey nie życzył drogi.

Nazaiutrz zaraz dał znać że swoją chce mi oddać wizitę na ktorego przyięcie ludzi zordynowawszy na bok przez marszałka dworu na schodach przez iego pan sekretarza ; w puł sieni potym odemnie spotkany wprowadzony y ex opposito mnie posadzony, tym chętniey tę wisytę odprawiał, im z weselsze przyszedł nowiną, iedzie po mnie z Stambułu Karasatyr Achmet aga od wezyra z dwiema czauszami, żeby mię iak nayprędzey y nayprostey do Stambułu prowadził; życzył oraz żeby nie bawiąc w kraiu który mutacyom podległą za przybiciem ich nieumieszkanie ruszyć. Ledwo co gospodar ruszył, zaraz pomieniony aga, pocztę wyprawiony z dwiema czauszami stanął u mnie y list mi od I. pan generała Gottza oddał, w którym pośpiechu mego życzy y że wezyr z wielkim pragnieniem ludzkościu czeka y że powiedziano od Achmet beja o Ukrainie naszej, iakoby przez Moskwy oddaney Porcie nowina, żadnego fundamentu nie ma, iednakowo przez Portę iako y ministrów moskiewskich negowana. Przyszedł był y do Achmet beja ordynans, żeby nie bawiąc w Benderze do Stambułu iechał, ale ten nieszczęśliwością naszą iuż tam był pospieszył. Nie alliguię się do daty, bo ta w prywatnym ceremoniału dyariusie wyrażona, ale nazaiutrz zaraz kazawszy wozom ruszyć, sam wsiadłszy na konia, ruszyłem, gdzie w puł miasta od hospodara Iegomości spotkany z tąz magnificentyą, co y przy wieździe, za puł ćwierci mile wyprowadzony. Wprzód iednak tegoż dnia z listami y upomnikami do seraskiera wyprawiony odemnie. I. P. skarbnik Sandomirski z tymże do hana

I. P. pułkownika Stawski. Traktowałem we dwóch punktach z hospodarem, pierwszy aby mi listy tak do brata swego, iako y do innych dał, ale odebrałem negatywę, druga żeby mi pocztą do Polski trzymał, ale y na to taki dał respons, że bez wyraźnego przeświety Porty ferman uczynić tego nie może. Stałem dość późno ceremoniami y ekspedycją do Polski czas straciwszy. Na bardzo szczupłym konaku kędy rano przybiegł do mnie od seraskiera kapudzii Zar Kichaia z listem zapraszającym do Benderu, co z ustney zrozumiewszy relacyi, posłałem skrycie do agi, który mię prowadził, powiadając mu po co ten przyjechał y obligując go podarunkiem znacznym aby się wozom y ludziom moim ruszyć niemieszkanie kazał; a tego który z tym listem przyjechał, za importune traktował... Zbywszy się tego, iechałem do Gałacu nad Dunaiem położonego, gdzie dzień koniom wytknąwszy y od hana I. mci. z komplementem odebrawszy respons, przybyłem umyślnie z Brahilowa pokrytym z armatkami y chorągwiemi przeprawiłem się bacie, y dalszą kontynuowałem drogę...

... [La Constantinopol]. Wizyty od Mavrokordaty tłumacz generalny Porty, a brat na ten czas hospodara Imć. Wołoskiego...

... Wezyr do protestacyi o Chocim przystąpił takim sposobem. Znać że pan poseł pakt Karłowieckich nie czytał, kiedy pisze że przeciwko nim fortecę Chocim budujemy, iakby na swoim granic niewolno co się komu podoba stawiać. Odpowiedziałem że upominając się pakt Karłowieckich, nietylko ie czytałem, ale mając co robić ledwo się ich napamięć nie nauczyłem. Dwie rzeczy o Chocimiu pakta Karłowic mają, pierwsza żeby Wołochy wolne zostawały, iak zawsze bywały, że tedy część Wołoch iest porkolabstwo Chocimskie. Zaczynam y to żeby wolności było, ktore niema wolności, kiedy fortece mieć będzie. Też pakta mówią żeby Soczawa, Niemiec y inne mieysca w Wołoszech oddać Wołochom, kiedy tedy Iego królewskiej Mości y rzeczpospolita fortece wołochom, a nie porcie oddała, iakże ma na fortifikacya y garnizon turecki pozwolić. Drugi fundament w tych paktach iest, że się reassume wszystkie dawniejsze pakta, które Karłowieckiey kapitulacyi nie są przeciwne, iest tedy w Osmańskich paktach że Chocimski zamek, który był w possessyi Polskiej powinien bydz oddany Wołochom y obadwa woyska z Wołoch wynieść powinny. Toć iuż z fundamentu pakt memoriał mój podałem. Odpowiedział na to że racya te są pociągnione y explikacya ło jest pakt. Nie pakta które y my moglibyśmy explikować kiedybyśmy chcieli, ale

kiedy nie masz wyraźnie w paktach, iak mamy w cesarskich co fortifikować, co nie, tedy nam wolno. Uspomnienie starych pakt dla ceremonij się kładzie, a do tego zawoiwaliśmy Wołochy, bo nam rebellizowali, wolno nam nie tylko fortiec w ich kraiu budować, ale w prowincyą Porty odmienić, y nie przez gospodarów, ale przez baszę rządzić. Wszak kiedy by nie my niektórzy błagość soltański gniew, iuż wydany był ferman ten, tak wiele razy wiarołomny nam wyciąć narod. A do tego nie przeciwko nam tę fortecę stawiamy, ale kiedy nieprzyjaciel Moskał tak daleki tamtędy przyszedł, musimy szlaki fortēcemi zawrzeć, ile zechcemy Moskwę przepuścili. Replikowałem że wolno co się podoba z swemi poddanemi czynić, ale bez krzywdy sąmsiadego y pakt...

W krótce potym y drugą audiencyą odebrałem w której żałośna była tragedia ginącego od miecza Konstantego wojewody z iednym zięciem y trzema synami, straciwszy pierwey pomęczeni wszystkie ktore w państwie tamtym mieć mogli depozyta...

Przebywszy Dunay y szczęśliwie w Iassiech stanąwszy z tą co y pierwey od hospodara Iegomości uczczeni y przyiąci ludzkości y po kilkudniowym wytknieniu, o ćwierć miłe za Iassy wyprowadzeni. Na pierwszego zaraz od Iass noclegu od baszy Imć Chocimskiego, a potym podskarbiego wielkiego y zemną plenipotentą przyiazni przez czochodara iego podkał mię list, na który odpisawszy, w dalszą puściłem się drogę y na drugim od Chocimia noclegu od pułkownika w kilkaset lipków ułana pod kory. Na ostatnim zaś od Chocimia noclegu pisarz szahów rumelskich w kilkaset prowadził mię kawaleryi. Na mile od Chocimia kihai baszy samego w kilku tysięcy szpahów y przywitaniem y komplementem mię podkał, y między ucieraiących się dziydami szpachów, gminim dość wesoło prowadził, a na ćwierć mile od Chocimia liczne ianczarów spotkały mię ody, do samey prowadząc stancyi imię soltana y szczęśliwego z nami wykrzykowali pokoja. Miącemi zaś mieysce tamto, ze czterech nuczących armat salve nadzwyczaj turecki dano, w postawionym szaraiu wielki rozbito namiot, biała nad nim znak pokoju y przyiazni rozwinąwszy chorągiew... Nazaiutrz zaś udarowawszy seraskiera y wzajemny w chusta y koniu odebrawszy upominek, oddałem mu pod namiotami wizytę, mile przyięty ktora tylko na życzliwy przyiazni odprawiona, na nasze stronę Dniestru 17 przeprawiłem się Oc-tombris...

b) *Relația secretarului*

die 15 Octobris. Po wysłuchaney mszy świętey oraz generalney benedykcyi na drogę ruszył. I. P. Poseł z Sniatynia do granicy Wołoskiej, gdzie po kilka szwadronów raytaryi i dragonii przy muzykach, lekkie chorągwie, po chorągwy I. P. regimentarz zaś ze wszystkiemi officyerami et agmine towarzystwa przy strzelanie z armat wyprowadzał. Stanąwszy na granicy wszyscy porządkiem swoim przejeżdżał. I. P. Poseł, żegnając się ze wszystkiemi. Przebywszy zaś rzekę Czeremosz, która graniczy, przywitany był od znacznych boiarów iaskich, którzy, zsiadłszy z koni, piechoto I. P. posła imieniem hospodara Iego mości witali. Po wzajemnym komplementach zatrzymał się trochę I. P. poseł, ażby equipaż wszystek przeszedł, potem ruszył dalej. O pół mile zaraz spotkamy I. P. hetmana wołoskiego przy liczney asystencyi, bo z pierwszemi bojarami nie było tylko dwie chorągwy, tu zaś oprócz innych kilku chorągwi i znak hospodara Iego mości co nad nim noszą i semeni Iego było. Iak tedy. I. P. poseł przy trębaczach i różney muzyce i kotłach wołoskich przywitany od I. P. hetmana Wołoskiego przy oddaniu listu pełnego dobrej przyjazni od hospodara Iego mości, szedł dalej aż samym mrokiem w Czerniejowcach 15-a Octobris na pierwszym kunaku stanął. Ztamtąd, przykrą i daleką bardzo drogą, bo niektóre tabory, mianowicie co cięższe aż nadedniem stanęły w połu w zachyście, bo namioty nie nadeszły, nocował I. P. poseł na kunaku nazwanym Lubaneszte. *diae 16 ejusdem.*

Zkąd 17 ruszywszy stanął w Botuszanach, gdzie dwa listy, jeden od hospodara Iego mości, drugi od I. P. Achmet Beja aby I. P. poseł pospieszył, odebrał, zkąd ruszywszy *diae 18*, w połu na kunaku nazwanym Stroineszte nocował, *diae 19* w Szypte wiosce nocleg przypadł, gdzie przez umyślnego spachę od I. P. beja wyprawionego list powinszowania odebrał weyścia w granice Porty. Taż samo i w swoim liście, który I. P. hetman wołoski oddał, hospodar Iego mość wyraził. Zkąd I. P. poseł wyprawił. I. P. Woythowskiego, towarzysza znaku królewicza Iegomości Augusta z listem do hospodara Iego mości, a to dla umowienia ceremonii przyjęcia, żeby z temi wszystkiemi honorami, iako niebościk I. P. generał Wielkopolski był i I. P. poseł przyjęty. Ztamtąd ruszywszy się *diae 20*, nocował na bardzo niewczesnym kunaku Murzeszte nazwanym, dwie milki lekkie od Ias, gdzie od I. P. Woytkowskiego odebrał respons, w którym był list od

hospodana iegomości i zapieczętowany, ustnie zaś I. P. Woytkowskiemu hospodara iegomości deklarował że nietylko te, ale ieszcze większe honory niżeli I. P. generał Wielkopolski odbiorał świadczone I. P. posłowi będą. *Diae 21* umowiony wiazd do Iass tym sie odprawił sposobem, ruszył się z noclegu I. P. poseł i gdy większą połowę drogi uiechał, dał mu znać I. P. podkomorzy wołoski że hospodar Iegomości się ruszył. Tak zaraz wsiadł na konia I. P. poseł i ludzi swoich tak zaordynował: Szedł napierwey I. P. Stanowniczy, za nim wszystkich ludzi, tak towarzyskich iako i dworskich i kompani wołoskiej, kilkadziesiąt koni za niemi, różne powodne konie, zatym podkoniuszy z rumakami poselskimi przykaytemi, potym starsi pokoiowi ze dwunastu pokoiowych w nowey barwie, za temi dworskich i towarzystwa koni ze 30. Po nich I. P. pulkownik Stawski, chorąży Popiel, I. P. generał Spigiel, I. P. podkomorzy Saski i kapelani, potym I. P. sekretarz, przed koniem zaś poselskim dwóch biegunów, a około konia 4 kurmów od srebra bogato ubranych. I. P. poseł sam siedział na swym rumaku w turkusowe siedzenie, bogato ubranym w błękitnym nowym kontuszu sobolami podszytym, za nim szło 30 granadierów bogato ubranych, za tymi pan obożny przed karytą iechał, za ktoremi wszystkie insze taborem ciągneli się. O puł mile dobre nadszedł hospodar...¹⁾

de 17 Octobris 1714. Relacya przyjazdu w granice Polskie I. P. woiewody Mazowieckiego, posła wielkiego do przeświętney Porty Ottomanskiej, tudzież I. P. generała Goltza.

Diae 15 praesentis. Iako się tylko z kunaku nazwanego Hawororzu ruszył I. P. poseł, tak zaraz go spotkał I. P. Bali basza, ułan w półtora set koni brakowanych Lipków, daiąc znać że pasza Iegomości, lubo od I. P. posła nie miał wiadomości o zbliżeniu się Iego, relacyi hospodara Iegomości wyszła przeciwko posłowi Iegomości, witaiąc go, ciesząc się iako dobrej przyiaciel szczęśliwie zakończonogo pokoju, o zdrowie dobre posła Iegomości pyta...

Przyiechawszy tedy ku lasowi pod Chocimem, spotkało z nowu z pułki ianczarskie z czorbadzimi swemi, kiedy I. P. poseł przyiechał do Chocimia, zaśzła mu numerosa plebs z kłanianiem głow szczęśliwego winszując przyjazdu i pokoju. Nawet sam pasza w namiotach przed zamkiem rozbitych siedział, aby widział wiazd.

¹⁾ Aci se întrerupe manuscrisul.

TRADUCERI

a) *Relația solului*

Primii veste că domnul Moldovei Mavrocordat ¹⁾ întrebase despre mine pe ce drum voi apuca spre Poartă, căci primise poruncă să pregătească cele necesare pentru sosirea și trecerea mea, după obiceiul solilor...

Primii o scrisoare dela domn plină de politeță în care mă întreba de data plecării mele și de drumul pe care voi apuca. Imi dedia de știre și că Ahmet bei capugi-bașa, adică cămărașul împărătesc și ajutorul său, pod-coniușul, un om dela curte sânt pe drum. Mi s'a părut mai bine să-l aștept, ca să pot avea mai multe lămuriri asupra intențiilor Porții, ca să întreprind apoi noi negocieri...

...La 15 Octomvrie trecui granița cu patru sute și câteva zeci de oameni și vreo șapte sute și ceva de cai. Abia trecui pâraul Ceremuș, care formează granița între țara mării sale regelui și provincia Moldovei supusă țărilor otomane, și m'au întâmpinat două steaguri de oșteni trimise de domn și după complimentele boerilor fruntași plecai mai departe. La o jumătate de milă fui primit de hatmanul Moldovei ²⁾ cu tobe, surle și muzici și cu o suită de zece steaguri de oșteni, fiecare în număr destul de mare. Toți aceștia m'au condus până la primul conac la Cernăuți. Acolo petrecui noaptea și după ce dăruii pe boierii trimiși în întâmpinarea mea și pe hatman pornii la drum mai departe spre Iași.

Nu voi să vă răpesc mai multă vreme enumerând locurile și zilele călătoriei mele, acestea le-am trecut într'un ziar mai amănunțit. Destul să spun că la două mile de Iași, după vechile exemple am trimis pe Woytkowski din steagul oștenilor fiului regelui ³⁾ și cu tâlmaciul curții ca să stabilească ceremonialul primirii după vechile obiceiuri. Au primit răspuns la scrisoarea mea că domnul ne va face nu numai onorurile obișnuite, ci și altele mai mari, pe cât îi va sta în putință, recunoscându-se dator cu o deosebită venerație față de majestatea voastră și de republică.

Când m'am apropiat călare cu suita obișnuită, m'a întâmpinat domnul cu o numeroasă suită de boieri și de seimeni pedestri cu diferite muzici,

¹⁾ Nicolae Mavrocordat în a doua domnie în Moldova (1711—1716).

²⁾ Hatmanul Ioan Buhuș.

³⁾ Croleviciul August, mai târziu August III (1733—1763).

însoțit deasemenea și de rezidenții turci din Iași cu o suită de tătari. M'a primit cu un compliment în limba latină și mi-a dat locul la mâna dreaptă după vechile înțelegeri și apoi m'a condus până la o clădire construită după obiceiul lor, după ce străbătusem printr'o mare mulțime compusă din aproape toți locuitorii Iașilor până la cei mai mici. Ajunși la gazdă, domnul nu a descălecat, ci luându-și rămas bun, s'a întors la locuința lui. De acolo ne-a trimis daruri: zaharicale, lămâi, pești de mare și a primit și dela noi în schimb catifele cusute cu fire de argint, brocarturi și cristale. Deși după vechile obiceiuri se convenia ca a doua zi să-i fac o vizită, dar ca să câștig vreme, să pot primi vești din Stambul, m'am scuzat, pretextând că sânt bolnav, amânând audiența pe a doua zi. Așadar în acea zi domnul a trimis pe cei dintâi ai curții lui cu un cal împodobit pentru mine și alți cai pentru ceilalți cu o numeroasă suită, pedestrași și călări, ca să mă invite la dânsul. Astfel încălecai și sosind la castel, domnul m'a primit la gangul din curte și m'a condus printr'o sală în care stătea patriarhul ¹⁾ și tot divanul Moldovei. Aceștia ne-au salutat ridicându-se și înclinând capetele. Apoi m'a condus în alte camere și în sfârșit mi-a oferit un scaun, șezând și el pe un altul în fața mea. Eu atunci i-am urat sănătate prietenește și i-am dat scrisoarea ce-i adresase majestatea voastră.

A primit-o cu o supunerea cuvenită și a întrebat cu simpatie de succesele și de sănătatea și de interesele majestății voastre și de ale republicii. Urmând conversația, am căutat să-l ispitesc ca să aflu care e situația la curtea otomană, mi-a dat sfaturi cu prudență dar cu înțelepciune, ca un vechi cunoscător al ei, mi-a spus totuș că nu mă îndeamnă să iau drumul pe la Bender. A doua zi mi-a dat de știre că vrea să-mi întoarcă vizita. Am așezat în ordine oamenii mei pentru primirea lui, de o parte pe lângă mareșalul curții mele și pe scări cu secretarul soliei. La mijlocul coridorului l-am primit eu și l-am condus așezându-l în fața mea. Această vizită domnul a făcut-o cu bună voie căci îmi aducea și o veste bună că venea în întâmpinarea mea dela Stambul Karasatâr Achmet aga trimis de vizir cu doi ceași, ca să mă conducă pe drumul cel mai scurt și cât mai repede la Constantinopol.

Domnul m'a sfătuit să nu întârzii într'o țară supusă schimbărilor, ci să pornesc imediat în întâmpinarea lor. Abia plecase domnul, că a

¹⁾ Probabil mitropolitul Moldovei sau un patriarh din orient. Mitropolit era atunci Ghedeon.

și sosit la mine numitul aga cu doi ceași și cu scrisori. Mi-a dat scrisoarea generalului Goltz în care-mi spunea să mă grăbesc și că vizirul mă așteaptă cu multă bunăvoință. Imi mai spunea că vestea adusă de Ahmet bei, cum că Ucraina noastră va fi predată de Moscova Porții, nu are nici un temei, este desmințită atât de Poartă, cât și de miniștrii muscălești. Și Ahmet bei primise poruncă să nu se oprească la Bender, ci să meargă la Stambul, dar din nefericire el pornise deja într'acolo.

Nu voiu da acî date, căci le-am lăsat pentru ziarul privat al ceremonialului, dar îndată a doua zi am poruncit carelor să pornească și încălecând am plecat și eu. La mijlocul orașului fui întâmpinat de domn cu acelaș ceremonial ca la sosire și fui însoțit de dânsul mai bine de un sfert de milă. Înainte de plecare, în aceiași zi trimisese pe vistiernicul de Sandomir cu daruri la seraschier, iar pe pulcovnicul Stawski la han. Cerusem domnului două lucruri: întâiu ca să-mi dea scrisori de recomandății către fratele său ¹⁾ și către alții, dar a refuzat, apoi ca să-mi mijlocească transmiterea corespondenței în Polonia, dar și la această cerere mi-a răspuns că nu poate s'o îndeplinească fără un firman în acest sens dela Poartă.

Deoarece pierdusem multă vreme cu ceremoniile plecării și cu expedierea poștii în Polonia, sosirăm destul de târziu la conacul foarte mi-zerabil ce ne eră destinat.

Acolo de dimineață a sosit trimis de seraschier capugi Zar-kehaia cu o scrisoare invitându-mă la Bender, ceeace am înțeles din relația lui verbală. Am trimis atunci în taină la aga care mă călăuzia, spunându-i cauza sosirei aceleuia și convingându-l cu un dar însemnat să poruncească plecarea carelor și a oamenilor mei, tratând de inoportun pe acel care venise cu scrisoarea...

....Rezolvind această chestie, am pornit până la Galați, oraș așezat pe malul Dunării, unde am dat cailor o zi de odihnă. Acolo primii și un răspuns cu complimente dela han. Trecui Dunărea pe o corabie trimisă special dela Brăila, cu tunuri mici și steaguri și-mi urmai drumul mai repede...

[La Constantinopol în timpul tratărilor]. Vizirul a răspuns la protestul polon privitor la Hotin, spunând că solul nu a cetit textul tratatului de Carlowitz, dacă spune că l-am călcat zidind o cetate la Hotin, ca și cum nu ar fi îngăduit să clădească cineva cetăți la graniță. Am

¹⁾ Ioan Mavrocordat, mare dragoman al Porții.

răspuns nu numai că cetisem textul tratatelor, dar chiar îl știam pe de rost. Acest tratat cuprinde două puncte privitoare la Hotin: mai întâiu ca Moldova să fie liberă cum a fost și mai înainte. Deoarece pârcălăbia de Hotin face parte din Moldova, trebuie să fie și ea liberă, ceeace nu e cazul, când turcii clădesc acolo o cetate.

Deasemenea tratatele spun că Suceava, Neamțul și alte locuri din Moldova să fie înapoiate moldovenilor, deci majestatea sa regele și republica polonă au înapoiat cetățile moldovenilor și nu Porții, deci nu pot permite să facă turcii fortificații și să pue garnizoană turcească la Hotin. A doua temelie a tratatului dela Carlowitz stă în faptul că toate capitulațiile cari nu se împotrivesc acestora sunt întărite. Deci scrie în tratatul cu sultanul Osman ¹⁾ că cetatea Hotinului, care se afla în stăpânirea polonilor să fie predată Moldovei, iar cele două oști trebuie să se retragă din Moldova. Am dat un memoriu în acest sens întemeiat pe tratate. Vizirul a răspuns că argumentele mele sânt deducții din tratate, nu texte. Nu există tratate pe cari nu le-am putea explica în sensul dorit, dar nu există un text precis, cum este în tratatul cu împăratul [nemțesc], care să spue ce se poate fortifica și ce nu, deci în această privință sântem liberi. Amintirea vechilor tratate este un act de pur ceremonial. Noi am ocupat cu armele Moldova, pentru că se răsculase împotriva noastră ²⁾ și nu numai că ne este permis să clădim cetăți pe teritoriul ei, dar chiar s'o prefacem în provincie a Porții și s'o guvernăm nu printr'un hospodar, ci printr'un pașă. Și de n'ar fi împlânzit unii mânia sultanului, un firman în acest sens ar fi fost dat, așa de multe ori se purtase acel popor fără credință față de noi. Cetatea în chestiune nu se ridică împotriva voastră, dar deoarece dușmanul muscal izbutise să înainteze așa de departe, sântem nevoiți să închidem granițele cu cetăți, câtă vreme noi (polonii) lăsăm drum deschis Moscovei. Am răspuns că sânt liberi să facă ce poftesc cu supușii lor, dar fără a nedreptăți pe vecini și a călca tratatele...

... În curând am avut o a doua audiență la sultan, cu care ocazie a fost deplorabila tragedie a lui Constantin Voevod ³⁾, ucis sub sabie, împreună cu ginerele său și trei fii. Mai înainte prin chinuri fuseseră siliți să piarză toate averile ce le putuseră depozită în țara lor...

¹⁾ Tratatul încheiat în urma luptei dela Hotin la 1621.

²⁾ Aluzie la trecerea lui Dîmitrie Cantemir de partea țarului Petre cel Mare la 1711.

³⁾ Uciderea lui Constantin Brâncoveanu.

...Trecui Dunărea și sosii cu bine la Iași, primit cu aceeași politețe de domn ca și prima oară. După câteva zile de odihnă am pornit mai departe, însoțit fiind la un sfert de milă afară de Iași. La primul conac după Iași mi s'a adus scrisorile prietenești ale pașei de Hotin și a vistiernicului său prin ciuhodarul lui, la cari am răspuns imediat. La al doilea conac înainte de Hotin am fost întâmpinat de un pulcovnic cu câteva sute de ulani lipcani, iar la ultimul conac înainte de Hotin pisarul spahiilor Rumeliei m'a întâmpinat cu câteva sute de călăreți. La o milă de Hotin chihaiabașa însuș cu câteva mii de spahii m'a întâmpinat cu complimente și urare de bun sosit și m'a condus, în timp ce spahii făceau tot felul de exerciții de luptă cu lănciile. La un sfert de milă de Hotin m'au întâmpinat numeroase «oda» de ieniceri și în numele sultanului m'au condus până la locuința mea, strigând pentru urarea unei păci fericite cu noi. Trecând pe lângă seraiul nou clădit, artileria turcească a dat patru salve extraordinare și pe serai s'a ridicat un cort mare cu un steag alb în semn de pace și prietenie... A doua zi am dăruit seraschierului o năframă și am primit ca dar un cal. I-am făcut o vizită sub cort, fiind bine primit; scopul ei a fost numai prietenia binevoitoare.

Trecui Nistrul în spre țara noastră la 17 Octomvrie.

b) *Relația secretarului*

La 15 Octomvrie, după ce am ascultat Sf. liturghie cu bine cuvântarea generală, solul a pornit dela Sniatyn către granița Moldovei; însoțit până acolo de câteva escadroane de raitari și dragoni cu muzici, steaguri de oaste ușoară, regimentarul cu toți ofițerii, corpul tovarășilor nobili, cu împușcături și lovituri de tun. Sosind la graniță, solul i-a trecut în revistă și și-a luat rămas bun dela toți. Trecând râul Ceremuș, care formează granița, solul a fost întâmpinat de boieri frunțași dela Iași, cari descălecând au urat bun sosit solului în numele domnului. După complimente reciproce solul s'a oprit puțin ca toate echipajele să vie din urmă, apoi a pornit înainte. După o jumătate de milă a fost întâmpinat de hatmanul Moldovei cu o numeroasă suită. Cu cei dintrâi boieri nu veniseră decât două steaguri de oșteni, acum însă pe lângă alte câteva steaguri eră și insigna domnului pe care o poartă în prezența lui și seimenii. Solul a fost primit în sunete de trâmbițe, diferite muzici, tobe moldovenesti. Hatmanul Moldovei i-a dat o scri-

soare a domnului plină de prietenie, apoi au plecat mai departe și la asfințit sosirăm la Cernăuți (15 Octomvrie), primul conac. De aci înainte drumul nostru a fost foarte greu și lung, unele popasuri au fost după mai bine de o zi de mers, și noaptea stăteam în câmp sub cerul liber, căci corturi nu aveam. Mai întâiu solul a poposit pentru noapte la conacul numit Lubănești în ziua de 16 a aceleiași luni. De acolo pornind în ziua de 17, sosit la Botoșani, unde primi două scrisori, una dela domn, alta dela Ahmet bey, ca să se grăbească. De acolo porni la 18, și a poposit noaptea în câmp la conacul numit Stroinești, la 19 noaptea în satul Șipote, unde primi o scrisoare cu urare de bun sosit în hotarele Porții dela bei, adusă de un spahiu. Acelaș lucru spunea și domnul în scrisoarea ce o aduse hatmanul Moldovei. De acolo solul a trimis pe Woytkowski din steagul craleviciului August cu o scrisoare către domn pentru aranjarea ceremonialului primirii, cerând să fie primit cu aceleași onoruri ca răposatul general Wielkopolski¹⁾. De acolo pornind a poposit noaptea la conacul foarte incomod dela Murzești, la două mile mici de Iași. Acolo a primit răspuns dela Woytkowski cu scrisoare dela domn sub pecetie. Domnul declarase dealtfel verbal lui Woytkowski că nu numai va face solului onorurile ce se făcuseră generalului Wielkopolski, dar chiar și altele mai mari.

La 21 intrarea în Iași s'a făcut după chipul în care eram înțeleși. Solul porni dela popasul de noapte și după ce străbătuse mai mult de jumătate drum îl întâmpină cămărașul [podkomorzy] moldovean, care-l vesti că domnul pornise. Deci solul a încălecat și a așezat în ordine oamenii săi. Mai întâiu mergeau stanownicii și după dânsul toți oamenii, tovarășii nobili, curtenii, compania moldovenilor, câteva zeci de cai, după dâșii caii de povară, comișii cu caii de paradă ai solului acoperiți, apoi frunțașii pajilor, doisprezece paji în uniforme noi în culori, caii curtenilor și ai tovarășilor nobili în număr de treizeci. După dâșii pulcovnicul Stawski, stegarul Popiel, generalul Spigiel, cămărașul Saski și, capelanii, apoi secretarul și pe lângă calul solului mergeau doi călăreți și în jurul calului patru valeți îmbrăcați în fir de argint. Solul însuș eră pe calul său de paradă pe șeaua sa cu pietre scumpe [turquoise], îmbrăcat bogat într'un contăș nou albastru căptușit cu blană de sobol. În urma lui mergeau treizeci de grenadiri bogat îmbrăcați, după ei

¹⁾ E vorba de Rafael Leszczyński care avea titlul de voevod Wielkopolski. Pentru solia lui, vezi mai sus sub No. XI.

șeful taberei înaintea caretei solului, după care urmă tot restul taberii. La o jumătate de milă distanță ne-a întâmpinat domnul...

[Aci manuscrisul se întrerupe].

La 17 Octomvrie 1714 relația primirii la granița polonă a voevodului de Mazovia, sol mare la sublima Poartă, precum și a generalului Goltz.

La 15 Octomvrie abia ieșise solul din conacul numit Hawororz, îndată l-a întâmpinat Bali-bașa cu o sută cincizeci de ulani călări dintre lipcani, dându-i de știre că pașa, deși nu a primit veste dela sol de sosirea lui, totuși aflând dela domnul Moldovei, l-a trimis în întâmpinarea lui, bucurându-se ca bun prieten, de încheierea fericită a păcii și întreabă de sănătatea solului.

[Urmează despre chestiunea prizonierilor răscumpărați dela turci].

Sosind deci la pădurea dela Hotin, ne-au mai întâmpinat încă două regimente de ieniceri cu ciorbagii lor, precum și o numeroasă « plebe » care ne-a urat bun sosit și s'a arătat fer cită de încheierea păcii salutându-ne. Insuș pașa de Hotin ședeă lângă castel, în cort ca să privească intrarea noastră...

c) *Relația lui F. Gosciecki*

[La Sniatyn.] Un curier al domnului urează bun sosit solului, dându-i de știre că prin înalta sa situație e sigur să găsească în toată țara Moldovei bunăvoință și zel, îndată ce va binevoi să treacă granița spre cel dintâiu conac. Domnul arată în cuvinte frumoase, cum că va avea dovada bunăvoinței sale încă dela malul Prutului. Abia a terminat acesta, a și venit un alt trimis, care a urat bun sosit solului din partea hatmanului Moldovei, Buhuș, arătând că stăpânul său așteaptă pe sol cu nerăbdare cu oamenii săi la graniță și e fericit că bătrânețea lui va fi împodobită cu slujbele ce le va aduce marelui sol. Solul a mulțumit pentru aceste dovezi de simpatie și a stabilit plecarea pe a doua zi, iar acelor cari aduseseră aceste vești li s'au dat câte treizeci de bani roșii.

[Urmează ceremoniile religioase la Sniatyn înainte de plecare.]

15 Octomvrie, *Sâmbătă*... Coborînd solia de pe deal s'a lăsat într-o vale largă, unde găsirăm înșirată cavaleria coroanei, la dreapta steagurile oștenilor poloni, la stânga sub steaguri, raitarii și dragonii. Prin această stradă înarmată trecurăm până la graniță. De partea cealaltă, e care ne desparte un mic pârâu, erau înșirate pentru paradă trei stea-

guri de oșteni moldoveni, cari ne-au întâmpinat în sunetul vesel al trâmbițelor, tobelor și strigătelor. Hatmanul Moldovei îi trimisese înainte cu tot ce putuse găsi mai bun și mai împodobit ca oaste. [Urmează despărțirea solului de soția sa ce-l urmase până la graniță].

Atunci solul cu o privire mai veselă salută și pe ceilalți însoțitori și trece cu o săritură a calului micul pârâu al graniței. Un polcovnic moldovean iese din șiruri, îl primește la graniță pe oaspetele distins, urându-i cu cuvinte bine alese, bun sosit, și arată că va dovedi cu fapte dorința de a-l sluji după porunca lui. Deci a făcut un semn cu buzduganul, a sărit peste pârâu și steagurile de oșteni defilă în fața solului. Pornind de acolo, făcărăm abia o jumătate de ceas și Buhuș hatmanul iese în drumul solului pe un cal alb vioiu, urmat de două steaguri de oșteni. Îi urează bun sosit cu cuvinte grave dar puține, arătându-se gata să-l servească, căci dragostea lui dă puteri noi vârstei sale înaintate. Solul recunoscător îi mulțumește și oferă în schimb dragostea lui. După aceea hatmanul a pornit înainte, iar solul descălecând s'a urcat în caretă și au pornit înainte în luncile frumoase ale Moldovei, lăsând în urmă câteva zeci de călăreți poloni. [Notă]: (Hatmanul adusese cu sine cinci steaguri de moldoveni, deci am lăsat în urmă câteva zeci de poloni. Aceștia, nu știu de ce, și-au așezat sălașurile într'un sat nenorocit.) În sfârșit către seară, sosirăm la Prut, pe care l-am trecut fiecare cum am putut, unii prin vad, alții pe plute nu tocmai bune, fiind formate mai mult din lemne subțiri, dar din fericire trecerea se făcu cu bine și noaptea sosirăm la Cernăuți, unde ne-au așezat la diferite gazde. Aci am avut prima dovadă a zelului moldovenilor, căci furăm primiți cu toate pregătirile necesare, atât pentru sol, cât și pentru curtea lui. Eră îndestulare de toate: mâncare, băutură, iar bucătăria noastră care așteptă gata, nu a suferit lipsă nici aici, nici mai încolo. Am avut de toate: vin, mied, carne, furaj și alte lucruri mărunte și toate fără nici o întârziere. Numai vremea ne lipsia, căci nu puturăm sta mult la conac, și drumul pe ziua următoare a ținut zece ceasuri, fără oprire. Așa că atunci când noaptea ne-a prins în drum, silindu-ne să ne oprim, servitorii nici nu mai știau ce să facă mai întâiu, sau să-și facă slujba sau să dea hrană animalelor nerăbdătoare. Oricum, nu ne plângeam de aceste greutăți, căci eram de mult pregătiți să le înfruntăm, nu poți trece apa fără să te uzi. Dela prima oprire porniseră înainte în zori carele încărcate, iar solul a pornit ceva mai târziu după ce ascultase liturghia într'o colibă de nuiiele, căci slujba o făceam sau sub cort sau în casă,

ori unde găseam loc mai potrivit, căci în toată Moldova sânt biserici catolice numai la Iași și la Cotnari, aceasta pustie și fără preot, aproape în câmp pustiu, căci nu are în apropiere nici o colibă. Biserici ortodoxe sânt însă multe, dar sânt schismatice, sau mai bine zis eretice. Și acestea sânt în ruină sau se ruinează, căci nu e permis sub pedeapsă de moarte să fie reparate. Mergând așadar mai departe, stăturăm noaptea a doua în câmp sub corturi, iar acei cari n'avură loc în corturi stătură în colibe de nuiele împletite, acoperite cu fân.

Aceasta a fost dealtfel felul cum petrecurăm și nopțile următoare, dar Dumnezeu a fost milostiv și ne-a dat vreme bună. Apropiindu-ne de Iași, dela ultimul conac solul a trimis pe un curtean de frunte al său la domnul Mavrocordat cu complimente, dându-i de veste că merge ca sol la sultan și că vrea să vadă și vrednicul stăpânitor al Moldovei. Domnul recunoscător a poruncit marelui său să întâmpine pe marele oaspete încă în conacul unde se află și să-i spuie cât de mare e respectul său, și bucuria pentru norocul de a primi un oaspete așa de ales.

Abiă răsărise soarele, și trâmbițașii au sunat de plecare. Deci toți au încălecat, de o parte șirul lung al soliei, de altă parte cavalcada. Astfel pornind încet către Iași, întâlnim ștafete moldovenești cari fug, se întorc iară și transmit vești, făcându-și datoria către voevodul lor, ca și către sol. La o jumătate de milă de Iași vedem pe domn cu pompă destul de frumoasă. Un regiment de călăreți stă înșirat, înaintea lor este splendidul cortaj al boierilor fruntași în frunte cu însuș domnul, pe un elegant cal turcesc, așteptând cu o față veselă pe oaspetele său. Solul coborînd din caretă a încălecat pe un cal voinic și învățat. Atunci când oștile au ajuns alături, domnul se îndepărtează și astfel în mod intim îi face solului un compliment într'o latină aleasă, arătând cât e de fericit să-l aibă ca oaspete. Fie că eră sincer, fie că o făcea din politeță, se arată fericit și-i dă solului locul la dreapta, iar el stă la stânga. Muzicile moldovene ne înconjurau cântând cu fluier, trompete ce sună, trâmbițe și tobe și ienicerii bat în tact darabanele, scripce, timbale, drâmbes și mandorele discrete completează concertul dat de țigani. Dar atâta nu ajunge, fiecare face ce poate, căci apropiindu-ne de Iași s'au tras focuri de tun dela castel și clopotele bisericilor au început să sune. Clopotele acestea atârnă numai de formă, căci moldovenii nu

¹⁾ Mareșalul, adică marele postelnic, eră atunci Ramadan.

le trag decât dacă trece domnul sau dacă dă el poruncă pentru vre-o solemnitate publică. Pentru liturghie însă ciocănesc pe o scândură sau pe o tablă de fier, ceea ce cere mai puțină muncă. Deci domnul, ca dovadă a politeții sale a condus pe sol la castel și a dat oaspeților toate cele necesare din belșug.

A doua zi dimineața, după obicei, solul a fost în vizită la domn. Mai întâiu cei doi voievozi au avut o convorbire intimă și prietenească, iar într-o altă cameră mai mare au fost tratați însoțitorii solului pe un divan cu cafea, rachiu și dulceturi, dovedindu-li-se astfel ce mult prețuesc moldovenii astfel de oaspeți. După ce au terminat complimentele ne-am întors acasă și apoi a sosit aga să-și ia funcția. Eră trimis de vizir ca să însoțească pe sol și să-i procure toate cele necesare pe drum de aci înainte.

Lucrul însă părea ciudat, căci acesta nu putea fi motivul adevărat al trimiterii lui din Stambul la Iași, deoarece nu se cuvine turcilor să conducă solii prin țara Moldovei, ci moldovenii îi conduc în țara lor și îi predau turcilor abia la Dunăre. Dar despre aceasta va fi vorba mai pe larg mai jos. Deoarece noi lăsasem la o parte din drumul nostru Benderul, unde se află seraschierul și în apropiere și hanul și cum nu aveam vreme să-i întâlnim, solul le-a trimis daruri, dar totuși ei îi găsiră pricină, cum s'a dovedit în curând că ȣes intrigi împotriva lui, dar fără izbândă. Solul trimisese hanului și seraschierului complimente și daruri alese, hanului prin pulcovnicul Stawski podstolnic de Sawock și seraschierului prin Chomełowski castelan de Czechow, oameni demni de această onoare. Solul le dăduse și scrisori în care arată dovezi de prietenie și ca daruri, vase de aramă oglinzi de argint, armure, puști de diferite forme, stofe ȣesute cu aur, toate acestea ca apoi să-l trădeze. Pe când trimișii pornesc pe drumul lor și solul, nevrând să zăbovească mai mult și vrând să se folosească de vremea bună, a pornit și el din Iași spre Dunăre. Mai întâiu a trimis un dar frumos domnului, mulțumindu-i pentru onoarea ce-i făcuse, pentru care-i păstrează obligație și dragoste. Domnul a primit darul cu recunoștință. Deși vroia să arate și mai mult zel, s'a scuzat că nu poate face mai mult din cauza stării de ruină în care se află țara lui, ceea ce făcuse pentru cinstirea persoanei înalte a solului, senator al regatului, eră puțin, dar din dragoste. S'a dat de știre că solul pornise dela gazdă, atunci domnul a încălecat și el și urmat de curte și întocmai ca la sosire au stat înșirați în fața castelului, așteptând să-și ia ultimul rămas bun dela sol. Căpitanul care anunțase pe domn se cam grăbise și-l făcuse să iasă prea de

vreme din castel, așa că l-a silit să aștepte nițel călare până s'a ivit calvalcada soliei. De aci furia domnului, care poruncește să i se taie capul căpitanului; ordin sever: când se va întoarce să nu-l mai găsească cu capul pe umeri. Călăii au apucat pe nenorocit, aci nu e chip de făcut observație asupra severului decret. Averea celui executat va merge la vistierie, dacă mai rămâne ceva, apucă cine poate, fie mireni, fie din cler. Despre sufletul lui nu se interesează nimeni. Preoții au această maximă prostească: mânia domnului este mânia lui Dumnezeu și precum acesteia nu te poți împotrivi, nici față de aceea nu se cuvine să stai împotrivă. Deci când moare cineva odată, trebuie să moară și a doua oară în chinurile de veci. Astfel ar fi fost și soarta acelui om, și nu și-ar fi scăpat capul de sub sabie, dacă nu l-ar fi scăpat solul, care a intervenit pe lângă domn să-și retragă hotărîrea.

Când solul s'a apropiat, domnul s'a îndreptat către dânsul cu cortegiul lui numeros de moldoveni, ca și prima oară. Ieșirăm din oraș către câmpia dela miazăzi și urcându-ne apoi pe un deal, domnul și solul și-au luat rămas bun cu complimente reciproce și asigurări de dragoste, care va ține și după despărțire.

[Notă marginală: *Exemplu de grosolănie turcească*].

Merită să fie amintit cu această ocazie un exemplu public al purtării turcilor. Domnul dăruise lui aga trimis din Constantinopol ca însoțitor al solului, un cal că să călărească pe el în serviciul soliei. La început turcul a fost mulțumit, dar când a văzut caii povodnici [de paradă] ai domnului, exercitându-se în libertate, cu hățuri aurite, șele bogate mândre aurite, a început să-i tremure inima într'însul, și neștiind mult pe gânduri, se duce la domn și-i spune cu îndrăsneală: « Ce mi-ai dat un stârv de cal, de nu se ține pe picioare? Dă-mi altul mai demn pentru o astfel de călătorie! » Domnul roșește și-i spune destul de împăciuitoare: « De ce nu mi-ai spus la castel, om necuviincios? Acum nu-i nici vreme, nici locul să facem acest schimb de cai. Dacă acesta nu e bun, îți voi trimite altul din urmă diseară. De nu ai respect pentru mine, să ai măcar pentru sol ». Dar aceste vorbe au fost în vânt, ca și cum ai vrea să împaci un măgar cu complimente. Crudul turc, se învârte în jurul domnului pocnind din biciu și strigă amenințător: « Iată ai cai de paradă, pentru pompa ta, iar pentru mine nu ai! » Domnul suspină și neavând încotro îi dă unul dintre povodnici și întorcându-se către noi, spune: « Domnii mei, nici un ceas nu-și poate ascunde grosolănia! ».

După ce ne luarăm rămas bun dela domn, apucarăm drumul cel mai scurt spre Dunăre.

[Urmează un lung pasaj despre intrigile seraschierului dela Bender, care vrea să silească pe sol să treacă prin acel oraș].

Nelăsându-ne influențați, ne-am urmat drumul cu hotărîre prin regiuni pustii în cea mai mare parte, și peste câteva zile sosirăm la Galați pe Dunăre, unde pîrcălabul ne-a primit destul de bine după puteri. Ne-a ieșit înainte afară din oraș și a urat bun sosit oaspetelui. Eră însoțit de steaguri de oșteni și muzică și pregătise pentru sol o locuință cu toate cele necesare din belșug. Solul fu așezat în gazdă la curtea unui căpitan catolic, clădire nouă, dar nu prea strălucită, însă cu frumoasă vedere pe Dunăre. Acolo ne odihnirăm o zi întreagă, căci a doua zi eră sărbătoarea tuturor sfinților și asistarăm și la slujba religioasă. Între timp moldovenii ne pregăteau trecerea fluviului.

Deoarece voiam să mă folosesc de vremea frumoasă, și pentru că eram grăbiți, m'am îndreptat spre Dunăre. De pe deal vedeam pe mal șiruri de cege mari, iar în apropierea grămezilor de pește, stau în jur, ca în tabere, caii legați și berbecii grași. Cei răi sînt legați de coarne cu frînghii tari. Pe mal stau dese grămezile de știuci, crapi mari și alte grămezi acoperite. Toți peștii sînt morți, ceea ce pescarii explică astfel: ei pescuesc atîta pește, încât dacă l-ar duce viu pe corăbii, ar fi aruncat în Dunăre. De aci și ieftinătatea peștelui: un crap sau o știucă mare o poți cumpăra pe un preț mai mic de 20 de groși [szostka]. Ieftinătatea peștilor e cauzată și de faptul că moldovenii nu-i mănîncă în post. Alți pești ca bibanul sau alții se dau de mîncare porcilor. Pentru prinderea peștilor întrebunțează ca la noi plase, iar cegele le prind cu undița și anume întind o frînghie lungă cu plută și atîrnă de ea undițele. Astfel pornesc pe apă cu bărcile și aruncă frînghia în locurile unde se află cega și dacă vre una atinge undița, îndată se vede după mișcarea plutei. Atunci pescarii ținînd capătul frînghiei îndreaptă barca repede spre malul cel mai apropiat și de acolo trag frînghia și aduc peștele de cap pe uscat.

Tocmai cînd soseam la mal veniseră și «ghimiile» din Stambul pline cu diferite delicatese pentru toate gusturile: curmale, smochine, castane, lămâi, portocale rumene. Toate au fost vîndute repede, căci erau foarte ieftine: puteai obține trei portocale sau lămâi pe un ban. Alte corăbii dintre acestea rămăneau de o parte, tainice.

După ce mi-am bucurat destul ochii și gustul, m'am întors pentru a petrece noaptea în casa unde ne așezasem. A urmat apoi ziua în care trebuia să trecem Dunărea, și cerul ne-a dăruit vreme frumoasă. Toate erau pregătite pentru trecere când sosiră dela Brăila corăbiile. Solul a trecut într-o corabie mică frumoasă acoperită cu covoare și cu perne de fir de aur. La cârmă fâlfăia un steag, la proră, două tunuri scurte și groase. Cârmaciul cu marinarii, toți îmbrăcați în stofă roșie, arată fețe vesele. Carele stau în șir gata de trecerea fluviului și paznicii stau lângă plute.

Fără întârziere a și început trecerea, care ținut mult timp din cauza lărgimii Dunării. Cele patru plute abia dacă izbutiră cu multă muncă a marinarilor să treacă toată solia până în seară. Solul așteptase până în prânz, când, îmbarcându-se, a pornit salutat de împușcături. Cârmaciul l-a condus dela un mal la celălalt destul de repede. Când corabia fu legată de malul opus, tunurile au bătut din nou, iar tinerimea [din solie] stând pe malul Dunării intonează vechiul cântec: « O! Polonie, sosind peste Dunăre, nu te mândri, ci, de voie, de nevoie, împacă-te cu țara străină! ».

De acolo am pornit la conacul apropiat, unde ne-am adunat cu toții a doua zi. Aceasta din pricină că trecerea fluviului ținuse multă vreme și ghețurile de pe margini, cari trebuia să fie sparte, împiedecaseră trecerea carelor. Acum avurăm locuințe mai bune ca în Moldova, deși și aci erau câmpii sălbatece, dar satele sânt mai dese și nu așa de pustii, orașelele sânt mai mari și mai populate. Oamenii păreau nestatornici și chiar creștinii aveau ceva sălbatec, căci abia un străin se așează într-o casă ca oaspete, toți ai casei o părăsesc, luând adesea cu ei și mobilele. Intru aceasta urmează obiceiul turcilor, cari nu suportă pe un strein în camera lor, și deaceia adesea chiar cu bani rugau pe aga ce ne conducea să nu ne așeze în case turcești, spunând: « între acești pereți nu se pot amesteca ghiauri cu mahomedani, chiar dacă e vorba de oaspeți ». Căci la dâșii « ghiaur », înseamnă păgân, iar ei se socotesc singuri drept-credincioși, și nu numesc altfel pe străin, cu care nu vor să se înțeleagă, decât cu acest nume de ocară . . .

[Urmează un pasaj mai lung despre obiceiurile turcești].

Deci, deoarece turcii nu ne primiau în gazdă, păzindu-se de oamenii noștri, am fost așezați în casele creștinilor, sau în casele turcești ale căror stăpâni nu se aflau acasă. Creștini sânt mulți pe aci, dar într-o stare decăzută. După casele lor, îmbrăcăminte și înfățișare, se vede că sânt

în robie. Casa creștinului e mică și joasă, compusă dintr'o singură încăpere. În unele sate este compusă dintr'un acoperiș fără tavan deosebit, sprijinit pe patru stâlpi. Grajduri, staule sau hambare nu se găsesc în această țară, căci nu e obiceiul să păstrezi pe lângă case grâne sau animale. Roadele câmpului sânt treerate în câmp, vitele nu părăsesc câmpul toată iarna. Cei cari n'au loc în case se odihnesc în câmp chiar în timpul gerului de iarnă și suportă noaptea întreagă chinurile frigului. Nici în case nu e mult mai bine, căci nu obișnuesc sobe, ci numai câte o vatră. Iar când cade zăpada de sigur că pe acei cari stau în aceste case cu haine ușoare îi apucă frigurile. Dar acestea sânt lucruri fără însemnătate: celui care se grăbește i se pare și iarna vară.

Măcin a fost primul nostru conac, unde sosirăm foarte obosiți după trecerea Dunării și spargerii ghețurilor de pe mal pentru care, dar și aci ni s'a dat puțină vreme de odihnă. Abia poposisem și turcii ne-au pornit spre alt conac la opt mile distanță. Aci însă nu se măsoară drumul în mile, ca la noi, ci în ceasuri, dar de astădată, deși drumul eră bun, făcurăm atâtea ceasuri câte mile erau. De observat că încă dela Dunăre moldovenii își luaseră rămas bun și de acolo, după vechiul obicei, turcii singuri urmau să aibă grijă de solie, să pregătească gazdele și merindele...

[Urmează un pasaj despre ospitalitatea turcească].

Dela scurtul popas dela Măcin pornirăm la drum spre Bazargic capitala țării Dobrogei, străbătând o câmpie roditoare. Și aci, ca și în Moldova sânt câmpii foarte roditoare, acoperite cu grâne ca și în Polonia, pe cari le adună gospodarii. Aci străbăturăm mai multe mile timp de două zile, fără să vedem nici o locuință pe aceste câmpii mănoase, fie că satele sânt rare, fie că sânt puțini locuitori cari să se ocupe cu munca câmpului, ci îndată se duc la negustorie sau la meserie. De altfel oamenii aceștia se gândesc mai puțin la producerea pâinii și a «kașei» decât la cultura harbuzilor, pepenilor și a castraveților. Bere și rachiu nu se află, așa că turcii își astâmpără setea fără mare cheltuială cu apă. Deși vinul este îngăduit creștinilor, totuș nici la ei nu vezi prea multă băutură, căci riscă să fie pedepsiți...

De toate au acei cari economisesc banul și nu-l dau pe vin, dar aci creștinii, deși vinul ar fi destul și ieftin, strâng orice ban din cauza foamei și a birului greu pentru haraci. [Solul, deși bolnav se grăbește, aflând că dușmanii Poloniei fac intrigi la Constantinopol]...

[Dela Bazargic:] După odihnă de o zi, ieşirăm din Dobrogea şi intrăram în Bulgaria spre Coslugea...

Acum în câteva versuri voi arăta cetitorului cum au sosit cazacii în ţara turcească. Când suedezii au pornit cu războiu împotriva musulilor, Mazepa, hatmanul cazacilor zaporojeni, a trecut şi el de partea Suediei. Dar cazacii, văzând puterea cea mare a Moscovei, au părăsit pe conducătorul lor. După înfrângerea dela Pultava, Mazepa cu puţini credincioşi a trecut Nistrul cu suedezii la turci. Odată cu norocul şi-a pierdut şi viaţa şi corpul său a fost îngropat în Bugeac. Dar nici acum nu şi-a găsit odihna din cauza lăcomiei tătarilor sau a moldovenilor. Căci precum se cuveniă unui hatman aşă mare, care fusese stăpânul întregii Ucraine, cazacii nu s'au uitat la cheltueală şi mai ales nepotul său de soră Woynarowski, care-şi făcea o fală din faptul că nu părăsise pe unchiul său în cădere şi din îngrijirea somptuoasă a îngropării lui. După vechiul obicei de a îngropa pe morţi cu multe bogăţii au coborât în mormânt corpul lui Mazepa îmbrăcat în haine cusute cu aur, cu brocart bogat, iar la gât salbă de aur, în mână buzdugan şi pe frunte diademă. Deoarece nu era nici o biserică în acel loc, l-au îngropat în câmp şi i-au făcut drept mauzoleu o movilă de pământ. Lăcomia nu l-a lăsat, cum am spus, să se odihnească, căci chiar în noaptea următoare corpul a fost scos din mormânt, desbrăcat şi jefuit şi aruncat gol ca hrană câinilor şi păsărilor. Aceasta e soarta celor mari, cu viaţa se termină şi strălucirea lor, iar dacă oamenii răi nu l-ar fi atins, natura ar fi îndeplinit această operă... Dar cu aceasta nu s'au terminat aventurile lui Mazepa, căci fiind din nou îngropat, a fost iarăş jefuit. În cele din urmă Woynarowski cuprins de jale a hotărât să transporte corpul lui Mazepa la Ierusalim, ca să se poată odihni măcar acolo în pace. Obţinând un firman turcesc şi un convoiu, a pornit, dar nici de data aceasta soarta nu a permis să se odihnească în pace şi să treacă de graniţele Moldovei. La Galaţi se află o biserică frumoasă, dar ruinată, care de mult e numită Ierusalim. Domnul Moldovei ¹⁾ hotărăşte deci, ca să fie îngropat corpul acolo, spunând că în acest chip s'au îndeplinit cererile firmanului. Şi cazacii au fost mulţumiţi să nu meargă mai departe şi au îngropat pe comandantul lor în acest Ierusalim. Insuş domnul a condus convoiul şi a răpit cu îndrăsneală tot ce era mai de preţ. În sfârşit l-au îngropat pe Mazepa lângă uşa laterală a bisericii şi deasupra

¹⁾ Nicolae Mavrocordat în prima domnie în Moldova (1709—1710).

mormântului au așezat o piatră, ca să se poată odihni. Dar nici aci odihna nu i-a fost de lungă durată, căci lăcomia tătarească l-a găsit și aici. Anume când moldovenii cu domnul lor au călcat credința lor față de turci, unindu-se cu țarul ¹⁾, turcii ca pedeapsă au poruncit tătarilor să-i lovească cu foc și sabie. În această împrejurare și mormântul lui Mazepa a fost prădat de tătari și oasele lui au fost aruncate în Dunăre, unde în sfârșit după trei îngropări și-a găsit mormântul definitiv. Așa ne-a povestit igumenul, pe când treceam pe lângă biserica acelei mănăstiri.

O, Mazepa! Aventurile corpului tău, au înnoit în Moldova pe acelea ale ruteanului din Roma! [?] Atâtea ori și în atâtea feluri te-au îngropat și în cele din urmă tot n'ai putut găsi un mormânt ²⁾.

Acum trebuie să avertizez pe cetitor, ca să nu încurce aceste provincii cari sunt stăpânite de domni [hospodari], sub puterea turcească, căci numele ce le dăm noi nu se potrivesc cu ale geografilor: țara pe care o numim noi « *Wolochy* », este numită pe mape *Moldavia*, și aceea pe care o numim « *Multany* », e numită *Valachia*. La noi în Polonia din vremuri vechi este obiceiul să numim țara mai apropiată *Wolochy*. iar pe cea mai depărtată *Multany*. Deci când e vorba de domnii lor să nu se lase cineva înșelat de deosebirea față de denumirile geografilor.

După moartea lui Mazepa a rămas în locul lui Orlik, care fusese pisar [secretar] al curții, șef al cancelariei hatmanului, și ca atare având în mână hârtiile lui Mazepa. Vrând să câștige favoarea Porții, a trimis vizirului hârtiile secrete, arătându-i cum înșiși supușii Porții lucrează s'o piardă. Intre altele a dat și scrisorile domnului Țării-Românești scrise către fostul său stăpân, din care se vede că împreună cu Mazepa pregătiă ruina Porții. Pe lângă scrisori a mai comunicat turcilor toate secretele ce le știă și aceasta în scurt timp a pierdut pe numitul domn,

¹⁾ Alianța lui Dimitrie Cantemir cu Petre cel Mare.

²⁾ Mazepa moare la Tighina, la 18 Martie 1710 st. v. Despre îngroparea lui acrie Nicolae Costin: Intr'acest an 1710 la luna lui Martie 18 zile, au murit și Mazepa, hatmanul căzăcesc la Tighina și l-au astrucat în biserică la un sat anume Varnița, ce este lângă cetatea Tighina. De acolo i-au mutat trupul la Galați, de l-au îngropat la mănăstire la Sfeti George și nici acolo n'au avut odihnă. Spun pe cum l-au des-gropat turcii la vremea răscoalei, la domnia lui Dumitrașco-Vodă, când au robît oamenii din Galați, de i-au ajuns oasele la țărmurile Dunării, pre care nici după moartea lui nu l-au răbdat nice pământul ». (Kogălniceanu, *Letopisește*, ed. II, II, pp. 69—70).

cum se va vedeà mai jos. Iar trădătorului, acordându-i-se încredere, i s'a dat ca recompensă buzduganul hatmanului ca să fie el hatman, în locul celui mort, asupra cazacilor cari stăteau în Turcia și primiau leafă dela Poartă. Aceștia preferau să stea sub protecția Turciei, temându-se de moarte de se vor întoarce acasă și astfel turcii din pricina acestor refugiați pretindeau pentru ei Ucraina poloneză...

Duminecă, 26 August, zi destinată primirii solemne a solului suedez Grotus de sultan..., înainte de primire am fost martori unei scene demne de plâns, pedeapsa mult timp amânată a celui mai nenorocit dintre hospodari: Cantacuzin ¹⁾, domnul Țării-Românești cu toată casa lui, din sângele foștilor împărați de răsărit, acum rob nenorocit. Am spus în versurile de mai sus, cum Orlik a trădat pe acest nenorocit domn, pe care l-a înșelat sultanul câțiva ani, ca să-l poată prinde mai bine: când lăudă credința lui, cunoscută de multă vreme, când arătând bănuială față de atitudinea trădătoare a cazacilor, cari trădând pe stăpânul lor, nu puteau fi credincioși nici Porții. Alte ori îi recomanda să nu întindă nemții vre-o cursă, să fie pe pază din spre Ardeal. Când nenorocitul era liniștit și sigur, sultanul a pus mâna pe el. I-a scris că are vești sigure prin spionii săi că în mai multe rânduri detașamente nemțești s'au apropiat de graniță și că se pregătește ceva din acea parte. Deci i-a poruncit ca să trimită la graniță oștenii lui și deasemenea i-a poruncit hanului să trimită tot acolo pentru pază câteva mii din oardă și de va fi nevoie pentru siguranță să cheme și turci. Domnul înșelat era acum ca închis într'o rețea și sultanul dădu atunci un firman ca să-l prindă viu și să-l aducă la Țarigrad cu toată casa lui. Așa se și făcu fără întârziere și au așteptat multă vreme în Iedi-Kule o moarte grozavă, fiind munciți între timp cu chinuri grele ca să arate averile lor. În cele din urmă, omorându-i aproape, au izbutit să le afle. În sfârșit astăzi au fost duși la locul de execuție. E o piață lângă serai, în fața Galatei, unde se obișnuște executarea oamenilor de seamă. La margine este o galerie acoperită în care stă sultanul să asiste la execuție. În adevăr și cu această ocazie, sultanul Ahmet fu prezent, în jur piața era încinsă de șirurile ienicerilor și o mare mulțime alergase să vadă sângeroasa pedeapsă. La mijlocul pieții stătea tatăl,

¹⁾ Eroare în loc de Brâncoveanu.

mama, trei fii, fiicele, ginerele mareșal ¹⁾, toți în lăcrămi și inimile tuturor spectatorilor acestui teatru de moarte băteau. Primul care-și pierdu capul sub sabie fu mareșalul, ginerele domnului, și în acelaș chip pieriră în sânge doi fii. Mai rămânea al treilea un băiețaș de doisprezece ani, care tremura înspăimântat; când călăul îl apucă să-l taie ca pe cei dintâiu, copilul strigă cât putu: « La vârsta mea pot avea o vină așa mare, care să merite o moarte așa de crudă? Dacă vina e numai a părinților mei, de ce mă pedepsești pe mine, mare sultan? Nu eu, ci alții au fost acei cari m'au adus aci și cari au fost împotriva ta, eu cu toată vârsta mea copilărescă m'am opus. Incearcă, stăpâne! Dă-mi voie să-mi trăesc tinerețea, vei vedea cu câtă credință îți voi sluji. Dacă pe mine creștin mă vei libera cu iertarea ta, mă voi face musulman, dacă de asta țiine iertarea mea. Prefer să fiu musulman decât să mor nevinovat cu o așa de grozavă pedeapsă, plătind greșelile părintești ». Indată aceste cuvinte au fost transmise sultanului și acesta a trimis vorbă lui Cantacuzin, întrebându-l: « Dacă ca părinte, îngăduie fiului său să-și schimbe legea, ca să-și păstreze viața ». Bătrânul a suspinat adânc și a simțit cu cruzime în inimă această nouă lovitură a vorbelor prostești ale copilului. Deși evlavia se lupta în el cu dragostea părintească, totuș evlavia a învins dragostea și cu glas limpede a spus: « Din sângele nostru n'a mai fost nimeni care să-și piardă credința. Nenorocitul acesta, deși e fiul meu, dacă și-a pierdut cinstea prin prostia sa, să-și plătească capul cu sângele său ». Indată a fost tăiat și acela și la urmă venerabilul bătrân și-a plecat capul sub sabia călăului. Mama și fiicele, deși li se dăruise viața, au fost îndată vândute ca roabe. Astfel de siguranță au creștinii aci, căci o simplă bănuială echivalează cu o crimă făptuită! Nimeni nu mai poate spune că va trăi sigur în Turcia, dacă-și va plăti haraciul.

După terminarea acestei scene, Grotus și-a îndeplinit solia dată de stăpânul său la sultan. Mulți șoptiau: De ce audiența lui a fost fixată în aceeaș zi cu execuția? Nu se cuvenia ca oaspeții străini să fie aduși să vadă o scenă așa de înfiorătoare. Oricum, fie că a fost o simplă întâmplare, fie că lucrul eră făcut dinadins, se spunea că l-au adus pe suedez ca să ia aminte: Cine are fericirea să-și mănânce pâinea din mila turcească, trebuie să se poarte mai modest în țara lor...

¹⁾ Paharnicul Enache Văcărescu, ginerele domnului.

10 P. P. Panaiteșcu, Călători poloni în Țările Române.

Intoarcerea. Din această țară [Turcia] trecurăm Dunărea în Moldova. Moldovenii voiau să ne primească cu mai multă cinste încă de cum ne primiseră la ducere, căci atunci cei dela Bender îi împiedecară să ne primească așa cum ar fi dorit ei. Acum ei putură să arate pe față sentimentele lor față de Polonia și însuș domnul a spus că întâia oară ne-a primit așa cum a fost silit, nu așa cum ar fi vrut, neîngăduindu-i-se de către facțiunea din Bender. Oamenii aceștia trăesc aci ca pe o tobă [sic !] și cea mai mică greșeală o plătesc cu capul. Chiar o bănuială dacă se naște la Poartă din invidie, poate îndată produce pierderea capului și a averii și pedeapsa poate lovi la fel pe domn ca și pe moldoveanul simplu.

Când ne apropiarăm de Prut ne-au ieșit în cale câteva sute de ulani călări, cari au urat bun sosit solului în câmp în numele șefului lor, pașa de Hotin, arătând totdeodată și bucuria cu care seraschierul ne aștepta la Hotin. Cum însă până acolo mai erau șase mile am rămas noaptea pe Prut la Kotary, împreună cu numeroși tătari, destul de politicoși. A doua zi pornind spre Hotin, găsirăm drumul păzit pe amândouă părțile de șiruri de ieniceri, fără arme, însă în ordine și cu haine de sărbătoare. La stânga două mii de călăreți turci cu muzici, formează o oștire frumoasă. În fruntea lor stă chehaia seraschierului cu curtea lui, câțiva oameni aleși mai la o parte. Când solul se apropie, acesta se îndreaptă spre el și-i urează bun sosit, iar turcii cu o mișcare repede ne înconjoară împreună cu tătarii. Noi mergeam cu toată această mulțime printre ieniceri... [Un lung pasaj din exercițiile de luptă ale turcilor].

Astfel meraserăm aproape o milă întreagă. Tot mereu se adunau mai mulți turci până intrarăm în Hotin și cum sosirăm, din castel sloboziră loviturile de tun, iar pe ziduri cântau muzicile. Insoțit cu acest sgomot solul a fost condus aproape la marginea castelului în seraiul, pe care acum și-l clădia vistiernicul, destul de împodobit, deși nu eră încă terminat. Pentru curtea solului se pregătiseră șapte corturi ridicate în curte, iar carele și caii trebuiră să stea pe lângă gard, căci nu era chip să găsești un acoperiș în această așezare nouă, sau vre un grajd. Turcii aveau numai căsuțe mici, asemănătoare cu barăcile pe care le ridică negustorii la bălciuri sau la bazine. Totuș ne simțirăm bine aci, căci bagajele grele și cu oamenii noștri fură trimiși înainte peste Nistru la Zwaniac, pe când noi trebuiam să mai așteptăm încă dincoace de râu o noapte întreagă înainte de a vedea țara noastră...

[Urmează despărțirea de seraschier și intrarea în Polonia].

XIII. Misiunea lui Bogdan tâlmaciul

1713

În toamna anului 1713 Poarta hotărâse transformarea Hotinului în raia turcească și trimisese pe seraschierul Abdi pașa să ia cetatea în primire, urmat fiind de domnul Moldovei Nicolae Mavrocordat ¹⁾. Polonii erau neliniștiți de așezarea unei garnizoane turcești în fața Cameniței. Comandantul acestei cetăți trimise o scrisoare seraschierului printr'un curier, Bogdan tâlmaciul, cerând lămuriri asupra prezenței armatei turcești. Curierul a dat la întoarcerea sa un raport asupra misiunii sale la Hotin și peste Prut care se află în copie în, *Manuscrisul 613 al bibliotecii Czartoryski din Cracovia*, pp. 209—211.

Relacya uczyniona przez Bogdana tłumacza który listem I. P. Rappy był u I. P. Apty paszy seraskiera a 5 ta ad 7 mam Septembris 1713 u mostu Lipkanskiego i w Chocimiu.

Wyiechał 4-a praesentis z Kamienca przed wieczorem z listem I. P. Rappy generała majora komendanta Kamienieckiego do Apty paszy seraskiera, nocą przeprowiwszy Dniestr. Zaiechał do perkałaby Chocimskiego nazaiutrz, to iest 5-ta praesentis, który perkałaby dał przewodnika pomienionemu Bogdanowi do hospodara Iegomości, stoiącego ieszcze za Prutem.

Stanąwszy u hospodara, zastał samego hospodara spiącego w południe, zaprowadzono go tedy do logofeta, alias marszałka hospodarskiego, który logofet pytał się: «co słyhać u was»? Odpowiedział że dobrze. Potym pytał się: «siła ludzi macie w Kamienцу»? Odpowiedział: «mamy dosyć, tak piechoty, iakoż co amunicja. Regimenty są te: gwardya królewska, regiment hetmanski i innych wielu panów».

Potym wzięto go do drugiego namiotu do syna logofetowego, ten się go pytał: «czy umiesz po łacinie»? Powiedział że nie. «A więcę woyska niż w Kamienцу gdzie iest»? Odpowiedział że woysko wielkie i oboz generalny pod Glinianami. Potym się daley pytał: «czyliście slyszeți żeśmy tu ku granicom przyjachali»? Odpowiedział że slysze-

¹⁾ Asupra acestor evenimente, cf. Axinte Uricarul, *Cronica*, la Kogălniceanu, *Letopisește*, ed. II, II, pp. 159—161 și N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*. București, 1900, p. 246.

liśmy, ale się dziwiemy poco. Rzekł na to tenże wspomniony logofet sam, comy to przyjaciele wasi dawni, niewiem iednak nasz komendant seraskier czy wam iest przyiazny. Daley się o krolu Iegomości, ich. M. P. P. hetmanach, gdzie są, pytał. Odpowiedziałem że nie wiem. Na ostatku o Moskwie pytał się, gdzie teraz iest. Odpowiedział że na granicach swoich pod Wasiłkowem. Do tego namiotu gdzie był syn logofetow przyszedł trzeci bojar i począł się także o woysku polskim, garnizonie Kamienieckim, krolu iegomości, hetmanach i Moskwie wypitać, także odpowiedział i temu iak pierwszemu. Cokolwiek tedy powiedział i wszystko to pisano i podobno seraskierowi odesłano, bo i seraskier otóż się pytał, czytając z karty.

Wyprowadziwszy tedy z namiotu tego wspomnionego posłanika, oddano go rotmistrzów lipkańskiemu... ¹⁾ nazwanemu, aby był przy nim, go odesłano do seraskiera.

Potym gospodar kapitana swego iednego wyprawiał, który od Hasakary rotmistrza wzięwszy posłanika, przyprowadził do seraskiera przez woysko tureckie i tatarskie nadjechał, nad Cekausz, widział tedy armaty około postawione, których około 60 było; przy armatech było y czaiek ze 30 na wozach, armaty niektore po 16, po 17 par bawołów ciągnęło. A iuż te naymnieyszą którą 12 par ciągnęło. Potym zaprowadził go ten gospodarski kapitan diae 6 praesentis do kapicy paszy gospodarskiego, który o tóż samo co i logofet pytał się, na co iednakowo odpowiedział. Kapicy pasza, wzięwszy tegoż posłanika, poszedł z nim do seraskiera. Iak przyszli, seraskier tym co byli na ten czas kazał ustąpic; iak ustąpili wszyscy, pytał się przez tłumacza, zkąd iest. Odpowiedział z Kamienca i list wzięwszy, oddał. Pytał się seraskier od kogo list, czy od hetmana? Odpowiedział tenże że niewiem od kogo, tylko mi go nasz komendant oddał. Potym pytał się seraskier, co słychar o królu Iegomości, ich M. P. P. hetmanów, woysku i Moskwie; tak na to odpowiedział iako i u logofeta. Na ostatek pytał się czy iuż wiedzą zem ia przyiechał sam; odpowiedział: «wiedzą ale się dziwią po co, kiedy traktaty Karlowieckie zachowuią i żadney okazji nie dali do łamania onych». Odpowiedział na to seraskier że «i ia w dobry sposób przyiechał, ani nic nie mam w intencyi, tylko zamek naprawać». Od seraskiera zaprowadzono go do tłumacza seraskiera; tym czasem nim list przeczytano i odpisano, tam siedząc

¹⁾ Loc alb in text.

pytał się tłumacza seraskierskiego, gdzie jest Stanisław i wojewoda kijowski i czy wolno, czy pod aresztem. Odpowiedział mu tłumacz, iak chcesz, tak rozumiej. Zawołano tedy tegoż posłanika do seraskier po napisanym liście, który oddając, seraskier rzekł: « Iak Bóg na niebie tak pod głową cesarza mego, w dobry sposób przyjechałem i najmniejszej szkody czynić nie dam ». Odpowiedział na to posłanik, ale żeby ludzie waszey paszyńskiej mości niedomyślili się i nie pozwolili sobie. Rzekł na to seraskier: « Zakazałem żeby nikt na tamtą stronę nieprzejeżdżał bez mego pisania i iak kto póiedziepi sanieim moim dla kupowania prowiantów albo inszey potrzebie, tegodo piero puścić, toż iż Polskiej strony czynić każę żeby bez pisania nieprzepuszczano nikogo ». Koło paszy 12 armat było, ale takich co ie dwa konie ciągnęło.

We Czwartek seraskier ruszył się od Mostu Lipkanskiego i iechał do Chocimia, przed nim Bosniaków piechoty 57 szło, chorąg w Bosniaków 29. Woyska tureckiego nie mógł pomiarkować, iak siła mogło bydź, widział iednak znaczne tak tureckie iako i tatarskie woyska, na iednych górach tatarskie, a tureckie na drugich, na sto tysięcy do boju się liczą.

W Chocimiu stanąwszy kazał seraskier zawołać tegoż posłanika i odiechał mu rozkazał, mówiąc: « Upewniey przyiaciela komendanta że w dobrej sposób tu stanąłem, a ieżeli nie wierzy, niechay ten list, co ia piszę Iasnemu hetmanowi odeszle »; tak w Piątek do Kamienca powrócił.

Relația lui Bogdan tâlmaciul care a fost trimis cu o scrisoare a lui Rapp către Abdi pașa seraschierul dela 5 la 7 Septemvrie 1713 la Podul Lipcanilor și la Hotin.

Bogdan tâlmaciul a pornit la 4 Septemvrie seara din Camenița cu scrisoarea generalului maior Rapp, comandantul Cameniței, către Abdi pașa seraschierul. In timpul nopții a trecut Nistrul și s'a dus la părcălabul Hotinului a doua zi, adică la 5 Sept. părcălabul i-a dat călăuză până la domn ¹⁾, care se afla încă peste Prut.

Sosind la domn, l-a găsit la prânz dormind, așadar l-au condus pe Bogdan la logofăt ²⁾, alias mareșalul domnesc, care l-a întrebat: Ce se aude la voi? A răspuns că bine. Pe urmă a întrebat: « Aveți mulți oameni la Camenița? », a răspuns: « Avem deajuns, atât pedestrime cât și muniții. Regimentele sânt anume: garda regală, regimentul hatmanului

¹⁾ Nicolae Mavrocordat.

²⁾ Antioh Jora.

și ale altor mulți nobili. După aceea l-au dus într'alt cort la fiul logofătului. Acesta l-a întrebat: «Știi latinește?» A răspuns că nu. «Dar unde aveți oastea mai mare decât cea dela Camenița?» A răspuns că oastea cea mare și tabăra generală se află la Gliniani. După aceea a mai întrebat: «Oare ați auzit că noi am sosit aci la graniță?» A răspuns că am auzit, dar ne mirăm pentru ce. La aceasta a răspuns însuș logofătul, mai sus pomenit, că noi sântem vechii voștri prieteni, dar nu știu dacă seraschierul, comandantul nostru, vă este prieten. După aceea a întrebat despre rege ¹⁾ și despre hatmani, unde se află? Am răspuns că nu știu. La urmă a întrebat despre muscal ²⁾, unde se află acum? A răspuns că e la granița lui la Wasilkow. Un al treilea boier a intrat atunci în cortul unde eră fiul logofătului și a început și el să întrebe despre oastea polonă, garnizoana Cameniței, regele, hatmanii și Moscova, și Bogdan a răspuns la fel ca celor dintâiu. Ei scriau toate răspunsurile, și le-au trimis și seraschierul, căci seraschierul a pus aceleași întrebări, cetind o hârtie.

După ce l-au scos pe trimis din cort l-au condus până la rotmistru lipcanilor anume [loc alb în text], ca să-l ducă la seraschier. După aceea domnul Moldovei a trimis un căpitan de-al său, care a luat pe trimis dela rotmistru Hasa-Kary și l-a dus el la seraschier, trecând prin oastea turcească și tătărească. La Cekauz [?] trimisul văzu și tunurile așezate în jur, în număr ca de șaizeci; pe lângă tunuri erau și treizeci de bărci, în care. Unele tunuri erau trase de 16 sau 17 perechi de bivoli, iar cele mai mici de 12 perechi. După aceea pomenitul căpitan domnesc l-a condus în ziua de 6 Septemvrie la capugi-bașa al domnului Moldovei, care a întrebat la fel ca și logofătul și trimisul i-a răspuns la fel. Capugi-bașa, luând pe trimis, a mers cu el la seraschier. Când au sosit, seraschierul a poruncit tuturor celor cari se aflau atunci la dânsul să se ducă. Când au plecat toți, l-a întrebat pe trimis prin tâlmaci de unde este. A răspuns că din Camenița și luând scrisoarea i-a dat-o. A întrebat seraschierul: dela cine e scrisoarea, oare e dela hatman? Iar acela a răspuns: nu știu dela cine, știu numai că mi-a dat-o comandantul nostru. După aceea seraschierul a întrebat: Ce s'aude despre rege, despre hatmani, despre oaste, despre Moscova, polonii știu că eu am sosit aici? Am răspuns că știu, dar se miră de ce, și trimisul i-a răspuns la fel ca și logofătului. La urmă a întrebat dacă

¹⁾ August II.

²⁾ Petre cel Mare.

ei se țin de condițiile tratatului dela Carlowitz și n'au dat nici o ocazie turcilor să-l calce. La aceasta seraschierul a răspuns că «și eu am venit numai cu intenții bune, și nu am alt scop decât să repar cetatea [Hotinului]».

Dela seraschier l-au dus la tâlmaciul seraschierului, și pe când acesta cetea scrisoarea și o transcria, trimisul șezând acolo l-a întrebat pe tâlmaci: Unde sunt acuma Stanislav și voevodul de Kiev ¹⁾, sânt ei liberi sau arestați? Tâlmaciul a răspuns: «Cum vrei, așa înțelege!» După scrierea scrisorii, au chemat pe trimis la seraschier. Acesta dându-i scrisoarea a spus: «Cum e Dumnezeu în cer, pe capul împăratului meu, jur că am venit cu intenții bune și nu voi permite să se facă nici cele mai mici stricăciuni [polonilor]». La aceasta trimisul a răspuns, că oamenii mării tale nu știu aceasta. Seraschierul a răspuns: «Am oprit ca cineva să treacă de partea cealaltă [a Nistrului] fără hârtie dela mine, iar pe cei cari vin cu scrisoare dela mine pentru cumpărare de proviant sau alte treburi, pe aceea numai să-i lăsați. Din partea Poloniei deasemenea am poruncit să nu lase pe nimeni fără scrisoare». În jurul pașei se aflau douăsprezece tunuri, dar de acelea ce puteau fi trase de doi cai.

Joi, seraschierul a plecat dela Podul Lipcanilor și s'a dus la Hotin. În fața lui mergeau 57 de pedestrași bosniaci și 29 de steaguri de oșteni bosniaci. Trimisul n'a putut observa cât de mare putea fi puterea oștirii turcești, a văzut însă că erau forțe însemnate, atât turcești, cât și tătărești. Oștile turcești așezate pe unele dealuri, iar cele tătărești pe alte dealuri se puteau socoti ca la o sută de mii de oșteni buni de luptă.

Seraschierul sosind la Hotin a poruncit să-l cheme pe trimis și i-a poruncit să plece înapoi, spunându-i: «Asigură pe prietenul meu, comandantul [Cămeniței], că am venit aci cu intenții bune și de n'o crede, să trimită hatmanului această scrisoare ce i-am scris».

Astfel trimisul s'a întors Vineri la Cămenița.

XIV. *Jurnalul lui Filip Orlik*

1722

Filip Orlik, hatmanul cazacilor zaporojeni, este un personaj istoric care a jucat un rol însemnat în istoria Europei

¹⁾ Stanislas Leszczyński, regele detronat al Poloniei și partizanul lui, Iosif Potocki voevod de Kiev, se refugiaseră în Moldova după întoarcerea lui August II.

răsăritene. Originar din Cracovia (născut la 1672) făcea parte dintr-o familie nobilă polonă ¹⁾, studiază la academia lui Petru Movilă din Kiev și e autorul mai multor opere în versuri polone ²⁾, între altele un poem în onoarea lui Mazepa ³⁾. Prieten cu acesta, ajunge pisarul (secretarul) lui în timpul când eră hatman al cazacilor. Alături cu Mazepa ia parte la lupta dela Poltava (1709) și se retrage cu armata suedeză la Tighina. În urma morții hatmanului, regele Suediei Carol XII îl numește pe Orlik hatman al cazacilor favorabili suedezilor (1710) ⁴⁾. În această calitate încheie o alianță cu hanul tătarilor și năvălește împreună cu dânsul în Ucraina, promițând că va face această provincie vasală Turciei, (1711 primăvara), însă e silit curând să se retragă ⁵⁾. Orlik a contribuit în acest timp și la pieirea lui Constantin Vodă Brâncoveanu, predând turcilor corespondența acestuia cu predecesorul lui, Mazepa ⁶⁾. Toate intrigile lui însă n'avură nici un rezultat și e silit să plece în Suedia împreună cu protectorul său, Carol XII. În Suedia stă până la 1720, când pornește din nou spre părțile noastre ca să ia comanda resturilor cazacilor rămași în Basarabia. După ce zăbovește doi ani aproape în Germania și Polonia, trece prin Moldova (Mai-Iunie 1722) ⁷⁾ și de aci la Serres, Salonic, Constantinopol (1724) ⁸⁾. La 1734—1737 îl găsim la Căușani în Basarabia, unde sta în fruntea cazacilor refugiați în Turcia ⁹⁾, de acolo se mută la Iași, de unde continuă agitațiile contra Rusiei și ține corespondență cu fiul său, contele Orlik, stabilit la Paris ¹⁰⁾. Bătrânul exilat moare la Iași la 24

¹⁾ F. Rawita-Gawronski, *Filip Orlik*, în « Biblioteka Warszawska », LIX, 3, 1899, p. 395 (acelaș studiu în *Studia i szkice historyczne*, ser. II, Lemberg 1900).

²⁾ *Ibid.*, p. 396.

³⁾ Filip Orlik, *Alcides Rossyiski. Ian Mazepa*, 1695 (f. loc.).

⁴⁾ F. Rawita-Gawronski, *o. c.*, p. 392 și W. Konopczyński, *Polska a Szwecja* (Polonia și Suedia), Varșovia, 1924, p. 66.

⁵⁾ Konopczyński, *l. c.*

⁶⁾ Cf. relația solii lui Chomętowski, mai sus, pp. 143, 144.

⁷⁾ F. Rawita-Gawronski, *o. c.*, pp. 401—402.

⁸⁾ *Ibid.*, pp. 406 și urm.

⁹⁾ Șt. Ciobanu, *Biserici vechi din Basarabia*. «Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice», secția Basarabia, I, p. 20.

¹⁰⁾ H. Zdzitowiecka, *Projets de rétablissement du roi Stanislas en Pologne*, Paris, 1915, p. 73, nota 2, cf. și pp. 59, 74, 92.

Mai 1742 st. v. (Joia Verde) în timpul unei vizite la Constantin Vodă Mavrocordat ¹⁾. Domnul Moldovei văzând că oaspetele său se simte rău, cheamă un preot catolic, știind că Orlik, care era ortodox din copilărie trecuse la unire în timpul șederii lui la Bender. Dar Orlik respinge pe preotul iezuit și cere un preot ortodox, așa că domnul cheamă un popă și corpul mortului este îngropat în biserica mitropoliei. Domnul însărcinează pe vistiernic, pe mitropolit și pe părinții iezuiți Reğarski și Marti să inventarieze averea răposatului și s'o aibă în păstrare până la sosirea în Iași a văduvei și a fiului lui ²⁾.

Filip Orlik a lăsat un jurnal al călătoriilor sale scris în limba polonă, care cuprinde răstimpul dela 1720 la 1732: «*Diariusz Iodrózy który... zaczął się roku 1720 miesiąca Oktobra dnia 10*» (Ziarul călătoriei care a început în anul 1720 luna Octombrie 10). Am întrebuințat o copie (cu unele părți rezumate de copist) aflătoare în, *manuscrisul bibliotecii Czartoryski din Cracovia No. 1977* (800 pp.). Un manuscris mai complet, despre care se afirmă că ar fi autograful lui Orlik, se află la Paris la biblioteca ministerului de externe ³⁾, dar nu am avut putință să-l consult.

Partea care privește Moldova se află sub anul 1722 (pp. 65—85), dată la care Orlik a traversat această țară venind din Polonia și trecând spre Constantinopol ⁴⁾.

Diariusz podróży który w imię Troycy Przenajświętszey zaczął się w roku 1720 miesiąca Oktobra dnia 10

21 Marca (1722) w Sobotę przeprawiwszy się za granicę Polską do ziemi Wołoskiej przez rzekę Czeremusz y najiwszy przewodnika uiechaliśmy dobrą milę do wioski Wołoskiej Waszkowce, którey

¹⁾ St. Załęski, *Iezuici w Polsce* (Iezuiții în Polonia), III, Lemberg, 1902, p. 844. Istoricul ucrainian Elia Borciak a anunțat în 1924 în trei reviste că a descoperit anul morții lui Orlik: (Українские Трибуна Varşovia, I, No. 292. Книга Viena, I, No. 1; idem, *L'atamano ucraino Filippo Orlik*. «Europa Orientale», Roma, IV, 1924, p. 169), deși data anului și chiar a zilei se află în cartea lui Załęski din 1902

²⁾ St. Załęski, *l. c.* după ziarul misiunei iezuite în Moldova.

³⁾ F. Borciak, Українские Трибуна. *l. c.*

⁴⁾ Cf. despre Orlik și A. S. Petruszewicz, Филиппъ Орлик. Lemberg, 1872.

panem iest Szcerban Flonder, gdzie zanocowaliśmy y daliśmy 4 czerwone żydowi dla rozmiennienia na drobną turecką monetę w Sniatynie y dla kupienia tam na 22 *Marca* drogę różnych wiktuałów, który w Niedzielę rano póiechawszy, nie prędey z Sniatyna powrócił aż do nocy. Dlaczego musieliśmy cały dzień tam stać na głodzie z postem. Świadczył nam iednak ludzkość y hospitalitatem ten sam Flonder, który prosił nas do siebie na wieczerze y jako mógł swe chudy pacholek traktował y siano dla konicy dał, gdzie dla nieprętkiego żydowskiego powrotu musieliśmy nocować. 23. W Poniedziałek rano wyiachawszy z Waszkowiec, gdzie także naieliśmy przewodnika, przybyliśmy za pół milę do przeprawy gdzie się łączy Pruth z Czeremoszą, które przeprawiwszy, staneliśmy na popas za milę od przewozu we wsi Mamaiewiczach, należącey do monastynu Skitskiego, gdzie we dworku monastyrskim u o. o. tamtejszych, zjadszy obiad nocowaliśmy za pół milę w Słobdzie. 24 we Wtorek wyjachawszy rano z Słobody, popasowaliśmy za dwie mile we wsi Toporowcach a ztamtąd staneliśmy na noc za milę w Sankowcach wsi należącey iuż do Chocimu, którą władnie ieden spaha, który nas częstował nas (sic!) kafę.

25 We środę naiąwszy podwóz koniey parę u Subaszy poturczynionego z Wołoszyna a na loźnie konie wsadziwszy wierzchow Karola y Iana, uiechaliśmy półtrzeć milę y stanąwszy za pół mili od Chocimu, posłałem przodem tam Karola do kihai passyńskiego, oznaymując o sobie y prosząc o gospodę, a nim on powrócił zjedliśmy na tym mieyscu obiad, po którym nie zadługo powrócił Karol a z nim przybyli ordynowani od Kolczaka dwóch officerów Lipkańskich Rotmistrz y Porucznik, dla spotkania y dla zaprowadzenia mnie do gospody naznaczoney u Rotmistrza Lipliańskiego Korsaka za Chocimem niedaleko, we wsi Lipliańskiej, który nas przyjął dosyć ludzko iako człowiek pocziwy.

26 We czwartek po obiedzie posyłałem Capitana Descloira przy Rotmistrzu Korsaka do półkownika Lipliańskiego Kolczaka z wizytą z podziękowaniem za wyświadczony mi honor y z prózbą by mi u Seraskiera ziednał audyencią, lecz on spał, kapitan powrócił sam ieden do gospody a Rotmistrz Korsak wstał się tam y aż do wieczór późno przyjechał który mnie imieniem Pulkownika swego radził, abym w Pa... (sic!).

27 w Piątek (posłał swego kapitana do tłumacza Huseima, aby tam zapomocą kihai wprowadził go do Baszy, tłumacz przyszedł nad wieczór)

z exprobaciyą od Baszy że ia będąc tak wysokiey szarzy, nie dawszy o sobie znać przynajmniey trzema dniami, tak nagle... przyjechałem do Chocimu, nakoniec kazał mi powiedzieć że mię ani do Stambułu ani do Hana drogi niepozwoili, lecz zkądem przyjechał abym tam nazad iachał, co lubo mię bardzo było poalterowało, iednak nietracąc nadziei y stałego animuszu i humoru, odpowiadałem na to że ia już przez Iachimowskiego pisałem do Paszy I. mści y oznaymiłem o sobie że mam tu y sam bydź. Druga że ja tu jachałem incognito pod inszym imieniem bez żadny assystencyi żebym się nieogłosił w Polszcze (sic) i co iestem y dokąd iadę y ieśli z granicy dał o sobie znać Paszy Imści, toby się w Chocimie rozgłosiło o moim przybyciu y doszłaby wiadomość do Forwactów Polskich iako w blizkim sąsiedztwie z Chocimem zostaiących, gdzie codzien nabywaią Polacy. Przez co bym podał siebie w iawne niebezpieczeństwo, y nie mogąc przebrać się przez Forwachty Polskie wpadłbym w ich ręce, a consequenter w Moskiewskie. Trzecia że ia nie iestem cudzy człowiek, ale życzliwy sługa Naiśnieyszey Porty od ktorey mam Hatyszaryf, to iest Przywiley Padyszacha Imści, własną iego ręką podpisany i stwierdzony, na protekcyią mnie y woysku Zaporowskiemu dany, także i traktat na wieczne pobratymstwo z Państwem krymskim zawarty. A jako za wiadomością Porty y Hana poiachałem za Królem nieboszczykiem Szwedzkim zostawiwszy tu pod protekcyią teyże Porty y Hana, woysko moje zaporowskie, tak po smierci tegoż krola nieboszczyka powróciłem w państwo Nayiaśnieyszey Porty do woysko mego y mam listy do Nayiaśnieyszego Padyszy Imści y wezyra Imści od króla Szwedzkiego teraznieyszego do Paszy Imści y złych raciy nie trzeba było mnie żadnych zażywać ceremoniy, y podwakrotnie oznaymować Paszy Imści o moim przybyciu... ¹⁾ A że Paszy Imści każe mi ztąd iachać zkądem przyiachał, to Imści iawną w tym po dkazuie propensyią do strony Moskiewskiej y właśnie chce mię wydawać w ręcę nieprzyjaciół moich, czego nie tylko wiara Bissurmańska niepozwała ale y iura gentium bronią (twierdził że Pasza ciągnął by na siebie niełaskę nie tylko Porty, ale i króla Szwedzkiego, który go listami obdaczył, gdyby go sie ważył oddadź do rąk nieprzyjaciół, przywodzi przykład Rakocego którego Turcy nawet pobici nie chcieli wydadź etc.). Były i insze racie któremi tłumacza Husseima informowałem... wziął odemnie Huseim

¹⁾ Punctele de suspensie în manuscris.

przywilej Cesarski na protekcją dany, y obiecał go Paszy prezentować (wysłał razem wiernego sługę Karola, który) oznaymił mi że Pasza kazał mi dawać *tain* y że Huseim ma być sam nazaiutuz z relacją. Co mię trochę pocieszyło... (Odebrał wiadomość o Iachimowskim że go Pasza zaprowadziwszy gwałtem do Zwańca kazał oddać w ręce Regimentarza na Forwachtem i że Pasza do Sieniawskiego list jego własny do woyska miał odesłać).

Co mnie przez wszystkie dni barzo alterowało i słabę *exquito* nadzieje bezpieczeństwa mego.

28 w Sobote rano wyieżdżał do Chocimu Posłannik Padyszyński z 17 kaftanem y z konfirmacją urzędu paszawskiego y władny do Abdy Paszy ordynowany, ktorego Lipkowie spotkali i przy wieździe do miasta dano *salve* z 24 sztuk armat, a przed wiazdem jego przybył do mnie na kwatere Husseim tłumacz, który mnie powiedział że Pasza nie kazał mu czekać tego wiazdu do siebie nie należącego, ale rozkazał aby zaraz do mnie iechał. Za przybyciem tedy swoim powiedział mi że Pasza barzo był kontent z relacji onego i żałował że się w tym do mnie odzywał, nie świadom będąc interesów moich, i zaraz dał ordynans o wydawaniu mnie *tainu*, a mnie prosił, abym był cierpliwy puty, poki o mnie nie przyidzie ordynans od Porty, do której obiecał o mnie przez umyślnego kuryera pisać, potrzebował tylko abym mu listy krolewskie do Padyszy y Weyzyra, także i traktat na pobratymstwo z państwem krymskim zawartę pokazał, com uczynił i posłałem to wszystko przez Husseima.

30/19 w Poniedziałek przyniosł mi Karol pieniądze *tainowe* y odebrał na koni ięczmień. Eodem będąc Pan Rotmistrz Korsak gospodarz mój u Pułkowniku swego Kodenaka oznaymił mi że Pasza kazał mi w mieście gospodę naznaczyć. Posłałem tedy zaraz Karola do tegoż Pana Kołenaka prosząc aby mie z tey gospody nie rugowano z tych racyi pierwsza że tu cerkiew blisko, gdzie podczas święt łatwiey mi będzie na nabożeństwie bywać aniżeli z miasta. Druga że tu między Lipkami właśnie iak między urożeni ludzmi zostaię, trzecie wszystko mu będzie po miescie droższy kosztować, gdzie trzeba będzie tłumacza mieć, a na tam iak kosztu nie staię. Posłałem także y do Husseyma tegoż Karola pytając się o przywileja, traktacie i o listach krolewskich dla czego by utrzymywano i kiedy mogę mieć audyencyą u Paszy.

Za powrotem tedy swoim Karol uczynił mi relacją że pierwszy dał mi na notę abym tam zostawał kwatere gdzie mi się upodobało, drugi

zaś to jest Husseim tłumacz powiedział że Pasza będąc barzo zabawny, ledwo mógł widzieć te moje papiery. O audyencyi zaś powiedział że nie wie, coniecturował iednak że chiba za powrotem kuryera z Stambułu przez którego Pasza pisał o mnie do Porty.

1 Apr./21 Mart. (w monasterze dowiedział się o towarzyszu Forwachtowym wyprawionym do Kołczaka strażnika i Pułkownika z listem) o mnie pisanym, zkąd nad wieczór powróciwszy prosiłem Pana Rotmistrza Korszaka gospodarza mego aby... dowiedział się co o mnie do Regimentarza pisano.

2/22 we Czwartek przyjechał do mnie Czausz Basza Paszyński z doniesieniem woli Paszyńskiem abym do miasta na kwaterę przeniósł się... Tandem przysłano od Paszy po Korsaka Rotmistrza który powróciwszy... doniósł mi że Pasza obawiając się aby mi czego złego z Polskiej strony nie uczyniono, gdzie jest wiele Partizanów Moskiewskich, chce tego abym ia dla lepszego bezpieczeństwa przeniósł się na gospodę do miasta. Korsaka zaś pytał iż ieśli on bierze na swoje staranie y ieżeli moje assekurować że mi tam nic złego od nieprzyjaciół moich nie będzie, tedy żeby tam zostawał... i pierwszy dzień świąt odprawiwszy, w poniedziałek do miasta na gospodę przebrał się. Na co Korsak odpowiedział iż nie może on assekurować w tym Paszy gdyż żaden hultay y nieprzyjaciół nie da o sobie znać co ma złego robić. Kazał mu tedy Pasza, aby mi kiedy zechcę iachać do cerkwi dawał słudziey kómandy swoiey dla bezpieczeństwa żeby mię zaprowadzali do monasterze, y tam choć przez całą noc byli przy mnie y nazad do gospody przeprowadzali,... Powróciwszy Rotmistrz Korsak... doniósł że o liście pytał się pisarza Kolczaka, który mu odpowiedział że listu żadnego nie było, tylko przysłał towarzysza ustnie pytając się o mnie, ieżelim przyjechał do Chocimu, y z tegoto pono pytania apprehendował Pasza, aby mi czego złego z Polskiej strony zan amową Moskiewską nie uczyniono. Po odebraniu tey relacyi iachałem do Monasterzu na passyją dokąd konwoiowało mię 12 Lipków y aż do skończenia nabożeństwa w nocy czekali mię tam y odprowadzili do gospody.

3 i 4 (Modlitwy odprawiał w monasterze) a po służbie Bożej także nie wyjeżdżając byłem tam aż do wieczora gdzie y nocowałem, gotując się do spowiedzi. Eadem rezident Wołoski odesłał mię barankiem y winem).

5 w Niedzielę Wielkonocną na zawiasłowanie Nayswiętszey Panny wślawszy rano o czwartey godzinie po północy wypowiadałem się

grzechów przed Oycem Ihumenem... i przyjąłem lubo nie godny sakrament ciała i krwi Pana naszego Chrystusa. Po służbie zaś Bożej byliśmy na wódce u oycza Ihumena z Rezydentami Wołoskim i Multan-skim.

6 w Poniedziałek... Po obiedzie przyjechał do mnie Czausz dla zaprowadzenia do gospodę do miasta, dokąd pierwey rzeczy odesłałem a potym w karecie y sam zaiachałem do Mustafy Agi, człowieka mnie zaiomego, który przedtym ...u nieboszczyka Mazepy za tłumacza bywał y od *Sakczy* mię od wielkiego Wezyra, kiedym powracał do Kilii konwoiował.

9 we Czwartek zabawny był Pan Kołczak, dla czego nie mogłem mu oddadź wizyty. Eodem byli u mnie z wizytą różni Tureccy officerowie.

10. Był u mnie na obiedzie Terdzyman Husseim... który oznaymił, że listy Króla Szwedzkiego w interessie moim do Cesarza Tureckiego y do wezyra wypisane, także y przywilej tegoż Cesarza y traktat między mną y Państwem krymskim zawarty, posłał Pasza do Porty; co mnie bardzo poalterowało.

12. Pisałem listy do woyska Zaporowskiego, oznaymując o moim tu przybyciu o Panu Iahimowskim, y żądając aby desideria swoje na piśmie do mnie wyrazili y specyfikacją woyska przysłali, który list posłałem na ręce Ali Bolubasza tłumacza przedtym mego, prosząc go... aby ten list odesłał do woyska, a sam gotowy był ze mną do Konstantynopola, ieśli mi tam każą iachać.

13 (Prosił na obiad) Rezident Multański, lecz nie wiem co w tym za menkament był, czy żyd tłumacz nie wyrozumiał iego mentem, czyli, sługa onego nie potrafił relacyi uczynić że nie czekaiał mię na obiad z gościem swoim pułkownikiem woiewody Bełzkiego Potockiego zjadł, a mnie już po obiedzie przez służącego swego prosił po dwukrotnie, lecz niechciałem u niego być, ażbym się wprzod informował o tym menkamencie od żyda. 16 *Aprilis*, przyniosł Karol assygnacją od Kołczaka na błazemki tain. 24 *April*. Jezdziłem kareta w pole z P. kapitanem y z Michałem y w tym diverstissemencie wstąpiłem do P. Korsaka Rotmistrza a od niego do Ułana, gdzie wiele zebrało się było Lipkań Kanskich officerow między ktoremi znaczniejszy Skirmund, Korycki, tamtedy na różnych diskursach zabawiliśmy się. 25 *Apr*. Przyjechał tu posłannik od Króla y Rztety do Porty expediowany J. P. Popiel Porucznik Husarski, ktorego insolito y indebito more spotykano- wyjeżdżał od

Paszy kiahia z wielką aparencją y z muziką, ktoremu assistowali Lipkowie y Spahowie, a było wszystkiego woyska na 4000, wyiachali zaś in occursum temu posłannikowi aż do samego brzegu nad przewóz, którym przeprawiwszy Dniestr, kiedy wysiadł na ląd przywitał go kiahia, y dano pod niego konia bogato ubranego od Paszy, lecz kiahia wzięwszy prawą stronę przyprowadził do miasta, gdzie pożegnawszy się z posłannikiem, odiechał ze wszystką Paszymską aparencją y muzyką do zamka, a posłaniec na gospodę do Kołczaka. Wiedzaiącemu zas do miasta dano salwą z 10 sztuk armaty. Swoią assistencją na pojazd miał posłannik bardzo szczupły y nie bardzo splendide wieźdzał. Miał iednak karetą y dwa wozy po 6 koni, sług siedm y dwóch pokojowych. Iadąc z kiahaiem ani słowa z nim nie mówił y czegoś był poalterowany. Eodem gospodarz ekuzował Pana Paleologa za upraszeniem iego samego że ani mię myślił (?) prosić na obiad podczas bytnosci u niego z Polski gosciey, znaiąc że byłaby to dla mnie nie z wielkim honorem, lecz przed żydem tylko mówił że trzebaby mnie kiedy dobrze przybrawszy się prosić na obiad. Żyd zaś czy niedobrze wysłuchawszy, czyli z urodzonego szalbierstwa temu Paleologowi figiel, zaprosił mie by do niego na obiad, o czem supra.

26 Apr. Doniósł mi gospodarz moj Mustafa Aga Sasinski cognomine że mu powiadał Porucznik Lipkanskiew Chorągwi Polski, który za ordinansem N. Sieniawskiego konwoiował posłannika Polskiego do Chocimu że P. Iahimowskiego, tenże P. Sieniawski odesłał do Brzezen y tam za wartą siedzi, o którym iakoby miał pisać Pap Sieniawski do Króla Jego mości, pytaiąc się com a z nim czynić, lecz ieszcze na to nieotrzymał żadnego responsu. Relacya ta bardzo mie ucieszyła y nadzieję uczyniła, eliberacyi tego biednego Iahimowskiego.

28 Apr. Miał audiencią u Paszy Posłannik Polski. Odział go Pasza kaftanem zuffrowym pronostaiami podszytym y darował konia cudnego.

4 Mai. Wyiechał posłannik polski in vias suas do Stambułu... tych zaś głupich ceremoniy nie było z ktoremi go potykano. Eodem posyłałem Karola do Husseyma tłumacza prosząc go o doniesinie Pyszy o liscie do woyska odemnie pisanym, a od Paszy Benderskyego utrzymanym, y o danie ordynansu temuż Paszy żeby ten list do woyska Zaporoskie go odesłał. Lecz Karol powrociwszy uczynił mi relacyą że Husseim doniósł o tem wszystkim Paszy, ale diabeł na niego wsiadł, gniewliwy za to że mu nieoznaymił kiedym ten list posyłał do Benderu, y nie obiecał nic, tylko kazał mi abym cicho siedział.

5 *Mai*. Przyzywałem do siebie żyda tego który mi dawał sudorifera (gdy chorował), wziąłem od niego siedm pigułek z których trzy przed zachodem słońca wziąłem, y w godzinę uczniły mi operacją jedną, przed północiem zaś wziąłem residuas cztery po których aż w dzień miałem także stolec y chwałę Bogu poprawiło mi się.

8 *Mai*. Wiadomość o śmierci Xicy Rakociney... Byli u mnie Rezydent Multański i Doktor Medycyny, przysłał mi potem Rezydent kaparow oliwech i rzodkwi młodey.

10 *Mai*. Z wyzytą u kapikihai Multanskiego od doktora dowiedziałem się że on nie iest ex stirpe Imperatora, y nie iest szlachcic.

15 *Mai*. W dzień S. Męczenicy Ireny słuchałem służby Bożey ex voto za nieboszczyką stey pamięci rodzicielką moią która się nazywała Ireną. Po nabożeństwie naterminowałem list do Paszy, w którym wyraziłem barbarskim iego inhospitalitatem że mię inciviliter tu przyjął, y przez ośm niedziel niepozwała mi do siebie accessu, nie daie audiencji, y listu krola Szwedzkiego do siebie pisanego nie przyjmuie, że mi zabrania do woyska mego pisać y o przybyciu moim w ten tu kray oznaymić, że mi niezwycayny charakterowi memu tak bardzo mały tain daią. Z ktorego listu terminą byłem u tłumacza Husseyma radząc się go ieżeli ten list bardziey Paszy nieurazi, który życzył aby ten list dnia iutrzeznego przez kihaię podał. Byłem u Rezydenta Multańskiego, ktorego prosiłem aby do Hospodara Multanskiego list odesłał.

17 *Mai*. List do Paszy odesłałem przez Karola do kihaiia. Odebrawszy, kazał Husseimowi po turecku przetłumaczyć y obiecał ie po przetłumaczeniu Paszy oddać.

19 *Mai*. Był u mnie Husseim od Paszy, od ktorego uczynił mi zwycayny Turecki complement Salamalekiu, potem czynił mi resposu od Paszy na list moy który się ekuzował iedno chorobą swoią, druga bytnością poslannika Polskiego, że mi nie dał audiencyey, o tainie na kategorią nie powiedział. Że pisat do Porty o mie bardzo dobrze oznaymując o moim przybyciu, że mam «Chaliszaryf» od Padyszy, traktat z Państwem Krymskiem y listy od krola Szwedzkiego do Porty z czem posłał umysłego, etc.

20... Odebrałem listy z Krakowa od nacyielszey moiey familii, które mi przysłał Xiądz Załęski inkludowane w liscie Xęża Warsiewskiego... y oznaymił że P. Woiewoda Kiiowski ordinował do Krakowa subsidium familii moiey sto talarow. Za co, niech Bog zapłaci.

22 *Maij*. Pisałem cyframi do Hospodara Multanskiego.

23 *Maj*. Był u mnie Husseim od Paszy z powtornym camp'ementem Item oddał mi specyfikacyą tainu który za ordinansem Paszy auxit Defredar do 11 lewow y 5 akczy na tydzien, co uczyni na miesiąc 44 Lewy y 20 akczy a przedtym na miesiąc dawano tylko 22 $\frac{1}{2}$ lewa, także siano y ięczmień dla koniy y chleb dla mnie y czladzi. Teraz zaś y za chleb y za siano pieniędzami dano, oprócz ięczmieniu ktorego na 6 koni z kilie naznaczono, a taino we pieniądze na 8 osób daią się. Byłem na wieszporze w Monasterku, gdzie zastałem z Ukrainy Zadnieprskiey przybyłego iednego zakonnika... który doniosł że widział y czytał u Protopopy Niemyrowskiego punkta drukowane na ktore całe duchowieństwo y świecki stan z starzyzny przysięgali na Ukrainie y podpisywali się na wierność Caru i successorowi jego wnukowi, synu niebozczyka Carewicza... Co mię contremuit inter caetera retulit y to że car wypowiedział woyna Persowi.

24 *Maij*. Widząc się z tymże zakonikiem Szostakowskim y wypersadowałem mu aby z listem moim pojechał do Sieczy do woyska Zaporozkiego.

25 *Maij*. Nawiedził mię Pan Korsak Rotmistry Lipkanski przed południem y zabawił się z pół godziny, który powiadał że z Grodna w tych dniach przyjechał tu Lipka y doniosł to, iakoby Car miał wziąć w protekcyą swoją krola Stanisława y chce go posadzić na thronie y iakoby w Litwie miał wydać uniwersały na prowianty dla woyska, czemu nie ze wszystkim wierze, y będą czekać konfirmacyi.

26 *Maij*. Pisałem list do Woyska Zaporozskiego... y żądałem aby desideria swoje y komput woyska wszyskiego przysłali mi na pisanie.

27 *Maij*. Rano expediowałem oyca Szostakowskiego in vias suas do Sieczy, lubo był y deszcz y wiatr.

28 *Maij*. Oznaymił mi gospodarz że z Stambułu powrócił Czuhodar Paszynski który był posyłany z wiadomością o moim przyjeździe. Przed południem zaś przyszedł do mnie Husseim tłumacz od Paszy ordynowany, który mi oddał chatyszaryf, to iest przywilej Cesarza Tureckiego, y traktat między mną y Panstwem krymskim zawarty, co wszystko Pasza odemnie odebrawszy utrzymywał u siebie aż do powrotu Poslanca, potym oznaymił mi od Porty ordynans aby mną z Chocima posyłał do miasta Serrezy, gdzie bym zostawał przy Rameza y Bayram a po Bayramie ma mię ordinansem swoim Porta sprowa-

dzić do Stambułu dla conferencyey. Naznaczył zaś Pasza dzień wyjazdu mego w Sobotę przyszlą.

30 *Maij*. Byłem *ex voto* na służbie Bożej y odprawiliśmy potem pro felici itineri molebeń do N. P. po którym nabożenstwie pożegnałem oyca Ihumena y powrociwszy do gospody pisałem do Załęskiego, prosząc o przesyłanie listow do Mustafy Agi gospodarzu mego. Oznaymiłem o rozgłoszonych wiadomościach iakoby Car intendit vi armorum osadzić na tronie Polskim Krola Stanisława, y iezeli to w samey rzeczy, prosiłem o wiadomość. Pisałem y do P. Stenflichta in certo negotio. A do Hana y do Woysku pisane listy odesłałem na ręce Husseima tłumacza, dla oddania onych Paszy, który obiecał odesłać do Paszy Benderskiego z ordynansem aby ie odesłał do Sieczy.

His peractis w imie Boskie (z konwoiem) iechał przez Lipczany, przez Prut, Stefanowce.

3 *Iunii*... do Ias, mizerney stolicy Hospodarskiey, rozgosciwszy się posłałem do P. Alexandra Amiry niegdyś tłumacza krola Szwedzkieyo y mego przyjaciela w Benderze przed tym zostaiącego, daiąc mu znać o sobie... Późno tedy był u mnie przywitaniem od Hospodara, A. Amira który zabawił się niemało na konferencji przy ktorey była *dulcis recordatio praeteritorum*.

6 *Iunii*. Przyjechał do mnie P. Amira y marszałek wołoski y przyprowadzono od Hospodara konia bogato ubranego, ktorzy mię prosili od Hospodara abym go nawiedził y tym koniem zaiachał. Prowadzili tedy mnie y przyprowadzili do zamku z zwykłą sobie ceremonią, gdzie mię na wschodach Boiarowie spotkali y wprowadzili in atria hospodara, który mię w pół izby spotkał y po przywitaniu prosił mię siedzieć. Z ktorym na różnych diskursach zabawiłem godziną y daley, po tem mię traktował kawę, sorbetem mrodzonym more Turcico, a potem kazał przed sobą czytać ferman Cesarski prezentowany sobie od Agi mnie konwoiuącego, w ktorym było *expressum* aby mię wszędzie honorifice przyjmowano, wszelką podróżną wygodę czyniono, 20 albo 15 ludzi konwoiu dawano, pilnie przestrzegano abym nigdzie nie miał najmniejszey krzywdy, y od mieysca na mieysce, przyprowadziwszy do Porty, znać dawano czyli wszędzie zdrowy w całosci przyjechałem. Po przeczytaniu tego Fermanu pożegnałem Hospodara y nakoniec odiachałem z takiemiż Ceremoniami do gospody... Z listami do Hana y do woyska wypisałem dwóch kozakow ktorych w Iasach zastałem

Hoycka y Fedora towarzyszków Irklewskiego Kurzeń y dałem in viticum. Pana Amirę tentowałem dwukrotnym listem aby mi wyżyzył na drogę pieniędzy, lecz graecam fidei u niego znalazłem. Wyjechałem z Ias.

10 Iunii. Przybyliśmy do Gałacy, nad Dunaiem w pięknym położeniu zostającego, ale mizernego, gdzie nam wszelką civilitatem przełożeni tamtejsi świad czli y przyniesli mi na kuchnię wyza y karpia potężnego. W wieczor byłem w cerkwi S-o Ierzego w ktorej nawiedziłem grob nieboszczyka Mazeppy y zmowiłem za Dusze iego Pacierz y msze pro defunctis preces z condolencyą że tantus vir niemógł mieć sepulturam honorificam. Wyszedszy z cerkwi staliśmy przez czas krótki nad Dunaiem, gdzie nas convenit Oyciec Ihumen tamtejszey cerkwi y Monasteru... od ktorego po tem odebrałem affect parę flasz winą y 4 cytryny. Tey nocy mało co albo nic zgołą nie spałem dla płech.

11 Iunii. Zaprosił mię. Oyciec Ihumen tego Monasteru, ktory do Gory Athonskiej należy, y traktował mię herbathe, konfiturami y wódką. Powrócżywszy z Monasteru iedziłem ex curiositate za pół mile od Gałacy ad Fossam Traiani, chcąc widzieć antiquitatem, są jednak znaki szanców gdzie obozem cesarz Traianus stał, widać ieście fossy drzewom o wzmożniene propugnacula, między ktoremi iest najwyższa góra czyli arte, czyli natura wyrobiona y znać że tam miał stać sam Cesarz, ktora iest dokoła fossami munita. Na tey gorze było coś murowanego czyli palac, czyli iakowe munimentum aeternitatis, ktorego rudera obywatel Gałaccy porozbierali do samych fundamentów, owszem same fundamenta powybiali y z tego 10 Cerkwi ufundowali. Są ieście reliquie tych murow kamienie y cegły ktore sapiunt antiquitatem. Fossa ta Traianowa tam iest gdzie Seret w Dunay wpada — Pisałem do Hospodara Multany o rekomendacyą tak do Porty, iak y do siostrzenica swego wielkiego tłumacza... żeby mie po Bairamie ordinansem Porty wokowano do Stambułu.

12 Iunii. Przeprowiwszy się przez Dunay, gdzie nocleg do pierwszego miasta Tureckiego Maczen.

14 Iunii. Prosili mię chrześcianie (w miescie Hirsow) że bym się postarał w Konstantynopolu o pozwolenie im zbudowania cerkwi.

20 Iunii popas w Uszelni; iuż w Bulgariey, ktorey obywatel Bulgarscy chłopi...

Traducere

21 Mart. Sâmbătă am trecut râul Ceremuș din Polonia în Moldova și tocmind o călăuză, am mers o milă bună până la satul moldovenesc Văscăuți [Waszkowce], al cărui stăpân este Șerban Flondor. Acolo am poposit noaptea și am dat unui evreu patru galbeni roșii ca să-i schimbe în monetă turcească mărunță la Sniatyn și să cumpere acolo diferite merinde. Acesta a pornit Duminecă, *22 Mart*, de dimineață și nu s'a întors dela Sniatyn decât noaptea. Deaceea furăm nevoiți să rămânem acolo toată ziua cu foame și post. Din fericire acel Flondor ne-a dat dovadă de ospitalitate și omenie, căci ne-a poftit la dânsul la masa de seară și a tratat și pe bieții mei servitori, dând și fân pentru cai. Acolo am fost nevoiți să petrecem și noaptea din pricina întârzierii evreului. *La 23 Mart*, Luni, de dimineață am pornit dela Văscăuți, de unde luarăm din nou o călăuză și după o jumătate de milă sosirăm la Prut, în locul unde se unește cu Ceremușul. Am trecut râul în luntri, așezând pe ele și carele, iar caii au trecut înnot.

La o milă distanță de râu am poposit în satul Mamaievița, care este al mănăstirii Schitul ¹⁾. Acolo în curtea mănăstirii am luat masa la părinții călugări, iar noaptea o petrecurăm la o jumătate milă distanță la Slobozia. *La 24 Mart*, Marți, am plecat de dimineață din Slobozia și am poposit după un drum de două mile în satul Toporăuți și de acolo am mers până la Sancăuți [Sankowce], unde rămaserăm noaptea. Acest sat ține de Hotin și este proprietatea unui spahiu, care ne-a cinstit cu cafea. *La 25 Mart*, Miercuri, angajând o pereche de cai de cărăușie dela un subaș turcit din Moldova, și punând pe Carol și pe Ioan călări pe ei, am mers două mile și jumătate și sosirăm la o jumătate de milă de Hotin. Am trimis acolo înainte pe Carol la chehaia pașei, dându-i de veste de sosirea mea și rugându-l să-mi găsească locuință. Până ce să se întoarcă prânzirăm în acel loc. Nu mult după aceea s'a întors și Carol și cu dânsul au venit și doi ofițeri lipcani, un rotmistru și un porucic, trimiși de Kolczak în întâmpinarea mea și ca să mă conducă la locuința ce mi-era pregătită la rotmistru de Liplian Korsak, nu departe în afară de Hotin în satul Liplianska. Acesta ne-a primit cu destulă politeță, fiind un om cum se cade.

¹⁾ Schitul Mare în Galiția. Mai multe sate și mănăstiri din Moldova erau închinete acestei mănăstiri rutene.

26, *Joi* după prânz am trimis pe căpitanul Descloir împreună cu rotmistrul Korsak la polcovnicul lipcanilor Kolczak ca să-l viziteze și să-i mulțumească pentru cinstea ce-mi făcuse. Deasemenea l-am rugat să-mi mijlocească o audiență la seraschier. Deoarece însă Kolczak dormia, căpitanul s'a întors înapoi, iar rotmistrul Korsak a rămas acolo și s'a întors numai târziu seara și m'a sfătuit în numele pulcovnicului său, ca a doua zi 27, *Vineri*, să trimit pe căpitanul meu la tâlmaciul Huseim, ca acesta împreună cu chehaia să-l ducă la pașa de Hotin. Așa am și făcut și tâlmaciul s'a întors seara cu răspunsul pașei că se miră cum eu, care ocup un post așa de înalt, n'am dat de veste de sosirea mea nici măcar după trei zile și sosisem așa pe neașteptate la Hotin. În urmă a poruncit să mi se spuie că nu-mi dă voie să merg nici la Stambul nici la han, dar să mă întorc de unde am venit. Această veste m'a turburat foarte mult, dar nepierzând nădejdea, ci păstrându-mi liniștea, am răspuns că încă mai dinainte scrisesem pașei prin Iachimowski, dându-i de veste de sosirea mea. În al doilea rând eu sosisem aci incognito sub alt nume, fără suită, ca să nu se audă ceva în Polonia cine sânt și unde merg. Dacă a-și fi dat de știre pașei încă dela graniță de sosirea mea, vestea s'ar fi răspândit la Hotin și ar fi ajuns în cetățile polone vecine de aproape Hotinului, unde vin zilnic polonezii. Prin aceasta a-și fi intrat într'o primejdie vădită și n'ași fi putut să străbat printre străjile poloneze, ci aș fi căzut în mâinile lor, și prin urmare ale Moscovei. În al treilea rând eu nu sunt un om străin, ci supusa slugă a prea strălucitei Porți, dela care am un hățșerif, adică privilegiu semnat de mâna însăși a padișahului și întărit de dânsul, pentru protecția mea și a oștirii zaporojene și deasemenea un tratat de înfrățire încheiat cu țara Crîmului. Eu plecasem cu știrea Porții și a hanului să însoțesc pe răposatul rege al Suediei ¹⁾, lăsând oastea mea a zaporojenilor sub protecția Porții și a hanului. Acum după moartea regelui mă întorc în țara prea sublimei Porți la oastea mea și am scrisori către prea înaltul padișah și către vizir dela actualul rege al Suediei ²⁾ și chiar către pașa de Hotin. Nu trebuie să mi se atribue intenții rele din faptul că n'am îndeplinit ceremonii și n'am anunțat de două ori pe pașă de sosirea mea. Dacă pașa îmi poruncește să mă întorc de unde am venit, aceasta înseamnă că s'a dat pe față de partea muscalilor și vrea să mă dea în

¹⁾ Carol XII (1697—1718).

²⁾ Frederic I (1721—1751).

măinile dușmanilor mei, ceea ce nu numai că se opune credinții musulmane, dar și dreptului ginților. Prin aceasta pașa și-ar atrage nu numai disgrația Porții, dar și aceea a regelui Suediei, care nu-mi dăduse scrisorile lui ca să le vadă date în măinile dușmanilor. Să ia exemplul pașa din cazul lui Rakoczi ¹⁾, pe care turcii, chiar învinși, n'au vrut să-l predea. Am mai informat pe tălmaciul Huseim și cu alte argumente.

Huseim a luat dela mine și privilegiul împărătesc dat mie pentru protecție și mi-a făgăduit că-l va prezenta pașei. Am trimis împreună cu tălmaciul pe credinciosul meu Carol, care mi-a adus vestea că pașa a poruncit să mi se dea un tain și că Huseim va veni a doua zi cu răspunsul. Acestea m'au înveselit nițel. Totuși aflai despre Iachimowski că pașa, după ce pusese să fie dus cu forța la Zwaniac ²⁾, poruncise să fie dat în măinile comandantului străjilor de graniță. Pașa urma să trimită lui Sieniawski scrisoarea lui către oștire. Acestea m'au întristat și mi-au lăsat numai o slabă nădejde pentru siguranța mea. La 28 Mart, Sâmbătă de dimineață a sosit la Hotin un trimis al padișahului cu 17 caftane și cu confirmarea în funcția de pașă a lui Abdi Pașa. Lipcanii au întâmpinat pe trimis la intrarea în oraș, s'a tras și o salvă cu 24 de tunuri. Înainte de sosirea lui venise la mine în cuartier Huseim tălmaciul, care mi-a spus că pașa îi poruncise să nu aștepte sosirea trimisului, căci nu avea nevoie de tălmaci, ci să meargă îndată la mine.

Mi-a spus deci că pașa a fost foarte mulțumit de relația ce i-o făcuse din partea mea și că-i pare rău că-mi dăduse poruncă fără să cunoască interesele mele. Indată a poruncit să mi se dea tain și mă roagă să am răbdare până va veni poruncă în ce mă privește dela Poartă, căreia îi va da de veste printr'un curier special. Avea însă nevoie să-i dau scrisorile regelui către padișah și vizir și să-i arăt tratatul de înfrățire încheiat cu țara Crîmului. I-am trimis deci toate prin Huseim.

30/19. Luni, Carol mi-a adus banii tainului și orz pentru cai. În aceeași zi rotmistrul Korsak, gazda mea, mergând la pulcovnicul său Kolenak, i-a spus că pașa a poruncit să mi se dea locuință în oraș. Indată am trimis pe Carol la acel Kolenak rugându-l ca să nu fiu îndepărtat din casa în care stăteam, din următoarele motive: întâiu că am aci în apropiere o biserică ortodoxă, unde a-și putea să mă duc mai ușor la litur-

¹⁾ Francisc Rakoczy, II, șeful răsculaților unguri, refugiat în Turcia după înfrângerea lui. († 1735).

²⁾ Cetate polonă pe Nistru în fața Hotinului.

ghie de sărbători decât în oraș. Al doilea că aci între lipcani stau ca între rude, al treilea că în oraș toate m'ar costa scump, va trebui să iau un tâlmaci, și nu-mi va ajunge tainul. Am trimis pe Carol și la Huseim să-l întrebe de privilegiu, de tratat și de scrisorile regelui, de ce mi le reținea și când voi putea avea audiență la pașă. La întoarcerea sa Carol mi-a spus că cel dintâiu la care-l trimisesem îmi dă de știre că pot să stau unde-mi place, iar cel de-al doilea, adică tâlmaciul Huseim i-a spus că pașa fiind foarte ocupat, abia a putut să vadă hârtiile mele. Despre audiență a spus că nu știe, dar crede că abia după întoarcerea curierului trimis cu scrisori ale pașei la Stambul, voi fi primit.

1 April/21 Mart. La mănăstire aflai despre un grănicer polon trimis la strajnicul și pulcovnicul Kolczak cu o scrisoare despre mine. Deci întorcându-mă către seară am rugat pe rotmistrul Korsak, gazda mea ca să afle ce scria despre mine comandantul grănicerilor.

2/22 Joi. A venit la mine ceauș-bașa al pașei anunțându-mi voința pașei să mă mut în oraș. Deasemenea pașa a trimis după rotmistrul Korsak, care la întoarcere mi-a spus că acesta se teme să mi se întâmple ceva rău din partea polonilor, căci se află acolo mulți partizani ai Moscovei, deci dorește pentru siguranța mea ca să-mi mut locuința în oraș. Pe Korsak l-a întrebat dacă își ia răspunderea și mă poate asigura că nu mi se va întâmpla acolo nimic rău din partea dușmanilor mei, căci în acest caz pot rămâne acolo. Voi putea să petrec acolo prima zi de Paști, iar Luni să mă mut în oraș. Korsak i-a răspuns că nu poate să-l asigure, căci nu știe ce rău poate plănuî un vagabond sau un dușman. Deci pașa i-a poruncit ca de câte ori voi vrea să merg la biserică să-mi dea câțiva oameni de-ai lui pentru siguranță, cari să mă însoțească la mănăstire și chiar de voi sta acolo toată noaptea să mă păzească și să mă conducă înapoi acasă. Intorcându-se rotmistrul Korsak mi-a spus că a întrebat și de scrisoarea pisarului lui Kolczak care i-a răspuns că n'a fost nici o scrisoare, venise numai un grănicer întrebând din viu grai despre mine, dacă venisem la Hotin și din cauza acestei întrebări se temea pașa să nu mi se facă ceva rău din Polonia, după sfatul muscalilor. După primirea acelui răspuns am plecat la mănăstire pentru Patimile Domnului și m'au condus doisprezece lipcani cari m'au așteptat până la sfârșitul liturghiei noaptea și m'au condus apoi acasă.

3 și 4 April. Am făcut rugăciuni la mănăstire, și-am rămas acolo și după slujbă până seara, chiar și noaptea, pregătindu-mă pentru spo-

vedanie. In aceeași zi rezidentul Moldovei la Hotin mi-a trimis un berbec și vin.

5. Dumineca Paștelor pentru salutare Prea sfintei Fecioare m'am sculat de dimineață la ceasurile patru după miezul nopții, mi-am spovedit păcatele în fața părintelui egumen și am primit sfintele daruri: corpul și sângele Domnului nostru Hristos, deși eram nevrednic. După liturghie am fost să beau un pahar de rachiu la părintele egumen împreună cu rezidenții Moldovei și Țării Românești.

6 April. Luni. După prânz a venit la mine un ceauș ca să mă conducă la noua locuință în oraș, unde am trimis întâiu bagajele în caretă, apoi m'am dus și eu și m'am așezat la Mustafa aga, un bărbat ce-mi era cunoscut, care mai înainte fusese tâlmaciul răposatului Mazepa și mă însoțise dela Isaccea [Sakcza] până la Chilia, când mă întorceam dela marele vizir.

9 April. Joi. Kolczak era ocupat, așa că nu l-am putut vizita. In aceeași zi m'au vizitat diferiți ofițeri turci

10. După prânz a venit la mine Huseim terzimanul, care mi-a spus că scrisorile regelui Suediei scrise către împăratul turcesc și către vizir în interesul meu și deasemenea și tratatul încheiat între mine și țara Crîmului au fost trimise de pașă la Poartă, ceea ce m'a turburat foarte mult.

12. Am scris scrisori către oastea zaporijenilor, dând de veste de sosirea mea aci, despre Iachimowski și cerând ca să-și arate dorințele lor în scris către mine, dându-mi și o socoteală a numărului oștirii. Scrisoarea am trimis-o lui Ali-Balubașa, fostul meu tâlmaci, rugându-l să trimită scrisoarea către oaste și să fie gata să meargă cu mine la Constantinopol, dacă mi se poruncește să merg acolo.

13. M'a invitat la masă rezidentul Țării Românești, dar nu știu ce fel de greșală s'a întâmplat: fie că evreul tâlmaci n'a înțeles ce i s'a spus, fie că sluga aceuia n'a putut să-și îndeplinească însărcinarea, fapt este că nu m'a așteptat, ci a mâncat cu oaspetele său pulcovnicul lui Potocki, voevod de Belz, iar pe mine m'a anunțat abia după masă, chemându-mă de două ori prin servitorul său. N'am vrut să merg la dânsul, până ce nu mă voiu fi informat dela evreu de această greșală.

16. Carol mi-a adus dela Kolczak acordarea unui tain convenabil.

24 April. Am mers în caretă în câmp împreună cu căpitanul și cu Mihai și ca să petrecem mai plăcut am vizitat pe rotmistrul Korsak, și apoi pe ulani, unde s'au adunat mulți lipcani, ofițeri de cavalerie, printre

cari cei mai însemnați erau Skirmund, Korycki. Deci am petrecut în diferite discuții.

25 April. A venit aci un trimis al regelui [Poloniei]¹⁾ și al republicii, trimis la Poartă, anume Popiel, porucic de husari, pe cari l-au întâmpinat într'un chip neobișnuit și cum nu se cuvenia. L-a întâmpinat din partea pașei chehaia lui cu o suită mare, muzică, lipcani și spahii și era toată oastea în număr de patru mii de oameni. Au ieșit în întâmpinarea trimisului până la malul Nistrului. Când trimisul trecu râul și s'a coborât pe uscat chehaia i-a urat bun sosit și i-a adus ca să călărească un cal frumos împodobit al pașei. Chehaia luând locul la dreapta l-a condus până în oraș, unde luându-și rămas bun a plecat cu toată suita pașei și cu muzica la castel, iar trimisul a fost așezat în gazdă la Kolczak. Când a intrat în oraș s'a dat o salvă cu zece tunuri. Trimisul avea o suită foarte mică și nu prea strălucită. Avea însă o caretă și două care cu șase cai, șapte slugi și doi oameni de casă. Mergând la chehaia nu a vorbit cu dânsul nici o vorbă, se vede că era supărat de ceva.

În aceeași zi gazda mea a scuzat pe Paleolog²⁾ pentru invitația ce mi se făcuse; el nu se gândise să mă cheme la masă, pentru că atunci se aflau la el oaspeți din Polonia, știind că aceasta n'ar fi fost cu multă onoare pentru mine. Evreului îi spusese numai că mă va invita la masă când va găsi o ocazie mai bună. Acesta însă, fie că nu înțelesese bine, fie că din viclenie înăscută voise să joace o farsă acelui Paleolog, mă invitase la dânsul la masă, despre care vezi mai sus.

26 April. Gazda mea Mustafa aga, poreclit Iasinski mi-a spus că aflase dela un porucic de lipcani din steagul oștenilor poloni, care din porunca lui Sieniawski însoția la Hotin pe trimisul polon, că acel Sieniawski trimisese pe Iachimowski la Brzez și că se află acolo sub pază. Sieniawski ar fi scris despre dânsul regelui, întrebând ce să facă cu dânsul, dar până acuma nu primise nici un răspuns. Această relație m'a bucurat mult și mi-a dat nădejde că bietul Iachimowski va fi eliberat.

28 April. Trimisul polon a avut audiență la pașă. Pașa l-a îmbrăcat cu un caftan de brocart căptușit cu blană și i-a dăruit și un cal minunat.

¹⁾ August II.

²⁾ Paleolog, rezidentul (capuchehaia) Țării Românești la Hotin.

4 *Maiu*. Trimisul polon a plecat în drum spre Stambul. La plecare n'a avut aceleași ceremonii prostești ca la sosire. În aceeași zi am trimis pe Carol la Huseim tâlmaciul, rugându-l să dea de știre pașei despre scrisoarea ce scrisesem oastei și despre primirea ei de către pașa de Bender. Să dea deci de știre acelui pașă s'o trimită oștirii zaporojene. Carol întorcându-se mi-a spus că Huseim a spus toate acestea pașei, dar pașa era rău dispus și s'a mâniat că nu i-am spus când am trimis scrisoarea la Bender. Nu a făgăduit nimic, ci mi-a poruncit să stau liniștit.

5 *Maiu*. Am chemat la mine pe evreul care-mi dedia de obicei sudorifere, când eram bolnav. Am luat dela dânsul șapte pilule, dintre cari trei le-am luat înainte de apusul soarelui și după un ceas și-au făcut efectul, înainte de miezul nopții am mai luat restul de patru în urma cărora am avut deasemenea efect până în ziua și, laudă lui Dumnezeu, mi s'a făcut mai bine.

8 *Maiu*. Vestea despre moartea principesei Rakoczy. A venit la mine rezidentul Țării Românești și un doctor în medicină. Mai târziu rezidentul mi-a trimis și niște capere, măsline și ridichi noi.

10 *Maiu*. La vizita ce făcui capuchehaiei Țării Românești, aflai dela doctor, că nu este din neamul împăraților și nici nobil.

15 *Maiu*. În ziua sfintei mucenițe Irina ascultai liturghia ex voto pentru răposata mea mamă, care se numia Irina. După slujbă isprăvii scrisoarea către pașa în care mă plângeam de barbara lui lipsă de ospitalitate, căci mă primise nepoliticos și de opt săptămâni nu-mi îngăduia să-l văd, nedându-mi audiență și nu primește scrisoarea regelui Suediei scrisă către dânsul, îmi interzice să scriu oștirii mele și să-i aduc la cunoștință sosirea mea în această țară, îmi dă un tain foarte mic față de situația mea extraordinară. Am fost cu această scrisoare la tâlmaciul Huseim, întrebându-l dacă nu cumva ar supăra și mai mult pe pașă. El m'a sfătuit să i-o trimit a doua zi prin chehaia. Am fost la rezidentul Țării Românești, pe care l-am rugat să transmită o scrisoare domnului Țării Românești ¹⁾.

17 *Maiu*. Am trimis prin Carol scrisoarea către pașă la chehaia. Acesta primind-o a poruncit lui Huseim s'o traducă pe turcește și a făgăduit că după traducere le va da pașei.

19 *Maiu*. A venit la mine Huseim trimis de pașă, care mi-a făcut din partea lui obișnuitul compliment pe turcește: Salaam-Alekin, apoi mi-a

¹⁾ Nicolae Mavrocordat în a doua domnie în Țara Românească (1719—1730).

dat răspunsul pașei la scrisoarea mea. El se scuza mai întâiu prin boala lui, apoi prin prezența trimisului polon, că nu mi-a acordat audiență, despre tain n'a spus nimic, mi-a spus că a scris Porții foarte bine despre mine dând de veste de sosirea mea, spunând cum că am hatiserif dela padișah, un tratat cu țara Crîmului și scrisori dela regele Suediei către Poartă, și că trimisese cu aceasta un curier special.

20. Primii scrisori din Cracovia dela familia mea de sânge, pe cari mi le trimitea preotul Załeski, punându-le în scrisorile preotului Warsiewski, dându-mi de știre că voevodul de Kiev fixase la Cracovia un ajutor de o sută de taleri pentru familia mea pentru care-l va răsplăti Dumnezeu.

22 *Maiu*. Am trimis o scrisoare cifrată domnului Țării Românești.

23 *Maiu*. A venit la mine Huseim trimis de pașă cu un nou compliment. Mi-a dat de știre că defterdarul din porunca pașei îmi mărise tainul la 11 lei și 5 akți pe săptămână, ceea ce înseamnă pe lună 44 lei și 20 akți, iar până acum mi se dedea pe lună numai 22 ½ lei, precum și fân și orz pentru cai și pâine pentru mine și pentru servitori. Acum mi se dedea bani atât pentru pâine, cât și pentru fân, afară de orz pentru șase cai două chile, iar tainul în bani era pentru opt persoane. Am fost la vecernie la mănăstire, unde găsii un călugăr venit din Ucraina de peste Nistru, care mi-a spus că a văzut și a citit la protopopul de Nemirov ordine tipărite pe care jurase tot clerul și starea mirenească cu conducătorii lor din Ucraina și iscăliseră să fie credincioși țarului și nepotului său, moștenitorul tronului, fiul răposatului țarevici ¹⁾. Între altele mi-a spus că țarul declarase războiu Persiei ²⁾.

24 *Maiu*. M'am întâlnit cu acelaș călugăr Szostakowski, și l-am convins să meargă la Siecz la oastea zaporojenilor cu scrisoarea mea.

25 *Maiu*. M'a vizitat Korsak rotmistrul lipcanilor înainte de prânz și a rămas o jumătate de ceas. Mi-a spus că zilele acestea sosise aci din Grodno un lipcan, care spune că țarul ar fi luat sub protecția lui pe regele Stanislav și vrea să-l așeze pe tron și că ar fi dat proclamații în Litvania pentru proviant pentru oaste, ceea ce nu prea cred și aștept confirmare.

¹⁾ Țareviciul Alexie, omorît la 1715, se pare din ordinul tatălui său, Petre cel Mare. Fiul lui Alexie eră Petre, care domni mai târziu sub numele de Petre II (1727—1730).

²⁾ Războiul lui Petre cel Mare cu Persia a constat din expediția dela Derbend, a care a luat parte și Dimitrie Cantemir.

26 *Maiu*. Am scris către oastea zaporijenilor, cerând să-mi trimită în scris dorințele lor și însemnarea numărului întregii oștiri.

27 *Maiu*. De dimineață am expediat pe părintele Szostakowski în drum spre Siecz, deși era ploaie și vânt.

28 *Maiu*. Gazda mea mi-a dat de știre că se întorsese dela Stambul ciuhodarul pașei care fusese trimis cu știrea sosirii mele. Înainte de prânz a venit la mine Huseim tâlmaciul trimis de pașă și mi-a înapoiat privilegiul împăratului turcesc, precum și tratatul încheiat între mine și țara Crîmului, pe cari pașă le luase dela mine și le oprise la dânsul până la întoarcerea trimisului. După aceea mi-a făcut cunoscut ordinul Porții ca să fiu trimis dela Hotin în orașul Serres, unde voiu rămâne în timpul Ramazanului și al Bairamului, iar după Bairam e ordin dela Poartă să mă cheme la Constantinopol pentru tratări. Pașă a fixat data plecării mele Sâmbăta viitoare.

30 *Maiu*. Am fost la sfânta liturghie și am făcut apoi rugăciuni către domnul nostru pentru călătorie fericită. După slujbă mi-am luat rămas bun dela părintele egumen și întorcându-mă acasă am scris lui Załęski, rugând pe Mustafa aga să transmită scrisoarea. Ii dădeam de veste despre svonurile răspândite, cum că țarul ar vrea cu puterea armelor să așeze pe tronul Poloniei pe regele Stanislav și îl rugam să-mi dea de veste dacă e adevărat. Am scris și lui Stenflucht pentru o anume treabă. Scrisorile scrise către han și către oaste le-am dat lui Huseim tâlmaciul să le dea pașei, care făgăduise să le trimită pașei de Bender cu ordin ca să fie transmise la Siecz. Acestea fiind făcute am plecat cu Dumnezeu cu un convoiu pe la Lipczani, peste Prut, la Ștefănești.

3 *Iunie*. Sosii la Iași, sărăcăcioasa capitală a hospodarilor. După ce-mi găsii locuință am trimis la Alexandru Amira fostul tâlmaciu al regelui Suediei și fostul meu prieten când steteam la Bender, dându-i de știre de sosirea mea. Târziu seara Amira ¹⁾ a venit la mine cu o invitație

¹⁾ Alexandru Amiras, scriitor grec, originar din Andros, dragoman al lui Carol XII la Bender, sub Mihai Racoviță ocupă în Moldova funcțiile de căminar, mare sluger, postelnic. E autorul unei scrieri, *Istoria autentică a lui Carol XII regele Suediei în vremea petrecerii lui în Turcia*; originalul grecesc s'a pierdut. O traducere italiană a fost publicată de N. Iorga, *Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia*, București, 1905. Deasemenea e autorul (sau traducătorul din grecește) al unei compilații de cronici moldovene (1662—1733). (Kogălniceanu, *Letopisește*, ed. II, III, pp. 97—180). Pentru Amiras, cf. Iorga, *Istoria literaturii române*, II (ed. II), pp. 520—533.

din partea domnului ¹⁾ și am stat multă vreme de vorbă despre dulcile amintiri ale trecutului.

6 Iunie. A venit la mine Amira cu mareșalul ²⁾ aducând dela domn un cal bogat împodobit, rugându-mă din partea lui să viu să-l văd și să merg la dânsul călare pe acel cal. Deci m'au condus cu obișnuitele lor ceremonii la castel, unde mă așteptau boierii la scară. Aceștia m'au condus în odaia domnului, care m'a întâmpinat în mijlocul odăii și după urare de bun sosît m'a rugat să șed. Am stat mai bine de un ceas cu diferite conversații și după aceea m'a tratat cu cafea și înghețată după obiceiul turcesc. După aceasta a poruncit să se citească în fața lui firmanul împărătesc, ce-i fusese prezentat de aga care mă însoția. În firman scria să fiu primit peste tot cu cinste și să mi se dea tot ajutorul pentru călătorie, dându-mi-se 15 sau 20 oameni pentru convoi, să aibă toți grije ca să nu mi se facă nicăiri vreo strâmbătate și trecând dintr'un oraș într'altul, să dea de veste Porții dacă sosisem întreg și sănătos. După citirea firmanului mi-am luat rămas bun dela domn și m'am înapoiat cu aceleași ceremonii ca la venire. Am trimis cu scrisori către han și oștire doi cazaci, pe cari i-am găsit în Iași, Hoycko și Fedor tovarăși ai lui Irklewski și i-am pus pe drum. Pe Amira l-am rugat de două ori prin scrisoare ca să-mi împrumute bani de drum, dar găsi la el « graecam fidem ». Am plecat din Iași.

10 Iunie. Sosirăm la Galați pe Dunăre într'o poziție frumoasă, dar orașul sărăcăcios. Locuitorii ne-au primit cu multă cinste și mi-au adus pentru bucatărie o știucă și un crap mare. Seara am fost la biserica Sf. Gheorghe, unde văzui mormântul răposatului Mazepa și plății și o slujbă cu rugăciuni funebre pentru sufletul lui, îndurerat că un astfel de bărbat nu poate avea un mormânt mai de cinste ³⁾. Ieșind din biserică am rămas nițel pe Dunăre, unde ne-a întâmpinat și egumenul acelei biserici și mănăstiri. Primii mai târziu dela dânsul în semn de dragoste două sticle de vin și patru lămâi. Noaptea nu dormii aproape deloc din pricina răcelii la piept.

11 Iunie. Părintele egumen al acelei mănăstiri, care ține de Muntele Athos m'a invitat la el și m'a tratat cu ceai, dulceață și rachiu. După ce

¹⁾ Mihai Racoviță în a treia domnie în Moldova (1716—1726).

²⁾ Postelnicul Constantin Ipsilante.

³⁾ Pentru mormântul lui Mazepa la Ga'ați, vezi mai sus, călătoria lui Chome-towski pp. 142—143.

m'am înapoiat dela mănăstire am mers de curiozitate la o jumătate milă de Galați la șanțul lui Traian [fossa Traiani], vrând să văd anti-chitățile. Sânt în adevăr semnele șanțurilor unde era tabăra împăratului Traian ¹⁾, se văd încă șanțurile întărite cu lemn și întăriturile, între cari o movilă înaltă făcută de oameni sau poate dela natură. Se vede că acolo stetea însuș împăratul, căci este întărită cu șanțuri de jur împrejur. Pe acea movilă eră o clădire de zid, fie un palat, fie întărituri, a căror ruine locuitorii Galațului le-au luat ca să-și clădească propriile lor case. Au luat chiar și temeliile, din cari au clădit zece biserici, dar mai sânt încă resturi ale acelor ziduri de piatră de cărămidă, cari se văd a fi antice. Acest șanț, al lui Traian, este în locul unde se varsă Siretul în Dunăre.

Am scris domnului Țării Românești, cerându-i recomandăția atât către Poartă cât și către fratele său, marele dragoman, ca să fiu chemat prin ordin dela Poartă la Stambul după Bairam.

12 Iunie. Trecui peste Dunăre și poposii noaptea în primul oraș turcesc Măcin.

14 Iunie. Creștinii din orașul Hârșova m'au rugat să stăruiesc la Constantinopol să li se permită să clădească o biserică...

20 Iunie. Popas la Uzelni, localitate care se află deja în Bulgaria, locuitorii sânt țărani bulgari.

XV. *Solia lui Iosif Podoski*

1759

Iosif Podoski « kuchmistrz » al Litvaniei (grand maître d'hôtel de Lituanie) fu trimis la 1759 ca sol în Turcia de regele Poloniei August III pentru regularea afacerilor tătărești.

Cunoaștem două relații deosebite ale soliei lui. Una este în limba franceză și a fost publicată de N. Iorga în volumul, *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre*. București 1899, pp. 43—52, după un manuscris aflător în arhivele din Dresda. D-l Iorga crede că numele de Podoski așa cum apare în manuscrise este o eroare în loc de Potocki. În realitate însă n'avem a face cu un membru al cunoscutei familii Potocki, ci e vorba de o familie veche originară din Litvania, Podoski.

¹⁾ Cetatea Gherghina, lângă Galați.

Gabriel Podoski, fratele solului, a fost arhiepiscop de Gnezen, iar Iosif Podoski, solul, e un personaj foarte bine cunoscut, care ajunsese mai târziu voevod de Płock ¹⁾). Relația franceză este probabil scrisă de secretarul francez al soliei C. Lafont ²⁾).

O altă relație în limba polonă intitulată: *Diariusz poselstwa Podoskiego do Turek*. (Ziarul soliei lui Podoski în Turcia), se păstrează în *ms. No. 615 al institutului Ossoliński din Lemberg*. Manuscrisul este un autograf al autorului, Adam Golarowski, secretarul soliei și judecător militar de la Bobrownik, care semnează la sfârșitul manuscrisului. Am dat mai jos părțile cari interesează țara noastră din acest manuscris până acum inedit.

Relația polonă este foarte deosebită de cea franceză și mai întinsă, cuprinzând și interesante știri privitoare la atitudinea boerilor față de Ioan-Vodă Callimah și reproducând pe alocurea textual cuvintele acestuia. Datele nu concordă întotdeauna exact între cele două relații: Relația polonă nu are întoarcerea soliei, care se găsește numai în cea franceză ³⁾).

Diariusz poselstwa Podoskiego do Turek

...29 Września... Nad turecki zaś brzeg nie tylko starszyzna z ianczarami na konwoy y parady, ale cały prawie Chocim na dziwowisko wyszedł, taką zgriał że od zawoiów gęsto skupionych Turkow, ile że oni na ziemi siadał nisko, brzeg tamten zdał się być śnieciem podkrytym. Już też z tamtej strony od Ottakow w pram wsiedli, aby nas odebrali strażnik powiatu Chocimskiego y kapidzi pasza konduktor nasz z mierną liczbą, aby dla nas miejsce było przednieyszych Tureckich urzędinkow. To zobaczywszy, y J. W. Poseł, w assystencyi J. O. xćia Woiewody Lubelskiego, J. W. Kasztelana Kamienieckiego Kasztelanica Lwowskiego, Borzysławskiego, Chorążego Trębowolskiego, jmc. Administratora Biskupstwa Kamienieckiego, y bardzo wielu jm-iow wysokiey Szarzy Sztabs, y mnieyszey Officierow, oboiey

¹⁾ Niesiecki, *Herbarz Polski*, VII, Lipsca, 1841, pp. 350—351. Cf. de altfel semnătura solului la Iorga, *Documente Callimachi*, II, p. 239.

²⁾ N. Iorga, o. c., I, CXIX, nota 1.

³⁾ Cf. despre solia lui Podoski și N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, ed. II, II. București, 1928, pp. 158—161 (după relația franceză) și aci apare numele J. Potocki în loc de cel corect.

osobliwie jednak Cudzoziemskiej służby, na Pram wsiadamy. Już się obadwa pramy na szrodku Dniestru zeszyły, gdy ie Przewoźnicy utrzymali y złączyli, w tym witaia z wielką przyjemnością Turcy Posła, y w Pram swoy zapraszaią. Dopiero xżę w'da Lubelski y Kasztelan Kamieniecki, ostatni raz przy serdecznym się zobopolnie uściskaniu pożegnali J. W. Posła, oraz Skryp Turecki (podług dawnego y zawsze zachowanego zwyczaiu) w którym dana iest assekuracya, iako Posła, y wszystkich znim iadących, w wszelkim bezpieczeństwie y zobowiu, Turcy (same przypadkowe, y z prawa natury, albo dopuszczenia Boskiego, wyiawszy trefunki) oddać po skonczoney funkcyi Polszcze powinni, odebrał. A zatym wszyscyśmy z Panem w Pram Turecki przeszli. Zaraz nas Turcy dokoła obstąpili, szczęśliwego przybycia do nich, y dalszych winszowali pomyślności, wołaiąc: Iszała, iszała, to iest: Bog zdarzy dobrze. Sciskali nam ręce, y po ramionach głaszcząc persadowali, abysmy się nie tęsknili, wszelkie nam czynic wygody obiecuiąc. Jużesmy do brzegu przybyli tam 20 koni wierzchowych pod różnemi bogatszemi, y drugiemu wcale lichemi dywdykami, od Paszy Chocimskiego przysłanych zástali. Wiedzieć potrzeba, że ten Pász nie dawno z Tátara obiawszy w Chocimiu Pászastwo, ieszcze się nie zbogacił. Zatym te wszystkie prawie konie, od różnych Obywatelow Chocimskich zbierane, w mizernych dosyc siedzeniach, y same drugie ledwie po 50 Tynfow warte podieзки. Owszem gdy Poseł od niego 24 koni potrzebował, prosił koniuszego Poselskiego przez Iulianiego Tłumaczá nášzego, aby Panskich, 4 koni dodał, gdyzby tyle przysławie me mógł. Na co odpowiedź dana, że nie tyle 4, ale y 10 będą dane. Owszem gdyby nie dla zwyczaiu, tedybysmy wszyscy swemi konmi wiezdali. Boć záprawdę nie było w całej liczbie Dworu Poselskiego, tak lichego konia, któryby ich naylepszego nie celował. Atoli pod Posła dano niezgorszego przecię białego ogierá, y nie suto hawtowany dywdyk. Nayprzedniejsza konia tego okazałość, y cnota była że beż szárpania się, spokojnie szedł pod ieżdzcem. Kuszyła się za tym kawalkata. Dwor tym porządkiem, iak y do Kamiencá na wiazd. Potym wszyscy Officierowie naymniey 40 y Przyiaciele odprowadzaiący Pana do Chocimia. Dopiero Poseł, po lewey stronie (ktora u Turkow iest starsza) maiąc jm Pana Sekretarzá Legacyi. Po prawey kapidzi Paszę konduktora, między 6 Pajukami konia pod nim y strzemiana, trzymaiącemi, y sześciá Haydukami, tak iak wyżej są opisani, wystroionemi, maiąc przed sobą 14 kapelistow z

Turecką po Czohudársku ubranych, y dwóch Laufrow, wszystkich parami idących. Po bokách długie Ianczarow z pałkami (iák ich zwyczaj podczas pokoju, gdyz żadney broni im się nosic nie godzi) szeregi, z lekka krokiem wolnym iachał. W odwodzie J. P. Gałęzowski był z swoią Hussarkich Szeregowych Kommendą. Zatył Rumaki Panskie z odkrytemi siedzeniami y dywdykami, po nich karety, wreszcie wozy, Cośmy tyło z mieysca ruszyli, zaráz kápela Turecka z Surmow, bębnow suknem czerwonym okrytych, z Tułumbasow gromadnie złożona, z wielkim wrzaskiem y uprzykrzonym dla niezwyuczaynych uszów piskiem, odezwała się, y tak przerazliwą melodyą, az do samego z Chocimiu Pałacu Stancyi Poselskiey nieprzerwanie kontynuowała. Gdyśmy dobre Stáiianie nad brzegiem Dniestrowym przeiácháli, udalismy się w przykrą, ale nie wielką gorę po prawey ręce. Tam w budynku drewnianym (iák go Turcy zowią Woiewoda) w samey rzeczy Strażnik portu brzegowego, a że rzetelnie rżekę Mytnik, mieszka. Tu prosili Turcy na kaffę Pana, lecz Posel nie mając za honor, do iednego Celnika wstępować, nie akceptuiąc poczęsny, rozkazał prosto ciągnąć do Chocimia. Tu wszczęł się kwestya, nie od Turkow (bo było lżeysza rzecz była) ale od Dziulianiego Tłumacza nášzego, aby I. Pan Sekretarz Legacyi, przed Posłem iachał, a Strażnik Powiatu Chocimskiego, przy samym Pośle, po lewey ręce, ná iego mieyscu. Co usłyszawszy nieiaki Ianuszewicz, który w Pułku I. K. M. i Krola Polskiego, nie zbyt dawno był Rotmistrzem, y za występke swoy z rozkazu W. I. Pana Borzysławskiego dziś Chorążego y Podstarosty Trębowlskiego, a wten czas w tym Pułku Pułkownika, w kaydanach siedział, teraz Pászy Chocimskiego iest tłumaczem, napierał się, aby P. Dziulianiego illacyi stało się zadosyć. Atoli Jm Pan Sekretarz Legacyi dowiodł z Xćia Zbarazkiego, Leszczynskiego, y Chomętowskiego Legaciow drukowanych, że Iego przy boku Poselskim iachanie sprawiedliwie mu, nie tylko tu, ale y w samym Stambule przed wyższemi niżeli strażnik tuteyszy iest Urzędnikami, należy. A to procz inszych racyi, z tey także: Ze Sekretarz na rękach swoich do Cesarzá list Krola Jmci, na audyencyą wiezie, y respons Cesarki tákowąż odwozi po pożegnaniu Cesarza ceremonią (iako o tym niżej przy koncu piśać będę). Tak dawszy do wyrozumienia Ianuszewiczowi y Julianiemu, że na tych rzeczach nie siła się zniać, oświadczył się za zezwoleniem Poselskim Turkom, że tego nie uczyni, gdyz było było z uymą Charakteru Iego. I ze Turcy bez postpozycyi prawa goscinnego, oraz szacunku

Osoby Poselskiej, napierać się tego nie mogli. Iakoż y nie ustąpił, owszem do samey Stancyi przy boku Poselskim, iak zaczął, iachał. Za co od wszystkich na ten czas znaydujących się Jmciow Polakow wielkiej dystynkcyi, osobliwie tych, którzy z J. W. Mniszchem, Podkomorzym Litewskim do Osmana III nie dawno przy Legacyi byli, y zwyczajnie dobrze te wiedzieli, odebrał wielkie podziękowanie. W ten czas prawie raz pierwszy wydało się zdradzieństwo y nie szczerość Iulianiego, o ktorey potym na koncu osobno uczynię relacyą. Zatym konczyliśmy drogę do Chocimia, który od Zwącá puł ćwierci mile (procz przewozu) leży. Przez całą drogę pospolstwo Tureckie, do koła po stronach rozrżuceni, tak sliczney paradzie dziwuiąc się, nie mogli nasyćić ukontentowania ciekawości swoiey, inni na cudnie sprawnych koniach we wszystkim biegu ćiskáli o ziemię dżirydy, które odbite wysoko podskakiwały, a w tym na powietrzu, niepostrzeżoną żartkością koni, y swoią chybkością, tez dżirydy chwyтали. Wszakże nie wszystkim y nie zawsze, tá sztuka się udawała. Gdyśmy się zbliżyli ku Miastu, zaczęli Turcy z wałow Zamku ogromnych Armat strzelaniem przyjazd nasz, y swoje ukontentowanie głościć, á gdy 44 rázy wypaláią Działa, myśmy do Stancyi I. W. Posła zaprowadzili. Gdzie pożegnawszy go ci wszyscy Imc, którzy dla okazałosci więksiey y honoru Oyczyzny Mu assystowali, powrocili w Polski brzeg do Zwącá. Tu nieco, á że rzetelniey rzekę wielką dotkliwość sercá nasze uczuły. Widząc żalosne ich pożegnaia, y nieiakie niby nas w ręku grubiańskich odstąpienie.... Od godziny drugiey po obiedzie, do sáмого zamierzchnienia tey párady przewlokł się przeciąg. Záčym po skonczoney kolácy, wszycysmy się na wcześ rozeszli do stancyi.

30 *Wrzesnia*. I. W. Poseł zaprosiwszy niektorych Jmciow, miánowie I. W. Jmc X. Administratora Biskupstwa Kamienieckiego, W. Jm Pana Borzysławskiego Chorążego, ieszcze w Zwącú báwiących, tu do Chocimiá, gości y nas solennie częstował. Różne przy tym od różnych Turkow odbierał przy powitaniu prezenta, które iednak nad ieden y drugi imbryczek miedziany, frukta y kwiatki, większe nie były, gdy tym częsem od J. W. Posła podług urodzonego Iego humoru, złotem y różnemi byli oldarowani galanteryami.

1 *Października*. Dzień dzisieyszy dany iest zabawie Począty odchodzącey do Polski.

2 *Października*. Po obiedzie przyszły do Stancyi Poselskiej Pászowskie konie tyle y te sáme, które po nas na brzeg Dniestrowy ná dniu

onegdayszym pod Zwaniec przychodziły. Na których tak I. W. Poseł, y my wszyscy, tą assystencyą y porządkiem, iakośmy wprowadzeni byli, iachalismy do Zamku z wizytą do I. P. Pászy Chocimskiego. Gdysmy w Zamek wkroczyli z nádzwyczay wielkich Armat 43 rázy po wálách dáno ognia. Wchodząc do pokoju Paszynskiego, tak iest rzecz akkommodowana: ze razem Poseł z sieni, á Pászá z innego boku swego pokoju przestąpili, y w szrodku się izby z sobą zesšli. Gdy tym čásem kilka słow, ná przywitanie Pászy, nie wcale wdzięcznym trelem spiewali Turcy, którym to z Urzędu ich przynależy, zaráz usiadłszy na bogatych wezgłowiach po prawey ręce J. W. Poseł, po lewey Pászá, wzaiemnie się przez Tłumaczow przywitali. Przy Pászy siedział Kapidzi Pászá konduktor, przy Posle, Sekretarz Legacyi. Więc przyszedł Paszkierdzi, ktorego jest Urząd ręczniczki lub białe, po brzegach złotem, srebrem y iedwabiami wyszywane, lub inne materyalne bogate zamiast serwet na koláná kłásć, y przykrył kolana temi ręczniczkami. Po nim Kawedzi przyniosł po flizanie kaffy, ktore ledwośmy wypili. Zaráz nastąpił Buchardzi z srebrną flászką pełną wody pachnącey, y na ręce nam po kilka kropel nalawszy, podał ręcznik káżdemu inny do otarcia. Potym inny z srebrnego Thurybularzá, okádził nas wonnym dymem. Ná ostátku dano Sorbetu rudzynkowego, ktoregośmy iak wodki po hausćie się napili. A pożegnawszy się, tymże porządkiem y párádą przy rownym z Armat, y tak licznym, iak przy wiezdzániu bićiu, do Stáncyi powrócilismy, dawny másztalierzom Tureckim bakszysz, to iest dárowiznę z odudznyim iak czyi humor kazał, po dwa tynty, po lewie, drudzy więcej. Tu Pasza Chocimski przysłał z podarunku ogiera Posłowi, brudnowilczátého, rosłóści y urody mierney, ale dobrze podstárzáłego.

3 *Pazdziernika*. Ten dzien na rozdawaniu podarunkow Turkom, ktore się w drugiey opiszą Dyaryusza części przeszedł. Wszystkie generalnie podárunki, przez całą podróż wydane, znajdziesz w drugiey Części, gdyżby się tu niemi siła Dyaryuszu záváliła Tegoz. dnia wozy y karausze wołowe pod rzczy nasze Turcy dali w liczbie... Więc ie zaraz pákowano.

4 *Pazdziernika*. Wyiachalismy z Chocimia tymże porządkiem, y takowymze Armat strzelánien, iaki dotąd wiazd nasz. Odprowadziwszy nas puł cwierci mile, powrócił się gmin Turecki y assystencya Ianczarow do Miasta. Sam tylko przy nas został się konwoy z Kapidzi Pászá. Ten Kapidzi Pászá wywioził z sobą w Tureckiey karetce mocno przy-

krytey, aby nikt nie doyrzał, dziewczynę 18 lat mającą rodem Czerkaskę, niewolnicę, dał za nią 1000 lewów, co uczyni 4000 tynfów, którą sobie do Stambułu wiezie, lubo sam dziad ma około lat 90. Tego dnia uiachawszy godzin 6, stanęliśmy na noc owszém nocą w pierwszym Kunaku, to iest Stacyi Kanu kuprzy, po Polsku w Lipczanach. Ta wies zowie się y Krwawy most, że tu Turkow Polacy, pod czás owey sławney Chocimskiej wojny y zwycięstwa, w nocy mostem wyrznęli kilkanaście tysięcy.

5. *Pazdziernika*. Dwie godziny iadąc, nocowalismy na drugim kunaku Akmeczyt, po Polsku Pererita. Akmeczet po Polsku tłumaczy się biały Meczët, że Moskwa dobywając Chocimia, białą od wapná Cerkiew sobie tu wystawiła. Tu gdy przodem Stanowniczy Poselski przyiachał, y chciał kłásć kretkę ná drzwiách budynku Lipki iednego dla samego Posła na Stancyą, Lipka nożem mu rękę skaliczył, ráczym wzięty od konduktora Kapidzi Pászy, miał być bydz odesłany do Chocimia na kryminálną karę, ale gdy Turcy wielkie czynili do Pana y nas wszystkich instancye o miłosierdzie, z natury pełen dobroci y łaskawość Posel, darował mu ten występëk, a on dał na Cyrulika ranionemu lewów 10. I pryrzekli Turcy że takowych przykrości więcey czynić nie miáno, czego iednak nie dotrzymali, iak się niżej pokaże.

6. *Pazdziernika*. Iachalismy godzin 6 y stanelismy w kunaku nazwanym Korpácž. Mała to wioska y dosyć szczupło mieściliśmy się. O dobre od wsi staie Prut płynie, nad którym od przyjazdu nášego portężne skały iednym brzegiem ciągną się dosyć długo, ale drugim brzegiem dziwnie gładka równina, patrzącym ná siebie z wierzchołka tych opokow cudnie wdzięczny podaie prospekt. Te skały naturalne wydrozenia, rozpadliny, y nieiakie lochy mające, ztąd idzie ze tu domowych gołębi y káwkow, nie zrachowana liczbá w tych rozpadlinach się lęze. Bo przy budynkach, ktore níziutenkie są, nigdy kłásć gniazdow nie mogą, a pod dáchami dla strásznych dymów, ktore pod niemi wychodzą, łagnąć im się nie podobna. Z tąd pochodzi, że wielkie stada gołębi lataią, ktorych iednak Turcy bronią, bo ie za domowe mając, sami strzelaią, a byle postrzelony cokolwick ieszcze żył, gardło mu przerzynáią, y tak iuz im ieść się godzi. Taz sámó z każdą czynią zwierzyną. Nad brzegiem Prutu pod same skały y gorą, rosna chrosty, w ktore pusiwszy ogáry, zábilismy trzech záięcy, á lisy w rozwałiny skały ukryły się przed psy.

7. *Pazdzierniko*. Tuśmy spoczywali.

8. *Pazdziernika*. Uiachawszy godzin dwie, nocowaliśmy w Badrączu małej wiosce, mizerną wygodą. Jest tu mały do połowy trzciną zarosły stawek, na którym kaczek żywych tak mnogość wielka znajdowała się, że ledwie był kto w całym Dworze, aby kilka ich nie zabił, albowiem po strzeleniu zerwawszy się, natychmiast znowu padały, nie będąc przestraszone.

9. *Pazdziernika*. Stáneliśmy w Wasylach iadąc godzin 3. Wioska leży nad samym brzegiem Prutu w roszkowney równinie, Prut zakrętem swoim bardzo kolistym po tamtey stronie na południe, czyni nieiaką niby wyspę iakie bywają na Wiśle, kępa tá gęstym chrostem y wysokimi drzewami różnemi mocno zarosła. Kobiety generalnie wszystkie starych bábów, mniemając Solakow tak bydy swawolnych, iak doznowaią Turkow, łódziami się w tę kępę y z dziećmi y z pościelami przewiozły, y tam paląc sobie ognie, ten dzień y noc koło nich przemieszkwały. Tá ich ucieczka wygodnieysze y obszernieysze nam uczyniła Stancye, bo procz większego mieysca w Izbach, nie piekli chleba ani gotuiąc y smázając, nie kopćili nam ile ieszcze w dzień gorący. Atoli ucieczká Wołoszków y stronienie od Polakow, nie tak z cnoty y wstydu ich pochodzi, w którym się ten Narod nie zbytnie kocha, iák bárdziey z nieśmiałości y pomiarkowania dystynkcyi swoiey kondycyi. Gdy albowiem kapela naszá osobliwie na trąbach y wáltornách nad brzegiem Prutu nocy tey pogodney na echo grálá, y woda y drzcwa na kępie do slicznieyszego Instrumentow głosu wydania pomocą była, też Wołoszki odstąpiwszy legowiská y zasieczy swoich, przybiegły nad brzeg z wielkim słuchając kapeli ukontentowaniem, głosami swemi wielką okázowały radość, wzajemnie przyspiewając po swoiemu, to jest nie do krztałtu przyjemnie.

10. *Pzdzienika*. Uiachawszy godzin 4, przebylismy dwiema pramami po linie idącemi Prut, w ktorey dosyć mała woda z rácyi suszow. Tá rzeká płynie niskim korytem, y w wielu mieyscach bardzo się kręći, brzegi ma wszędzie wysokie, ale częścíey pomiędzy dosyć wysokimi skalistemi gorami idzie. Jest szeroka mieyscami o 100 krokow, mieyscami szersza, czásem węższa. Atoli obywatel nad Prutem mieszkający twierdzą, że gdy wyleie, o trzy staiania y daley zalewa ziemie, y znowu osusza. Tak y brzegi iák Wisła, tu odezwie tu przyczyni. Przeplawivszy się tedy przez Prut, stanęlismy na noc we wsi nad samym brzegiem tey rzeki na wysokiey gorze leżącey, Tabor nazwaney. Tuśmy tedy niezgorsze mając Stancye nocowali. Tegoż dnia I. W. Poseł jm

Páná Xawerego Borżysławskiego Chorążycá Trębowlowskiego w assy-tencyi kilka pokoiowych y 4 Szeregowych, y Imc. Pana Leonardego konduktora Naszego przodkiem do Iassow do Xćia z responsem, na list tegoż Xćia do Wasilow pisany, wyprawił.

11. *Pazdziernika*. W teyże wsi przez dzisieyszy dzień spoczęliśmy. Zráná I. W. Poseł y inni ochotniejszy po Mszy s. przewieźli się na tamtę stronę Prutu na polowanie. Zaiąc tu y Sárny gęste, y do zabicia trudne. Ieżeli bowiem z kniei bardzo gęstey wypadną w stepy, tedy zbyt wysoką trawą, chwastami y badyłami iak lasem zwierż okryty, widziany bydz nie może. Atoli y sarnow y zaiący nabito. W stárym Prucie, to iest w tym łożu, którym przedtym Prut płynął, doznalismy bydz siłą ryb, rozmaitych, mnostwo bowiem Sumow, Szczupaków, Kárpiow, málą siatką ludzie Dworscy nałowili. Orzechow wodnych, nieprzebrana y niewidána mnogość, ktore wielka liczbá wieprzow brodząc po wodzie y wielce się spasa.

12. *Pardziernika*. Uiachawszy godzin dwie, stanęliśmy w Kryniczánách noclegiem. Tuśmy dosyć szczupłe znaleźli stáncy. Koło zachodu słońca przyiachali káretá, sześciá końmi Hatman to iest Wodz Woyska Multanskiego, Postelnik to iest Marszałek Nadworny Xćia, IP. Leonardi konduktor, także Sekretarz Xcy Larosz. Mieli z sobą assystencyi 6. Chorągwi Wołochow, ktorzy pod rozwinionemi znakami kotłami, trábami przysšli. Ci iednak ludzie był prósty gmin wieśniakow bez broni, bo im zażywać w pokoju nie godzi się. Atoli iedna Chorągiew dzidy pod proporcami żółtemi miała. Dał im Poseł audyencyą, podczas ktorey siedział w krześle, á ci urzędnicy zdiąwszy kołpaki z głowy, stali. Z ktorych Larosz miał mowę po Francusku, wyrażając wielkie Pana swego ukontentowanie z szczęśliwego tu przybycia Poselskiego, y do Iassow Stołecznego Miasta zapraszał. Podziękował dobrej energii komplementem Poseł Xćiu, zá oswiadczenie zyczliwych chęci, oraz wszystkich siedzieć prosił, uczęstowani konfiturami, káffą pożegnáli, y do Iassow tegoż dniaz tąż párádą y ceremoniami odiachali. Pierwey iednak od nich stanął tu z Iassow ná powrot I. Pan Borżysławski, y te uczynił relacyą. Była mu zaráz w Mieście naznaczona Stancya, ale obrał sobie nocleg u XX. Iezuitow. Zatym mu tain to iest sustentacyą wiktualną przyniesiono w obfitości, Chleba, mięsa, ryżu, wina, y roz-nych fruktow, á on tych, ktorzy przyniosli dobrym bakszczem odda-rował. Nazaiutrz do iego Stancyi przyiachał Końiuszy Xćy, y dwóch Dworskich wierżchem, oraz, káretá przysšla sześciá konmi, przy

ktorey szło 6. Czochudarow to iest Pajukow. W tey karecie gdy IP Borzysławski ku Zamkowej Bramie zbliżył, wyszło ná assystencyą dwóch Czauszow y 4 Czochudarow. Przed samym Pałacem przyjął go y przywitał Postelnik, a w Pałacu, wielki Marszałek xięstwa, w pierwszym Pokoiu Hatman, y tak go do xiążęcia wprowadzili. Na zbliżenie się iego wstał xiąże z krzesła, y o trzy kroki ruszywszy się, słuchał komplementu uczynionego po łacinie, y list odebrał. Zatym go po lewey ręce siedzieć prosił, á po częstowaniu konfiturami y kaffą, odpowiedział, że list ktory on przyzwiozł, iest responsem, zatym nie odpisze, ale ochotnym sercem czeka wiaźdu Poselskiego, ktorego przyzwoił wprowadzać każe wspaniołością. Zatym Im Pan Chorąży pożegnał Xćia, y tąż paradą odprowadzony do Stancyi, po obiedzie do nas tu powrocił.

13. *Pardziernika*. Godzin 2 uiachawszy, gdysmy się pod Iassy zbliżyli, blisko o puł mile zaiachali nam drogę Urzędnicy Wołoscy, iakoto: Hatman woyska, Marszałkow 2, wielki y Nadworny, Kanclerz y Podskarbi, cały zgola Dwor Xiążący, także bárdzo wielu przednieyszych Imion y fortun Boiarow, to iest Pánów Wołoskich stroyno według zwyczáiu swego, y na pięknych bogato przybranych. Osm przy tym Chorągwi pod znákami z kotłami y trąbami. Kareta Xćia cała w oknach krzysztalowych poszostna, po wierźchu lakierowana y wyłacana, woźnice iednak byli nie iedney barwy, y to Cygani. Ci Urzędnicy przyiachawszy do karety Poselskiey, zśiedli z koni. Po uczynionym przywitaniu prosili I. W. Posła iak sobie służyć każe, czyli koniem? ktorego pięknego y bogato wystroinego przyprowadzili, czy kareta? wzbraniał się wprawdzie trochę I. W. Poseł, y swoia kareta chciał wiazd odprawić, ale Sekredarz Xćy Larosz prosił, bobyło było z konfuzją Xćia. Więc wsiadł Poseł z samym tylko sekretarzem Legacyi do karety Xćy. A zátym ruszyła się kalwatata tym sposobem: Wprzód milicya X'cia, za ią konwoy Turecki y Kapidzi Pasza Konduktor, w swoiey kolásie, po nim I. Pan Gałęzowski z Pocztow Husarskich kommendą, przed sámą kareta Urzędnicy X'cia wyżey wspomnieni, po bokach karety, dworscy y assystencya Poselska, przed Forysiem 14 kapeli pieszo, y u biegunow parami. Pozy karecie po obu stronach 6 Haydukow y 6 Pajukow, iak są w wyższych wiazdach opisani, y 20 Czohudarow X'cych w ponis przybranych pięknie X'cych z naszemi pomieszanych od samego Forysiá, do sadnich karety koł dwiema rzędami. Potym szły dwie karety Poselskie, za niemi 8

Rumakow naszych, dopieroż cały Tabor wozow, boykow, y karau-szow. Nie przeyrzana tu liczbá różney płci y wieku ludzi, ná zaśilenie ciekawości, iaka przy takowych aktach każdego wzruszyć z domu zwykła. Gdzie oko spoyrzało procz gminu, widzieć nic nie można. Powszechnie tu było zdanie, że iaka pompa wiazdu, udatność Osoby Poselskiey, ozdoba y liczbá Dworu, mnostwo wozow, dawniejszych czasow Poselstwa, celowały, tak y widzających zgromadzenie liczne, nie było zápamiętane. Dopieroż gdy w Miasto wieżdżamy, wszystkie kramy zastaliśmy pozamykane, gdyz kupcy iedni ulice, drudzy galerye, inni okna Pałacow, Domow, ponápełniali. Tym tedy porządkiem zaprowadzeni iestesmy w Miasto do Pałacu X'cia Kántákuzenó Podskarbiego Wielkiego Mołdawskiego, w którym Poseł znowo iest przywitany od wyrażonych Urzędnikow, lubo przy tak wielkich applauzach, nie do konca byliśmy weseli, z rácyi będącego w Jassacb powietrza, dla ktorego pozerwania, cała Ulicá po wypędzonych w pole ludziach była pusta, atoli nas wzzystkich Pan Bóg zdrowo z tąd wyprowadził.

14 Pazdziernika. I. W. Poseł posłał P. Iulianiego tłumacza swego do X'cia na ułożenie ceremonij zwyczajnych przy przyięciu Iego na Wizycie. Iako to: Ieżeli do Drzwi tego Pokoju, w którym przyimowany I. Pan Poseł będzie, wyidzie X'żę przeciwko Niemu? Ieżeli Posłowi takież y nie mnieysze będzie dane krzesło, w iakim Xiążę siedzieć będzie? Ieżeli w siedzeniu prawa ręka Posłowi będzie dana? Wreszćcie ieżeli takie Xiążę odda wizytę Posłowi. A gdy na to wizystko X'żę (ile to zwyczaj iest) zezwolił, I. W. Poseł naznaczył na tę Wizytę dzien 16 tego Miesiáca.

15 Pazdziernika. Prócz słuchania Nabożenstwá w kościele, który iest X. X. Franciszkanow, y X. X. Iezuitow spolny, ale mieszkánia y inne swoich mieszkancow budynki, osobnie do każdego Zakonu należą, nic się znácznego nie robiło, procz że dziś według Ruskiego kalendarza przypadło Święto S. Franciszka, Fundatora Zakonu Minorum, ktore I. W. Poseł solennie obchodził.

16 Pazdziernika. Po wysłuchanym w wspomnienym Kościółku Nabożenstwie, gdy do Pałacu Stancyi Pańskiey powracamy, zasta — lismy na dziedzincu konie pod Posła y nas od X'cia przysłane. Trzeba przyznać że y konie okazalsze, y siádzienia bogatsze bez proporcji były od tych, ktore Paszá Chocimski, nam na wiazd, y wizytę do siebie przysłał. Iachał tedy Poseł na białym koniu dobrze iuż prawda gorczy — czką czerwoną obsypanym od lat poznych, pięknym iednak y dla

powagi powolnym, w siedzeniu bogątym, pod dywydykiem na grana-
towey materyi, złotem, srebrem, y iedwabiami gustownie wyszywa-
nym. Ruszyliśmy się co do słowa tym posządkiem, którym y wiazd
tu do Iassow odprawiliśmy. Urzędnicy X'cia przed Posłem, za temi
po lewey ręce Sekretarz Legacyi przy Posle, za nami komendá naszá,
za nią kapela Xiążecia z Surmámi y tułumbassami Tureckim obyczá-
iem graiąca. Dopierośmy poznali, iak ludne są Iassy, kiedy się poka-
zała po wszystkich przedsionkach, oknach y dáchach tak mnożna liczbá
ludzi, że się zdało, iakoby z całego tego Panstwa zesłi się wszyscy
na to teatralne widowisko, tak dalece, że 20 Czohudarow y 2 Czau-
szow X'cych, musieli rozgániać tak wielki tłum ludzi. Od naszego
Pałacu prosta ulica prowadzi do Zamku X'cego. Gdysmy się do
bramy Zamkowej zbliżáli, odezwáli się na przywitanie nasze Trębacze
Xcy którzy są Cygani, y nie inaczej trąbią, tylko jak u nas po kościołach
z wieżow przed kieszporami w Odpusty. Zsiadaiącego z konia Posła
zaraz prowadzili Urzędnicy y cały Dwór X'cia Marszałkowie obydwá
y Hatman. Przeszedłszy Salę, zastał Poseł X'cia przy progu tego Po-
koju, w którym go przyjmował. Temi tedy przywitawszy słowy:
Bene et prospere veniat Illustrissimus Legatus. Zaprowadził X'żę
Posła do krzesłow dwóch, karmazynowym áksamitem, galonem srebr-
nym y goździami srebrnymi, iak tynfy głowy maiącemi obitych, a
wziąwszy sam lewą rękę, prosił po prawey siedzieć Posła. Zatym I. W.
Poseł przywitał go łacinskim stylem, krotkimi ale dobránemi słowy
Na który komplement wyborną łaciną X'żę wyraził radość swoię z
przybycia zdrowo tak wielkiego y miłego Goscia. Xiążę ten iest Ian
Theodor, statury sredniey y mierney otyłości, lat przeszło 60, piękney
iednak y rzezwey Starości, powagi wspaniałey, nie jednak na pychę
nie pochodzący, rozmowny y w słowach przyjemny. Łacinski ięzyk
przednie umieiący, y do wymowienia się nim w żywych terminach
łatwy. Lat 28 był u Cesarzow Tureckich w Stambule Nadwornym do
nayskrytśzych interessow terzymantem, to iest Tłumaczem. Co mu
teraz do biegłości rzędow prawie wszystkich Nacyi statystycznych
iest fundamentem. Ztąd miał porę, wysłazyc sobie łaskę Cesarską,
która go też aż na ten Stopień Godności wyniosła. Zonę ma y dwóch
Synow dorosłych, y corki, ale procz Synow, nic nam się widzieć nie
dało. A lubo rodem (iak powiadano) iest Mołdawczyk, z czego powinni
byli Bojarowie bydz kontenci, zazdrość iednak y wrodzona wszystkim
kraiom przywara, rownego sobie nie cierpieć na Panowaniu po-

budziła ich, że lubo go już widzieli X'ciem, uznać go nim nie chcieli. Politycznie tedy Naywięksi Urzędnicy y dostoini Bojarowie na swoje wsie się porozdzielali, roznemi exkuzanci chcąc pokryć niechęci swoje, y nie assystowanie Iemu. Atoli iedni od niego skazani, drudzy z dyspozycyi Stambulskiey na wygnanie skazani, smutnym przypadkiem y siebie y innych do pokorniejszey przywiedli układości. W sercu iednak dalecy są od szczerowości ku Niemu. Ale że ma Xiążę wielką Wezyra terazniejszego, á bardzo mocnego, nad sobą protekcyą (iako się to pokaże niżej z exekwowanego w Stambule dla tego X'cia, Lineza francusa) nic knować nie smieią. Wszakóż iakiey na Wezyrze odmiany doczekawszy się, momentemby wybuchnął ukryty ogień. Po zakonczonych komplementach, częstowany był I. W. Posel konfiturami, kaffą, zatym dano rożannej wodki do obmysia palców. Wreszcie perfumami okadzono. Na co Xżę rzekł: *Istae sunt Orientales ceremoniae, et quaedam humanitatis officia, quae solent Hospitum distinctioni et honori praestari.* Gdy winszował Polscze tak długiego słodkiego pokoju, i cokolwiek námienil terazniejszych koniunktur, rzekł: *Certe gloriosa est neutralitas Reipublicae Polonae.* O zdrowiu krola Imci Polskiego, o Hetmanach. Tym cząsem cały Dwor Poselski w innych Pokoiach konfiturami, kaffą, y cukrami częstował Marszałek Nadworny X'cy. Skonczyli dyskurs y wizytę. Odprowadził Xżę do samych drzwi Posła. Do Stancyi w teyze paradzie powrocilismy w ktorey aż ná Salą odprowadziwszy Urzędnicy Mołdawscy, wszyscy niskim ukłonom, y oswiadczeniem przyschylności pożegnali Posła

17 Pazdziernika. Dziś około godziny 10. Taką samą paradą z temiż Choragwiami y Urzędnikami y kapelą, przybył na wizytę do Posła X'żę. Tym sobie większą tylko czynil wspániołość, że ośm pięknych Rumaków pod slicznemi dywdykami w siedzeniach bardzo bogatych przed nim prowadzono. Na każdym siedzeniu według Turckiego zwyczaiu z śiadanej strony szablá, z prawej storny buzdygan, a na samey kulbace kałkan srebeny, ku lewej ręce pochylony, cyfry w środku wypukłe wyzlacane maiący przypięte byty, które rzecz znaczną czyni okazałość. Przed X'ciem iachało dwóch Synow jego, na pięknie urodziwych zbytnie sprawnych, mierney rosłości Tureckich koniach, za temi X'żę na kasztanowatym roslým rumaku, powolnym prawda ale dzielnym. Siedzenia bogate u wszystkich osobiwie u X'cia. Rząd suty kamieniami roznemi rodzony. Tylko co w Dziedziniec wjechał zaraz marsze piękne grała kapela nasza. Zsiadającego przy schodach

Pałocowych z konia X'cia, przyjął I. Pan Kazimierz Płaskowski, Marszałek Dworu, y Towarzysz Znak Pancernego I. W. Posła, otoczony assystencją Nadworną. W Przysionku stało 12 Szeregowych konwoiu Naszego, y przed przechodzącym bron prezentowali. W pierwszym Pokoju przywitał go Imc. P. Sekretarz Legacyi, y wzięwszy pod rękę między Paiukami y Haydukami naszemi pięknie wystroionemi, dwiema stojącemi liniami, wprowadzi go na Salę, gdzie blisko drzwi, zaszedł drogę X'ciu Posła, a po drobnym komplemente prosił go po lewey ręce siedzieć, sam wzięwszy prawę. Synowie też przy X'ciu oycu na niższych usiedli stołkach. Ci wszyscy byli w szubach przedniemi bardzo sobolami podszytych, y takichże kołpakach. Dopiero siedząc dłuższemi się witali łacińską mową słowy, wykazując y obojga Narodow, y swoje do siebie zobopolnie pozywiania. A po krótkim podobnym dyskursie, utraktowany konfiturami, kaffą y okadzeniem, pożegnawszy I. P. Posła odiachał X'żę tymże sposobem, iaki był wiażd jego, y takimże od nas trybem wyprowadzony, jakim był przyjęty.

18 Pazdziernika. I. W. Posła dał znac przez Tłumacza X'ciu, aby náznażył godzinę, na któraby znalazł go Imc. P. Sekretarz Legacyi wolnym do konferencyi, w niektorych Interessach pogranicznych Rżpltey. Więc koło godziny dziewiętej zrana przysłał po Imc. Pana Sekretarza X'żę rumaka swego gniodego w bogątym siedzeniu, sześciu Czohudarow stroynych, w pasach srebrnych pozłocistych, prowadzili pod nim konia, zá nim iachało 4 Szeregowych y dwóch pokoiowych Poselskich na koniach Panskich. Gdy się ku bramie Zamkowey zbliżał, wyszło 2 Czauszow y 4 Czohudarow y złączyli się z temi którzy szli przy koniu. Przy schodach Zamkowych zsiadaiącego z konia Pana Sekretarza, przywitał S. P. Leonardy konduktor nasz. W przysionku czekał go Postelnik to iest Marszałek Nadworny X'cy z laską Marszałkowską srebrną. I przywitawszy go prowadził na Salę, gdzie był pogotowiu Hatman Multanski, y ten go do X'cego pokoju wprowadził, y z innemi oraz Urzędnikami kraiu, y siłą Dworzan X'żących. Tu zastał X'żęcia I. P. Sekretarza na srzodku Pokoju, niby czytającego kártę iaków, który zaraz obraciwszy się, głośno rzekł: *Beñe veniat Magnificus Secretarius Legationis*, y sam usiadłszy wyżej o krok, prosił siedzieć po lewey ręce I. P. Secretarza. W tym po zobopolnych komplementach, opowiedział Imc. Pan Sekretarz wszystkich sobie zleconych Interessow R'żpltej pogranicznych, szkod y krzywd essencją, y aby nedgrodą uspokioione bydz dopraszał. Na co wszystko pomyslną od X'cia odebrał rezolucją

y deklaracją sprawiedliwej satisfakcyi. Ale się potym dało doswiadczyć że oferty te nie więcej prawdziwsze nie były, iak zdawna Graeca fides. Musiał I. W. Poseł sprawiedliwość wymodz na nim przez fermany Cesarskie w Stambule. Iakie zaś były te Interessa, znajdziesz w drugiey czesci Dyaryusza, między Memoryałami podanemi do Porty, y między specyfikacyę fermanow wyrobionych. Abym próżno iedney rzeczy nie powtarzał, ie ich tu nie kładę. Więc konfiturami y kaffę poczęstowany, y różanną wodka skropiony, dy mem wonnym okuszony zwyczaiem tuteyszym Pan Sekretarz, pożegnał X'cia y równą przyjazdowi páradą powrocił do Pałacu Poselskiego.

19 Pazdziernika. Dziś w kościele X. X. Franciszkanow, bralismy publiczną na dalszą podróż Benedykcyą, którą Itinerarium zowiemy. Po Nabożenstwie rozesłał I. W. Poseł X'ciu y Dworowi Iego podarunki przez I. P. Lafona, Cudzoziemskiej Poczty Sekretarza, które między innemi wyczytasz. Co tylko Poselskie prezenta I. P. Laffon rozdał zaraz I. W. Posłowi y nam niektórym, swoje przysłał Xiążę, które przeczytasz pod tytułem: Podarunki. Po rannym obiedzie około godziny 12 ruszyliśmy się szczęśliwie z Iassow. I prócz tego że 12 razy z małych żelaznych armatkow na pożegnanie przy Zamku nam wystrzelono, tąż samą assystencyą y porządkiem iakosmy wprowadzeni byli, odprowadzono nas aż o puł mile od Iassow. Tym czasem I. W. Poseł monetę pary nazwaną, rozszucał między gmin, który ją łakomie y z wielkim tumultem zbierał. Uiachawszy tedy godzin 3, stanęliśmy noclegiem w Kunaku Bofsy nazwanym.

Tu szczerupłe bardzo mielismy Stancye. Wyjeżdżając z Iassow, Turczyn ieden I. Pa. Komorowskiego Dworzanina Poselskiego obuchem pod oko skaliczył, wielkim szczęściem, że mu go na miejscu nie wybił. A zaś tu Giergieliwiczá Stanowniczego naszego, orazy Woźnicę I. Pa. Ochockiego, Turcy pobili dobrze, za co ná przyszłym kunaku, ieden który obuchem uderzył, brał w podeszwy.

20 Pazdziernika. Po czterogodzinnej iáżdzie, stanęliśmy w kunaku Makareszty. Tu bardzo wygodne zastaliśmy rezydencye, osobliwie Pan siał w Dworku, właśnie na polski model stáwiány, iakiego drugiego iuż y potym niewidzielismy. Nawet Pawie y Zorawie chowane chodziły po dziedzincu, lubo prostego tylko człowieka ten Dworek. I wszyscy ludzie w tey wsi są grzeczni, y dla Polskiego Narodu przychylni.

21 *Pazdziernika*. Tusmy spoczywali, y lego dnia wyżey wspomniany Turczyn brał w podeszwy za excess swoy.

22 *Pazdziernika*. Pięc godzin uiachawszy, nocowalismy w Germanesztach. Ta wies na wysokiey gorze leży. W gospodach dla szczupłości chałopkow y opodał iedney od drugiey stancyi niewygodnieśmy nocowoli.

23. *Pazdziernika*. Dziś od wczorayszego kunaku spuściwszy się z gory po lewey ręce niedeleko Prutu, zobaczyliśmy mogiłę nadzwyczaj wielką y bardziey do gory podobną. Ze iednak w czystey rowninie sámá stoi, y okragłość ręką ludzką zdała się bydz zrobiona. Przesiadłem się na konia y z ciekawoszemi Dworu naszego Imciami, uiachawszy z pułcwierci mile, stanęliśmy przy tey Mogile, która krokami od nas zmierzona, ma u dołu cyrkumferencyi krokow 780, szydlasto w gorę pochodzi, więc można zamiarkować iey wysokość. W szrodku iest różnie rozkopana, y ma lochy. Iedni powiadają, że pewny Wezyr stał tam z wielkim woyskiem, y na pamiątkę ambicyi swoiey, rozkazał ią wysypać, aby każdy wielość ludzi mógł z tey pracy miarkować. Inni twierdzą, że przy tym mieyscie była batalia z ciężką oboiey strony klęska, y tu zobopolnie trupy pogrzebione Po wielu lat doszli Turcy że z Trupow ziemią w sáletrę obrociła się. Onego doszedłszy Turcy, kopali ziemię y z pobitych kośćiami, na saletrę lutowali. Iak tu zwyczaj iest, ze w zadney starożytności prawdy nie można doysć, bo ludzie tuteysi są prości, y naimniey trzymają o prawdziwym ciekawych rzeczy dowiedzeniu się. Zetym powrociliśmy do naszej drogi, a przeiachawszy godzin 2, mieliśmy na nocleg kunak Sztenelesty. Dla niedostatku gospod (bo tu w przeszłym Roku wojując z sobą swawolnie Tatarzy, wpadszy, ludzi y bydło zábrali, domy albo raczey budki z kretesem popalili) wieksza część ludzi Naszych, y wszystkie konie, pod Niebem stali. A przed samym wieczorem gwałtowny deszcz, y ten pierwszy raz ná Wołoszczyźnie na nas spadł. Ale nie-rychłość swoię, łęgością nadgrodził, bo całą noc iak z cebra lał, czym się dużo ludziom napożykrzył.

24. *Pazdziernika*. Tuśmy się tego dnia suszyli, ale tylko na samym wietrze, który prawdziwy był iesienny, ostry y mroźny, bo tu o drwá bárdzo skąpo. I tak ciężką plagą, wpuł zziębli, á cale mokrzy, wzięli ludzie.

25. *Pazdziernika*. Iachalismy 8 godzin z ciężki bárdzo plersk, który czynił śnieg mokry, dużemi nieustannie padający káwołami, á ieszcze go wiatr w oczy cískal, tak że Woźnicá Forysia, á Forys drogę ledwo

widział. Samym wieczorem przyiachalismy na kunak Fatszya názwany, przedtym osiadłe Miasteczko było, ale iak wspomnielem wyżej, Tatazzy go zruinowali w przeszłym roku, wpadłszy w Multy. Samych ludzi różnego wieku y płci (iak po wsiach potym rzetelny rachunek czyniono) 60000 zabrali w niewolą. A gdy Prut przebywbli, iak bydło przeprawili zagárniony w Iassyry lud. Siła bardzo potonęło. Dzieci osobiwie wodę w sákury kładli, a przewieśiwszy przez konia, wpływ poszli, dla tego mizerne dziecka, iedne zálaly się, drugie podusiły. Za rozkazem Cesárzá Tureckiego, oddali starych y kalecznych, ale młodzież oboiey płci nie iest powrocona. Mowią tuteysi, ze Turcy od Tátárov uieli za nich wziąć pieniądze. Ta Fálrzya teraz tylko kilkanaście ma budynkow, koncem swoim na wschod do samego ciągnie się Prutu, na którym oglądalismy siedm statkow nie wielkich, inakszym sposobem od naszych robionych, bo spod máią graniosty iak prąmy. Tylko że w szrodku wypukłe, á w końcach węższe. Zwierzchu zás są dyspozycyą Szmágow sklepione, y izdebki ze drzwiami porządnymi y oknami máią. Te Statki z różnemi towarami chodzą z Dunaju do Prutu, y znowu do Dunaju. Tuśmy szczupłe y mizerne mieli stancye.

26. *Pazdziernika*. Dzisieysza podroź tylko nas trzy godziny báwiła, y stanęlismy z kunaku Kierza nazwanym gđziesmy o male mieli chałupkow.

27. *Pazdziernika*. Iachalismy godzin 7 na kunak názwany Wánczá, y iakie takie miawszy stancye, gdyż y tę wieś Tátarzy spalili. Tu nocowalismy.

28. *Pazdziernika*. W tymze kunaku spoczywalismy ten dzien. A gdysmy do Prutu zaraz pod tą wsią płynącego poszli niektorzy oglądać młyny na tey rzece, ktore takimże kształtem iak y u nas w Polsce po różnych rzekách, na łodziach są budowane. Tę tylko máią różność, że tu nie tak doskonali są Rzemieslnicy, y mąka tu tylko na prość idzie, bo pytlow nie znią. Widzielismy z tamtey strony Prutu nad brzegiem dosyc ludzi oboiey płci, różnego wieku, y karausze ich to iest Wozy, y Woły pásące się. Ci ludzie z trzciny, ktora tu na trzy sążnie wysoko rośnie, budynki sobie porobili, y w nich przed powietrzem schronili się. Ci ludzie są ze wsi o cwiérć mile, zaraz naprzeciwko tego, gđzie dziś stoiemy kunaku, wielce budowney. Będąc tedy ieszcze zdrowami, tu uszli ze wsi, w ktorey prawie wszyscy ludzie umarli, a iest chałup blisko dwieście.

29. *Pazdziernika*. Po 7 godziu iazdzie, stanęliśmy w kunaku názwanym Sryica.

30. *Pazdziernika*. Tuśmy stac spoczynkiem musieli, gdyz przez Gałac (gdzie nam dziś nocleg przypadał) przeżdzał Pászá Azowski o trzech Bunczukach. Do iego władzy należy y starostwo Bagdodok, ktore się az ku Bramom Stambulskim ciągnie. ten to sam Pászá Machmet Aga, ktory był dopiero Posłem od terazniejszego Cesarza, Polszcze do I. K. Mci y Rżpltey. Ze tedy miał Ianczarow z sobą przeszło 900, więc by nam z nim razem z Gałacu pomieszcic się było trudno y niewygodno. W tey tu wiosce kilka domow zabitych z racyi powietrza. Przy tych domkach do koła prawie wiszystkie násze, y samego nawet Posła były Stancye, w tey bliskosci, ze nad 20 krokow do nich daley nie było. Owszem 3 ludzi powietrzem zmarlych zaraz nie daleko z tąd w trzinę wywleczono, y tam nie pogrzebionych zostawiono, ktorych trupy wrony y sroki do połowy iuż obiadły. Co naši ludzie y moi sami z ciekawości głupiey oglądali, ale im to iest zganiono. Iednakowoz y Woznica z Bryki Poselskiey poddany Iacek Imieniem záchwycił tu tey zarázy, w krotce umarł, y nam strachu wrobił, iaką o tym w krotce niżej będzie.

31. *Pazdziernika*. Po czterogodzinney podroży, stanęliśmy w Gałacu Miescie, nad Dunaiem lężącym, do X'cia Mołdawskiego jurysdykcyi podległym. Tu z noclegu iadąc, więczey iak potężna mila wzdłuż, a wszerz z pułmile po lewey ręce iest Staw, ktory pewnie z wylewu Prutu rzeki z Dunay wpadaiącey stác się musiał. Ma wielką sławę z mnogości ryb rozmaitych ktore się w nim znayduią. W Gałacu stalismy w iednym Monasterze Grekow Schizmatykw tak obszernym że się w nim prawie cały Dwor zmieścił. W drugin Monasterze tylko X. X. kapellani, Doktor, y I. P. Kommendant z Szeregowemi stali. Pańskiey Stancyi Bramę y fortke, warta Szeregowych pilnie strzegła, aby zadnen tak z znácznieyszych, iáko y pospolstwa służącego, do Miasta nie wychodził, a to dla powietrza prawdziwie pod ten czas tu się znayduiącego. Iakoż co dzien, po kilkoro ludzi umártych chowano, y siła domow zábitych było. Około ktorych, bliżey iak 30 krokow, ią y z I. Panem Chorążym Borzysłazskim, Imć. P. Ochocki Towárzysz Chełmański, Skarbnik Stancye za Miastem máiąc, bylismy nie bez strachu. Przywieziono dziś na wozach dwuch wyzow na przedanie I. W. Posłowi ieszcze zywych. Te wáżyły oliow 190, dano za nie Lewow.

1. *Listopada*. Spowiedzią Świętą Uroczystość Wszystkich Świętych, porzez większą część Dworu obchodzona.

2. *Listopada*. Reszta nas. S. Pokuty Sakramentem, ratowała Dusze w Czyśćcu będące.

3. 4. 5. *Listopada*. Spoczywalismy tu, nie mogąc się przeprawić dla wiatrow niezwyuczaynych, ktore straszna na Dunaiu wzburzywszy falę (tu nawalność fortuną zowią) nie podobny przewoz czyniły.

6. *Listopada*. Dla teyze fortuny ieszcze na mieyscu bawiąc, chodziliśmy oglądać stojące na Dunaiu Státki, są zrobione nakształt Szmagow, Turcy ie gimie zowią. U rudla są bardzo szerokie y wysokie. Głębokie są łokci 25 zwierzchu dobrze sklepione, inne o iednym, inne o trzech Másztach. Wożą Zyto, Pszeniczki z Miał nad Dunaiem leżących, iako to Gałacu, Brahyłowa y innych, do Stambułu, Czarnym Morzem, a z Stambułu rozne towary Tureckie, osobiłwie Bakalią, to iest korzenie do tychze Miał rozwożą. Ładowáno przy mnie pszenicę w iedną Gimię, ale połowa w niey była kółu. Siła się zmieszcic może w iedem taki Statek. Turcy Maydkowie chodzą Nakształt Maydkow Angielskich, Holenderskich &c. iakich w Gdansk widywamy w takim kolorze y tymże kroiem. Czytałem w Paktach Paserowickich, ze z Węgier wolno Dunaiem swemi Statkami sprowadzac rozne towary kupcom Wągierskim, ale z samego Dunaiu do Stambułu czarnym Morzem te Węgierskie Statki iść nie powinny. Tylo mają náiąc tych Gimiiow od Turkow, y dopiero przełożywszy towary, mogą ie przewieść do Stambułu, iakoż tak czynią.

7. *Listopada*. Dziś przewozilismy się iednym pramem, ale dużym (brał po 3 bryki y koni 37) przez Dunay, ktory tu iest szerszy, niżeli Wisła pod Toruniem, nie rownie głębszy, bo gdyby nie prog płaski w samym usciu wpadania w Morze czarne, wielkie okręty by nim chodzic mogły. Prog zas iest takowy. Gdy się rozigra morze, niezmiernemi bałwanami ciska w wpadaiaący w się Dunay. Ta zas rzeka wszystkim impetem ciśnie w Morze wody swoje, y tak Morze wyrzuca piasek swoy, Dunay też ten piasek nie tylko że strzymuie, ale y swoy przygarnia, a tak z tego piasku robi się niby grobla wysoka w wodzie, ktora iest głębokim Statkom szkodliwa, często na niey albo się łamia, albo uwięźna. I. W. Poseł z dystyngwowáńszemi przewiozł się batem dużym punktualnie w dziesiáciu minutach (18 ludzi wiosłami robiło) między nieustannym Trębaczow odgłoszeniem rożnych Marszów y Kurántow. Kuchnia, kredens, garderoba, rumaki pramem zaraz z

nami, ale innych wozów przeprawa y ludzi, więcej iak do godziny czwartej po północy zabawiła. Wiachawszy rachuiąc z przewozem godzin sześć, stanęliśmy o dziewiątej w nocy w Macinie. Teraz masz opisany ow wspomniony wyżej Stangreta przypadek. Albowiem smutna nam się otworzyła Scena, która nie tak przestraszyła, iako ráczey wskróś przeraziła boiáźnią niezwyčajną serca nasze y umysły.....

Zatym I. W. Posel posłał pieniądze, aby umarłego pochowali Wołochy, którzy byli tak śmieli, że do kosztu wprzód trupa obrali. Liberyą całą nową y wszystkie jego okrycie, obuwia, sobie zabrali, dopiero trupa pogrzebali....

8. *Listopada*. Uiachawszy godzin 6, nocowaliśmy w Peczennikach.

9. *Listopada*. Po 6 godzinney iazdzie, nocowaliśmy w Kunaku nazywanym Saray.

10. *Listopada*. Pięć godzinną iazdę skonczywszy zanocowaliśmy w Kunaku Straza zowiącym się. Tak bez spoczynku uciekalismy od miejsca śmiercią Stangretá y strachem naszym obrzydłego. Za potrzebną ciekawosci rzecz sądzę opisać miejsca położenie z tę stronę Dunaju ku Stambułowi. Pułtory mile od przewozu po lewey ręce ku pułnocy, pokazały nam się wysokie skały to wązsze, to szersze rozniemi rozpadlinami podzielone do połowy. W iednym miejscu bardzo szydlaste, w drugim płaskie, wszystkie nad zwyczaj chropowate, z szarego twardego kamienia. Te góry nazywaią Siedmgor, widać ie o sześć mil przed Gałacem ieszcze. A z tych gór ma bydz widać Morże Czarne, do ktorego od nich dwie mili. Są te skały przyjemne Zeglarzom, bo zobaczywszy ie daleko z morza, cieszą się bydz blisko portu. O milę przed Macinem troszki się w rowninę nie zupełną ułożyły. Atoli w puł mili znowu się podniosły, daleko wyzey od pierwszych, y ciągną się tak aż tu do kunaku nieprzerwanie. Nierownie iednak mając garbatą y bardzo połamaną wysokość swoię, tak aż dotąd z lewey ręki mając skały, z prawey Dunay, szeroką y wdzięcznie rokoszną aż w tę wies wiachalismy płaszczyzną. A co nam nieprzyjemności wiszące z iedney strony czyniły góry, to nadogradzał prospekt płynących w te dni pogodne po Dunaiu Stakow, to iest Gimioiw Tureckich pod zagłami. Siła tych skałow reprezentowało nam się mocno biało. Ze zas te kilka dni potężnie dogrzewało Słońce, y góry te naprzeciw południowi leżą, nie mogliśmy sobie wyperswadować, abysmy wierzyli że to śniegi leżą, bardziey owszem trzymano, że to gipsowe góry. Ia tedy y I. P. Chorąży Borzysławski, pożegnaswzy w karecie IW Posła, kazalismy

sobie dać konie, y tylko we dwóch ziachawszy z traktu dobre ćwierć mili, minąwszy pewną wies Turecką dobrze osiadłą, gdyśmy pod gorami stąnęli, niecośmy się pieszo na nie wzgrabali, a coraż pnący się wyzey, z podziwieniem, wielki śnieg znaleźliśmy. Co większa, że co od Słońca śnieg táiąć powinien, to wcale w lod krzepnął, záczyń nabrawszy w chustki tego lodowatego śniegu, dowieźliśmy IW. Posłowi, który go z zdumieniem obeyrzawszy dla ciekawości y innym obnosic kazał. Śniegi te w wspomnianych gorach rok corocznie w największe upały nie giną. Od Macina zácząwszy, iuz tu wszędzie Bawoły y osły widzieć nie nowina.

11. *Listopada*. Tusmy spoczywali. Między wschodem y południem niezmiernie wysoka osiadła przy samey wsi tey skała, tak przykra, że się prawie do słupa iakiego zda bydz podobna. Atoli ziemią od natury potrząsniona y trawą porosła. Na tę górę z ciekawości ledwo kilku naszych z wielką pracą doszli y z niebezpieczeństwem zeyscia. Wszakże obrał się Turczyn który y swoją y konia swego okazuiąc sprawność, na tę skałę w oczach naszych wiachał, iednak ziachac nie mógł się odważyć, procz oczywistey śmierci, albo do śmierci niewyleczanego kalectwa. Przecież pieszo konia prowadząc prosto zszedł bez szwanku. Wszystkich przyznaniem, y Pan y kon nieposledniey sztuki dokazáli.

12. *Listopada*. Porzuciwszy iuz po prawey ręce Dunay, udaliśmy się w lewą, y przebywszy wspomniane gory, które niby chąc się stac łaskawemi przeiezdziącym, w pewney rozpadlinie dużo się zniżyły, y nie przykrą czyniąc wysokość, powolną ustały drogę. Uiachawszy godzin 9. stanęliśmy noclegiem w Karasu, niegdys dobrym Miescie, teraz ledwie za wies dobrą stojącym, y przy samym tylko Imieniu Miastá będącym. Lubo od samego Dunaiu az do Bazardziuku ten kray, zowie się Dobrużansky, atoli zwyczaj, że konduktor X'cia Mołdawskiego prowadzi Posła Polskiego az do Karasu, Ze zas nasz konduktor I Pan Leonardy musiał powracać do Iassow z racyi nieodwłocznego w interessie Xiążęcym wyjazdu do Warszawy, gdyz tam wiele razy bywaiąc, ma znaomość u Dworu Naszego y przyiaźń z Panami. Więc zapłacił przodkiem tain za te wszystkie od Gałacu kunaki y z spoczynkowanemi dniami rachuiąc I. Panu Płaskowskiemu Marszałkowi, naezący, y przy pożegnaniu Posła odebrawszy szpinkę brylantami sadzoną, z Gałacu ieszcze pawrocił do Jassow . . .

Traducere

29 *Septembrie*. Pe malul turcesc al Nistrului [la Hotin] nu erau numai ofițerii și ienicerii gata de paradă, dar aproape tot Hotinul a venit să ne admire. Atât de mare era mulțimea turcilor, că ni se părea malul lor, care era mai jos decât al nostru, acoperit de zăpadă. Îndată de pe malul opus dela Ottaki s'au urcat pe plute ca să ne conducă strajnicul regiunii Hotinului, capigibașa, călăuza noastră și un număr mic de înalți funcționari turci, deoarece era nevoie să ni se lase loc liber. Văzând aceasta solul, împreună cu voevodul de Lublin, castelanul de Camenița și cel de Lwow, Boryslawski, stegar de Trebowla, administratorul episcopiei de Camenița și mulți alți înalți demnitari și ofițeri mai mici în grad, atât poloni cât și străini, dar mai ales aceștia, s'au urcat pe plută. Ambele plute s'au întâlnit la mijlocul Nistrului, unde cârmacii le-au oprit și le-au legat. Turcii atunci au urat bun sosît solului cu multă prietenie și l-au poftit pe pluta lor. Atunci solul și-a luat rămas bun pentru ultima oară dela voevodul de Lublin și dela castelanul de Camenița îmbrățișându-se. Solul a primit atunci dela turci după obiceiul vechi și întotdeauna respectat, un act scris, asigurând că solul și toți acei ce-l urmează vor fi aduși înapoi de turci la terminarea funcțiunilor, sănătoși și feriți de orice primejdie, afară de întâmplări neprăvăzute dela natură sau trăsnetul lui Dumnezeu. Atunci trecurăm cu toții în urma solului pe pluta turcească. Îndată turcii ne-au înconjurat urându-ne sosire cu noroc între dânșii și alte urări, strigând: *Ișala! Ișala!*, adică: Dumnezeu să dea bine! Ne apucau de mâini și de brațe spunându-ne să nu ne temem, căci vom găsi toate cele necesar ela dânșii. Sosind la mal, găsirăm acolo douăzeci de cai aleși cu șele bogate și alți cai cu șele sărăcăcioase, trimiși de pașa dela Hotin.

Trebuie să se știe că acest pașă, care de curând fusese ridicat dintre tătari la rangul de pașă, n'avusese vreme să se îmbogățească. Aproape toți acești cai erau adunați dela locuitorii Hotinului, având șele mizerabile și acești cai erau abia vr'o 50 pe cari puteai călări. Solul însă avea nevoie de 24 de cai boierești și atunci pașa a cerut comisului [koniusz] soliei prin tâlmaciul Iuliani ¹⁾ să dea el patru cai, căci nu avea mai mult

¹⁾ Francesco Crescento Giuliani, italian, interpret al Poloniei pentru limbile orientale. Cf. pentru el, N. Iorga, *Documente Callimachi*, II pp. XXX—XXXII. Se intitulă și «marquis de Giuliani» (*ibidem*, II, p. 256).

de 20 de acest fel. I s'a răspuns că se pot da și zece și am fi călătorit bucuros pe caii noștri, dacă n'ar fi fost obiceiul să mergi pe caii gazdei, căci în toată curtea soliei nu se află un cal mai prost decât cel mai bun al lor.

Numai solului i-au dat un cal alb bun cu o șea cu nițică broderie. Cea mai deosebită calitate a acestor cai era faptul că mergeau liniștiți fără să fie îndemnați. Deci cavalcada a pornit, curtea soliei eră așezată în aceeași ordine ca la intrarea în Camenița. După curte urmau toți ofițerii în număr de vreo 40 și prietenii cari însoțeau pe sol la Hotin. Apoi solul însuș, având la stânga, care la turci este mai de cinste, pe secretarul soliei. La dreapta eră capigi-bașa, călăuza noastră, între șase paji ținând calul și scările șelii, apoi șase haiduci, descriși mai sus și 14 muzicanți îmbrăcați turcește ca ciuhodari și doi alergători, toți mergând doi câte doi. De margini șirurile lungi ale ienicerilor, nepurtând nici o armă, cum e obiceiul lor în timp de pace, și mergând cu pas încet. În ariergardă eră Galezowski comandând pe husari, apoi caii de paradă cu șele acoperite și cu draperii, în sfârșit trăsurile și carele.

Abia intrarăm în oraș și muzica turcească a început să cânte din trâmbițe, tobe acoperite cu stofă roșie și «tulumbase», toate așezate grămadă, cu mare sgomot, foarte neplăcut pentru urechile neobișnuite cu așa ceva. Cu această melodie iritantă am fost conduși tot timpul până la palatul din Hotin, unde era pregătită locuința solului.

După ce am trecut prin locuri frumoase pe malul Nistrului, ne-am urcat pe un deal repede dar nu prea înalt. Acolo se află o clădire de lemn chiar pe malul râului, pe care turcii o numesc Woiewoda, unde locuște paznicul portului, sau mai bine zis vameșul. Acl turcii au poftit pe sol la o cafea, dar solul socotind că nu e de demnitatea lui să se coboare la un vameș nu a primit, ci a poruncit să meargă drept la Hotin.

Atunci s'a ivit un conflict provocat nu de turci, în acest caz s'ar fi rezolvit mai ușor, ci de Giuliani, tâlmaciul nostru, care a cerut ca secretarul soliei să meargă înaintea solului iar «strajnicul» ținutului Hotin să meargă lângă sol la stânga în locul aceluia. Auzind aceasta, un oarecare Ianuszewicz, tâlmaci al pașei de Hotin care fusese mai înainte rotmistru în regimentul regelui Poloniei, și fusese pus în lanțuri din cauza nesupunerii sale la poruncile lui Borzysławski, azi stegar și podstaroste de Trembovla, iar atunci polcovnic al aceluia regiment, a strigat ca părerea lui Giuliani să fie îndeplinită. Secretarul soliei însă a dovedit din relațiile tipărite ale solilor lui Zbarazki ¹⁾, Lesz-

¹⁾ Pentru aceste solii, vezi mai sus călătorii No. III, XI, XII.

czynski și Chomełowski că i se cuvine lui să meargă pe lângă sol, nu numai aci, dar chiar și la Stambul, înaintea unor demnitari mai înalți ca «strajnicul» local. Motivul pe lângă altele este acesta: secretarul ține în mână la audiențe scrisoarea regelui și la plecare ia răspunsul împăratului (cum se va vedea în urmă). Astfel a dat a înțelege lui Ianuszewicz și lui Iuliani că nu se prea pricep în aceste lucruri, și cu voia solului a declarat turcilor că nu se va retrage, căci aceasta ar însemna o înjosire. Turcii din pricina dreptului de ospitalitate și în semn de respect pentru sol nu au putut să insiste; deci secretarul a continuat să meargă pe lângă sol până la gazdă. Pentru acest lucru a primit mulțumiri dela toți polonii mai distinși ce se aflau de față, anume acei cari nu de mult fuseseră în solie cu Mniszech podcomori al Litvaniei la Osman III ¹⁾, și cari cunoșteau bine aceste obiceiuri. Acum pentru întâia oară s'a dat pe față trădarea și nesinceritatea lui Iuliani, despre care vom face la urmă o relație deosebită. În sfârșit terminarăm drumul până la Hotin, care dela Zwaniac este lung de o optime de milă, în afară de trecerea Nistrului. Pe tot drumul o mulțime de turci steteau pe margini admirând o paradă așa de strălucită, neputându-și sătura curiozitatea, alții admirau mai ales minunatele jocuri ale cailor cari luându și vânt săreau în aer cu o minunată repeziciune, deși nu toți și nu totdeauna isbuteau să facă acest joc. Apropiindu-ne de oraș, turcii au început să-și arate mulțumirea, trăgând focuri din tunuri uriașe de pe ziduri și când se împliniseră 44 de lovituri, noi ajunserăm la locuința solului. Acolo și-au luat rămas bun toți acei cari, pentru a face mai mare cinste patriei și a da mai mare solemnitate soliei, îl însoțiseră și apoi s'au întors înapoi pe malul polon la Zwaniac. Inimile noastre s'au îndurerat de această despărțire, văzând jalnica lor plecare și rămânerea noastră în mâinile barbariei. [*Urmează un pasaj cu comentarii asupra iubirii de patrie*]. Toată parada ținuse dela ceasurile două după prânz până la apusul soarelui. După aceea am luat masa de seară și ne-am dus cu toții la locuințele noastre să ne odihnim.

30 Septembrie. Solul a poftit la Hotin pe câțiva nobili anume părintele administrator al episcopiei de Camenița, stegarul Borzysławski, cari mai rămăseseră la Zwaniac și a tratat pe oaspeți cu mult fast. După

¹⁾ Solia lui G. Mniszech, marele șambelan al Litvaniei, avu loc la 1755. Cele două relații de călătorie au fost publicate, una de V. A. Ureche («Ateneul Român», IV, 1869, pp. 3—9), cealaltă de N. Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*, pp. 33—43.

aceea a primit dela turci deosebite daruri în semn de bun sosit, dar acestea nu erau mai însemnate decât un ibric, două de aramă, fructe și flori, pe când solul după cinstea lui înăscută, a dat daruri în aur și diferite obiecte de galanterie.

1 *Octomvrie*. Ziua de astăzi a fost consacrată corespondenței pentru poșta trimisă în Polonia.

2 *Octomvrie*. După prânz au dus la locuința solului caii pașei, aceiași și în acelaș număr ca la sosirea noastră alaltăeri dela Zwaniac pe malul Nistrului. Solul împreună cu noi toți au încălecat și merserăm, cu aceeași suită și în aceeași ordine ca la sosire, la castel să vizităm pe pașa de Hotin. Când intrarăm în castel au tras de pe ziduri de 43 de ori din tunuri foarte mari.

La intrarea în odaia pașei, ceremonia a urmat în chipul următor: în timp ce solul intră din gang, pașa s'a ridicat din cealaltă parte a odăii și s'au întâlnit în mijlocul încăperii. După câteva cuvinte de bun sosit ale pașei, turcii au început să cânte niște triluri nu tocmai plăcute, cari fac parte din ceremonialul lor. După aceea s'au așezat îndată pe perne bogate, solul la dreapta, pașa la stânga, făcându-și complimente reciproce prin tâlmaci. Pe lângă pașă ședeă capugi-pașa, călăuza noastră iar pe lângă sol secretarul soliei.

Atunci a venit «pașchergiul», funcționar care are grija șervetelor. Aceste șervete sânt albe cu marginele brodate cu aur, argint și mătase, sau în loc de șervete aduceă bucăți de materie bogate. Pe acestca ni le-a așezat pe genunchi și apoi cafegiul a adus cafea într'o cană. Abia o băurăm, veni și buchargiul cu o sticlă de argint plină cu apă parfumată și ne-a turnat fiecăruia câteva picături pe mâini și apoi ne-a dat un prosop să ne ștergem. După aceea altul cu o cadelniță [thurybularz] ne-a tămâiat cu fum parfumat. La urmă ni s'a adus liqueur de struguri, pe cari l-am băut dintr'o singură înghițitură ca rachiul. Luându-ne rămas bun, ne-am întors în aceeași ordine și cu aceeaș paradă, cu lovituri de tun tot atât de numeroase, până la locuințele noastre. Am dat scutierilor turci câte un «bacșiș», adică dar, după gradul fiecăruia, două parale, un leu, altora mai mult. Pașa de Hotin a trimis ca dar solului un cal de culoare murdară, mediocru ca talie și slab învățat și cam bătrân.

3 *Octomvrie*. În această zi s'au împărțit daruri turcilor, a căror listă se află în partea doua a ziarului, unde se pot vedea toate darurile pe tot timpul călătoriei, căci aici ar întinde prea mult povestirea. În aceeaș

zi turcii ne-au dat care cu boi și cărauși în număr de [loc alb] pentru lucrurile noastre, așa că toate au fost îndată împachetate.

4 Octomvrie. Am plecat din Hotin în aceeași ordine și cu același număr de lovituri de tun ca la sosire.

Comunitatea turcească ne-a însoțit o optime de milă, apoi s'a întors înapoi în oraș împreună cu ienicerii. Pe lângă noi a rămas numai convoiul cu capugi-pașa. Acest capugi-pașa ducea cu el într'o careță turcească foarte acoperită, în așa fel ca nimeni să nu poată privi înăuntru, o fată de 18 ani, o roabă de neam cerchez, a plătit-o 1000 de lei, adică 4000 de tynfi, și o duce cu dânsul la Stambul, deși el e un bunnic și are 90 de ani. În acea zi am mers șase ceasuri și am sosit noaptea la primul popas, sau conac la Kanukuprzy, pe polonește Lipczani. Acest sat se mai numește și «Podul sângeros» pentru că aci în timpul vestitului războiu dela Hotin și a isbândeii noastre ¹⁾, polonii au rupt noaptea podul ucigând peste zece mii de turci.

5 Octomvrie. Am mers două ceasuri și am poposit noaptea în al doilea Akmecet, pe polonește Pererita. Akmecet, pe polonește se tălmăcește mecetul alb, pentru că muscalii cucerind Hotinul ²⁾ își ridicaseră aci o biserică albă văruiată. Aici, când au sosit în frunte orânduitorul [stannowiczny] cartierelor soliei și a vrut să însemne cu creta ușa unei clădiri a unui lipcan, ca să fie locuința solului, lipcanul l-a rănit cu cuțitul la mână. După aceea a fost prins de capugi-pașa călăuza noastră și urma să fie trimis la Hotin pentru pedeapsă criminală. Dar turcii au rugat foarte mult pe sol și pe noi să ne fie milă de el și solul fiind dela natură plin de bunătate l-a iertat și acela a dat numai 10 lei chirurgului. Turcii au făgăduit că așa ceva nu se va mai întâmpla, dar nu s'au ținut de vorbă, precum se va vedea mai jos.

6 Octomvrie. Am mers șase ore și ne-am oprit în conacul numit corpacz. E un sat mic și am stat în locuințe destul de proaste. La un stadiu de sat curge Prutul; pe malul de unde veneam se întind stânci mari pe o mare întindere, iar pe malul celalt e o câmpie întinsă minunată. Privind la dânsa de pe vârful acestor stânci, ți se înfățișează o privești minunată. Aceste stânci având dela natură câteva găuri și crăpături, o mulțime de porumbei de casă s'au așezat în acele crăpături. Căci nu pot nicăieri să-și așeze cuibul pe clădirile cari sunt foarte joase,

¹⁾ Bătălia dela Hotin, câștigată de Sobieski asupra turcilor la 1673.

²⁾ Rușii cuceresc Hotinul la 21 August 1739 conduși de Mûnich.

nici pe sub acoperișuri din pricina fumului strașnic care se ridică sub ele. Mare mulțime de porumbei zboară prin aer, iar turcii îi apără, căci îi socotesc ca ținând de casele lor. Ei îi împușcă și dacă porumbeii loviți mai sunt în viață le taie gâtul și așa îi mănâncă. La fel fac și cu celelalte animale. Pe malul Prutului pe stânci și dealuri cresc tufișuri, în cari lăsând pe ogari, am împușcat trei iepuri, iar vulpile s'au ascuns în crăpăturile stâncii în fața câinilor.

7 *Octomvrie*. Ne-am odihnit tot acolo.

8 *Octomvrie*. Mergând mai multe ceasuri am poposit noaptea la Badracz, un sat mic și sărăcăcios. Se află aci un mic iaz, acoperit pe jumătate cu trestii, pe care e o așa cantitate de rațe, încât aproape nu s'a găsit cineva în toată curtea să nu omoare măcar câteva, mai ales că fugind după împușcături, veneau din nou, nefiind înspăimântate.

9 *Octomvrie*. După trei ceasuri de drum sosirăm la Wasyli, sat așezat pe malul Prutului într'o câmpie frumoasă.

Prutul, care curge foarte șerpuitor în această parte, formează mai spre miază-zi o insulă, cum sunt pe Vistula. Insula e acoperită cu arbori înalți și cu tufișuri dese. Toate femeile afară de babele bătrâne, socotind pe polonezi tot așa de licențioși ca și turcii, au trecut toate cu bărcile în acea insulă, împreună cu copiii și luându-și și așternut. Acolo și-au aprins focuri și au stat în jurul lor toată ziua și noaptea următoare. Această fugă a lor ne-a îngăduit să avem locuințe mai multe și mai comode, căci pe lângă faptul că aveam mai mult loc, femeile nu mai coceau pâine și nu mai găteau mâncare în casă, ne mai afumându-ne și în ziua aceea fierbinte. Fuga moldovencelor și faptul că se fereau de polonezi nu era pricinuită atâta de virtute și de rușine, căci acest neam nu se prea sinchisește de așa ceva, ci mai ales de teamă și din observarea deosebirii de condiție. Când însă muzica noastră, compusă mai ales din trâmbițe și cornuri de vânătoare, a început să cânte în noaptea aceea frumoasă pe malul Prutului, ecourile aduse de ape și de arbori întăreau frumusețea sunetelor instrumentelor. Atunci și moldovencile au ieșit din adăposturile și ascunzișurile lor, alergând la mal și ascultând muzica cu mare mulțumire, glasurile lor arătau bucuria lor, cântând și ele cântecele lor, cari însă nu erau cu totul plăcute.

10 *Octomvrie*. Am mers timp de patru ceasuri și am trecut Prutul cu două plute. Râul are apă puțină din pricina secetii, nu este adânc și în multe locuri se strâmtează mult. Malurile sânt pretutindeni înalte și adesea sânt dealuri înalte pietroase.

Pe alocurea râul e lat de o sută de pași, în alte locuri mai lat, iar în altele mai strâmt. Locuitorii de pe malurile Prutului afirmă că atunci când râul se umflă inundează regiunea pe o distanță de trei stadii și chiar mai mult, și apoi din nou se usucă. Ca și Vistula, roade aci malurile iar acolo le adaugă. După ce trecurăm Prutul ne oprirăm pentru noapte într'un sat anume Tabăra, pe malul râului pe un deal înalt. Aci petrecurăm noaptea, având locuințe bune. În aceeași zi solul a trimis înainte la Iași la domn¹⁾, cu răspunsul la scrisoarea lui pe Xavery Borzyslawski, stegar de Trembovla cu câțiva servitori și patru oșteni, precum și pe Leonard, călăuza noastră.

11 Octomvrie. Ne-am odihnit toată ziua în același sat, de dimineată după liturghie solul cu câțiva însoțitori au trecut peste Prut la vânătoare. Se găseau acolo mulți iepuri și căprioare, dar eră greu să le poți împușcă. Chiar dacă ies din tufișurile dese în stepă, iarba înaltă, buruienile și arbuștii ascund animalele ca într'o pădure. Totuși au fost împușcați și iepuri și căprioare. În Prutul vechi, adică în albia prin care curgea râul mai de mult, isbutirăm să pescuim o mulțime de pești. Oamenii curții aduseră somni, știuci, crapi, prinși cu o plasă mică. Marea cantitate a ciulinilor atrage porcii, cari se bălăcesc în apă, și se îngrașă cu această hrană.

12 Octomvrie. Am mers două ceasuri până la Cărnicieni, unde petrecurăm noaptea. Aci găsirăm locuințe destul de proaste. La apusul soarelui au sosit cu o caretă trasă de șase cai, hatmanul Moldovei²⁾, adică șeful armatei moldovenești, postelnicul³⁾, adică mareșalul curții domnești și Leonardi călăuza, deasemenea și La Roche, secretarul domnului⁴⁾, având cu dânsii o suită de șase steaguri de oșteni moldoveni cu steagurile desfăcute, sunând din trâmbițe și bătând din tobe. Totuși acești oameni erau numai niște simpli țărani fără arme, căci nu le este îngăduit să poarte arme în timp de pace. Un singur steag avea lăncii cu stegulețe galbene. Solul a primit în audiență pe noii veniți și în timpul audienței a șezut pe scaun, iară dregătorii, scoțându-și pălăriile,

¹⁾ Ioan Toader Callimah (1758—1761).

²⁾ Hatmanul Vasile Razul.

³⁾ Vel postelnicul Alexandru Ipsilante.

⁴⁾ Luca La Roche, secretar francez al domnului Moldovei, originar din Aix. Cf. pentru el N. Iorga, *Documente Callimachi*, II, pp. XXXII—XXXIV. Fusese secretar al lui Don Carlos, regele celor Două Sicilii. Retras la Brașov, scrie un lexicon în 10 limbi. N. G. Dossios, *Studii greco-române*, II—III, p. 107.

[kolpaki] au stat în picioare. La Roche a ținut o cuvântare în franțuzește, exprimând mulțumirea stăpânului său pentru fericita sosire a soliei și poftind-o la Iași, orașul de scaun al țării. Solul a mulțumit pentru amabilitatea și bunăvoința domnului și a rugat pe toți să șeadă, tratându-i cu dulceață și cafea. După aceea și-au luat rămas bun și s'a întors în aceeași zi la Iași cu aceleași parade și ceremonii. Mai înainte însă de ei sosise dela Iași Borzyslawski, care a povestit următoarele: La sosirea lui îndată i s'a dat o locuință în oraș, dar el și-a ales locuință la părinții iezuiți. După aceea i s'au adus «tain», adică o porție de merinde și anume în mare cantitate: pâine, carne, orez, vin și diferite fructe, și el dăduse aducătorului un bun «bacșiș»¹⁾. A doua zi a venit la locuința lui comisul domnesc [koniusz]²⁾ cu doi curteni călări și o caretă trasă de șase cai, pe lângă care mergeau «ciuhodarii», adică pajii. Când caretă lui Borzyslawski s'a apropiat de poarta castelului s'a mai adăugat la suită și doi ceauși și patru ciuhodari. În fața palatului l-a primit și i-a urat bun sosit postelnicul, în palat marele mareșal al curții, în prima cameră hatmanul și astfel l-au condus la domn. Când el s'a apropiat, domnul s'a ridicat de pe scaun și a înaintat cu trei pași, ascultând complimentul în limba latină și luând scrisoarea solului. După aceea l-a rugat să șează la stânga și i-a oferit dulceață și cafea.

Domnul a spus că scrisoarea primită fiind un răspuns nu va mai răspunde și el, ci așteaptă cu inima plină de bucurie sosirea solului, care va fi primit cu o strălucire deosebită. După aceea stegarul și-a luat rămas bun dela sol și a fost condus cu aceleași ceremonii la locuința lui, iar după amiază s'a întors la noi.

13 Octomvrie. După ce am mers două ceasuri, apropiindu-ne de Iași, aproape de o jumătate de milă, ne-au ieșit în drum demnitarii moldoveni anume: hatmanul oștilor, doi mareșali, cel mare și al curții³⁾, cancelarul⁴⁾ și vistiernicul⁵⁾, aproape toată curtea domnească precum și mulți boieri de frunte distinși prin nume și avere, adică nobilii moldoveni, îmbrăcați după obiceiul lor și călărind pe cai frumoși și împodobiți. După aceea erau și opt steaguri de oșteni cu steaguri, trâmbițe și tobe. Caretă domnească cu ferestre de cristal, trasă de șase cai

1) Cuvintele *tain* și *bacșiș* în textul polon.

2) Vel comisul Teodorachi.

3) Adică un vornic și postelnicul (mareșalul curții).

4) Marele logofăt Ioan Bogdan.

5) Vel vistiernicul Ioan Cantacuzino Deleanul.

eră dată cu lac pe din afară și aurită. Vizitiii erau îmbrăcați în diferite colori și erau țigani.

Demnitarii ajungând la careta solului au descălecat și după urările de bun sosir au întrebat pe sol dacă vrea să meargă călare sau în caretă, căci în afară de caretă aduseseră și un cal frumos și împodobit.

Solul mai întâi s'a opus nițel, spunând că vrea să meargă cu careta lui, însă La Roche i-a spus că aceasta ar fi o ofensă adusă domnitorului. Deci solul a trecut împreună cu secretarul soliei în careta domnului. Atunci cavalcada a pornit în ordinea următoare: mai întâi mergea miliția domnească, apoi însoțitorii turci cu capigi-pașa, călăuza noastră în trăsură lui, după aceia Gałęzowski cu husarii, careta solului cu demnitarii moldoveni mai sus pomeniți pe de lături, apoi curtenii, membrii soliei.

Înainte avangardei mergeau 14 muzicanți pe jos, mergând câte doi. De ambele părți ale caretei erau șase haiduci și șase paji, așa cum au fost descriși mai sus și douăzeci de ciuhodari domnești frumos îmbrăcați în postav. Oamenii domnești și ai noștri erau amestecați până la avangardă în dosul caretei pe două rânduri. După aceia urmau două carete ale solului, apoi opt cai de paradă ai noștri și în sfârșit toată tabăra carelor, armele, cărăușii. O mulțime imensă de ambe sexe și de toate vârstele ieșise din case de curiozitate, cum se obișnuiește la asemenea ceremonii, așa că ochii nu puteau distinge nimic alt decât o mulțime de oameni. Părerea tuturor eră că nu mai fusese altă solie care să intre în oraș cu atâta pompă, cu un sol așa de însemnat, cu o curte așa de frumoasă și numeroasă, și cu așa multe trăsură, precum și cu o așa mare afluență de privitori. Când intrară în oraș găsirăm toate prăvăliile închise, căci negustorii erau unii pe stradă alții la balcoane sau la ferestrele palatelor și ale caselor. Am fost conduși în ordine prin oraș până la palatul principelui Cantacuzin, marele vistiernic al Moldovei, unde solul fu din nou primit de înalți demnitari. Deși eram tare veseli de o asemenea primire, totuși ne temeam de ciumă care bântuia în Iași. Pentru a ne feri de ea aproape toată strada eră pustie, căci oamenii fură trimiși la câmp. Din fericire Dumnezeu ne țină pe toți sănătoși.

14 Octomvrie. Solul a trimis pe Iuliani tâlmaciul la domn ca să stabilească ceremoniile obișnuite pentru vizită și anume: dacă domnul va primi pe sol la ușa odăii în care va avea loc audiența, dacă i se va da solului un scaun egal cu acela pe care va șede domnul, dacă i se

va da solului locul la dreapta și în sfârșit dacă domnul va înapoiă vizita solului. În caz când domnul s'ar învoi la toate cererile solului, cum eră și obiceiul, acesta fixase data vizitei pe ziua de 16 a luni.

15 *Octomvrie*. Am ascultat slujba în biserica catolică, a franciscanilor și iezuiților. Ei au biserica în comun, dar locuințele în clădiri separate ce aparțin deosebit fiecăruia din cele două ordine. În afară de aceasta nu făcurăm nimic deosebit în acea zi. După calendarul rusesc azi cade sărbătoarea Sf. Francisc, fondatorul ordinului minorităților, pe care solul a celebrat-o cu solemnitate.

16 *Octomvrie*. După ascultarea liturghiei în biserica pomenită, când ne întoarserăm la palatul unde eră găzduit solul, aflarăm în curte cai trimiși de domn pentru sol și pentru noi. Trebuie să recunosc că acești cai ca înfățișare și ca șele bogate erau fără îndoială mai de seamă decât acei trimiși de pașa din Hotin cu ocazia vizitei ce i-o făcurăm. Deci solul a încălecat pe un cal alb bun, devenit mai cenușiu cu anii, dar totuș frumos și cu pas încet, cum se cuvenea demnității soliei. Șeaua eră bogată și acoperită cu o stofă de materie de grenat cusută cu gust cu aur, argint și mătase. Am pornit în totul în aceeași ordine cu care intrasem în Iași. Demnitarii domnești mergeau înaintea solului, după dânzii urmau secretarul soliei la stânga solului, apoi comandantii gărzii și muzica domnească cântând după obiceiul turcesc din trâmbițe și tobe. Ahea acum văzurăm ce populat este Iașul, căci s'a arătat o așa de mare mulțime de oameni pe la toate ieșirile, ferestrele și acoperișurile, încât se părea că se adunaseră din întreaga țară pentru a privi ca la teatru. Chiar cei 20 de ciuhodari și doi ceauși domnești fură siliți să alunge mulțimea ca să facă loc. Dela palatul nostru până la castelul domnesc este numai o stradă dreaptă. Când ne apropiarăm de poarta castelului ne-au ieșit în întâmpinare trâmbițașii domnești, cari sânt țigani și cântă ca la noi când cheamă din turnurile bisericilor la predică pentru pocăință. Descălecând solul, îndată dregătorii l-au condus împreună cu toată curtea domnească, mareșalii amândoi și hatmanul. După ce străbăturăm o sală, solul a fost întâmpinat de domn la pragul odăii în care urmă să-l primească cu următoarele cuvinte: *Bene et prospere veniat, illustrissimus legatus!* După aceea domnul l-a condus la două scaune, acoperite cu catifea roșie cu galon de argint și cuie de argint înflorate în formă de « tynf » [monetă]. Domnul a luat locul la stânga, rugând pe sol să stea la dreapta. Acesta i-a urât domnului bun găsit în limba latină pe scurt, dar cu cuvinte bune. Domnul a răspuns

la acest compliment într-o latină aleasă arătând bucuria sa că a sosit sănătos un oaspete așa de mare și de plăcut. Acest domn se numește Ioan Teodor, statura îi este mijlocie, nițel gras, are mai bine de șaizeci de ani, un bătrân frumos și vioiu, cu foarte multă autoritate în figură, dar fără trufie, foarte plăcut în conversație. Cunoaște admirabil limba latină și găsește ușor termeni vii când o vorbește. Timp de 28 de ani a fost terziman, adică talmaciu de curte al împăraților turci la Stambul, pentru interesele lor cele mai secrete. Aceasta îl face să fie acum cunosător al afacerilor aproape a tuturor statelor. Având astfel ocazia să-și câștige grațiile împărătești și astfel fu ridicat în actuala demnitate. Are soție, doi fii mari și fete, dar nu ne fu dat să vedem decât pe fii ¹⁾. Deși, precum se spune, este moldovean de neam, ceea ce ar trebui să mulțumească pe boieri ²⁾, totuși invidia și vițiul, cari nu lipsesc în nici o țară, i-a îndrumat pe boieri să nu sufere ca unul egal cu ei să-i conducă și deși îl văzuseră deja ca domn, nu au vrut să-l recunoască. Deci cei mai mari demnitari politici și boierii mai de frunte s'au retras pe la satele lor sub diferite pretexte, vrând să-și ascundă nemulțumirea și să nu-l ajute în nici un fel. Unii din ei au fost condamnați de către dânsul, alții din poruncă venită dela Stambul au fost trimiși în exil, fiind siliți astfel, atât ei cât și alții, să se supuie. În inimă însă sânt departe de a fi sinceri față de domn. Dar deoarece acesta se bucură de protecția vizirului actual, care este foarte puternic, nu îndrăznesc să comploteze împotriva lui. (Lucrul s'a dovedit și mai târziu prin alungarea dela Stambul, la cererea aceluia domn, a francezului Lynche) ³⁾. Totuși se așteaptă o schimbare de vizir, și în acest caz îndată ar izbucni focul ascuns ⁴⁾.

După terminarea cuvântărilor i s'a oferit solului dulceață și cafea și s'a dat apoi și apă parfumată pentru spălarea degetelor și ne-au tămâiat și cu fum de parfumuri. La aceasta domnul a spus: *Istae sunt orientales ceremoniae et quaedam humanitatis officia, quae solent hospitum distinctioni et*

¹⁾ Fiii domnului Grigore și Alexandru.

²⁾ Pentru origina românească a lui Ioan Callimah, cf. A. D. Xenopol, *Istoria și genealogia casei Callimachi*, București, 1897 și N. Iorga, *Documente Callimachi*, I, pp. XVI și urm.

³⁾ Linche sau Linchoult, negustor și secretar domnesc, de origine francez, decapitat la 1760 din ordinul sultanului. Cf. N. Iorga, *o. c.*, I, p. CIX și Hurmuzaki, *Documente, Supliment*, I¹, pp. 714—716.

⁴⁾ Pentru nemulțumirea boierilor împotriva lui Ioan Callimah, pseudo-Enache Kogălniceanu, *Cronica*, la Kogălniceanu, *Letopisește*, ed. II, III, pp. 237—238.

honori praestari. A urat ca pacea cea lungă de care se bucură Polonia să fie păstrată, oricât ar fi ea îndemnată de împrejurările actuale, zicând: « *Certe, gloriosa est neutralitas Reipublicae Poloniae !* »¹⁾. A întrebat de sănătatea regelui Poloniei²⁾ și a hatmanilor. În acest timp mareșalul curții domnești a tratat pe toți curtenii solului într'altă odaie cu dulceață, cafea și prăjituri. Isprăvindu-se discursurile și vizita, domnul a însoțit pe sol până la ușă. Ne-am întors acasă cu aceeaș paradă cu care venisem. Demnitarii moldoveni ne-au însoțit până în sala palatului și și-au luat rămas bun închinându-se foarte jos și arătându-se gata de slujbă.

17 Octomvrie. Astăzi pe la ceasurile zece, cu aceeaș paradă și cu aceleași steaguri, muzici și demnitari, domnul a înapoiat vizita solului. Pentru dânsul a mai adăugat însă și această pompă: pe lângă el erau duși opt cai frumoși de paradă, acoperiți cu stofe minunate și cu șele foarte bogate. La fiecare șea, după obiceiul turcesc, atârna de partea stângă sabia, la dreapta buzduganul și chiar pe șea eră o pavăză de argint înclinat spre partea stângă, scările aveau la mijloc cifrul domnesc aurit în relief, ceea ce face mult efect. În fața domnului mergeau cei doi fii ai lui călări pe cai mici turcești de rasă bună și bine învățați. După dânsii mergea domnul pe un cal mare roib, care umblă cu pas încet, dar voinicesc. Șeua pe care ședea domnul eră cu totul deosebită și bogată, având pe margini cusut un șir de pietre scumpe de diferite feluri. Abia intrase în curte și îndată muzica noastră a început să cânte un marș frumos. Domnul a descălecat la scara palatului, fiind primit de Kazimir Plaszkowski, mareșalul curții și tovarăș al steagului de oșteni înzăuați ai solului, înconjurat de suita soliei. Pe coridor stăteau doisprezece paznici ai convoiului nostru și la trecerea domnului i-au dat onorul cu armele. În prima cameră l-a întâmpinat pe domn secretarul soliei, care i-a urat bun sos și luându-l de mână l-a dus printre pajii și haiducii noștri, cari erau așezați pe două rânduri, până în sala unde l-a întâmpinat la ușă solul. După un scurt compliment l-a poftit pe domn să șeadă, dându-i locul la stânga, iar el s'a așezat la dreapta. Fiii domnului au șezut și ei pe lângă tatăl lor pe scaune mai joase. Toți erau îmbrăcați cu blănuri foarte scumpe, căptușite cu zibelină. După ce s'au așezat a început o conversație mai mare în latinește, arătând legăturile dintre cele două popoare, precum și cele dintre ei personal.

¹⁾ Neutralitatea Poloniei în războiul de șapte ani.

²⁾ August III (1733—1763).

După alte discursuri de acest fel, cari fură scurte, s'au servit dulcețuri, cafea și s'au tămâiat oaspeții. Luându-și rămas bun, domnul a fost condus de sol ca la sosire, apoi în același fel de ai noștri.

18 Octomvrie. Solul a dat de știre domnului prin tâlmăciu să fixeze o oră la care să-l poată vedeă secretarul soliei pentru o conferință privitoare la anume interese de graniță ale republicii. Deci, către ceasurile nouă dimineața, domnul a trimis după secretar cu un cal de paradă al său învățat, cu o șea bogată și șase ciuhodari frumos îmbrăcați cu brăie argintii cusute cu aur. Aceștia i-au adus cai boierești, ca să meargă pe ei patru soldați ai soliei și doi servitori. Când s'a apropiat de poarta castelului i-au întâmpinat doi ceauși și patru ciuhodari și s'au unit cu acei cari mergeau pe lângă cal. La scara castelului, secretarul a descălecat și a fost întâmpinat de Leonardi, călăuza noastră. În coridor îl așteptă postelnicul, adică mareșalul curții domnești cu un baston de argint în mână. Urându-i bun sosit l-a condus printr'o sală, unde-l așteptă hatmanul Moldovei. Acesta l-a dus în camera domnului împreună cu alți demnitari ai țării și mulți din curtenii domnului. Domnul l-a întâmpinat pe secretar la mijlocul odăii, unde se află cetind o hârtie. Idată s'a întors și a spus cu glas tare: *Bene veniat Magnificus Secretarius Legationis!* El s'a așezat pe un scaun mai înalt cu o treaptă, iar pe secretar l-a poftit să stea la stânga. După complimente reciproce, secretarul a expus domnului interesele de graniță ale republicii, ce-i fuseseră încredințate: pagube și nedreptăți ce trebuiau despăgubite. Domnul a dat răspuns favorabil, făgăduind că se va da satisfacție conform dreptății. S'a dovedit însă, mai târziu, că acele făgăduinți nu erau sincere, ci erau pornite din vechea « graeca fides ». Solul a fost nevoit să ceară dreptate prin firman împărătesc la Stambul. Care anume erau acele interese se poate vedeă în a doua parte a ziarului între memoriile înaintate Porții și între firmanele obținute și ca să nu repet de geaba acelaș lucru, nu le înșir aci. S'au oferit apoi dulcețuri și cafea, apă parfumată pentru spălat, a fost tămâiat cu fum parfumat după obiceiul local. După aceea secretarul și-a luat rămas bun și s'a întors la palatul solului cu aceeaș paradă ca la venire.

19 Octomvrie. Azi primirăm binecuvântare publică pentru continuarea călătoriei în biserica părinților franciscani, binecuvântare pe care o numim: itinerarium. După liturghie, solul a trimis daruri domnului și curtenilor lui prin Lafont, secretarul corespondenței străine. Darurile sânt enumerate la un loc cu toate darurile date de solie. Idată

ce Lafont împărți darurile, domnul a trimis și el la rândul său darurile sale solului și câtorva din noi, pe care le vei ceti la urmă sub titlul: Daruri. După mâncarea de prânz am plecat cu bine din Iași pe la ceasurile 12. În semn de salutare s'au tras douăsprezece lovituri de tun din tunurile mici de fier dela castel. Cât despre rest, am fost însoțiți de aceeaș suită și în aceeaș ordine ca la sosire, până la o jumătate de milă de Iași. Intre timp solul a aruncat ceva monete mulțimii, care le-a adunat cu multă lăcomie și mare tumult.

După trei ceasuri de drum sosirăm pentru odihna de noapte la conacul numit Bossy, unde găsirăm locuințe foarte proaste. La ieșirea din Iași, un turc a rănit pe Komorowski, curtean al soliei, cu un ciomag sub ochi, mare noroc că nu l-a omorât pe loc, iar pe Giergieliwicz, quartier-maistrul nostru și pe vizitiul lui Ochocki i-au bătut bine turcii. Pentru aceasta la conacul următor, unul din cei cari loviseră cu ciomagul a fost bătut la tălpi.

20 *Octomvrie*. După patru ceasuri de drum sosirăm la conacul Măcărești. Aci găsirăm locuințe foarte comode, mai ales solul, care a stat la o curte, așezată întru totul după modelul polonez, cum nu mai văzurăm alta în cursul călătoriei, nici nu întâlnisem mai înainte. În curte umblau chiar păuni și cocori, deși curtea aceea eră a unui om simplu. Toți oamenii din acel sat sânt politicoși și binevoitori față de poloni.

21 *Octomvrie*. Ne-am odihnit tot acolo și în acea zi. Turcul mai sus pomenit a primit lovituri la tălpi pentru excesele sale.

22 *Octomvrie*. Am mers cale de cinci ceasuri și am înnoptat la Germănești. Acest sat e așezat pe un deal înalt. Am stat foarte rău din cauză că erau colibe foarte mici și depărtate unele de altele.

23 *Octomvrie*. Pornind dela acel conac ne-am coborât de pe deal și văzurăm la stânga aproape de Prut o movilă foarte mare aproape cât un deal. Dar deoarece stă singură în câmpie și eră rotundă, cred că eră ridicată de mână de om. M'am depărtat călare împreună cu câțiva curteni mai curioși și după un sfert de milă de drum sosirăm lângă movilă, pe care am măsurat-o cu pasul. Are la bază 780 de pași și merge în sus în formă de sulă, se poate deci ghici cât e de înaltă. La mijloc e săpată și are găuri adânci. Unii spun că un anume vizir a stat acolo cu o oaste mare și ca amintire a ambiției lui a poruncit s'o ridice, ca fiecare să poată vedeă din acea muncă ce mulți oameni au fost acolo. Alții afirmă că în acel loc a fost o bătălie cu mari pierderi de ambele părți și că au fost îngropate aci trupurile celor căzuți. După mulți ani

Turcii au aflat că din cauza cadavrelor se făcuse acolo salitră, așa că au săpat pământul și din oasele morților au extras salitră. Ca de obicei, aici nu se poate afla adevărul asupra vreunei antichități, căci oamenii aceștia sânt simpli și nu se gândesc să păstreze adevărul asupra lucrurilor interesante.

Ne-am întors apoi la drumul nostru și am mers cale de două ceasuri. Noaptea am rămas la conacul Stănileşti. Eră aici o mare lipsă de locuințe căci anul trecut năvăliseră aici niște tătari fără de căpătăiu, prădând, luând cu ei vitele și arzând casele, sau mai bine zis colibele, așa că mulți dintr'ai noștri, precum și toți caii au rămas sub cerul liber. Către seară a început și o ploaie mare, cea dintăiu pe care o văzurăm în Moldova. A ținut foarte multă vreme și a udat oamenii noștri toată noaptea, spre marea lor neplăcere.

24 *Octomvrie*. Am rămas tot acolo să ne uscăm, dar ne-am uscat numai la vânt, care eră mai mult de iarnă: aspru și rece. Foc nu puturăm face, căci aici sânt foarte sgârșiți cu lemnele. Așa că ne-am mers și mai rău și oamenii au pornit pe jumătate înghețați și cu totul uzi.

25 *Octomvrie*. Am mers timp de opt ceasuri pe vreme foarte urâtă cu lapoviță, care s'a transformat în zăpadă, ce cădea neîncetat cu fulgi mari. Vântul ni le aruncă în ochi, așa că vizitiii abia vedeau caii și caii abia vedeau drumul. Târziu seara sosirăm la conacul numit Fălciu [Falszya], care fusese mai înainte un orașel populat, dar, precum am spus și mai sus, l-au ruinat tătarii, cari năvăliseră anul trecut în Moldova. Ei luaseră cu această ocazie în robie șazeci de mii de oameni de ambe sexe, căci mai târziu se făcuse o socoteală amănunțită în fiecare sat. Când au trecut Prutul, au transportat oamenii luați în « iassy » [robie] că vitele și foarte mulți s'au înecat. Mai ales copiii mici fură băgați în saci și atârnați de cai, iar caii lăsați să treacă apa înnot, așa că nenorociții copii unii fură băgați în apă, alții au sufocat. La porunca împăratului turcesc, au înapoiat pe bătrâni și pe invalizi, dar tinerii de ambe sexe n'au fost înapoiați. Localnicii spun că turcii au luat bani pentru dâșii dela tătari. Acuma Fălciul nu are decât vreo zece-douăzeci pe case, la capătul de răsărit al localității curge Prutul, pe apele căruia văzurăm șapte corăbii mici, construite însă altfel decât ale noastre, căci partea inferioară este cu colțuri ca bacurile, numai că la mijloc sunt bombate, iar la capete mai strâmte. În interior au aceeași dispoziție ca « szmaga » (corabie ușoară) cu camere, cu uși și ferestre. Aceste corăbii

merg cu diferite mărfuri de pe Dunăre pe Prut în sus și apoi din nou pe Dunăre. Aci avurăm locuințe puține și mizerabile.

26 *Octomvrie*. Drumul de azi fu numai de trei ceasuri și ne oprirăm în conacul Kierza, unde avurăm numai câteva colibe ca locuință.

27 *Octomvrie*. Am mers timp de șapte ceasuri până la conacul numit Vancea [Wancze], unde avurăm locuințe nu prea bune, căci tătarii prădaseră și acest sat. Aci am rămas noaptea.

28 *Octomvrie*. Ne-am odihnit la același conac. Câțiva dintre noi am mers până la Prut, care curge aproape de sat și am privit la morile de pe acel râu. Morile sunt clădite pe punți plutitoare ca și cele de pe râurile din Polonia. Singura deosebire e că acestea de aci nu au morari așa de buni ca ai noștri și făina se face numai măcinată, căci uzează și de sită. Pe malul opus al Prutului văzurăm mulți oameni de ambe sexe și de deosebite vârste cărauși care și boi cari pășteau. Acești oameni își făcuseră locuințe cu trestii, cari cresc foarte dese la o depărtare de trei sajene și astfel se apărau de ciumă. Ei sânt dintr'un sat la o depărtare de un sfert de milă, în fața acestuia unde stăteam noi, dar mai mare. Cei cari erau încă sănătoși ieșiseră din sat, căci aproape toți locuitorii din aproape două sute de colibe muriseră.

29 *Octomvrie*. După șapte ceasuri de drum, sosirăm în conacul numit Șaița.

30 *Octomvrie*. Am fost nevoiți să rămânem să ne odihnim tot acolo, căci la Galați, unde urmă să stăm în astăseară, trecea pașa de Azov cu două tuiuri. De stăpânirea lui ține și pašalâcul Bagdodok, care se întinde până la porțile Stambulului. Acest pașă este acelaș Mechmet aga care fusese mai înainte sol trimis de actualul împărat în Polonia la rege și republică. Deoarece aveă cu el mai bine de 900 de ieniceri, ar fi fost greu și incomod să ne amestecăm și noi cu el la Galați. În acest sat câteva case fuseseră dărâmate din pricina ciumei. Aproape toate locuințele noastre erau așezate în jurul acelor case și chiar aceea a însuș solului nu eră mai depărtată de ele decât de douăzeci de pași. Trei oameni cari muriseră de ciumă fură aruncați în păpuriș aproape de acolo și rămânând neîngropați, corpurile lor fură mâncate pe jumătate de corbi și de cioare. Oamenii noștri și noi înșine îi priveam cu o curiozitate imprudentă, pentru care furăm dojeniți. Totuș un vizitiu al carelor soliei, anume Iacek, șerb, a căpătat această boală și după scurt timp a și murit, pricinuindu-ne teamă, cum se va vedea mai jos.

31 *Octomvrie*. După un drum de patru ceasuri sosirăm la Galați, oraș așezat pe malul Dunării și supus jurisdicției domnului Moldovei. Aci în apropiere se află un lac lung de mai bine de o milă și lat de o jumătate de milă, de sigur format din apele Prutului care se varsă în Dunăre. E un lac foarte vestit prin mulțimea peștilor de tot felul ce se află în el. La Galați am stat într'o mănăstire de greci schismatici, așa de încăpătoare încât a încăput toată curtea acolo. Numai preoții capelani, medicul și comandantul cu garda au stat într'altă mănăstire. Poarta locuinții solului și poarta de afară au fost păzite de o gardă ca nu cumva să iasă cineva în oraș, fie dintre cei însemnați, fie dintre servitori. Aceasta din cauza ciumei care bântuia atunci în oraș, căci în fiecare zi se îngropau câțiva morți și erau o mulțime de case contaminate. Eu, stegarul Borzyslawski, Ochocki, tovarăș al regimentului din Chelm și vistiernicul, aveam locuințele noastre afară din oraș la treizeci de pași de aceste case, spre marea noastră spaimă. Azi ne-au adus în care două știuci vii pentru a fi vândute solului. Cântăreau 190 de olii și am dat pe ele lei [loc alb].

1 *Noemvrie*. Cea mai mare parte a curții soliei s'a spovedit cu ocazia sărbătoarei Tuturor Sfinților.

2 *Noemvrie*. Restul dintre noi, cari nu se spovediseră ieri, au luat sfintele sacramente.

3, 4 și 5 *Noemvrie*. Ne-am odihnit tot acolo, neputând trece Dunărea din pricina vânturilor extraordinare cari turburau apele fluviului, ridicând valuri și făcând trecerea imposibilă. Aci numesc aceasta: *fortuna*.

6 *Noemvrie*. Din cauza aceleiași « fortuna », am rămas iar pe loc și am mers să vedem corăbiile pe Dunăre. Sânt construite în formă de szmag, turcii le numesc « ghimii ». La cârmă sânt foarte strâmte și înalte. Sânt adânci de 25 de coți și bine organizate în interior. Unele au un singur catarg, altele trei. Transportă grâu din orașele de pe malul Dunării, Galați, Brăila, la Stambul pe Marea Neagră. Din Stambul aduc diverse mărfuri turcești, mai ales « bacalia » sau coloniale care sânt descărcate în aceste orașe. În fața mea se încărcă grâu într'o ghimie, dar pe jumătate eră plin cu neghină. O astfel de corabie este foarte încăpătoare. Turcii umblă cu aceeași pantaloni ca ai marinarilor englezi și olandezi, ce se văd la Danzig, cu aceleași colori și croite la fel. Am cetit în pactul dela Passarowitz că este permis negustorilor unguri să aducă pe corăbiile lor mărfuri din Ungaria pe Dunăre, dar aceste corăbii ungurești n'au voie să iasă de pe Dunăre

în Marea Neagră spre Stambul. Ei sânt nevoiți să închirieze ghiemiile turcești, încărcând mărfurile pe ele pot să le ducă la Stambul, precum și fac.

7 *Noemvrie*. Azi trecurăm Dunărea cu un bac foarte mare, care cuprindea trei care și 37 de cai. Dunărea este aci mai largă ca Vistula la Thorn și cu mult mai adâncă, căci de n'ar fi un prag întins la vărsarea ei în Marea Neagră, ar putea pătrunde pe ea cele mai mari corăbii. Pragul acesta s'a format în chipul următor: marea, când e agitată, aruncă valuri în spre apele Dunării care se varsă în ea. Dar pe de altă parte tot aceluși fluviu împinge cu putere apele sale în mare, așa încât marea aruncă nisipul său și Dunărea nu numai că nu-l primește, dar împinge și ea alt nisip. Din tot acest nisip se formează sub apă un dig înalt, care împiedecă trecerea corăbiilor mari, cari adesea se strică sau se împotmolesc. Solul cu frunțașii soliei au trecut pe o barcă mare străbătând râul în zece minute, căci barca era condusă de 18 vâslași. Intre timp trâmbețele sunau fără încetare marșuri și dansuri. Indată după aceea au trecut pe bac bucătăria, bufetul, garderoba, caii. Dar trecerea celorlalte care și a oamenilor a ținut până după ceasurile patru dimineața.

După șase ceasuri de mers dela locul trecerii sosirăm la ceasul nouă seara la Măcin. Acum voi descrie întâmplarea amintită a lui Stangret, care ne-a prezentat o scenă tristă nu atât de înspăimântătoare, cât a produs o teamă neobișnuită în sufletele noastre (sic!). [Urmează pe mai multe pagini descrierea morții lui Stangret, care căpătase ciuma în Moldova. E îngropat la Măcin.] Solul a trimis bani ca mortul să fie îngropat de moldoveni. Aceștia erau așa de îndrăzneți încât cutezară să desbrace corpul până la cămașă, luându-i uniforma cea nouă, rufele și încălțăminte, și numai după aceea îl îngropară...

8 *Noemvrie*. Am mers șase ceasuri și am rămas noaptea la Peceneaga [Peczennika].

9 *Noemvrie*. După șase ceasuri de drum am stat noaptea în conacul numit Saray.

10 *Noemvrie*. După cinci ceasuri de drum am stat noaptea în conacul numit Straja. Astfel fără odihnă ne îndepărtam cu teamă cât mai repede de locul morții lui Stangret.

Cred interesant și folositor să descriu aceste locuri. De o parte era Dunărea. La o milă și jumătate de locul unde trecurăm, la stânga, spre miază noapte, ni s'au arătat stânci înalte, când mai largi, când mai strâmte, despărțite prin prăpăstii și peșteri. Pe alocurea sânt foarte

ascuțite, în alte locuri au vârfurile tocite, toate foarte aspre din piatră sură și tare. Aceste dealuri se numesc: Șapte dealuri și se văd încă dela șase mile înainte de Galați și de pe culmea lor se spune că se vede Marea Neagră, care e la o distanță de două mile. Stâncile acestea sânt favorabile marinarilor, căci văzându-le de departe de pe mare, se bucură că s'au apropiat de port. La o milă de Măcin terenul se transformă aproape în câmpie, dar la o jumătate de milă mai departe se ridică din nou și dealurile urmează fără întrerupere până la conacul următor. Au însă înălțimi foarte neregulate și sunt roase. La stânga au stânci și la dreapta Dunărea, largă și plăcută la vedere până ce în acest sat intrarăm iar în câmpie. Neplăcerea pe care ne-o produceau dealurile, ce se ridicau de o parte, eră compensată prin priveliștea corăbiilor, ghimii turcești, plutind cu pânze pe Dunăre în zilele acestea liniștite. Stâncile acestea erau albe pe înălțimi și deoarece soarele ardea de mai multe zile și stâncile erau spre miază-zi, nu puteam crede că sunt acoperite cu zăpadă. Cei mai mulți susțineau că e vorba de dealuri de gips. Deci eu împreună cu stegarul Borzyslawski, după ce am salutat pe sol în careta lui, am poruncit să ni se dea cai și singuri noi doi am mers un sfert de milă trecând și printr'un sat turcesc bine populat. Când sosirăm sub dealuri ne-am urcat pe ele pe jos și tot ridicându-ne mai sus, cu mirare dădurăm de zăpadă mare. Mai mult, câtă zăpadă fusese topită de soare înghețase, așa că luarăm în batiste zăpadă înghețată și o duserăm solului, care o privi cu mirare și porunci și altora să mai aducă. Aceste zăpezi de pe dealurile pomenite se fac tot mai mari și nu dispar în tot cursul anului.

Incepând dela Măcin văzurăm foarte mulți bivoli și măgari.

11 Noemvrie. Ne-am odihnit tot acolo. În spre sud-est se ridică la marginea satului o stâncă foarte înaltă și dreaptă. Eră însă acoperită cu pământ dela natură și crescuse iarbă pe ea. Abia câțiva dintr'ai noștri, împinși de curiozitate, izbutiră să se urce pe ea cu multă muncă și primejdie. Totuși s'a găsit un turc care s'a urcat călare pe acea stâncă sub ochii noștri, dar n'a putut să se mai coboare la fel, căci riscă să moară sau să rămâe schilod. Deci s'a coborât pe jos ducând calul de-a dreptul și fără șovăire. Toți au recunoscut că atât stăpânul cât și calul făcuseră un lucru cu totul minunat.

12 Noemvrie. Lăsând Dunărea la dreapta ne-am îndreptat spre stânga, străbătând dealurile mai sus pomenite, care vrură să se arate binevoitoare, prezentându-ne o prăpastie între ele. Așa fără multă greutate

am trecut pe un drum bun și mergând timp de nouă ceasuri rămaserăm noaptea la Carasu, odinioară oraș bun, azi abia un sat mare, care păstrează numai numele de oraș.

Deși această țară dela Dunăre până la Bazargic se numește Dobrogea [Dobruzenski], totuși este obiceiul ca o călăuză a domnului Moldovei să conducă pe solii poloni până la Carasu. Însă călăuză noastră Leonardi trebuia să se întoarcă la Iași din pricina unor treburi domnești ce nu se puteau amâna și anume să meargă la Varșovia. Fusese acolo de mai multe ori și are cunoștințe la curtea noastră și prietenie cu nobilii. Deci a plătit mai întâiu tainul pentru toate conacurile și zilele de odihnă dela Galați până acî în mâinile lui Plaszkowski, mareșalul soliei, și s'a întors la Iași încă dela Galați, luându-și rămas bun dela sol și primind dela dânsul un ac cu briliante.

[Întoarcerea lipsește].

XVI. *Solia lui Toma Alexandrovici*

1766

Toma Alexandrovici, pod comori, (căminar) al curții ¹⁾ fu trimis ca sol în Turcia la 1764 cu ocazia alegerii noului rege al Poloniei Stanislav-August Poniatowski (1764—1795), dar fu silit să zăbovească la graniță doi ani, din cauza încurcăturilor diplomatice cu Turcia. Corespondența lui dela granița Moldovei și din timpul soliei a fost publicată de N. Iorga: *Documente Callimachi* II, pp. 350—365. (Cf. și p. 575). Jurnalul soliei intitulat: *Dyaryusz legacyi Imc. pana Tomasza Alexandrowicza, podkomorzego nadwornego iego. k. mości y posla extraordynaryinego do Porty Ottomanskiey w roku 1766 odprawionej*. (Ziarul soliei lui Toma Alexandrovici, pod comori al curții majestății sale regelui și sol extraordinar la Poarta Otomană, îndeplinită la anul 1766). formează *manuscrisul No. 1615 al institutului Ossolinski din Lemberg*, numele autorului nu e indicat.

¹⁾ Eră fiul lui Alois, episcop de Culm, a fost mai târziu mareșal al curții și la urmă voevod al Podlachiei. Moare la 1795. Niescieki, *Herbarz Polski*, II, p. 25.

Dyaryusz legacyi Imc. pana Tomasza Alexandrowicza podkomorzego nadwornego Iego k Mości y posła extraordinarynego do Porty Ottomanskiej w roku 1766 m odprawionej.

Martius die 16... przybył konduktor moldawski z listem od xięcia pana swego pełnym sentymentów nayprzyjaźniejszych, ktoremu Iego M. poseł wychodzące mu z audyencyi ofiarował złoty zegarek y rozkazał przytrzymać go na obiad, który dawał w przytomności I. P. kasztelana Kiiowskiego, Imc P. regimentarza partyi y generalnego fortéc pogranicznych kommendanta, iako też woyska utriusque utharamenti...

Die 24-a. Ruszył się Iego P. poseł z całym ekipażem, przy rzęsistym z armat biciu, dworu swego otoczony assystencyą z poprze-daiącemi karetę poselską, dwoma konduktorami, to iest: tureckim y moldawskim. Wyprowadzali wielkim mnóstwem za miasta, a chorągiew cała Lipkanów z swoim rotmistrzem, aż na nocleg konwoiowała o sześć godzin od Chocimia do Czabru, gdzieśmy zanocowali. Wieś ta do powiatu Chocimskiego należy, Prutem z Wołoszczyzną graniczy.

Die 25-a. Przebywszy dwoma Pramami Pruth rzekę staneliśmy na noc we wsi Gikoł o godzin dwie od Czabru.

Die 26-a. Uiachawszy godzin pięć, staneliśmy w Chwameńcie (?)

Die 27-a. Tuśmy spoczywali.

Die 28-a Godzin cztery uiachawszy, staneliśmy na noc w Kukuten gdzie I. W. Poseł od Boiara znacznego był witany, y do dworu onegoż proszony.

Die 29-a. Po szesciogodzinney iездzie staneliśmy w Taborze wsi nad Prutem leżącej, gdzie od sławnego Piotra Alexiewicza z Turczy-nem Traktatu zostawione. Szańce widzieliśmy.

Die 30-ma — 31-ma. Turcy swe święta odprawiali, z tych dnia trzeciego przybył z powitaniem I. W-o Posła pierwszy Urzędnik Mol-dawski, w kompaniy Wielkiego Kaminara, imieniem Xięcia Hospo-dara Moldawskiego.

Aprilis. Die 1-a — 2-da. Wyiachaliśmy z Taboru o godzin osm (*sic*) staneliśmy we wsi Mędzyl este. między Prutem y Zyżą rzekami w lasach leżącej.

Die 3-a. Tu oś złamaną u karety reparowano.

Die 4-a. Kowal nadworny nogę złamał, a nakoniec I. W. Poseł zachorował, gdzie iak się słabosc wzmaczać zaczęła, posłał do Iassów po Doktora, który przybywszy wkrótce dał prezerwatywy I. W-u Posłowi,

y radził, ażeby o godzin trzy do pewnego Pałacyku nad Prutem leżącego, gdzie swiezsze y zdrowsze powietrze iak wtym mieyscu, chciał się z całym przenieść Dworem.

Die 6-a — 13-a. Po trzygodzinney iездzie stanął I. w-o Poseł w Cekorze, w Pałacyku nad samym Prutem będącym, y tam przez siedm dni ratował zdrowia, różnemi lekarstwami y krwi puszczeniem, po których zupełnie przyszedłszy do zdrowia, odebrał powinszowanie od Hospodara Moldawskiego przez znacznego Officialiste z okolicznosci polepszenia zdrowia.

Die 14-a. Uiachawszy godzin siedm staneliśmy w Tryisten (?)

Die 15-a. Wyiachawszy rano z racyi przydluzszej stacyi bo osmiodzinney, staneliśmy w Miescie Huszu, gdzie I. W. Poseł o mile był przyimowany, od obywatelów miasta tego z chorągwiami wyjeżdżających, y wprowadzony z okrzykami do rezydencyi Biskupa Grecckiego. W tym Miescie Kosciół Katolicki pod rządem Franciszkanów, Protekcyą Polską zaszczyconych, nie małą Parafian ma liczbę.

Die 16-a — 17-a. Tuśmy spoczywali dla reparowania wozów, które się troche porzynowały (*sic*) były.

Die 18-a. Siedm godzin uiachawszy staneliśmy we wsi Tokielacz.

Die 19-a. Po szesciogodzinney iездzie staneliśmy w Miescie Berlat gdzie I. W. Poseł o mile w polu od wołoskich Chorągwi y gminu pospółstwa był przyimowany y również do Miasta wprowadzony.

Die 20-a — 21-a. Tu dwa dni spoczywalismy dla reparowania nadpsutych kół u wozów багаżowych.

Die 22-a. Godzin sześć uiachawszy, staneliśmy w wiesce Blindzu gdzie I. W. Poseł od dziedziców oney był mile przyjęty y do Dworu wprowadzony.

Die 23-a. Uiachawszy godzin trzy staneliśmy we wsi Pucen.

Die 24-a. Po szesciogodzinney iездzie staneliśmy w wiosce na nowo stawiać się, Pekya, gdzie przybył Boiar to iest Gubernator Miasta Gałacu, z kilką kapitanami, y inną assystencyą swoją z powitaniem I. W. Posła, oświadczając się gotowym bydz do przyjęcia go w Gałacu.

Die 25-a. Uiachawszy godzin sześć staneliśmy w miescie Gałac, do którego nie doieżdżając pułtory godziny przyimowany był I. W. Poseł od Beszliagi Tureckiego, y Boiara Gubernatora tamtego Miasta, z Chorągwiami y pospółstwem na te powitanie umyslnie zgromadzonym. Okręty u Portu u Dunaiu znajdujące się Bandery swoje na znak

salutowania wywieszali. Teyże nocy naszego w to Miasto przybycia, wszczął się ogień w Officynach Monasteru, w którym staliśmy, y wielkie w nas sprawił pomieszanie przecież że w porządku przez całą drogę Dwor Poselski ustanowiony, wyprowadziłyśmy wszystkie bagaże z dziedzieńca, nim się ogień począł w górę wzmagać, iakoż izbę tylko iedną napełnioną pawrozami y tykami w popioł obrócił, z której się ten wszczął ogień, w tym odmęcie kilku naszych ludzi okaleczyło się, dla których opatrzenia, y bagażowych wozów reparowania, musieliśmy bawić na mieyscu dni iedenascie.

Majus. Die 6-a. Przeprawiono trzema wielkimi Batami equipaż Poselski a Sam I. W. Poseł bacikiem umyslnie sporządzonym, przy huku armat, y odgłosie nadwornych swoich trębaczów przebywszy Dunay po szesciogodzinney iездzie, stanął w Macinie, miasteczku Tureckim bardzo mizernym.

Die 7-a. Uiachawszy godzin pięć, staneliśmy we wsi Ienikioiu.

Die 8-a. Godzin cztery uiachawszy, przybyliśmy do Daiakioiu. miasteczka w zapadłościach leżącego.

Die 9-a. Po siedmiogodzinney iездzie staneliśmy we Wsi Syradzi.

Die 10-a. Godzin pięć uiachawszy przybyliśmy do Karasu, Miasta przedtym sławnego, y osiadłego, teraz zas przez wielkość podatków bardzo zruynowanego, tu się Ziemia Dobrudziańska zaczyna, należy do Paszy Sylistryi.

Die 11-a. Tuśmy odpoczywali a I. W. Poseł expedyował kuryera do Gabinetu.

Die 12-a. Wyiachaliśmy na noc o godzin siedm do wsi Givimle.

Die 13-a. Cztery godzin iadąc, staneliśmy w Wiosce Hazerkiuinsy do Balczyka Miasta należącey.

Die 14-a. Po szesciogodzinney iездzie przybylismy do Miasta Bazardzyku. Te miasto mocno osiadłe, samych Ianczarów liczy 12.000 kilku Dzami iami y Zegarem ozdobione, y rozbojami które się zawsze około niego praktykuią wstawione.

Die 15-a et 16-a. Tuśmy odpoczywali.

Die 17-a. Godzin sześć uiachawszy, staneliśmy w Kozłudzy Miasteczku Bułgarskim, gdyż tu kończy się Dobrudza a Bulgarya zaczyna. . . .

November. Die 9-na. Iadąc godzin sześć do Ister maista Greckiego na noc zaiachaliśmy, leży w zapadłościach między skałami.

Die 10-a. Uiachawszy godzin dziesięć do Babadan Miasta Tureckiego wieczorem ściągaliśmy, w którym Pasza Sylistryiski, na usmierzanie w tej okolicy hultajstwa, już kilka niedziel siedzi, y jeszcze ma zabawić.

Die 11-a. Tuśmy odpoczywali.

Die 12-a. Przez godzin pięć iadąc stanieliśmy w Tulczy, mieście leżącym nad samym Dunaiem.

Die 13-a. Przeprawiać od połnocy zaczęto wozy Poselskie a że tak prędko przewieść się nie mogły wszystkie, dla czego I. W. Poseł przeprawiwszy się zostawił resztę bagażu, sam zaś cztery godzin uiachawszy, y drugi raz batem, umyślnie na Siebie czekającym, przebył szczęśliwie Dunay, pod samym Ismaihilowem gdzie na noc stanął, a wozy tako i drugi raz przebywszy rzekę, już późno w noc ściągeli.

Die 14-a. Przybył konduktor Xięcia Moldawskiego z powitaniem I. W. Posła, oświadczając mu się gotowym w rozkazach wszelkich, a że od Dunaiu y Tain y Wozy Posłom już on szafować powinien, dla tego wozom wołowym y konnym zachodzić do przepakowania Poselskich rzeczy rozkazał.

Die 15-a. Rzeczy przepakowywali.

Die 16-a. Godzin pięć iadąc we wsi Doudar stanieliśmy.

Die 17-a. Uiachawszy godzin ośm we wsi Greczyn nad granicą Tatarską nocowaliśmy.

Die 18-a. Reparacya złych wozów tu nas zatrzymała.

Die 19-a. Po szesciogodzinym przeciągu, do wsi w polu czystym leżącej Czerneste dążyliśmy.

Die 20-a. Godzin 6 uiachawszy, y Pruth rzekę przebywszy, stanieliśmy w miasteczku nowo stawiającym się, Fulczyia nazwanym.

Die 21-a. O godzin. 6 we wsi Szteneleszte nocowaliśmy.

Die 22-a. Z tąd godzin 5 iadąc do wsi Skapucen przybyliśmy.

Die 23-a. Po szesciogodzinney jeździe przybyliśmy do Wsi Mędzysneszte nad dwoma w lesie Rzekami leżącey, o którey, pierwey iadąc także pisaliśmy.

Die 24-a. Tu I. W. Poseł odpoczywał, do którego Xiąże Moldawski dystyngwowanego z powitaniem przysłał Boiara, który, y prezent od niego z chleba, wina, konfitur, y zwierzyny złożony I. W. Posłowi oddał.

Die 25-a. Godzin sześć iadąc, stanieliśmy we wsi Tryster.

Die 26-a. Uiachawszy godzin trzy, przybyliśmy do Taburu.

Die 27-a. Po șzeciogodzinney iездzie, przyiachawszy I. W. Poseł do Kukuten, od tychże co y przedtym Dziedziców był witany y do tegoż Dworu wprowadzony.

Die 28-a. O godzin sześć w Sawenie, wsi do Tureckiego należącej Powiatu nocowaliśmy.

Die 29-a. Po șzeciogodzinney iездzie, stanelișmy we wsi Ibaneszte na tracie, iak do Czernieowiec, tak do Chocimia leżącey, gdzie I. W. Poseł iuż rezolwowanym będąc iachać prosto do Zaleszczyk, odebrał List od Dworu ażeby na Chocim powracał.

Die 30-a. Udał się tedy I. W. Poseł ku Chocimiowi, a po șzeciogodzinney iездzie, y przebyciu w brod rzeki Prutu, stanął na noc w Giniuwcach...

December. Die 1-ma. Pasza nie mogąc tak prędko wygodnego znalezć dla I. W. Posła w Chocimiu Pałacu, dla lepszey wygody, na Ottaki do Woiewodzińskiego zaprasza go.

Ziarul soliei lui Toma Alexandrowicz, podkomori al curții regale și sol extraordinar la Poarta Otomană în anul 1766

16 Mart. [La Zwaniec pe Nistru]. A sosit călăuza moldovenească cu o scrisoare a domnului ¹⁾, stăpânul său, plină de sentimentele cele mai prietenești. La plecarea lui din audiență, solul i-a dăruit un ceasornic de aur și a poruncit să fie reținut la masa pe care a dat-o castelanului de Kiev, comandantului garnizoanelor și comandantului general al cetăților dela graniță...

18—23 Mart. [Primirea la Hotin. În afară de descrierea ceremoniilor turcești nu se dă nici un amănunt asupra orașului și a locuitorilor lui].

24 Mart. Solul cu toată solia a plecat în timp ce se trăgea cu tunurile, însoțit de suită. În fața caretei solului mergeau două călăuze: un turc și un moldovean. Ne-au însoțit în afară de oraș o mare mulțime de oameni și un steag întreg de lipcani cu rotmistrul său ne-a condus până la conacul de noapte la șase ceasuri de drum de Hotin, în satul Ceabru [Czabru]. Acest sat ține de raiaua Hotinului, despărțită de Moldova prin râul Prut.

¹⁾ Grigore Alexandru Ghica în prima domnie în Moldova (1764—1767).

25 *Mart.* Trecurăm Prutul pe două bacuri și am stat noaptea în satul Gikol, la două ceasuri de Ceabru.

26 *Mart.* După cinci ceasuri de drum ne-am oprit la Chwameńcie.

27 *Mart.* Ne-am odihnit tot acolo.

28 *Mart.* După un drum de patru ceasuri am rămas noaptea la Cucuteni, unde solul a fost întâmpinat de un boier fruntaș și invitat la curtea lui.

29 *Mart.* După șase ceasuri de drum sosirăm la Tabăra, sat pe Prut, unde văzurăm șanțurile rămase din vremea tratatului vestitului Petre Alexievici cu turcii ¹⁾.

30—31 *Mart.* Turcii își au sărbătorile mari în aceste zile. A treia zi, 1 *April*, a sosit primul demnitar al Moldovei ²⁾ însoțit de marele căminar, urând bun sosit solului în numele domnului Moldovei.

2 *April*. Plecând din Tabăra sosirăm după opt ceasuri în satul Menzilești [Mędzylczeste] în pădure, între râurile Jijia și Prut.

3 *April*. Aci s'a reparat osia stricată a unei carete.

4 *April*. Potcovarul soliei și-a rupt piciorul, iar solul s'a îmbolnăvit. Simțind că slăbiciunea îi este în creștere, a trimis la Iași după un doctor. Acesta a sosit după scurtă vreme și a dat medicamente solului, sfătuindu-l să se ducă cu toată curtea la un palat mic ce se află la trei ceasuri distanță, pe Prut, unde va putea găsi aer mai proaspăt și mai sănătos ca aci.

6—13 *April*. După trei ceasuri de drum solul a sosit la Țuțora pe Prut, la un palat mic ce se află chiar pe malul râului și acolo și-a îngrijit sănătatea timp de șapte zile, luând diferite medicamente și lăsându-i-se și sânge până ce s'a făcut deplin sănătos. Cu ocazia îndreptării sănătății a primit felicitări și dela domnul Moldovei printr'un ofițer al lui de seamă.

14 *April*. Am mers șapte ceasuri până la Tryisten.

15 *April*. Am pornit de dimineață din cauza drumului lung ce aveam de străbătut, căci meraserăm opt ceasuri. Ne-am oprit în orașul Huși, unde solul fu întâmpinat la o milă depărtare de oraș de către locuitori, cari ieșiseră cu steaguri. Ei l-au condus cu strigăte de bucurie până la reședința episcopului grecesc ³⁾ [i.e. ortodox]. În acest oraș se află și

¹⁾ Aluzie la pacea dela Prut (1711), care însă n'a avut loc în acel sat.

²⁾ Probabil marele logofăt, care eră atunci Vasile Cilibiul.

³⁾ Episcop de Huși eră atunci Inochentie (dela Putna).

o biserică catolică a franciscanilor, sub protecția polonă, având și un număr mare de credincioși.

16—17 April. Rămaserăm să ne odihnim tot acolo ca să reparăm carele stricate.

18 April. După șapte ceasuri de drum ne-am oprit în satul Tokielacz [*sic*].

19 April. După șase ceasuri de drum ne-am oprit în orașul Bârlad, unde solul a fost întâmpinat în câmp, la o milă de oraș, de steaguri moldovenești și de obștea târgoveților, cari l-au condus în oraș.

20—21 April. Aci am rămas două zile pentru repararea roatelor stricate ale carelor de bagaje.

22 April. După șase ceasuri de drum ne-am oprit în sătulețul Blindzu, unde solul a fost bine primit de proprietarii satului, cari l-au condus la curte.

23 April. După trei ceasuri de drum ne-am oprit în satul Puțeni.

24 April. După șase ceasuri de drum ne-am oprit într'un sat clădit de curând, anume Pechia, unde a venit un boier, guvernatorul orașului Galați, cu câțiva căpitani și suita lui ca să ureze bun sosir solului, arătându-se gata de primire la Galați.

25 April. După șase ceasuri de drum am sosit în orașul Galați. La un ceas și jumătate depărtare solul a fost întâmpinat de beșli aga turcesc și de boierul guvernator al orașului cu steaguri de oșteni și mulțime de locuitori, adunați special pentru primire. Corăbiile cari se aflau în port pe Dunăre au arborat steagurile lor în semn de salutare. În chiar noaptea după sosirea noastră a izbucnit un foc în oraș în magaziile mănăstirii în care steteam, producând mare panică între ai noștri, deși solia stătuse în tot cursul călătoriei în cea mai perfectă ordine. Am scos toate bagajele în curte înainte să se mărească focul. Numai o singură cameră plină cu frânghii și scânduri a fost prefăcută în cenușe, dar în acea învălmășeală au fost răniți mai mulți dintr'ai noștri. Pentru îngrijirea lor și pentru repararea carelor de bagaje furăm nevoiți să rămânem pe loc unsprezece zile.

6 Maiu. Toată solia a fost trecută peste Dunăre pe trei corăbii mari, iar solul însuși a trecut pe o barcă pregătită special pentru dânsul. S'au tras lovituri de tun și trâmbițele curții au sunat. După șase ceasuri de drum a sosit la Măcin, orașel turcesc, foarte sărăcăcios.

7 Maiu. După cinci ceasuri de drum sosirăm în satul Ieni Kioi.

8 Maiu. După patru ceasuri de drum am sosit la Daia-Kioi, un orașel în ruine.

9 *Maiu*. După șapte ceasuri de drum sosirăm în satul Siradzi.

10 *Maiu*. După cinci ceasuri de drum sosirăm la Carasu, oraș vestit pe vremuri și populat, azi însă ruinat din pricina birurilor mari. Aici începe țara Dobrogei, care e supusă pașei de Silistra.

11 *Maiu*. Ne-am odihnit pe loc iar solul a expediat un curier ministrului.

12 *Maiu*. Am mers până în noapte șapte ceasuri până la satul Ghivimle.

13 *Maiu*. După patru ceasuri de drum sosirăm în satul Hazerkiuinsy, care ține de orașul Balcic.

14 *Maiu*. După șase ceasuri de drum sosirăm în orașul Bazargic. Acest oraș este foarte populat, numai ienicerii sânt în număr de 12 mii, are și câteva giamii, împodobite cu ceasornic. E vestit orașul prin tâlhăriile ce se întâmplă în împrejurimile lui.

15—16 *Maiu*. Ne-am odihnit tot acolo.

17 *Maiu*. După șase ceasuri de drum sosirăm la Coslugea, orașel bulgăresc, unde se sfârșește Dobrogea și începe Bulgaria...

[*Intoarcerea*].

9 *Noemvrie*. După șase ceasuri de drum am rămas noaptea la Ister, oraș grecesc, în ruine între stânci.

10 *Noemvrie*. Am mers timp de zece ceasuri până la Babadag [Babadan], oraș turcesc, unde sosirăm seara. Pașa de Silistra este aci de câteva săptămâni ca să petreacă în împrejurimi și are să mai stea.

11 *Noemvrie*. Ne-am odihnit tot acolo.

12 *Noemvrie*. După cinci ceasuri de drum am sosit la Tulcea, oraș pe Dunăre.

13 *Noemvrie*. Dela miezul nopții au început să treacă trăsurile peste Dunăre și cum nu puteau trece repede toate, solul a trecut mai înainte de restul bagajelor, și după patru ceasuri de mers a trecut râul a doua oară. Și aci îl așteptă o barcă specială pe care a trecut cu bine la Ismail, unde a rămas și noaptea. Carele au trecut și ele râul a doua oară și au sosit numai târziu noaptea.

14 *Noemvrie*. A sosit o călăuză a domnului Moldovei, urând bun sosit solului și asigurându-l că toate sânt gata la porunca lui și că el va avea grijă dela Dunăre încolo de tain și de care pentru solie, așa că a și poruncit să aducă care cu boi și cu cai pentru bagaje.

15 *Noemvrie*. Incărcarea bagajelor.

16 *Noemvrie*. După cinci ceasuri de drum sosirăm în satul Doudar.

17 *Noemvrie*. După opt ceasuri de drum am sosit în satul Greceni, la granița tătară, unde am stat noaptea.

18 *Noemvrie*. Repararea carelor stricate ne-a ținut pe loc.

19 *Noemvrie*. După șase ceasuri de drum ne-am oprit în satul Cernesti în mijlocul câmpului.

20 *Noemvrie*. Am mers șase ceasuri și am trecut și râul Prut, oprindu-ne în orașelul nou clădit Fălciu.

21 *Noemvrie*. După șase ceasuri de drum am rămas noaptea în satul Stănilești. [Szteneszte].

22 *Noemvrie*. De acolo am mers cinci ceasuri până în satul Skapucen.

23 *Noemvrie*. După șase ceasuri de drum sosirăm în satul Menzilești [Mędzysneszte] în pădure între două râuri, despre care am mai pomenit și la ducere.

24 *Noemvrie*. Solul s'a odihnit tot acolo și domnul Moldovei a trimis pe un boier frunțas să-l salute. Acesta i-a adus dela domn și daruri: pâine, vin, dulceturi, vânat.

25 *Noemvrie*. După șase ceasuri de drum sosirăm în satul Tryister.

26 *Noemvrie*. După trei ceasuri de drum sosirăm în satul Tabăra.

27 *Noemvrie*. După șase ceasuri de drum solul a sosit la Cucuteni, unde a fost din nou primit de proprietari și condus la aceiaș curte ca la ducere.

28 *Noemvrie*. După șase ceasuri de drum am rămas noaptea în satul Săveni, care ține de raiaua turcească.

29 *Noemvrie*. După șase ceasuri de drum ne-am oprit în satul Ibănești pe drumul care merge la Cernăuți și la Hotin. Solul eră hotărât să meargă deadreptul la Zaleszczyk, dar a primit o scrisoare dela curte să se întoarcă la Hotin.

30 *Noemvrie*. Deci solul s'a îndreptat spre Hotin și după șase ceasuri de drum și trecerea Prutului în vad, a rămas la satul Giniuwce.

1 *Decemvrie*. [Sosirea la Hotin. Descriere pe larg a ceremoniilor turcești de primire ordonate de pașa. Singurul pasaj interesant pentru noi e următorul]: Un pulcovnic de ieniceri... salutând pe sol în numele pașei i-a dat de știre că acesta neputând găsi repede o locuință comodă pentru sol în palatul dela Hotin, îl pofteste pentru mai mare comoditate la Ottaki la [palatul sau casa] voevodului: [Woewodzinska].

XVII. Călătoria lui W. Chrzanowski

1780

Manuscrisul No. 632 al bibliotecii Czartoryski din Cracovia cuprinde corespondența oficială din Constantinopol către regele Stanislav-August Poniatowski din anii 1780—1787. În acest răstimp, agentul permanent al Poloniei la Poartă era un oarecare W. Chrzanowski atașat comercial, despre cariera și biografia căruia nu avem dealtfel nici o altă știre. Între scrisorile lui aflătoare în sus numitul manuscris se găsește și o descriere de călătorie în formă de scrisori către un prieten intitulată: *Listy zawieraiące nowe relacye podróży przez prowincye Mołdawij, Bulgaryi dawniey Thracyi czyli Rumelij, tudzież opisanie sposobem geograficznym, topograficznym y historycznym Stambułu... W Warszawie 1780*. (Scrisori cuprinzând o nouă relație de călătorie prin provinciile Moldova, Bulgaria și vechea Tracie sau Rumelia, precum și descrierea geografică, topografică și istorică a Stambulului... Varșovia. 1780) (manuscrisul citat pp. 601—724). Descrierea călătoriei e precedată de o dedicație în limba franceză către regele Stanislav-August. Aspectul manuscrisului, indicarea locului și datei în josul foii de titlu, ne fac să credem că manuscrisul era pregătit pentru tipar.

W. Chrzanowski. *Listy zawieraiące nowe relacye podróży przez prowincye Mołdawij, Bulgaryi y dawniey Thracyi czyli Rumelij, tudzież opisanie sposobem geograficznym, topograficznym y historycznym Stambułu... W Warszawie, 1780*.

List I. z Chocimia.

Po odebraniu ostatniego listu W. M. Pana z żywą chęcią przedsięwziętem żądaniom Jego zadosyć czynić wdawaniu mu moich relacyi przez czas bawienia się mego w państwie tureckim. Okoliczności, które będą osnową tego mego pierwszego listu, wstrzymały mnie przez dni kilka w tym mieście, które samo z siebie nieofiaruie wiele osobliwości. Forteca Chocim leżąca nad rzeką Dniestrem, która naturalną między Polską a państwem Tureckim formuie granicę, niebędąc jak prostemi murami opasana, ma kilka wież okrągłych, które jey służą za bastiony, natura zaś lepiej ią sytuowała niż sztuka potrafiła umocnić. Garnizon tego mieyca do pultora tysiąca żołnierza wynosi.

Miasto na wzgórku położone, całe drzewem zbudowane, jako y brame onego, prócz kilku murowanych meczetów y szkoły publiczney, w dole zaś nad brzegiem rzeki Dniestru leży przedmieście zwane Otaki. Pasza trzytulny, zwykły komendant tey fortecy, iest plenipotencyaryuszem Porty, równie jako Komendant fortecy Kamienca od polskiego dworu, dla zabiespieczenia z obopólney obu granic spokojność. Obcowanie tychże graniczacych obywatelów bez wiadomość pierwszego y drugiego staie się trudnym. Gdy zaś jaki obywatel prowadzony ciekawością, handlem, lub innym sposobem chce przebywać granicę y wgląb kraiu udawać się, powinien wprzód uwiadomić komendanta fortecy Kamieńca pogranicney, aby za onego paszportem przez tłumacza na granicy rezyduiącego, od paszy Chocimskiego dany mu był buyrutli, iest to na kształt fermanie czyli ukazu danego imieniem Porty, bez którego podróźni byliby w podeyrzeniu. Oprócz tego bierze się zazwyczaj z sobą iednego lub dwóch iańczarów chocimskich obywatelów, za to Tatarowie Lipka; tradycya nosi, że te imie dane im iest zamiast Litwa, gdzie dawniey byli osiedli, których naywiększa część Polski ięzyk bardzo dobrze umieją. Ci ludzie służą podróźnim za przewodników y straż, pilność y wierność onych iest nieposzlakowana. Co się zaś tycze publicznych aktów y poselstw do Porty, te potrzebuią osobliwszych cesarskich fermanów, które z Kancellaryi Porty w Stambule wychodzą y są operowane przez ministrów lub agentów rezyduiących, czyli podług czasu y potrzeby osób użylich u tego dworu y na ten koniec ferman czyli mandat Cesarski bywa do wszystkich Komendantów y guwernarów prowincyów, jako też y do xiążąt Moldawij y Wałachij expedyowany.

Nie opuszczę W. M. Panu przyłączyć opisanie sposobu iakim przyimowany bywa u Chocimie poseł Polski iadący do Porty y przez jakich ceremoniach wyprawiony do Stambułu. Naprzód z strony Polskiej doieżdżaiąc do fortecy Kamieńce, komenda kawaleryi nadworney o milę od fortecy konwojnie posła, y po publicznym wieździe y wyieździe, udaie się do Zwańca przy odgłosie z dział. Tam zastaie Meymandara, czyli konduktora mołdawskiego, którego xiąże tey prowincyi za odebraniem wspomnionego fermanu naznacza, tak dla przyjęcia posła na granicy, iakoteż dla umiarkowania tainu.

Przysyła takż pasza Chocimski sekretarza powiatowego z komplementem y prezentami w fruktach y ślodyczach różnych dla uporządzenia podróży y ceremoniału w przeprawie na Dniestrze, wieździe do

fortecy Chocimia y wyieżdże z oney. Zwyczaj każe iż urzędnik korony bywa od dworu wyznaczony dla oddawania na szródko .Dniestru posła y wzięcia nań rewersu od paszy chocimskiego. Przebywanie tey rzeki z odgłosem armat z obu stron dzieie się, na szródku którey bat polski z tureckim się łączy y tamże z pierwszego do drugiego poseł przesiada. A gdy się już na ich brzegu znajduie, zaproszony bywa do namiotów tam przygotowanych, gdzie będąc przywitany y trakto- wany kawą, serbetem y konfiturami z całym swoim dworem, z ian- czarami od fortecy, y z komendą polską iadącą z dobytymi pałaszami, przy biciu w bębny y odgłosie z dział fortecznych wieczora publicznie do Chocimiu w tym tedy znowu mieyscu na nowo witany imieniem paszy jako *musafir* czyli gości cesarski znajduie wszystkie żywności, ekwipaże y wszelkie inne ku jego podróży przyzwoite wygody, y to iest co się ma wrozumieć przy słowo *tain*. Ceremoniał ten kończy się na umiarkowaniu się z kommissaryuszami, tak Porty, iako Mołdawij względem dalszey podróży, co trwa przez dni kilka. Na ostatek, dawszy darunki zwykłe wszystkim officyalistów, krążą koło iego, poseł przy odgłosie z dział wyieżdża z fortecy. Oto wszystko o Chocimie, co może W. M. Pana ciekawość wzbudzić. Niepusznę mu iednakże powiedzieć iż oprócz różney zawoiów zamiast czapki y kaptura; śpiewańca zamiast dzwonów przy świątney, sorbetu zamiast wina, znalazalem u maho- metanów wszystko to, co ludzi dobremi przymiotami obdazonych zna- cza: zdrowy rozsądek y z natury także poięcie, jakoteż y obyczaje gościnności przyiemne, co mnie bardziey iak kiedy przeświadczyć potrafiło, że nie trzeba sądzic o narodach z samey tylko ich słabości. Pospolstwo powszechnie mało mając światła idzie tu mniej iak w niektórych europeyskich kraiach za nowością y cudzym zdaniem, fa- natyzm mając więcey nad onym mocy, nieprzyimiewa iednakże umysłu. Droga moja w xięstwo Mołdawskie y wstrzymanie się w iego stolicy, iak przedsiębioreę dostarczy mi okazyą nadesłanie W. M. Panu dalszey relacyi. Dziś wyiedzam z Chocimie. Mam honor być W. M. etc..

List 2-gi z Iass. Przybywszy do tego stołecznego miasta xięstwa Mołdawij, w którym od dni kilku przebywam, miło mi iest acz listowną z W. M. Panem rozoczać konwersacyą a przyobiecana w pierwszym moim liście kontynuacyą moiey podróży iemu komunikować. Od wyjazdu moiego z Chocimia, zkąd uczyniwszy przyzwoite ku moiey podróży przygotowania, udałem się do mieysce zwanego *Larga*. Ta wieś należy do powiatu Chocimskiego y osiadła przez samych Maho-

metanów, którzy tak, jak w innych podobnych miejscach, do powiatowitych robot, jakoto wyrabiania ogrodów, etc, Mołdawianów, Wołochów lub innych chrześcian używają; to miejsce jest sześć godzin czyli mil od Chocim odległe. Ztamtąd iedzie się do *Bryndzeny* wieś równie osiadła przez samych Turków y formująca granicę powiatu Chocimskiego, ktoren to powiat, acz będąc naturalną częścią księstwa Mołdawij, dependuje iednakże od paszy Chocimskiego. Z Largi do Bryndzeni ośm godzin drogi; z tego ostatniego miejsca przejeżdżając przez wieś *Koszteszty* osiadła przez Mołdawianów, przebywa się rzekę Prut do miejsca zwanego *Stefaneszty* o siedm godzin drogi od Bryndzeni. Ta wieś ze szcztu ruynowana podczas ostatniey wojny, cała na nowo jest zbudowana. Iadąc po nad Prutem osadzonym wsiędzie wsiami y pięknymi domami, który formuje naypiękniejsze natury widoki, udałem się do miasteczka *Tabor*, o sześć godzin drogi odległego od Stefaneszty.

Ztamtąd zaś, przebywając przez wieś nazwanego *Kierniczen* stanolem w Iassach, wiechawszy siedm godzin drogi. Tu należy mię się zastanowić nad dobrocią tego kraiu. Rozległe równiny ziemi nader dobry każą niemało żałować że rolnictwo w onym jest tak opuszczonym. Ludność w proporcji ziemi jest nader mała, y chciano mnie zapewnić że w obudwóch prowincjach Mołdawij y Wałachij nie znajduie się nad pięćkroć sto tysięcy dusz. Rzeki przerzynające w różnych miejscach ten kray, wszystkie prawie wpadają w Dunay y ofiarują łatwą drogę y pobudkę do handlu. Lasów mało zdarzyło mi się widzieć w innych stronach jak nad Prutem, to może być przyczyną że wcalem księstwie Mołdawskim domów z drzewa budowanych w cale niewiadać, gdy wszystkie wsie y miasteczka z gliny polepione domy mają. Iednym słowem, ten kray żyzny, obfity y nader dobrze podzielony przez samą naturę, nie potrzebnie jak innego rządu, iak daley opowiem W. M. panu, aby stał się bogatego y potrzebnym w powszechności.

Iassy stołeczne miasto tey prowincji zawiera około trzydziestu tysięcy mieszkanców. Domy małe płaskie, ulice szczupłe y mostowane zamiast bruku. Innych tu murów niewiadać, jak pałac xiążący y kilku klasztorów, ktoren to pała czyli rezydencya hospodara z ogromnych murów, y sklepień, o iednym piętrze wysokim, formy kwadratu, podobny jest do starego y opuszczonego zamku czyli cytadelli. Tytuły xiążąt, któremi ci gospodarowie szczycą, winni są europeyskim dworom, gdy Porta xiążęcia Mołdawij lub Wałachij hospodar, Bohdan-bey

czyli wojewodaszy mianuie. Nominacya ich od upodobania samego cesarza zawiśła. Przypatrzywszy się z bliska, łatwo pokazuje się iż właściwym charakterem dzisiejszych Greków iest podłość y duma razem, pierwszy dla ułagodzenia ostrości rządu pod którym zostaią, drugiey zaś dogadzaiąc, chcą we wszystkim zwyczaje Mahometanów naśladować, czego dostatecznym obrazem iest złożenie dworu tych guwernorów prowincyi. A jako miałem okazać przypatrzienia się dworowi xiążenia Mołdawij, tak przez opisanie historyczne onego, zobaczysz W. M. Pan jak wiele duma przewyższa ten użytek, ktoren by powinien wynikać dla dobra kraiu y mnogości onego urzędników:

Wielki Postelnik mianuie się tu być naypierwszym ministrem, noszącym na sobie urząd wielkiego marszałka. Laska w srebro oprawna, którą przed xięciem zawsze nosi, oznacza onego funkcyą, równą powinnością jest jego wychodzące xiążące decyzye do dywanu, zwanego po mołdawsku spataria, zanosić, ktoren te dywan z dwunastu boiarów czyli znaczniejszych obywatelów kraiowych od powiatów na ten koniec wybranych, składa się. Do tegoż wielkiego postelnika należy odbieranie memoriałów y suplik narodowych.

Kaminary, drugiego ministra reprezentuie, tego urząd do polityki zaprasza. *Wielki logofet*, znaczy wielkiego kaneclerza, *wielki westyiar*, podskarbi, *wielki kamerask* pod komorzy, *wielki paarnyk*, pod czaszy, y wiele innych urzędników cywilnych, z których ma każdy dwóch, lub trzech podobnych subalternów. Stan wojskowy niemniejszą powagę w urzędnikach onego oznacza: *wielki hatman*, czyli hetman z dwiema officyalistami subalternami ma komedę nad milicyą xiążącą, która się składa z kilkudziesiąt ludzi, ani przybranych, ani rozbroionych podług ich stanu przyzwoicie. Naypryncypalniejszym zaś tych wszystkich urzędników obiektem iest scisle obserwanie etykiety y ceremoniałów w aktach publicznych tak względem Mahomedanów, jako też y cudzoziemców, jakoto posłów zagranicznych, dla przyięcia których dwor w zamku y milicya po ulicach miasta na owczas powiększona szykuie się. Zadziwisz się W. M. pan, gdy mu powiem że pomienieni urzędnicy, jako y wielu innych podobnych, zupełnie są nieczynnymi y bez mocy w ich urzędach. Ieden lub dwóch faworytów xiążenia wszystkie funkcyje odbywaią, xiąże zaś nosząc jarzmo na sobie despotyzmu Porty, równym ciężarem y poddanych swoich przywała. Tu przychodzi mi się zastanowić jak częstokroć złe podziały w tym się trafiaią, gdy zamiast udzielenia zachęty mieszkańcom sposobnym y

prawowitym tej szczęśliwie uporządkowanej ziemi, rzący onych prowadzeni ducha interessu dobierają im wszelkie sposoby przemysłu y wolności.

Religia panująca jest grecka, znajdują się jednakże mieszkańcy, tak w Mołdawii, jako y w Walachii religij rzymskiej katolickiej, których na kilka tysięcy rachować można y którzy mają swego biskupa przez papieża nominowanego, rekomendacją y protekcją króla Polskiego. Ten biskup rezyduje w mieście *Baków* zwanego, ku Transylwanii. Znajduje się w Iassach Kościół Katolicki, przy którym kilku księży Franciszkanów. Mieszkańcy religii katolickiej osiedli w innych miastach równie mają ich kościoły. Szkoła, którą wiąże swoim kosztem utrzymnie, dla uczenia języka łacińskiego y greckiego, jakoteż y teologii, byłaby użyteczną krajowi, gdyby oświeconych miała nauczycieli, którzy z pomiędzy mnichów narodowych są tego wybierani, gdy sprowadzenie cudzoziemców zda się być w tych umysłach nader kosztowne.

Bocoreszt stołeczne miasto księstwa Walachii ma szkołę dość porządną, w której uczą języka łacińskiego y greckiego literalnego.

Zwyczajne intraty xiążęcia Mołdawskiego z podatku, dziesięcin, cła y haraczu składają się, co na pułtora miliona piastrow co znacznie wynosi, to jest sześć milionów złotych polskich, z których ten gospodar co rocznie do skarbu cesarskiego tysiąc kies, czyli dwa miliony złotych polskich wypłacać powinien, będąc obligowany procz tego wszystkie za rozkazem cesarskim zastępować expensa, jakoto: expedyce paszów, tainy dla posłów zagranicznych y niemałe prezenta co roczne dla wezyra y wszystkich pierwszych officyalistów Porty y Wielkiego Seraiu. Co największą jest tych mieszkańców uciążliwością, gdy w podobnych okazjach urzędnicy krajowi pod pozorem fermanu cesarskiego, mimo tyle podatków rządownie ustanowionych, wyciężają ich do ostatka, będąc pewnemi że kosztem onych doyzadają równie interessowi tych, którzy panującego hospodara posiadają fawor wydać razów sprawiedliwości. Monn honor być W. M. Panu etc.

List 3-ci z Galatzi. Już z ponad brzegu Dunaju, którego Mołdawią od Bułgarii dzieli y formuje tych dwóch prowincji naturalną granicę, adresuie W. M. panu ten list y spodziewam się że ostatni mój z miasta Iass pisany doszedł rąk jego. Zkąd wyjazd mój nazajutrz dzień nastąpił do miejsca zwanego *Glodeni*, o sześć godzin drogi. Wieś ta sytuowana na wielkiej równinie ma około sto domów. Ztamtąd udałem się do miasteczka *Wasłuy* zwanego, które będąc z gruntu

zruynowane podczas ostatniej wojny, na nowo wybudowane zostało. Zkąd przez wieś zwaną *Kiszkany*, po ośmiu godzinnej drodze przybyłem do miasteczku *Burlat*. W tym miejscu odprawiają się tygodniowe targi, gdzie widać czasem po kilka tysięcy sztuk koni y bydła razem, po które tam kupcy ze wszech stron przyjeżdżają, y chociaż te miasteczko doznało razów ostatniej wojny, znayduie się teraz w lepszym stanie jak wprzód było. Nakoniec z *Burlat* przez wieś *Skoszteszty* y wieś zwaną *Pekia*, w której więcej trzechset domów rachuią, przybyłem do miasta *Galatz*, o czternaście mil drogi. Wieś *Pekia* jako y inne dla bliskości rzeki Dunaiu są tak licznie osiadłe. Tu dopiero więcej jak kiedy poznać można jak wiele naturalnie położenie Mołdawij y Wałachij ofiaruie mieszkańcom pożytku, gdy rzeka Dunay odbierając tyle innych przerzynaających te obie prowincje rzek, zupełną łatwość do zaszczepienia handlu między dwoma częściami świata, Europę y Asją sprawuie.

Nie mało potrzeba się zastanowić, jak rząd tych krajów nie umie korzystać z tych danów natury y opuszcza tę ziemię która zrzódłem obfitości stać by się mogła.

Miasto *Galatz* sytuowane nad rzeką Dunaiem było pod czas ostatniej wojny przez Turków spalone dla wyprowadzenia z onego Moskwy która tam trzymała garnizon dość mocny, teraz zaś co raz bardziey lepiej y regularniey zabudowane. Portokalabi (godność nie mało poważna u dawnych Greków), guwernor miasta, iest oraz komendantem tego portu, w którym Mołdawianie y Wołochy zwykli ich magazyni składać. Produkta ktoremi ztąd te prowincyje Czarnym Morzem handluia są: wina, miody, frukta suszone, wełna, skury, sól. etc. Ziemią zaś przez obszernie drogi Stambulskie pędzą mnogość bydła y koni.

Rolnictwo będąc z gruntu opuszczone w tym kraju nie przynosi pożytku, któren ziemia zwykła udzielać. Ormianie osiedli w Polsce y którzy sami oborczyli handel turecki z Polską, równie do portu *Galatzu* uiają się, zkąd lub Morzem Czarnym, lub tez ziemią do *Stambułu* iadą. Mieszkańce tych krajów oznaczają dwie pory w roku naydatnieysze dla zeglugi na Morze Czarnym, to iest na wiosnę u Kwietniu y w iesieni w Wrześniu. Za dobrym wiatrem okręta od Dunaiu w Morze Czarne w dni trzy lub naydaley u *Stambule* stawiają. Od dni dwóch mego tu bawienia się, muszę W. M. panu wyznać iż nieraz przyszło mi się zastanowić nad uwagami które mi się snuły o pożytkach, któreby mogły wynikać dla Polski względem tego kraju. Informacje

które w tym punkcie zaciąnołem od osiadłych tego portu mieszkańców, ukazały mi dość iasno, jak wiele znajduie się produktów, których by można lub in natura, lub też z fabryk polskich dostarczyć, jakoteż y fabrykować niemało innych w tym sąsiedzkim kraju równie z awantazem Polskiey olbywatelów, którzy przywileie zafundowane na tyłu traktatach z państwem Tureckim zupełną łatwość do obcowania y porozumienia się z onym ofiaruią. Bawienie się moim w Stambule dostarczy mi czasu y materyi rozciągnąć się w tym punkcie, a zatym powziąć zupełną informacją że zrzódła w tym wszystkim, co mogła żądaniom W. M. Pana dogadzić.

Udawaiąc się w dalszą moią podróż, przez prowincyą Bulgaryi y Rumanij czyli Rumelij przedsiębioreę poprzyzwoytym przygotowaniu się iutro ztąd wyiechać. *Kallarasz*e, czyli kuryerowie moldawscy odprawuiący regularną pocztę do y ze Stambułu dwa razy na miesiąc, spodziewam się że mi zdarzą okazyą zasłania W. M. panu relacyi dalszey moiey podróży. Mam honor zostawać W. M. panu... etc.

List 4-ty z Aidos... Przebywanie rzeki Dunaiu przy wyściu rzeki Seret, która Mołdawią od Wałachij oddziela, gdzie oprócz kilku okrętów kupieckich znalazłem dwa wojenne (które za rozkazem Porty xiążęta Mołdawij i Wałachii budować są obowiązani) całą godzinę czasu mnie zatrzymało. A tak gdym wysiadł na ziemie Bulgarji, udałem się z moimi jańczarami Chocimskimi do mieysca zwanego *Meczyn*, o sześć godzin drogi od Galatzu. Tu nie należy mi opuścić co się tycze podróży posła czyli ministra zagranicznego przez Bulgaryą y Rumelią do stolicy państwa, któren przebywszy Mołdawią lub Wałachią, gdzie kraiowy tain y konduktor mu iest dawany, maiąc *meymandara* czyli kommissarza Porty sobie dodanego, pomienione prowincye Bulgaryi y Rumelij za onychże tainem z wszelkiemi honorami przebywa.

Niebędę już W. M. panu wspomnieć lepianiek, czyli domów sposobem mołdawskim stawionych, gdyż w pierwszym tym mieyscu Bulgaryi znalazłem różnicę w tey mierze. Bulgarowie iako y Turcy, którzy sami w Maczynie osiedli, z polowych kamiennych gliną spaionych ich domy muruią. To mieysce ma swego starszego, którego *aga* mianuią. Tenże aga jako y cały powiat *Dobrudzia* zwany dependuie od paszy maiącego komendę w fortece nad Dunaiem *Sylistrya* zwaney, w której za zwyczaj rezyduie. Z Maczynu zboczyłem kilka godzin drogi do miasta *Babadagh*, którego ruiny naystraszniejsze ostatniey wojny ukazuią znaki, gdy na tysiąc kilku set domów znalazłem do

szczetu poruynowanych y opuszczonych od ich właściciół, którzy w Rumelij y innych dalszych prowincjach posiadali; teraz zaś nieznaiduie się tam nad kilkadziesiąt domów osiadłych przez Ormiany, gdy dawniey liczono w tym mieście do piętnastu tysięcy mieszkańców...

Wyiechawszy z Babadagh przybyłem do mieyscu zwanego *Hassana*, o sześć godzin drogi od Meczynu, które równie przez samych Mahometanów iest osiadłe. Pospolstwo tego powiatu Dobrudzia, który naywięcey doznawał razów ostatniey wojny iest z natury humoru dzikiego y żyje w samotności bez czynne...

Z *Hassana* udałem się przez wieś *Kassyndze* zwaną do *Satuszkioi*, o ósm godzin drogi. Wszystkie te trzy mieysca nader dobrze sytuowane, domy wygodne y obszerne. nocleg mój w tym mieyscu w domu pocztarskim niemało dał mi okazji do zaśluniowienia się, gdy pośrodku mieszkańców samym nawet Mahometanów nieprzyjemnych sposobu onych życia nieprzyjaźnego, znalazłem dom godny szacunku y poszanowania. Ztamtąd miałem pięć mil drogi do w si zwaney *Czelebi-kioy*, leżącey nad obszernym iezorem *Karasu*, to iest woda czarna, które to jeziora ma kommunikacya z Dunaiem y Morzem Czarnym. Z *Czelebi-kioy* przez wieś *Kubadya* zwaną, przybyłem do *Kalfa-kioy* o dziewięć godzin drogi. Niedaleko od pierwszego tych dwóch mieysc przebywa się most czyli tamę kaminną, która stoi na bagnach, które rozlewy z jezora *Karasu* ku Czarnym Morzu formuią, ten iedyny przeiazd w tym mieyscu, u dołu gur, nad nim panuią, mógł by być z małą kwotą ludzi mocno broniony, lecz zdaie się łatwo widzieć iż od akcji pod Babadagh y Kahuła boiaźń odpędziła Mussułmanów aż za gury Balkany...

Z *Kalfakioy* udałem się przez wieś zwaną *Kasapczu* do miasta *Bazardzyk* o sześć godzin drogi. W tym mieyscu osiadłym przez Turków, znayduie się kilka domów ormianiskich, którzy winem, fruktami y futrem handluią...

Kiostendza y *Mangalia*. Ten pierwszy dawniey zwany *Constantia* iest ieden z nayznaczieyszych do którego grecki y tureckie okętka przybywaią, znalazłem tam dwa kupieckie ze Stambułu, które należeli do Greków. Miasto *Kiostendza* nie okazuie jak same ruiny, sytuacya onego iest nader piękna. *Mangalia* równych doznała razów ostatniey wojny, jak y te wszystkie mieysca, któren w tey stronie znalazł, powracaiąc do *Prowadyi*.

W. Chrzanowski. Scrisori cuprinzând o nouă relație de călătorie prin provinciile Moldova, Bulgaria și vechea Tracie sau Rumelia, precum și descrierea geografică, topografică și istorică a Stambulului.

Varșovia 1780

Scrisoarea I din Hotin. Primind ultima scrisoare a domniei tale, m'am apucat cu multă plăcere să-ți îndeplinesc dorința de a-ți face o relație a celor văzute de mine în timpul petrecerii mele în țara turcească. Împrejurări, cari se vor vedea în cuprinsul prezentei scrisori, m'au reținut câteva zile în acest oraș, care nu prezintă multe lucruri deosebite. Cetatea Hotinului este așezată pe râul Nistru, granița naturală între Polonia și Turcia. Cetatea e înconjurată de ziduri simple cu câteva turnuri rotunde, cari slujesc de bastioane, e însă mai bine întărită de natură decât de meșteșugul omenesc. Garnizoana este de o mie cinci sute de soldați. Orașul e așezat pe un deal și e clădit numai din lemn, chiar și porțile lui sânt de lemn. Sânt numai câteva mecete și școli publice clădite de zid. În vale, pe malul Nistrului se află mahalaua Ottaki. Pașa cu trei tuiuri este comandantul ordinar al cetății și reprezentant al Porții, cum este și din partea Poloniei comandantul cetății Camenița. Amândoi îngrijesc de liniștea și siguranța granițelor. Legăturile între locuitori pe cele două părți ale graniței greu pot avea loc fără știrea celor doi comandanți. Dacă un cetățean, din curiozitate sau pentru negoț sau pentru altceva vrea să treacă granița și să intre în adâncul țării, trebuie mai întâiu să dea de știre comandantului cetății Camenița, pentru ca să i se dea un pașaport prin tâlmaciul care rezidează la graniță iar dela pașă să ia un « buirutli », adică firman sau poruncă dată în numele Porții, fără de care un călător ar da de bănuț.

Afară de aceasta, de obicei se ia și unul sau doi ieniceri din Hotin pentru pază. Aceștia sunt tătari lipca, tradiția spune că acest nume este derivat din *Litwa*, pentru că mai demult erau așezați în Litvania. Cei mai mulți știu foarte bine limba polonă și slujesc călătorilor de călăuză și straje. Zelul și credința lor sânt incoruptibile. În ceea ce privește actele publice și soliile la Poartă, ele necesită un firman deosebit împărătesc care se dă din cancelaria Porții la Stambul și sânt obținute de miniștri sau agenții rezidenți, sau după vreme și nevoie de persoane cari stau de obicei la curtea turcească. Acest firman sau ordin împărătesc este expediat tuturor comandanților și guvernatorilor provinciilor, precum și principilor Moldovei și Valahiei.

Nu voi omite nici descrierea primirii la Hotin a solului polon mergând la Poartă și a ceremoniilor cu cari este apoi trimis spre Stambul. Mai întâiu, încă în Polonia la Camenița solul este însoțit la o milă de cetate de cavaleria curții și după intrarea și ieșirea din cetate e condus la Zwaniac cu lovituri de tun. Acolo e întâmpinat de *meimandar* (sau călăuza moldovenească, trimis de domnul Moldovei ¹⁾) la primirea firmanului. Acest *meimandar* primește pe sol la graniță și are grija *tainului*. Deasemenea și pașa de Hotin trimite secretarul raiei cu un compliment și daruri: fructe și zaharicale. Acesta are grijă de organizarea călătoriei la trecerea Nistrului, la intrarea și la ieșirea din cetatea Hotinului. Obiceiul este ca un funcționar al coroanei polone să fie trimis dela curte, ca să încredințeze pe sol la mijlocul Nistrului și să ia o chitanță asigurătoare pentru dânsul dela pașa de Hotin. Trecerea acestui fluviu are loc în auzul loviturilor de tun din ambele părți. La mijloc se întâlnește corabia polonă cu cea turcească și atunci solul trece din cea dintâiu într'a doua. La sosirea pe malul turcesc, solul este poftit sub cortul ridicat pentru dânsul la mal și acolo i se urează bun sosir și e tratat cu cafea, băuturi răcoritoare și dulceață împreună cu toată curtea lui. De acolo, însoțit de ieniceri din cetate și de garda polonă cu săbiile scoase, cu tobe și lovituri de tunuri din cetate, solul își face intrarea în Hotin și acolo e din nou primit în numele pașei ca « *musafir* », adică oaspete al împăratului și primește hrană, echipaje și toate cele necesare pentru călătorie, cari se cuprind împreună în cuvântul « *tain* ». Acest ceremonial se termină prin înțelegerea cu comisarii Porții și al Moldovei pentru stabilirea călătoriei, ceea ce ține câteva zile. În sfârșit se împart daruri funcționarilor din jurul solului, acesta pleacă însoțit de lovituri de tun. Iată tot ce poate trezi interesul d-tale la Hotin.

Trebuie însă să adaug că în afară de diferențe, ca turbane în loc de pălării sau șepci, cântăreți în turnuri în loc de clopote și băuturi dulci în loc de vin, am găsit la mahomedani tot ceea ce deosebește pe oamenii cu educație bună: judecată sănătoasă și inteligență naturală, precum și obiceiuri de ospitalitate. Aceasta m'a convins și mai mult că nu trebuie să judeci popoarele numai după slăbiciunile lor. E adevărat că poporul de jos este acî mai puțin luminat ca în unele țări ale Europei și că fanatismul are mai mare putere asupra lui, fără însă să turbure complet spiritele. Drumul meu prin principatul Moldovei, cu oprire

¹⁾ În această vreme era domn al Moldovei Constantin Moruzi. (1777—1782),

în capitala lui, îmi va da ocazie să vă trimit o nouă relație. Azi părăsesc Hotinul.

Scrisoarea a doua din Iași. Sosind în acest oraș, capitala Moldovei, unde stau de câteva zile, mi-este plăcut să reiau convorbirea în scris cu d-ta și să urmez cu relația călătoriei mele, după făgăduiala din scrisoarea întâia.

La plecarea mea din Hotin, unde s'au făcut pregătiri deosebite pentru călătoria mea, m'am dus până în satul Larga. Acest sat ține de ținutul Hotinului și e locuit numai de mahomedani cari, ca și în alte locuri, întrebuințează pentru muncă, de pildă lucrarea grădinilor, pe moldoveni, valahi sau alți creștini. Acest sat este departe șase ceasuri sau mile de Hotin. Deacolo am mers la Brânzeni [Bryndzeni], sat deasemenea numai de turci și formând granița ținutului Hotinului. Acest ținut, deși este o parte naturală a principatului Moldovei, este însă supus pașei de Hotin. Dela Larga la Brânzeni sânt opt ceasuri de drum. Din acest din urmă sat, trecând prin satul Costești, [Kaszteszty], locuit de moldoveni, se trece râul Prut la satul Ștefănești, opt ceasuri de drum dela Brânzeni. Acest sat a fost cu totul distrus în timpul ultimului războiu ¹⁾, iar acum este reclădit în întregime nou. Mergând dealungul Prutului am văzut peste tot sate bine populate cu case frumoase, toate formează priveliști din cele mai frumoase. Am sosit apoi în orașelul Tabor, șase ceasuri de drum dela Ștefănești. De acolo, trecând prin satul numit Cârniceni, am sosit la Iași, după șapte ceasuri de drum. Aci trebuie să vorbesc mai pe larg de bogăția acestei țări. Intinsele câmpii de pământ deosebit de bun te fac să regreți că agricultura este așa de părăsită. Populația în proporție cu întinderea țării este foarte mică și am fost asigurat că în ambele provincii: Moldova și Valahia nu se află mai mult de cinci sute de mii de locuitori. Râurile cari străbat în diferite locuri această țară se varsă aproape toate în Dunăre și oferă drumuri ușoare și îndemn pentru negoț. Păduri am văzut puține în regiunea Prutului. Deaceea probabil nu vezi nicăiri în toată Moldova case de lemn. Toate satele și orașelele au casele de lut lipit. Această țară mănoasă, bogată și foarte bine împărțită de natură n'ar avea nevoie decât de un altfel de guvern (cum voi arăta mai jos), ca să devie una din țările cele mai bogate și mai necesare lumii întregi. Iașii, capitala provinciei are ca la trei zeci de mii de locuitori. Casele sânt mici și

¹⁾ Războiul ruso-turc (1768—1774).

joase, străzile strâmte și cu scânduri în loc de pavaj. Clădiri de zid sânt numai palatul domnesc și câteva mănăstiri. Palatul sau reședința hospodarului are ziduri uriașe și bolți, este cu un etaj înalt de formă pătrată și se aseamănă cu castelul cel vechiu părăsit sau citadela.

Titlul de principe ce se dă hospodarilor este datorit curților europene, căci Poarta numește pe domnul Moldovei și al Valahiei «hospodar, Bohdan bey sau voievodași». Numirea lor depinde de împărat. Dacă-i privești de aproape vezi ușor că adevăratul caracter al grecilor de azi este în acelaș timp umilință și trufie, prima pentru înduplecarea stăpânului sub care stau, ca să-și poată împlini în voie a doua. Ei vor întru toate să urmeze obiceiurile mahomedanilor, ceea ce o icoană suficientă a curții acestor guvernatori de provincie. Cum avui ocazia să examinez curtea domnului Moldovei, vei putea să vezi din descrierea lui istorică, ce trufie domnește acolo în locul grijei pentru binele țării precum și mulțimea funcționarilor lui:

Marele postelnic ar fi aci primul ministru, care are funcție de mare mareșal. Un baston îmbrăcat în argint, pe care-l poartă întotdeauna în fața domnului e insigna funcțiunii sale.

Deasemenea e însărcinat să aducă hotărârile domnului în timpul lipsei lui, la divan, care se numește pe moldovenește *spătăria*. Acest divan este compus din doisprezece boieri, sau cetățeni mai distinși aleși de ținuturi. Tot marele postelnic primește jalbele și memorialele poporului.

Căminarul e al doilea ministru, acest funcționar invită la întrevederi politice. Marele logofăt este *mare cancelar*, marele vistier, e *podskarbi*, marele cămăraș *podkomorzy*, marele paharnic, *podczaszy* și mulți alți funcționari civili, cari fiecare au sub dânsii doi sau trei subalterni asemănători [ca titlu].

Funcțiunile militare au un număr tot așa de mare de funcționari, în frunte cu marele hatman adică *hetman*, care cu doi ofițeri subalterni are comanda asupra miliției domnești. Această miliție se compune din câteva zeci de oameni fără uniforme și fără arme potrivite pentru funcția lor. Cea mai însemnată datorie a tuturor acestor funcționari este stricta observare a etichetei și a ceremonialelor în actele publice, atât față de mahomedani cât și de străini, ca soli, etc. Pentru primirea lor se așează în ordine curtea în castel și miliția pe străzile orașului. Te vei mira când îți voi spune că pomeniții funcționari ca și mulți alții asemănători sânt cu totul fără nici o putere în funcțiile lor. Unul sau doi

favoriți ai prințului îndeplinesc de fapt toate funcțiunile, iar principele care suportă jugul despotic al Porții aruncă și el aceleași greutatea pe supușii săi. Aceasta, trebuie s'o spun, are urmări foarte rele, căci în loc de a încuraja pe locuitorii inteligenți și activi ai acestei țări așa de fericit înzestrate, guvernării conduși de spirit interesat îi lipsesc de toate mijloacele activității și libertății.

Religia dominantă este cea grecească, dar se află locuitori atât în Moldova cât și în Valahia de religie romano-catolică, în număr de câteva mii, cari au episcopul lor numit de papă după recomandăția și protecția regelui Poloniei.

Acest episcop are reședința în orașul Bacău în spre Transilvania. Și la Iași se află o biserică catolică cu câțiva preoți franciscani. Și locuitorii catolici din alte orașe au bisericile lor. Școala pe care principele o întreține cu cheltuiala lui pentru învățătura limbii latine și grecești și a teologiei ar fi folositoare țării, dacă ar avea profesori învățați. Aceștia sânt însă aleși dintre călugării din țară, căci aducerea de profesori străini li se pare prea costisitoare. *București*, capitala Valahiei are o școală destul de bună în care se învață limba latină și greacă clasică.

Veniturile domnului Moldovei din impozite, zeciuială, vămi și haraci se ridică la vreun milion și jumătate de piaștri, sumă destul de însemnată, căci face ca la șase milioane de zloți polonezi, din cari domnul trebuie să plătească anual la visteria împărătească o mie de pungi, sau două milioane de zloți poloni, fiind silit în afară de aceasta să suporte toate cheltuelile poruncite de sultan ca: expedierea pașalelor, tainuri pentru solii străini și multe daruri anuale pentru vizir și funcționarii fruntași ai Porții și ai marelui serai, ceea ce produce foarte mare asuprire locuitorilor, căci în asemenea ocazii funcționarii regionali, cari, sub pretextul firmanului împărătesc la care se adaugă și atâtea impozite impuse de guvern, îi exploatează până la ultima posibilitate, fiind siguri că vor fi astfel pe placul favoriților domnului.

Am onoare, etc....

Scrisoarea a treia din Galați. Îți adresez această scrisoare pe malurile Dunării care desparte Moldova de Bulgaria și formează o graniță naturală între aceste două provincii. Sper că ultima mea scrisoare din Iași a parvenit în mâinile dumitale. A doua zi după trimiterea ei am plecat de acolo spre satul numit Glodeni la șase mile distanță. Satul e așezat într-o câmpie mare și are ca la o sută de case. De acolo am mers

până la orașelul Vaslui, care fiind cu totul ruinat în timpul ultimului războiu, a fost clădit acum din nou. După aceea, trecând prin satul Chișcani, după opt ceasuri de drum sosii în orașelul Bârlad. În acest loc se țin iarmaroace săptămânale, unde se pot vedea chiar câteva mii de capete de cai și vite împreună. Negustorii vin din toate părțile și deși orașelul a suferit mult în ultimul războiu, se află acum într-o stare mai bună ca mai înainte. În sfârșit plecând din Bârlad și trecând prin satele Scostești (Costești?) și Pechia, cel din urmă cu mai mult de trei sute de case, sosii la Galați după paisprezece mile de drum. Satul Pechia ca și altele sunt așa de bine populate din pricina vecinătății Dunării. Aci mai ales se poate vedea cât folos oferă situația naturală a Moldovei și Valahiei locuitorilor, căci Dunărea primește ca afluenți toate celelalte ape ce străbat aceste două provincii, formând astfel o mare ușurare negoțului chiar între două continente: Asia și Europa. E de mirare cum guvernul acestor țări nu știe să profite de această situație naturală și lasă în părăsire o țară care ar putea fi un izvor de bogății.

Orașul Galați așezat pe Dunăre a fost ars de turci în timpul ultimului războiu, ca să scoată dintr'însul pe muscali, ce țineau aci o garnizoană destul de puternică. Acum însă este reconstruit tot mai regulat și mai bine. Portocalabi (*sic!*), funcțiune importantă și la grecii antichi, este guvernatorul orașului și comandantul portului. În port sânt magazinele moldovenilor și valahilor în care se așează produsele ce urmează a fi transportate pe Marea Neagră: vinuri, mied, fructe uscate, lână, piei, sare, etc. Pe uscat sânt duse la Stambul vitele și caii. Agricultură fiind cu totul în părăsire în această țară, nu aduce folosul pe care l-ar da obișnuit pământul. Armenii din Polonia, cari singuri se ocupă cu negoțul Turciei cu Polonia și vin aci în portul Galați, de unde se duc sau pe mare, sau pe uscat la Stambul. Locuitorii acestor țări socotesc că sânt două perioade în an mai potrivite pentru navigația pe Marea Neagră, anume: primăvara în Aprilie și toamna în Septemvrie. Dacă e vântul bun te duce din Dunăre pe Marea Neagră până la Stambul în trei zile.

De două zile de când stau aci, mi s'a întâmplat adesea să observ folosul pe care l-ar putea avea Polonia din această țară. Informațiile pe cari le am dela locuitorii acestui port mi-au dovedit lămurit câte produse sânt de cari ar avea nevoie «în natura» sau din fabricile polone. S'ar putea chiar fabrica multe lucruri în această țară vecină cu mare avantaj pentru cetățenii poloni, cari ar avea privilegiile întemeiate pe tratatele cu

Turcia. Acestea le-ar da mare ușurință să se înțeleagă cu locuitorii de aci. În timpul șederii mele la Stambul voiu căuta vreme să mă întind asupra acestui punct și să iau informații complete dela izvor, lămurindu-te și pe domnia-ta.

Deoarece sânt gata să-mi urmez drumul prin Bulgaria și Rumania sau Rumelia, fac mari pregătiri, ca să pot porni mâine. Călărașii sau curierii moldoveni fac curse regulate de poștă la și dela Stambul de două ori pe lună, astfel că am nădejde să-ți pot trimite relații despre urmarea călătoriei mele.

Am onoare..., etc.

Scrisoarea a patra din Aidos... [Considerații generale asupra Bulgariei]. La trecerea Dunării lângă vărsarea Siretului, care desparte Moldova de Valahia am văzut pe lângă câteva corăbii de negoț și două de războiu. Acestea sânt construite de domnii moldoveni și ai Munteniei din porunca Porții. Trecerea a ținut un ceas întreg. Când am debarcat în Bulgaria m'am dus împreună cu ienicerii mei luați din Hotin până la satul numit Măcin la șase ceasuri de drum din Galați.

Aci trebuie să observ că solii sau miniștrii, cari călătoresc prin Bulgaria și Rumelia spre capitala Turciei, după ce au străbătut Moldova sau Muntenia, unde li se dă tain și conductor din acea țară, pe lângă meimandar-ul sau comisarul Porții, primesc și în Bulgaria și Rumelia un tain dela Poartă și toate onorurile. Nu voiu mai insista asupra caselor de lut clădite după felul moldovenesc, căci chiar în acest prim oraș al Bulgariei am aflat ceva deosebit. Orașul e locuit numai de bulgari și turci, casele lor sânt zidite pe jumătate de piatră cu lut. Acest oraș are un șef numit aga care, ca tot ținutul numit Dobrudzia ține de pașa comandant al Silistrei, cetate la Dunăre, unde și rezidează.

Dela Măcin am mers cale de câteva ceasuri până la orașul Babadag, unde ruinele sale arată grozave urme ale ultimului războiu, căci găsii o mie și câteva sute de case cu totul ruinate și părăsite de proprietarii lor fugiți în Rumelia sau alte provincii. Acum nu se mai află aci decât câteva zeci de case locuite de armeni, pe când mai înainte orașul avea cincisprezece mii de locuitori... [Considerații asupra munților Balcani].

Plecând din Babadag sosii la satul numit Hassana la șase ceasuri de drum de Măcin, locuit numai de mahomedani. Locuitorii acestei regiuni Dobrodzia, care a suferit foarte mult de pe urma ultimului războiu sânt de natură sălbatecă și trăesc izolați și fără activitate. Dela Hassana am

trecut prin satul Kassyndze până la Satuszkioi, opt ceasuri de drum. Tustrele aceste sate sânt foarte bine așezate, case mari și comode; noaptea am petrecut-o în casa poștei. Am fost mirat să găesc în mijlocul mahomedanilor, dușmani străinilor, o casă demnă de toată cinstea. De acolo cale de cinci mile până la satul zis Celebi-Kioi așezat pe lacul cel mare Karasu adică apă neagră, care are comunicație cu Dunărea și Marea Neagră. Dela Celebi-Kioi prin satul Kubadia am sosit la Kalfa-Kioi, după nouă ceasuri de drum. Nu depărte de cel dintâiu din aceste două sate treci un pod sau dig de piatră așezat pe mlaștinele formate de lacul Karasu spre Marea Neagră...

Această trecere, apărută din spate de dealuri ar fi putut fi apărută de un mic număr de oameni bine înarmați, însă se vede că după luptele dela Babadag și Cahul teama a făcut pe musulmani să fugă până în munții Balcani... [Considerații asupra războiului]. Dela Calfa-Kioi am trecut prin satul Casapgi și sosii la orașul Bazargic după șase ceasuri de drum. În acest oraș locuit de turci se află și câteva case de armeni, cari fac negoț cu vin, fructe și blănuri...

[Autorul fiind silit să aștepte la Provadia se duce să viziteze porturile Mării Negre].

Constanța și Mangalia [Kostendza y Mangalia]. Cel dintâiu se numia în vechime Constantia, este unul din cele mai însemnate porturi unde vin corăbii grecești și turcești. Aflai acolo două corăbii de negoț din Stambul, cari aparțineau unor greci. Orașul Constanța este acum în ruine, dar așezarea lui e foarte frumoasă. Mangalia a suferit și ea de pe urma războiului, ca și celelalte orașe ce aflai în această regiune la întoarcerea mea la Provadia.

XVIII. Călătoria lui W. Dzieduszycki pe Nistru

1785

Walerian Dzieduszycki din Lemberg, împreună cu mai mulți negustori făcură la 1785 o călătorie pe Nistru, din Polonia la Cetatea-Albă, transportând grâu și alte mărfuri, ce urmau a fi vândute în acest din urmă oraș. Scopul călătoriei eră cercetarea cursului Nistrului în vederea unui proiect de legături comerciale pe această cale între Polonia și Marea Neagră. Relația călătoriei lor este intitulată: W. Dzieduszycki. *Podróż dla*

doświadczenia splawa Dniestrowego w roku 1785. (Călătorie pentru cercetarea navigației pe Nistru în anul 1785) și a fost publicată în revista, *Przyjaciel ludu*, din Leszno X¹ 1843 pp. 66—120). De oare ce cuprinde multe amănunte cari nu privesc țările noastre și considerații de geografie fizică asupra Nistrului, ne-am mărginit să dăm un rezumat în traducere, care cuprinde toate amănuntele interesante din punct de vedere istoric.

Valerian Dzieduszycki. Călătorie pentru cercetarea navigației pe Nistru în anul 1785

(Rezumat).

Călătorii pe Nistru făcuseră mai înainte și Koziobrodzki, staroste de Olchow și prințul de Nassau-Sygen dela Zwaniec la Bender în 1784, Turcii nu l-au lăsat să treacă înainte. S'a mulțumit să facă o hartă a Nistrului dela Zwaniec la Bender. La 1783—84 făcuse o călătorie Dierzyk până la Cetatea Albă cu patru corăbii, dintre cari abia una a ajuns la capătul călătoriei.

La Iahorlyk pe stânga Nistrului este granița Poloniei. La Dubăsari este jurisdicție turcească, guvernatorul, numit caimacam depinde de «voevodul» dela Căușani. Călătorii fac o vizită guvernatorului și-i cer voie să se ducă pe Nistru până la Cetatea Albă, dar el refuză până nu va primi ordine din Bender. Călătorii spun că la Cetatea Albă îi așteaptă un vas, care urmează să încarce mărfurile ce aduc ei, și că întârzierea le-ar pricinui mari pagube. După multe insistențe izbutesc să plece.

La Bender, în mahalaua de pe Nistru, se află un ambarcader unde se încarcă cereale și loc pentru uscarea lor. În port la sosirea polonilor se adună o mulțime ostilă; călătorii cer protecția bașalei. Acesta trimite un *ciorbagiu* cu câțiva ieniceri cari împrăștie mulțimea. Urmează o vizită la bașa, care se numea Aslan-Bașa. Fusesse înștiințat de caimacamul de Dubăsari, dar acum li se fac greutăți din pricina hârtiilor de identitate, cari n'ar fi în regulă. În sfârșit primesc permisie de plecare, dar cu un însoțitor sau călăuză: Iussalici, care era un fel de spion. Când să plece vine un curtean de-al bașei cerându-le firmanul ce aveau, ca să fie vizat la cancelarie. Peste câțva timp revine, spunând că firmanul nu e bun și s'a cerut aviz dela Stambul. Deocamdată nu pot plecă. În urma protestului călătorilor sânt totuș lăsați să plece.

Dela Bender sosesc la *Tudory*, sat pe Nistru, unde începe « lățirea Nistrului, care se numește în limba țării *leman* ». De acolo merg până la Cetatea Albă (Akkerman), unde sânt primiți de șeful vămii « muzellimul », care este și un fel de șef politic al locului. După o primire politicoasă sânt invitați la o gazdă aleasă de autorități lângă cetate, deasupra portului. Din aspectul orașului nu s'ar putea ghici că e un port pentru că negoțul e redus, nu găsești nici un negustor mai bogat, care să poată plăti deodată zece mii de florini. Corăbiile din port sânt foarte mici și în timpul șederii lor acolo, călătorii n'au văzut una mai mare de cinci mii de kile de Stambul (kila de Stambul are 22 de ocale sau 66 de funți de Varșovia). Aceste corăbii încarcă aci grâu pentru Stambul și se întorc mai totdeauna goale, căci dacă ar aduce mărfuri turcești, n'ar fi cine să le cumpere. Totuș sânt zile în cari nu găsești în tot orașul zahăr sau lămâi.

Dintre locuitori sânt și câteva zeci de greci cari se ocupă cu negoțul de stofe, șuncă și vinuri, dar sânt niște nenorociți întotdeauna cu teama morții în suflet din pricina samovolnicilor și anarhiei turcilor de aci. Adesea fug la Kerson și toți doresc să intre sub stăpânirea muscălească. Au și o biserică veche de zid, pustie, în care n'au voie să slujească. Ca să-și facă cineva idee de anarhia care domnește la Cetatea Albă e destul să observe faptul că ovreii, cari au drept să locuiască și să facă negoț în toate orașele turcești, se tem să vie aci și nu-i găsești deloc, deși oficial nu le este oprită așezarea. În port se construiesc anual vre-o opt corăbii mici cari pot încărca vre-o 4—5000 de kile de Stambul.

Se descriu pescăriile de pe liman și pescarii cu bărcile lor așezate una lângă alta, formând un șir foarte lung. Într'o noapte călătorii îi privesc stând într'o mănăstire pustie într'un loc numit *Majak*. La ieșirea Nistrului din liman se află o colonie de cazaci zaporojeni, cari se ocupă cu pescuitul și uscarea peștelui. Diferite feluri de pește se pot vedea uscându-se la soare și în vânt, peștii sânt vânduți în Ucraina și Polonia. Alții sânt sărați.

La Cetatea Albă corăbiile ancorează în fața bisericii moldovenești, ce se află deasupra portului. Când e furtună corăbiile se adăpostesc sub biserica și cimitirul grecesc. Călătorii noștri cari aduseră grâu pe corăbiile lor îl descarcă, dar nu le este îngăduit să-l pue în magazii, așa că e amenințat să se strice sub cerul liber. Deși grâul lor e mai bun ca grâul « arnăuțesc » de aci, nu li se dă un preț bun în lei. Leul are pa-

truzeci de parale și cinci lei buni fac un ducat olandez. Pentru ca să nu se strice grâul, trimit o plângere seraschierului de Ismail, mai mare peste bașii dela Cetatea Albă, Bender, Hotin, Oceacov și a voevodului de Căușani, cerând să le fie îngăduită încărcarea în magazine sau pe corăbii. Bașa trimite și el un tătar la Ismail să se desvinovățească. Trimisul polonilor e bine primit și seraschierul dă ordin bașei să facă în așa fel ca grâul să fie încărcat pe corăbii cât mai ieftin. În cele din urmă se ajunge la o înțelegere.

«Deoarece tâlmaciul nostru pentru limba turcească nu știa moldovenește și cum poate ne-ar fi trebuit un tâlmaciu moldovean, luăm cu noi un evreu polon, care știa moldovenește și era singurul evreu din Cetatea Albă». Însă în afară de acesta mai venise acolo un alt evreu moldovean pe o corabie din Stambul. Acesta făcuse mari cheltueli pe drum și nu mai avea cu ce trăi, așa că evreul polon îl ia cu el întreținându-l.

Depart de a fi recunoscător, evreul moldovean, care între timp se turcise, se plânge cadiului că evreul polon îi datorește 70 de ducați și aduce ca martori falși doi turci. Întrebați de cadiu în ce limbă avusese loc tocmeala, martorii spun că în ovreește, dar se dovedește că ei înșiși nu știau acea limbă, așa că procesul se încheie fără vre-o hotărîre.

Tocmai atunci sosește în port un galion comandat de căpitanul Ahmet, un arnăut al lui capitan bașa dela Cociubei, port aproape de Cetatea Albă. El era originar din Dulcigno și cunoștea limba italiană. Polonii i se plâng de greutatea ce au avut.

La întoarcere polonii noștri merg spre Bender, li se spune să nu tragă în port, căci lumea neobișnuită cu străinii ar face tumult. Ei se duc într'un sat la un sfert de milă de oraș, însă află că în sat este ciumă. Vor să fugă, dar n'au cai. Dealtfel ciuma face ravagii și la Bender, unde numărul morților crește mereu.

Benderul numai cu numele este turcesc, în realitate muscalii poruncesc acolo cum vor. De curând un general rus vizitase cetatea cu soția și copiii.

Bașa de Bender face noui greutatea călătorilor, îi oprește să plece. Atunci ei cer protecția consulului rus din Iași. Ivan Lawentici, second maior, vice consul rus în Moldova, trimite vorbă că polonii sânt aliați cu rușii și cere să li se dea voie să-și urmeze drumul. Ei pleacă spre casă mulțumiți că au scăpat de ciumă.

XIX. *Călătoria lui Stanisław Malachowski*

1791

Ultima solie polonă la Constantinopol înainte de împărțirea definitivă a Poloniei fu aceea a lui Francisc Potocki trimisă de regele Stanisław August la 1789. Solia evitase țările române, care erau atunci teatrul războiului ruso-austro-turc ¹⁾. La întoarcerea soliei, la 1791, unul din membrii ei, Stanisław Małachowski ²⁾ se despărți de sol și trecu prin Moldova, atunci ocupată de ruși. Małachowski a lăsat o scurtă descriere a călătoriei lui cuprinsă în memoriile lui: *Pamiętniki Stanisława Małachowskiego*. (amintirile lui St. Małachowski) ed. W. Loś. Poznań, 1885. Partea privitoare la țările noastre la pp. 91—92.

Merge cu solia lui Petre Potocki. La ducere trec prin Italia, Corfu, Grecia. La întoarcere la 1791 prin Adrianopol, Șumla, Rusciuc.

«După trecerea Dunării ne-am despărțit de fii solului. Aceștia s'au dus la Viena, iar eu la Iași, capitala Moldovei: oraș mare, murdar ca toate cele turcești. Aci m'am prezentat generalului comandant și guvernator militar Bezborodko ³⁾, care m'a primit cu distincție.

Toți generalii și ofițerii superiori stăteau în fața lui nemișcați ca statui, iar el umblă într-o uniformă bogată cusută cu aur, pe care străluceau nouă stele. Tocmai m'am întâmplat la înmormântarea vestitului Potemkin ⁴⁾, deci am fost să văd casa în care eră depus corpul lui. Pe un catafalc înalt eră coiful și spada lui. Pe 16 taburete erau ordinele și decorațiile, pe un al șaptesprezecelea lângă cap eră un coif de

¹⁾ K. Waliszewski, *Ostatni pesel polski do Porty Ottomanskiej. Akta legacyi Stambulskiej Fr. P. Potockiego* (Ultimul sol polon la Poarta Otomană. Actele soliei la Stambul a lui Fr. P. Potocki). Două volume. Paris, 1894.

²⁾ Stanisław Małachowski (1736—1809), nepotul lui Stanisław Małachowski, delegatul Poloniei la pacea de la Carlowitz. Autorul nostru a fost mareșal al dietei până la 1792 și președintele senatului în marele ducat al Varșoviei (1807—1809). Niesiecki, *Herbarz Polski*, VI, p. 335.

³⁾ Contele Bezborodko, ministru de externe al Rusiei, trimis la Iași pentru negocierea păcii cu turcii. (Hurmuzaki, *Documente*, IX¹, p. 254.)

⁴⁾ Prințul Potemkin-Tauridzki, generalisimul armatei ruse, moare la 5/16 Octombrie 1791 lângă Iași, pe când se îndreptă spre Rusia. Mormântul lui se află la Iași în biserica Golia.

aur. Ofițerii făceau de strajă cu săbiile întoarse spre corpul lui. După aceea am fost poftit la masă la hatmanul Branicki ¹⁾, unde eră locul de întâlnire și sfat al întemeitorilor confederației dela Targowica ²⁾. Triumviratul Potocki, Rzewuski, Branicki se ocupă cu o treabă urită. Aci a fost hotărâtă intrarea oștirilor în Polonia ³⁾. La masă ambii Branicki discută cu mine, spunând că tendința revoluționară a dietei e dăunătoare Poloniei, căci în curând va începe războiul, după care va urmă căderea țării ⁴⁾. Soția lui Branicki ducându-mă la fereastră a început să se plângă, spunând că a pierdut Polonia prin moartea unchiului ei Potemkin, care aveă intenția să ridice pe cazaci, să se unească cu oastea polonă și să se proclame rege al Poloniei. Mi-a dat a înțelege că acel proiect fiind descoperit, a fost pricina morții lui, căci, precum au scris și gazetele, Potemkin a fost otrăvit de un preot.

Am trecut apoi Nistrul pe la Mohilew.

XX. I. I. Kraszewski. Descrierea Cetății Albe.

1843

Iosif Ignatiu Kraszewski (1812—1887) originar din Litvania este considerat ca una din cele mai importante figuri ale literaturii polone la mijlocul veacului XIX. Autor extrem de productiv, a scris sute de romane și mii de nuvele, schițe, și povestiri. La 1843 a călătorit prin Basarabia și a publicat amintirile sale de călătorie sub titlul: *Wspomnienia Odessy, Iedis-sanu, Budzaku, dziennik przejażdki w roku 1843 od 22 Czerwca do 11 Września*. (Amintiri din Odessa, Iedisan și Bugeac. Ziar de călătorie din anul 1843 dela 22 Iulie la 11 Septemvrie). III volume, Vilna 1845—1846. Această carte nu mi-a fost la îndemână. Înainte de a publică aceste amintiri în volum a publicat partea privitoare la Cetatea Albă în revista, *Biblioteka*

¹⁾ Hatmanul Xavery Branicki, unul din principalii nobili poloni ruso-fili, a contribuit la intrarea rușilor în Polonia și la a doua împărțire a acestei țări.

²⁾ Confederația dela Targowica formată de nobilii poloni rusofili în frunte cu S. Potocki, I. Branicki și S. Rzewuski, împotriva constituției dela 3 Maiu 1791.

³⁾ Intrarea armatelor rusești în Polonia avu loc peste câteva luni, la începutul anului 1792.

⁴⁾ A doua împărțire a Poloniei.

Warszawska, Varșovia 1844, III. pp. 75—109 sub titlul: *Ovidiopol, Dniestr i Akkierman*, după care am rezumat paginile ce urmează. Având în vedere epoca relativ recentă a călătoriei, lungimile retorice ale descrierii și faptul că autorul reproduce pagini întregi din diverse cărți istorice, ne-am mulțumit să dăm un rezumat, lăsând la o parte tot ce nu prezintă interes.

Pentru restul călătoriei: descrierea Chișinăului, cf. St. Cioabanu: *Chișinăul*, ed. *Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția Basarabiei*, Chișinău 1925, pp. 51—53.

Călătorul pleacă din Odessa spre Ovidiopol la 31 Iulie 1843 și de acolo vede pe înălțimi, pe malul opus al limanului Cetatea-Albă.

Stând la Ovidiopol în așteptarea corăbiei cu care urmă să treacă într'acolo, vede sosind și carele coloniștilor nemți și o trăsură a prințesei Suțu din familia Callimachi, care venise cu fiica ei și așteaptă vaporasul. Dar pe liman se ridică o furtună. Prințesa Suțu privește liniștită, fiica ei pălește. În sfârșit se imbarcă și pornesc «La dreapta noastră apar zidurile negre ale Akkermanului, cetate care amintește pe greci, pe romani, pe genovezi și pe turci. La stânga cazărmile căzăcești cari alcătuiesc ca o nouă cetate cu șapte bastioane, cupola bisericii, casa poștii și pe mal un minaret turcesc, farul se desemnează tot mai bine dinspre apus pe cerul limpede. Casele orașului sânt risipite pe dealuri deasupra limanului. Cetatea iese dintre stâncile pe cari este clădită, așa că literalmente se scaldă în liman și e spălată fără încetare de valuri. E de o frumusețe minunată în colorile apusului de soare, un tablou splendid și cu totul nou pentru mine.

Cetatea e uriașă și clădită din piatră albicioasă, e înconjurată cu șanțuri adânci întărită cu piatră, e întărită cu ziduri, bastioane crenelate; are și un minaret înalt, singura rămășiță vie a vremurilor turcilor, despuiat însă de podoabele cele mai vechi și de balustrada superioară. Castelul (donjonul) e tăcut și trist, pustiu dar plin de amintiri, atrage toate privirile către dânsul ».

Pe mal așteptă o mulțime îmbrăcată în haine de toate colorile. Străbat un bulevard cu copaci tineri pe margine, văd vechea baie a sultanilor, de unde un coridor subteran duce la cetate. Bulevardul e tăiat pe alocurea de trepte și trece pe sub o poartă gotică, trec pe lângă ruina băii, iar la stânga albesc în lumina soarelui căzărmile cele mari ale ca-

zacilor. Pitulată în pământ e biserica grecească. Trecând apoi prin piața persană intră în oraș.

Vizitarea cetății. Trec peste șanțuri pe un pod, care azi nu e apărat decât de două uriașe blocuri de piatră culcate la pământ. Cifra sultanului se vede săpată în marmură albă la poartă, ca și la cele două bastioane interioare.

Intră în prima curte interioară care e uriașă ca întindere, la stânga se văd ziduri cu bastioane și crenele, cari se întind dealungul șanțului. Din loc în loc se ridică pe ziduri câte un turnuleț și un drum de pază duce pe deasupra zidului. Pe zidurile interioare, cari despart prima curte interioară de a doua, sânt inscripții grecești, blocuri de piatră și de bronz. Lângă minaretul, care a rămas în picioare sânt trei ghiulele de fier. Curtea a doua e mai mică, înconjurată cu ziduri cu bastioane, cu scări largi, pe jos iarbă uscată. În interiorul donjonului mai este și o a treia curte, dar n'o putem vedea, fiind azi închisă. Pe ziduri, în locuri înalte sânt inscripții armenesti și grecești. În curtea dintâi este și o stemă în forma deltei grecești. Întreaga clădire nu amintește deloc felul de a clădi particular turcilor, ci mai mult epoca germanică. Turcii au adăus numai minaretul lipit cu lut, care pare mai mult un coș înalt și afară de cifrele sultanilor nu mai sânt alte amintiri turcești. În partea care dă către liman se deschid în zid trei ferestre, acolo eră locuința pașei, de unde fără îndoială privia adesea în seara liniștită pe pe oglinda limpede a apelor limanului, cari spălau temeliiile cetății. Acum e o odaie murdară și neîngrijită.

Tovarășul de drum al autorului care vizitase orașul cu un an înainte nu-l mai recunoște. Pieriseră bordeile turcești, bărcile de lemn, micile ziduri, colibele, cari formau un labirint de ulicioare încurcate, acum se văd pe o linie dreaptă case albe ca cele din Odessa, clădite cu o arhitectură frumoasă. Grație generalului Fiodorov, care se poate spune că a creat Chișinăul, se civilizează repede și Cetatea Albă, apar vii plantate, în port se văd vapoare, comerțul este viu, în oraș sânt grădini publice, fântâni, clădiri noi.

Noaptea călătorii vor să vadă iarăș cetatea la lumina lunii. Pe străzi eră încă mișcare, bărbierii armeni aveau încă prăvăliile deschise, pe străzi se plimbau moldovenii, armenii, și o mulțime de ovrei. Noaptea eră de o frumusețe minunată, luna risipiă o lumină argintie pe liman. Prăvăliile bărbierilor erau formate din odăi joase și puțin luminate, pe sofale steteau oameni cu figuri rumene și părul negru, cu ștergare

întinse sub bărbie. Pe stradă trece armata cu muzică, cu tobe și fluere, cântând fantastic și turburând această noapte frumoasă. « Voi am să văd cetatea pe lună presimțind o frumusețe nouă și n'am regretat această excursie. Mai întâiu ne ducem însă la ruina băii pașilor, intrăm printr'o gaură din zid. Ruina e acoperită cu iarbă și mușchiu, care-i dau aspectul unui tumulus. Băjbâind prin întunec, trecem prin mai multe odăi, coridoare, uși strâmte, cari te silesc să te pleci ca să treci, o arhitectură curioasă, un fel de labirint luminat ici colo de deschideri, prin cari intră lumina lunii. Gândul nostru se îndreaptă spre viața de harem cu colorit oriental, dar azi totul e tăcere și întunec... ».

În piață se află un mare mečet, care a slujit rușilor de biserică, până ce au zidit un sobor nou. E o clădire mizerabilă, însă cu acoperiș înalt și la intrare o mică galerie acoperită cu trestie și terminată cu o cupolă adausă mai târziu.

De aci merg la cetate și ca s'o vadă din altă parte o apucă pe o cărare strâmtă printre stânci, care duce la liman, urcându-se tot mai sus pe stânci trec pe sub ziduri și bastioane, adesea trebuie să se cațere în mâini. « Îndreptându-ne spre apus, stăm și privim, e o priveliște demnă de oboseala ce ne-a cuprins. Deasupra capetelor noastre se ridică ziduri imense. Bastionul cel mare e amenințător și întunecat, la dreapta zidurile sânt luminate de lună, la stânga urmează ziduri și iar ziduri, unele mai înalte, altele mai joase, tăiate cu fereștrici și crenele, întărite cu parapete și contra-forturi, luna luminează bucăți din zid, alte părți le lasă în întunec. Noi stăm pe o stâncă de care se lovesc undele calde ale limanului ».

La întoarcere străzile sânt pustii; numai în frizeriile armenesti mai e lumină, câinii latră pe călătorii întârziți.

Proprietatea în regiunea Cetatea Albă e acum în mâinile rușilor bogați, cari însă nu locuiesc aci, ci-și trimit administratorii. Populația județului e compusă din moldoveni, șleahta polonă, ruteni și velico ruși. Toți sânt liberi, nu există șerbi. Sătenii plătesc zeciuială din produsele pământului. Despre Cetatea Albă au scris puțin Nadejdin și germanul Kohl. Populația orașului după Nadejdin se ridică la 2800 de oameni, malo-ruși și velico-ruși, poloni, bulgari, moldoveni, greci, armeni, nemți, ovrei, țigani. Nu mai sânt turci și tătari. Kohl numără 13.000 de locuitori între cari 160 de familii de armeni și socoate că numele Akkerman este de origină germană. Noi aflăm că acum sânt 25.000 de locuitori. Fiecare neam are o frăție, comunitate,

deosebită cu casa, administrația și dări deosebite. Orașul e împărțit în patru părți, trei mahalale și orașul central: cartierul Szaba, locuit de elvețieni și ruteni, cartierul Papuszoja (Păpușoaia) sau pe moldovenește Cucuruza, unde este și biserica ortodoxă, cartierul Turlaki cu suburbiile Czair și Bykoz, unde locuiesc numai ruteni.

Urmează considerații istorice. Orașul se numia în antichitate Ofiuza, s'au găsit monete ale lui Lisimah. Se numia în evul mediu Aspro-Castron, iar moldovenii îi zic Czetate-Alba. Genovezii au stăpânit orașul până la 1474, când Ștefan cel Mare luă pe aceștia sub protecția lui. Dela acest Ștefan, care guverna Moldova, Muntenia și Basarabia, au rămas inscripțiile grecești din cetate. La 1484 Baiazid II ia Cetatea Albă și turcii o stăpânesc până la venirea rușilor, prima oară la 1770, a doua oară la 1806.

A doua zi de dimineață călătorii merg iar la baia turcească, unde iau și schițe în desemn. Se văd bine deschiderile pentru ieșirea aburilor și câteva resturi de zugrăveală: flori, festoane, benzi roșii și negre. În jurul sălii principale se deschid vreo zece camere mici, strâmte și întunecoase.

Vizitează din nou cetatea și văd bastionul în care a stat nenorocitul Koniecpolski în lanțuri. În curtea dintâiu e o inscripție greacă cu stemă. În curtea a doua este un zid cu două turnulețe rotunde, citadela e la mijloc, acolo erau depozitele de praf de pușcă. A treia curte e strâmtă, pe zid se vede o stemă săpată. Călătorul se urcă pe o scară s'o vadă mai de aproape și vede că reprezintă luna și piteni. Se află acolo și o inscripție în turcește, amintind de repararea din anul 1171 adică 1756. Vizitează și pivnițele unde e acum un depozit de butoaie cu vin. Merg apoi să descifreze inscripția grecească din curtea dintâiu, dar nu izbutesc nicidecum. În curte observă multe pietre aruncate, cu oarecari sculpturi, dar fără inscripții. Odaia pașei are o ieșire tainică în zid. Este, precum spune Nadejdin, bastionul în care a stat o noapte întreagă Pușkin. Lângă șanț crește un arbore mare, zidit pe mormântul soției iubite a unui pașă.

«Dela cetate mergem pe marginea limanului la biserica grecească, din care tocmai ieșea o procesiune cu steagurile întinse. Din nefericire n'a mai rămas nimic din costumele populare. Toți au acum costumul trivial ce-l poartă Europa întreagă, fără grație și fără caracter. Sunt câteva grecoace cu năframe în formă de turbane în cap, dar hainele croite ca la oraș. Grecii poartă fesuri roșii, dar sânt îmbrăcați în frac.

Cântecul preoților ieșind din biserică ni s'a părut monoton și țipător. Biserica e joasă, sărăcăcioasă, așezată pe malul limanului pe un cap, al cărui vârf e ocupat de cimitir. Forma ei e simplă, acoperișul e jos și are o cupolă deasupra. Lângă biserică în vale sânt mormintele cu pietre cu inscripții grecești dar prea vechi. În ziduri, în pereți și în curtea bisericii sânt o mulțime de cornișe mari frumoase de marmură albă, de sigur resturi dela biserica cea veche, azi slujesc ca bănci, sau pentru întinderea rufelor. În interior nu e nimic interesant. În cimitir este o mică capelă pe locul unde a fost omorât de turci sfântul Ioan dela Suceava. Înăuntru la mijloc, între lumânări aprinse e un fel de sarcofag nou, pe podele, mănjită cu vopsea e o piatră antică adevărată cu inscripție greacă, pe care se văd două foi de palmier sculptate grosolan. Inscripția sună: sfântul mucenic Ioan cel Nou din Trebizunda a fost omorât la Cetatea Albă la 1492 Iulie 2, sfintele lui moaște se află în Suceava. Nadejdin în *Almanahul* din Odessa spune că există manuscrise grecești ale vieții lui. Eră de neam din Trebizunda și a fost martirizat la anul dela facerea lumii 7000 (1492). Aceasta este de fapt data ocupării Basarabiei de către turci».

«Privind spre liman, propun să mergem la izvorul sfintei Paraschiva, dar vremea eră înaintată. Acest izvor se află la o viorstă și jumătate de oraș pe stâncile limanului și are o legendă populară foarte frumoasă. Paraschiva eră de neam din Polonia. Tătarii o prind în Podolia și din cauza frumuseții ei o dăruiesc pașei dela Cetatea Albă. Turcul se îndrăgostește de fată, care eră abiă de 16 ani, zadarnic caută însă s'o îmbuneze, o țineă în haremul său, îi aduceă daruri, îi făcea fâgădueli, îi spune cuvinte dulci. Ea tace mereu și se roagă. Disperat, turcul vrea într'o noapte să obție cu forța ceea ce nu putea obține cu binele; un înger însă apare și musulmanul înspăimântat fuge. Paraschiva văzând că acesta uitase ușile deschise fuge, dar pașa reîntors o urmărește cu oamenii lui. Tocmai când erau s'o prindă ea e transformată într'un izvor făcător de minuni și bolnavii merg azi acolo să se scalde».

«Mergem acum să vedem orașul turcesc, care a rămas ca în vremea turcilor, e format dintr'un labirint de ulicioare strâmte, ziduri înalte cari te împiedecă să vezi casele, porțile înguste se deschid în grădini. Casele sânt mizerabile, de lut acoperite cu trestie, ferestrele au gratii de lemn și cu vergele. În fața fiecărei căsuțe este câte un pridvor umbrat în care este un fel de tarabă: loc de șezut sau masă, unde stăteau turcii lucrând la meșteșugul lor. Tocmai găsim stând pe sofa pe un bătrân,

ultimul turc din Cetatea Albă. Stătea cu o tichie roșie în cap, fără turban, papucii căzuți la pământ, era îmbrăcat într'un caftan lung întunecat, ținea tabachera în mână și avea un ceasornic de argint la brâu. Ne oferă și nouă tutun negru ».

« Toate ulcioarele orașului vechiu sânt întortochiate, întunecoase și triste. Mergând pe drum vedem o clădire de zid în care erau puse pietre de mormânt cu inscripții armenesti. O piatră rotundă acoperia clădirea, două pietre o susțineau. Peste zid nu era nimic de văzut, dar acesta formă intrarea către biserică și cimitirul armenesc. Din prag ne privește preotul armean în haină lungă și legată cu un brâu și ne făgăduiește să ne aducă cheile. Intre timp trecem printre mormintele cari stau în jurul bisericii. Preotul nu știa să ne cetească inscripțiile vechi, cele pe cari mi le-a cetit erau noi și neinteresante. Biserica este pe jumătate în pământ, întunecoasă și posomorită. Deasupra intrării principale este o galerie deosebită pentru femei, clădită din cărămidă ca și toată biserica. Nici o bancă sau scaun, chiar tronul arhiereului, la picioarele căruia stau încălțămintele lui rituale n'are scândură de stat. Altarul e ca la uniții noștri, iar în ziduri sânt încastrate pietre de mormânt foarte vechi cu ornamente simbolice; palmete, păsări, pești. În zidul sacristiei este zidită o baie mică pentru botez. Acolo am văzut un pahar de lemn aromatic cu inscripție ebraică: « Iacob ben Iuchim ». Zgărăvelile sânt în stil greco-bizantin. Biserica aceasta jumătate subterană amintește vremile de robie. Pardosită cu cărămidă, cu papuci lăsați ici și colo, cu perne aruncate jos, are un aspect cu totul original, pe jumătate oriental ».

Seara călătorii se duc cu trăsura la vii. Răspândirea viilor în aceste părți nu e prea veche, viile se întind pe o suprafață de câteva viorste. Totuș se spune că unele vii ar fi foarte vechi; acestea dau vin bun.

I N D I C E

- Abdi-paşa* de Hotin, 147-151, 154, 156, 158-174.
abuchte, fruct, 17.
Academia din Kiew, 152.
Achmed-aga, 40.
Achmed-Karasatyr, 123, 124.
Adrianopol, 57, 59, 60, 63, 66, 244.
Adun-Gere, munţi în Dobrogea, 74.
Adyl mârza, 78.
Afumaţi (cetatea lui Mihai vodă), 20.
aga (turci), 83, 85, 95, 101, 108, 113, 123, 124, 130, 137, 138, 140, 162, 163, 173.
aga-vel, vezi *Neculce Ioan*
agenţi moldoveni la Poartă, 35.
agricultura în Moldova, 227, 230, 235, 238.
Ahmet IV (sau III), sultan (1703-1730), 120.
Ahmed, căpitan de corabie, 243.
Ahmed, capugi başa, 122, 123, 126, 128, 130, 133.
Aidos, port la Marea Neagră, 231, 239.
Aix oraş în Franţa, 201.
Akkerman, vezi *Cetatea Albă*.
Ak-mecet, sat în raiaua Hotinului, 180, 199.
Ala ceaş, 84, 96.
Alai bei, 77.
alai domnesc, 49, 121.
Albert Ioan, rege al Poloniei (1492-1501), 16, 26, 27, 99.
Alexapi, sat în Dobrogea, 7.
Alexandrovici Alois, episcop, 214.
Alexandrovici Toma, călător polon, 204, 215, 219.
Alexandru cel Mare, 91, 116.
Alexandru cel Rău, domn al Țării Româneşti, 11, fiul său, pretendent, 11.
Alexandru Coconul, domn al Țării Româneşti şi al Moldovei, 19, 28, 39.
Alexandru Grecul, sol tătar, 12.
Alexandru Iliaş, domn al Moldovei şi al Țării Româneşti, 30.
Alexandru Lăpuşneanu, domn al Moldovei, 6-9, fratele său vameş, 8.
Alexandru Movîld, domn al Moldovei, 35.
Alexie, țarevici, 161, 171.
Ali, buluc başa, 158, 168.
Ali, ceaş, 71.
Ali, paşa de Camenița, 77.
Almanahul din Odessa, 250.
Amiras Alexandru, scriitor grec din Moldova, 162, 163, 172, 173.
Amurat IV, sultan, (1623-1640), 37, 43, 46.
Anastasia, împărat bizantin, 7, zidul lui, 7.
Antioh Cantemir, domn al Moldovei 81-84, 86-92, 94-96, 98-105, 109-117, 119, doamna lui, 91, 92, 105, 116, 117.
Antonie din Popeşti, domn al Țării Româneşti, 77, podul lui, 77.
Antonie Ruset, domn al Moldovei, 68-70, 72-77, doamna lui, 74.
Ardealul, 7, 12, 71, 72, 78, 144, 229, 237.
ardeleni munţi, 19, 44, nobili, 12.
armata moldovenească, 10, 23, 54, 65, 72, 73, 100, 102, 105, 110, 135, 144, 145, 182, 201, 228, 236, munteană, 19, 29, 30, 39-41, 44, 55.
armeni, 22, 33, bărbieri 247, 248, bise-

- rica lor (Cetatea Albă), 251, (Hotin), 23, (Suceava) 99, în Dobrogea, 232, 239, negustori, 7-9, 26, 40, 47, 74, 75, 230, 238.
- arndușesc* grâu, 242.
- Asia*, 230, 238.
- Aslan*, bașa de Tighina, 241.
- Aspro-Castron* (Cetatea Albă), 249.
- Astamaty*, agent grec în Ucraina, 74, 75.
- Athos*, munte, 163, 173.
- atlas*, stofă, 52, 55, 92, 117.
- August II*, regele Poloniei (1697-1733), 79, 80, 87, 88, 104, 111-113, 119, 122-124, 128, 129, 131, 148, 150, 151, 158, 159, 169.
- August III*, regele Poloniei (1733-1763), 122, 126, 128, 133, 174, 186, 187, 207.
- Austria*, 244.
- Avram*, pârclăb, 11.
- Axinte Uricarul*, cronicar, 121.
- azapi* (soldați turci), 21.
- Azov*, pașă de, 191, 210.
- Babadag*, 7, 79, 93, 119, 218, 222, 231, 240, lupta dela, 239.
- Babilon*, 43.
- bacalia* (băcăni), 192, 211.
- Bacdu*, episcopia catolică, 90, 103, 114, 229, 237.
- Badracz*, sat (Moldova), 181, 200.
- Bagdodok*, pașalâc, 191, 210.
- Bahluiul*, râu, 76, 81, 83, 87, 94, 95, 100, 105, 111.
- Baia*, oraș, 83, 85, 87, 94, 97, 99, 110, râu, 85, 97, 99.
- baia domnească* (Vaslui), 27, a sultanului (Cetatea Albă), 246, 248, 249.
- Baiazid II*, sultan (1481-1512), 249.
- bairamul*, 18, 162, 163, 172, 174.
- Baița*, sat (Moldova), 83, 94.
- Balaban*, negustor din Lemberg, 69, 74.
- Balcani*, munții, 232, 239, 240.
- Balcic*, 217, 222.
- bâlciuri* vezi iarmaroc.
- baldachin domnesc*, 31.
- Bali-bașa*, 127, 134.
- Băltăgești*, sat în Dobrogea, 84, 85, 94, 96, 97, 108, 119.
- ban al Craiovei* v. Ghiorma.
- banchete*, 3, 4, 10, 17, 25, 51, 59, 63, 66, 69, 75, 88-91, 101, 103, 113-115.
- Bar*, oraș în Podolia, 55.
- Baracz Sadok*, istoric polon, 57.
- Bârlad*, oraș, 19, 28, 38, 42, 52, 70, 76, 84, 85, 93, 96, 97, 106, 109, 118, 216, 221, 230, 238, râu, 28, 38, 39, 42, 76, 84, 92, 96, 106, 107, 117.
- Bărlădeanu Solomon*, mare logofăt, 59.
- Barovski*, vezi Buzzești.
- Basarabia*, 152, 245, 249, 250.
- Basta Gheorghe*, 12.
- Bathory Sigismund*, principe al Ardealului, 12.
- Batladzi*, v. Băltăgești
- Bazargic*, 44, 85, 97, 108, 141, 142, 214, 217, 222, 232, 240.
- Bazil*, soldat polon, 48.
- Bebek Ferentz*, nobil ungar, 7.
- Bek-mârza*, 78.
- Belz*, voevodul de, 74, 158, 168.
- Bender*, vezi Tighina.
- Bentești*, sat în Bugeac, 78.
- Berejani*, sat în Moldova, 10.
- beșli-aga*, 216, 221.
- Bezborodko*, general rus, 244.
- bialogrozeni*, tătari, 78.
- bibliotecă polone*, 4, 6, 9, 21, 36, 67, 80-82, 120, 147, 153, 175, 214, 224, rusești, 9, 10.
- Bieganowski Nicolae*, sol polon, 53, 55-56.
- Bielewicz*, ofițer polon, 52.
- biruri* în Moldova, 46.
- biserici* armenesti (Cetatea Albă), 251, (Hotin) 23, (Suceava) 99, catolice: (Baia) 99, (Bârlad) 93, 105, 118, (București) 40, (Cotnari) 136, (Galați) 42, 52, 107, (Huși) 216, 221, (Iași) 26, 47, 69, 73, 74, 77, 110, 136, 184, 188, 205, 207, 229, 236, (Suceava) 83, 94, ortodoxe (Bârlad) 28, (Buzău) 29, (Cetatea Albă, greacă) 242, 247, 249, 250, (idem, românească)

- 242, 249, (idem, rusească) 246, 248, (Galați) 142, 143, (Hotin în raia) 156, 157, 166, 167, (Iași, Sf. Nicolae) 26, (Pererita) 180, 199, (Scânteia) 27, 92, 106, 117, (Suceava) 83, 85, 94, 97, (Ștefănești) 71, 123, 126, (Vaslui), 27, de lemn, 27, 28, v. și mănăstiri.
- Bizantin*, imperiu, 7, 144, 160, 170, stil, 251.
- Blindzu*, sat în Moldova, 216, 221.
- Bobonek*, persan, 74.
- Bobrownik*, localitate în Polonia, 175.
- boeri moldoveni*, 13, 17, 26, 37, 42, 45, 59, 61, 62, 64, 68–70, 72, 73, 75, 84, 88, 89, 91, 94, 95, 103, 112–114, 116, 119, 122, 126, 128, 132, 136, 162, 173, 175, 183, 185, 186, 202–206, 215, 218, 220, 223, 228, 236, munteni, 13, 19, 31, 32, 51, 52, 54.
- bogdăia țărilor române*, 227, 235.
- Bogdan II*, domn al Moldovei, 78.
- Bogdan Ioan*, slavist, 9.
- Bogdan Ioan*, vel logofăt, 183, 202.
- Bogdan Lupu*, hatman, 84, 87, 92, 95, 100, 102, 105, 111, 117.
- Bogdan Movîld*, fiul lui Ieremia vodă, 35.
- Bogdan tâlmaciul*, călător polon, 147–150.
- Bogdana*, râu, 106.
- bogdani*, vezi moldoveni.
- Bogdănești*, sat în Moldova, 68, 71.
- Bohdan-bei*, titlu al domnului Moldovei, 228, 236.
- Bolochowca*, sat lângă Hotin, 6.
- Borciak Elia*, istoric rutean, 153.
- Borzyslawski*, ofițer polon, 175, 177, 178, 182, 183, 191, 194–197, 201, 202, 211, 213.
- bosniaci* (călăreți), 68, 71, 149, 151.
- Bossy*, sat în Moldova, 188, 208.
- Botoșani*, 13, 126, 133.
- Braclaw*, voevodul de, 56.
- Brăila*, 21, 34, 35, 41, 44, 62, 66, 93, 107, 119, 124, 130, 140, 192, 211, cadiul dela, 62, 66.
- Brâncoveanu Constantin* domn al Țării Românești, uciderea lui, 121, 125, 131, 143–145, 152, familia lui, 145.
- Brâncoveanu Maria*, 30.
- Brâncoveanu Preda*, mare spătar, 30, 50.
- Bramicki I.*, 245, soția lui nepoata lui Potemkin, 245.
- Branicki Xavery*, hatman, 245.
- Brânzeni*, sat în raiaua Hotinului, 227, 235.
- Brașov*, 12, 201.
- Brateș*, lac, 191, 211.
- brocart*, ștofă, 17, 20, 48, 49, 159, 169.
- Bronikowski*, ofițer polon, 48.
- Brudzki*, rotmistru polon, 68.
- Brzez*, localitate în Polonia, 159, 169.
- buchargiul* (funcționar turcesc), 179, 198.
- Bucovina* pădure (Cosmin) 70, 86, 97, 99, 110, (Lăpușna), 8, 9, 26, (Vaslui), 17, 18, 38, 44.
- București*, 12, 20, 30, 39, 40, 44, 51, 52, 80, 229, 237.
- Buczacz*, oraș în Polonia, 13, 60, 63.
- Budziak*, râu în Moldova, 105.
- Bugeac*, 17, 77, 78, 87, 90, 98, 111, 115, 142, 245, granița, 218, 223, moldoveni în, 142.
- Buhuș*, pârcaľab de Hotin, 23, 26.
- Buhuș Alexandru*, hatman, 69, 70, 73, 76, fiul său, 73, 76.
- Buhuș Ioan*, hatman, 122, 126–128, 133–135.
- Buhuș Ioan*, paharnic, 104.
- buirutli* (ordin turcesc), 225, 233.
- bujurdun* (ordin al vizirului), 44, 47.
- Bulbuler*, sat în Dobrogea, 79.
- bulgari*, 7, la Cetatea Albă, 248, în Dobrogea, 231, 232, 339.
- Bulgaria*, 5, 21, 85, 97, 142, 163, 174, 217, 224, 229, 230, 233, 237, 239.
- Buzdu*, oraș, 12, 19, 20, 29, 40, 50, 51, râu, 20, 40, 50.
- buzdugan domnesc*, 30, 49, 84, 95, 142, 144, 186, 206.
- Buzești*, frații, 12.
- Bykoz* (mahala la Cetatea Albă), 249.
- Bzicki Andrei*, sol polon în Turcia, 6.

- Cacavela Ieremia*, profesor grec, 82, 104, 115.
- cadiu* (la Brăila), 62, 66, (Cetatea Albă), 243, (Giurgiu), 21.
- Caesar Iulius*, 91, 116.
- caftane*, 17, 32, 51, 90, 104, 115, 156, 159, 166, 169.
- Cahul* (lupta dela), 232, 240.
- cai domnești*, 10, 12, 16, 20, 49, 83, 85, 95, 102, 103, 113, 114, 123, 129, 138, 162, 173, 184, 186, 187, 204, 206, 207.
- caice*, 8, 21, 32, 41, 44.
- caimacami*, 70.
- caldi*, 138.
- căldrași*, 23, 49, 52–54, 62, 66, 77, 231, 239.
- Căldrași*, sat în Moldova, 23.
- călduze*, 17, 153, 176, 179–180, 182, 187, 194, 196, 198, 199, 201, 207, 214, 215, 218, 219, 222, 225, 231, 233, 234, 235, 239–241.
- Callimah Ioan Teodor*, domn al Moldovei, 175, 182–188, 201, 203–206, 208, familia, 185, 205, 245, fii lui, 186, 187, 205, 206.
- Câlmiște*, râu în Țara Românească, 20.
- Călugăreni* (lupta dela), 20.
- călugări*, români în Dobrogea, 108.
- cămărași*, 126, 132, 228, 236.
- Camenița*, 6, 9, 10, 11, 15, 22, 36, 37, 42–45, 55, 63, 66, 68, 70, 71, 72, 75, 147–151, castelanul de, 175, 176, 178, 195–197, 225, 233, 234.
- cămile*, 17, 18.
- căminar*, funcția lui, 228, 236.
- cancelar*, 228, 236, vezi logofăt.
- Câmpul Lung* (Bucovina), 99.
- Cantacuzino*, 144, 145.
- Cantacuzino Dimitrie*, domn al Moldovei, 69.
- Cantacuzino-Deleanul Ioan* vistiernic, 182, 184, 202, 203.
- cântăreți*, 32.
- cântece populare*, 181, 200.
- Cantemir Antioh*, domn al Moldovei, 81–84, 86–92, 94–96, 98–105, 109–117, 119, doamna lui, 91, 92, 105, 116, 117.
- Cantemir bei*, șef al tătarilor, 17, 18, 78.
- Cantemir Dimitrie*, 4, 67, 83, 90–92, 103, 104, 105, 115, 116, 125, 131, 143, 171.
- capela Sf. Ioan* (Cetatea Albă), 250.
- căpitani*, 40, 51, 52, 137, 139, 148, 150, 217, 221, de Buzău, 50.
- capitulațiuni*, 124, 131.
- capu chehaia*, vezi rezident.
- capugii*, 10, 35, bași, 122, 128, 175, 179, 180, 183, 196, 198, 199, 203.
- Caraman pașa*, 108.
- Cara Mustafa*, mare vizir, 67.
- carete boerești*, 50, domnești, 31, 183, 202, 203.
- Carlos don*, regele celor Două Sicilii, 201.
- Carlowitz*, pacea dela, 79, 101, 124, 130, 131, 148, 151, 242, 244.
- Cârniceri*, sat în Moldova, 23, 24, 37, 42, 47, 52, 62, 65, 182, 201, 227, 235.
- Carol*, servitor, 154–159, 164, 166–168, 170.
- Carol X Gustav*, rege al Suediei (1654–1660), 57, 58.
- Carol XII*, rege al Suediei (1697–1718), 80, 81, 119, 120, 152, 155, 165, 172.
- Carpați*, munți, 15, 19, 20, 29, 44.
- Cartal* în Bugeac, 76.
- casapgii*, 232, 240.
- castel* la Hotin, 146, 177, 179, 196, 198, descrierea lui 246–251, la Iași, 10, 17, 26, 38, 69, 89, 103, 110, 114, 122, 123, 129, 136–138, 162, 173, 183, 184, 188, 202, 204, 208, descrierea lui, 73, 74, 77, 227, 228, 235, la Siliștră, 33, 40, 44, la Suceava, 85, 97, la Vaslui, 27, 92, 118, vezi curtea domnească.
- Catargiu Apostol*, 25, 54.
- catolici* în Moldova, 229, 237, (Bârlad), 93, 118, (Galați), 139, (Huși), 216, 221, 243, (Iași) 153, 185, 204, misiuni, 26, 74, vezi și biserici.

- Cdușani*, 152, voevodul din, 241, 243.
cazaci dela Don, 17, 71, mercenari, 38-40, 44, 45, 47, 98, zaporojeni, 55-57, 78, 142, 144, 151, 152, 155, 158, 159, 161, 162, 165, 168, 170, 172, 173, 245.
Ceabru, sat lângă Hotin, 215, 219, 220.
ceașnic, 104.
ceauș bașa, 157, 167.
ceauși, 18, 19, 28, 39, 42-45, 51, 58, 59, 62, 66, 83, 84, 88, 95, 96, 116, 123, 129, 130, 158, 168, 183, 185, 202, 204.
cehi, 17.
Cehrin, oraș în Ucraina, 74, 75.
Cekauz, sat lângă Hotin, 148, 150.
Celebi-kioi, sat în Dobrogea, 232, 240.
cerchezi, 180, 199.
Ceremuș, râu, 99, 122, 126, 128, 132, 153, 164.
Cernavoda, oraș, 79, 84, 96, 194, 214, 217, 222, 232, 240, lacul, 232, 240.
Cernduși, 82, 86, 87, 98, 99, 110, 111, 122, 126, 128, 133, 135, 219, 223.
Cernești, sat în Moldova, 218, 222.
Cetatea Albă, 10-12, 77-79, 240, 242, 243, descriere 242, 246-251, greci la, 242, români, 242.
Cetatea Neamțului, 124, 131.
Cetățuia mănăstire, 73.
Chelm (Culm), voevodul de, 6, 66, 67, 72, 75, 87, 88, 92, 100, 112, 117, 191, 211, 214, v. și Gninski Ioan.
Chilia, 79, 158, 168.
Chișcani, sat în Moldova, 230, 238.
Chișindu, 246, 247.
Chmielniecki Bogdan, hatman al caza-cilor, 56.
Chmielniecki Iurie, fiul precedentului, 74, 75.
Chocim, vezi Hotin.
Chodkowce, sat în Moldova, 10.
Chomętowski Stanisław, călător polon, 119, 120, 127, 134, 173, 177, 196.
Chomętowski W., istoric polon, 14.
Chrzanowski W., călător polon, 224, 233.
Chwamencie, sat în Moldova, 215, 220.
Cilibiul Vasile, logofăt, 216, 220.
ciobani în Dobrogea, 7.
Ciocdnești, sat în Țara Românească, 32.
Ciorani, sat în Țara Românească, 32, 40.
ciorbagii, 127, 134, 241.
Ciswicki, ofițer polon, 38, 44, 47, 51.
Ciubărciu, 10, 11.
ciuhodari domnești, 183, 185, 186, 202, 204, 207, de Hotin, 125, 132, 161, 172, 177, 196.
ciuma (în Moldova), 183, 190, 191, 203, 210, 211, 243.
cluceri, vezi Dragomir, Hăbășescu Vasile.
cobze, 96.
Cociubei, port Marea Neagră, 243.
Colacin, pârau, 110.
Colentina, râu, 29.
coloniști nemți în Basarabia, 246.
comiși, vezi Teodorachi.
comunități naționale în Basarabia, 248, 249.
Constantin Movilă, domn al Moldovei, 13, 16, 27, 35, 37.
Constantinopol, 3, 4, 7, 14, 17, 22, 23, 25, 27, 34, 36-40, 42, 43, 45, 46, 50, 52, 53, 56, 57, 67, 68, 80-82, 89, 90, 109, 114, 115, 120, 121, 123, 124, 129, 130, 137-141, 144, 152-155, 157-161, 163, 165, 167, 168, 170, 172, 174, 177, 180, 185-192, 197, 199, 205, 207, 210-212, 224, 230-235, 238, 239, 241-244.
Constantinov în Ucraina, 74.
Constanța, descriere, 232, 240.
consul rus, la Iași, 243.
Contuș Pavel, stolnic, 68, 70, 71, 75.
cordbii la Cetatea Albă, 242, pe Dunăre, 93, 118, 124, 130, 140, 192, 212, 216, 221, 231, 239, pe Marea Neagră (grecești), 232, 240, (turcești), 232, 240, pe Nistru, 226, 234, 241, 243, 246, 247, pe Prut, 190, 209, românești de războiu, 231, 239, ungurești, 192, 211.
Corfu, 95, 242.

- Cornul lui Sas*, lupta dela, 16, 24, 37, 68, 71.
- Corpacz*, sat în Moldova, 180, 199.
- Costugea*, sat în Dobrogea, 142, 217, 222.
- Costești*, sat în Moldova, 227, 230, 235, 238.
- Costin*, hatmanul, 39, fratele său, 39, 40.
- Costin Ionișd*, serdar, 73.
- Costin Miron*, 4, 14, 39, 58, 67-69, 72, 73, 75, 76, 82, fii lui, 69, 73, 76.
- Costin Nicolae*, 82, 143.
- costume*, 3, domnești, 31, 55, naționale, 249.
- Cotnari*, 136.
- covoare românești*, 73, 74.
- Cracovia*, 4, 36, 78, 80, 120, 147, 152, 153, 160, 161, 171, 224, castelanul, 6, 24-26, 34, 37, 38, 43, 46-50, 54, 55, 94, 101, 119, episcop, 7, mahala, 42.
- Craiova*, banul, 39.
- Crâm*, vezi Crimeia.
- Crasna*, râu, 106.
- creștini în Dobrogea*, 140, 141, 163, 174.
- Cricov*, râu, 40.
- Crimeia*, 9-11, 13, 38, 77-79, 98, 155, 156, 158, 160, 161, 165, 166, 168, 171, 172.
- cronici polone*, 27.
- Cucuruza (Păpușoia)*, mahala la Cetatea Albă, 249.
- Cucuteni*, sat în Moldova, 215, 219, 220, 223.
- Culm*, vezi Chelm.
- curieri moldoveni*, la Constantinopol, 231, 239.
- Curlanda*, 12.
- curtea domnească*, București, 31, Iași, 7, 10, 26, 38, 58, 62, 65, 69, 81, 90, 103, 110, 114, 122, 123, 129, 136-138, 183, 188, 208, descrierea ei, 17, 26, 73, 74, 77, 227, 228, 236, Scânteia, 49, Suceava, 85, 97, Vaslui, 27, 38, 92, 118.
- curteni*, 10, 13, 59.
- curți boerești*, 26, 45, 62, 65, 77, 184-189, 203-204, 206, 207, 209, 215, 216, 219, 220, 221, 223,
- Czair*, mahala la Cetatea Albă, 249.
- Czartoryski*, bibliotecă, 80-82, 120, 147, 153, 224.
- Czechow*, localitate în Polonia, 137.
- Czenbrowka*, sat pe Prut, 6.
- Czermak W.*, istoric polon, 21, 53.
- Czerkies*, oraș în Crimeia, 79.
- Dąbrowski Sigismund*, ofițer polon, 85, 105, 113.
- Daia-kioi*, sat în Dobrogea, 83-85, 94-97, 108, 119, 217, 221.
- Damasc*, stofă de, 72.
- Dâmbovița*, râu, 30, 40.
- Dan*, mare vornic, 13.
- Danemarca*, 67.
- Danzig*, 192, 211, negustori din, 56.
- Derbend*, expediția dela, 171.
- Derszor* (numele românesc al Siliștrei), 33.
- derviș*, 7.
- descălecarea Moldovei*, 78.
- Descloir*, căpitan, 154, 164.
- Diarbekir*, brocart de, 20.
- Dierzyk*, călător polon, 241.
- dieta polond*, 4, 37, 43, 50, 52, 67, 70, 79, 245.
- Dimitrie vodă Cantemir*, 4, 67, 83, 90-92, 103-105, 115, 116, 125, 131, 143, 171.
- divanul*, 54, 123, 129, 228, 236.
- Dobrogea*, 79, 84, 85, 96, 97, 140-142, 193, 194, 212-214, 217, 218, 222, bulgari, 231, 232, 239, creștini, 140, 141, 163, 179, români, 94, 107, 108, 129, 193, 212.
- Dobroșești*, sat în Moldova, 83, 85, 87, 94, 97, 99, 110, 111.
- Dobrosolowski*, ofițer polon, 94, 107, 108, 119.
- Docolina*, sat în Moldova, 38, 49, 106.
- doctori*, vezi medici.
- Doliny*, vezi Docolina.
- dominicani*, călugări, 86, 111.

- Domnești*, sat în Moldova, 74.
- domni ai Moldovei*, vezi Alexandru Coconul, Bogdan II, Callimah Ioan, Cantacuzino Dimitrie, Cantemir Antioh și Dimitrie, Duca Gheorghe, Gheorghe Ștefan, Ghica Grigore Al., Iliș Alexandru, Lăpușneanu Alexandru, Mavrocordat Constantin și Nicolae, Moruzi Constantin, Movilă Alexandru, Constantin, Ieremia, Mihail și Simion, Racoviță Mihai, Rareș Petre și Ștefan, Ruset Antonie, Ștefan cel Mare, Tomșa Ștefan, Vasile Lupul.
- domni ai Țării Românești*, vezi Alexandru cel Rău, Alexandru Coconul, Basarab Matei, Brâncoveanu Constantin, Duca Gheorghe, Iliș Alexandru, Mavrocordat Nicolae, Mihai Viteazul, Mihnea Turcitul, Movilă Simion, Radu Alexandru, Radu Mihnea, Radu Șerban, Tomșa Leon.
- Don*, cazaci dela, 18.
- Donici Nicolae*, mare logofăt, 83, 84, 88, 89, 95, 96, 100, 103, 113, 114.
- Doroșenko*, hatmanul cazacilor, 57, 78.
- Doroza*, cazaci, 78.
- Două Sicilii*, regat, 201.
- Douder*, sat în Bugeac, 218, 222.
- drabanji*, 17.
- Dragomir*, clucer, 40, 51.
- drâmbe*, 136.
- Dresda*, 174.
- Drivemle*, sat în Dobrogea, 85, 87.
- Dubăsari*, oraș pe Nistru, 241.
- Duca Gheorghe*, domn al Moldovei și Țării Românești, 58, 70, 73, 74, 77.
- ducași olandezi*, 243.
- Dudești*, lupta dela, 30.
- Dulcigno*, 343.
- Dumbrava*, sat în Moldova, 83, 94.
- Dumitru*, postelnic, 40.
- Dunejeț*, râu în Polonia, 50.
- Dundrea*, 7, 8, 18, 20, 21, 31-33, 41-45, 49, 52, 55, 62, 65, 66, 69, 76, 79, 84, 85, 91, 93-97, 106-108, 116-119, 125, 130, 132, 137, 139-143, 146, 163, 173, 174, 190-194, 210-213, 217, 221, 227, 229-232, 235, 238-240, 244.
- Durak*, pârcălab, 11.
- Dymidecki*, rotmistru, 74.
- Dymir*, oraș în Ucraina, 74.
- Dzieduszycki W.*, călător polon, 240, 241.
- ebraice*, inscripții (Cetatea Albă), 251.
- econom*, funcție boerească, 40.
- Elan*, vezi Ilan.
- Elena*, doamna lui Matei Basarab, 51.
- Elisabeta Movilă*, doamna, 27.
- Elveția*, 21.
- elvețieni*, la Cetatea Albă, 249.
- emir* (ordin al sultanului), 62, 66.
- eticheta*, la curtea domnească, 228, 236.
- Europa*, 4, 15, 21, 53, 151, 226, 230, 234, 238, 249.
- evrei*, 74, 154, 158-160, 164, 168-170, 242, 243, 247, 248.
- Fălciu*, oraș în Moldova, 190, 209, 218, 223.
- fanariofi* (caracterizare), 228, 236.
- Fedor*, cazac, 163, 173.
- Felin*, staroste de, vezi Potocki Ștefan.
- ferexie*, stofă, 31.
- fermele lui Vasile Lupu la Constanti-nopol*, 45.
- Firley Nicolae*, voevod de Sandomir, 35, soția lui născută Movilă, 35.
- firmane*, 124, 125, 130, 131, 142, 144, 162, 173, 188, 225, 229, 233, 234, 237, 241.
- Fiodorov*, general rus în Basarabia, 247.
- Floci*, orașul de, 62, 66.
- Flondor Șerban*, 154, 164.
- Focșani*, 19, 28, 39, 49, 50, 55, 107.
- Folcin*, vezi Fălciu.
- franceză limbă în Moldova*, 182, 202.
- franciscani* la Galați, 93, 106, 107, 118, la Iași, 26, 39, 47, 51, 90, 103, 110, 114, 184, 188, 204, 207, 216, 221, 229, 237.
- Franța*, 67.
- Frederic*, elector palatin, 18.

- Frederic I*, rege al Suediei (1720–1751), 155, 156, 165–167, 170.
- Gadowski*, tunar polon, 69, 74.
- Galata* (mahala a Constantinopolului), 144.
- Galați*, 28, 35, 41, 42, 44, 52, 62, 65, 66, 69, 76, 84, 85, 93, 96, 97, 106–108, 118, 124, 130, 139, 142, 143, 163, 173, 174, 191–194, 210–214, 216, 229, 230, 237, 238.
- Gależowski*, ofițer polon, 177, 183, 196, 206.
- galion* (corabie), 243.
- Galiția*, 164.
- garda domnească*, 19, 21, 31.
- Gavril*, hatmanul, fratele lui Vasile Lupu, 37, 42, 43, 47, 49.
- Gavrilaš Mateiaș*, logofăt, 47, 49.
- Gedziana*, sat în Țara Românească, 29.
- genovezi*, coloniile lor în Moldova, 78, 246, 249.
- Germania-germani*, 11, 12, 35, 144, 152, 246–248.
- Ghedeon*, mitropolit al Moldovei, 123, 129.
- Ghenghea*, vornic, 70.
- Gheorgaki*, al doilea logofăt (Suțu), 121.
- Gheorghe din Lozian*, pârălab de Hotin, 13.
- Gheorghe Duca*, domn al Moldovei și al Țării Românești, 58, 70, 73, 74, 77.
- Gheorghe Movilă*, mitropolit al Moldovei, 13.
- Gheorghe Ștefan*, domn al Moldovei, 56.
- Gherghina*, cetate lângă Galați, 174.
- Gherghița*, oraș în Țara Românească, 19, 20, 29, 39, 40, 51.
- Ghica Grigore Alexandru*, domn al Moldovei, 215, 216, 218–220, 222, 223.
- Ghicol*, sat în Moldova, 215, 220.
- Ghiorma*, banul Craiovii, 39, 40.
- ghimii* (corăbii turcești), 108, 139, 192, 193, 212, 213.
- Ghiverli*, sat în Dobrogea, 218.
- Ghivimle*, sat în Dobrogea, 217, 222.
- Giergielewicz*, ofițer polon, 188, 208.
- Gietli-Paragoi* (satele hănești), 179.
- Giniuuce*, sat în Moldova, 219, 223.
- Giuliani Francesco Crescenti*, traducător al soliilor polone, 176–178, 184, 195–197, 203.
- Giuan-mârza*, demnitar tătar, 18.
- Giurgi Mehmet*, mare vizir, 18.
- Giurgiu*, cetatea și raiaua, 21.
- Glimani*, oraș în Polonia, 147, 150.
- Glodeni*, sat în Moldova, 229, 237.
- Gnezen*, arhiepiscopul din, 175.
- Gninski Ioan*, palatin de Chelm, călător polon, 4, 66, 67, 100.
- Godleuski*, ofițer polon, 58, 61, 65.
- Golarowski Adam*, călător polon, 175.
- Golia*, biserică Iași, 244.
- Golski*, voevod al Rusiei, 37.
- Goltz*, general polon, 123, 127, 130, 134.
- Gorăslău*, lupta dela, 12.
- Gorecki*, ofițer polon, 11.
- Gosciecki Francisc*, poet iezuit, 120, 134.
- grădind domnească*, 73, 77.
- Gradnicki*, ofițer polon, 48.
- greacă limbă în Moldova*, 229, 237.
- Greceni*, sat în Moldova, 218, 223.
- grecești*, inscripții, 247.
- Grecești*, sat în Bugeac, 79.
- greci în Cetatea Albă*: 242, 246–250, în Dobrogea, 108, 218, 222, în Moldova, 25, 26, 28, 74, 83, 95, 191, 211, 228, 236, în Silistra, 33, 41, 44.
- Grecia*, 7, 244.
- Grigore*, logofăt, 29.
- Grigorovița Em.*, 36.
- Grodno*, oraș în Lituania, 161, 171.
- gropi cu ovăz*, 99.
- Gross de Turn*, sol ceh, 18.
- Grotus*, sol suedez, 144, 145.
- Grozești*, sat în Moldova, 76, 77.
- Hăbășescu Vasile*, vornic de Câmpu-Lung, 86, 99, 111.
- haiduci*, 10.
- Halici*, staroste de, 94, 119.
- Halil*, pașa de Silistra, 39.

- haraci*, 40, 141, 145, 229, 237.
- Hârşova*, oraş în Dobrogea, 62, 66, creştini la, 163, 174.
- harta* Nistrului, 241, Țării Românești, 143.
- Hasa-Kary*, rotmistru de lipcani, 148, 150.
- Haspali*, râu în Dobrogea, 20.
- Hassana*, sat în Dobrogea, 232, 239.
- hatmani*, funcția, 228, 236, poloni, 38, 54, vezi Bogdan Lupu, Buhuș Alexandru și Ioan, Costin, Gavril, Orăș, Racoviță Nicolae, Razul Vasile.
- Hawororz*, sat în Moldova, 134.
- Hazer Kiuinsi*, sat în Dobrogea, 217, 222.
- Herești*, sat în Țara Românească, 51.
- Hoiceani*, sat în Moldova, 68, 71.
- Homintowski*, vezi Chomętowski.
- Horyn*, oraş în Ucraina, 74.
- hospodar*, titlu, 228, 236.
- Hotin*, 6, 9-11, 13-15, 18, 22, 23, 36, 37, 42, 43, 45, 46, 52, 53, 58, 60, 63, 127, 134, 154-172, 175, 178, 179, 185, 194, 197-199, 204, 223-226, castelul, 146, 159, 169, 177, 196, ciuhodarul de, 125, 132, descriere, 22, 23, 224, 225, 233, lupta (dela 1621), 14, 15, 18, 22, 124, 131, lupta (dela 1673), 74, 180, 199, ocuparea de turci, 124, 125, 130, 131, 147-151, pârcălabi, 26, 147, 149, v. și Buhuș, paşa, 125, 132, 146, 226, 234, 243, raiaua, 215, 219, 227, 235, seraiul, 125, 132, 146, strajnicul, 176, 177, 195, 196, vistiernicul turc, 125, 132, 146.
- Hoycko*, cazac, 163, 173.
- Hrehorovici Vasile*, agent polon, 13.
- Hubert L.*, istoric polon, 57, 58.
- husari*, 59, 88, 101, 113, 158, 169, 177, 183, 196, 203.
- Huseim-aga*, sangeac de Cetatea Albă, 10.
- Huseim*, tâlmaci de Hotin, 154-158, 160, 161, 165-168, 170-172.
- Huși*, episcopul de, 216, 220.
- Iablonowski Stanislaw*, hatman, 81.
- Iacek*, soldat polon, 191, 210.
- Jacob ben Iuchim*, 251.
- Iagiellonică*, bibliotecă, 36, 80.
- Iahorlyk*, localitate pe Nistru, 241.
- Iakimowski*, agent cazac, 155-159, 165-169.
- Ialomîța*, râu, 29.
- Ianovici Andrei*, medelnicer, 58.
- Ianuszewicz*, tâlmaci, 177, 196, 197.
- Iaslowiec*, oraş în Polonia, 60, 65.
- iarmaroc* (la Bârlad), 230, 238, (la Pelerita), 70.
- Iași*, 6, 7, 10, 12, 13, 16-19, 24-27, 30, 34-37, 42, 43, 45-50, 52, 53, 56, 60-66, 68, 70, 72-77, 79, 82-85, 87, 88, 92, 95-98, 100, 101, 107, 109, 111-113, 117, 118, 120-129, 132, 133, 136, 152, 153, 162, 163, 172, 173, 182, 183, 185, 188, 194, 201, 202, 204, 208, 215, 220, 226, 228, 236, 237, 243, 244, descrieri, 26, 58, 227, 253.
- Iaworow*, oraş în Polonia, 56.
- iaz* domnesc la Iași, 77.
- Iazłowiecki Nicolae*, hatman, 11.
- Ibdnești*, sat în Moldova, 219, 223.
- Ibraila*, vezi Brăila.
- Ibraim*, ceaș, 101.
- Ibraim I*, sultan (1640-1648), 37, 43, 46.
- Ibraim*, vizir, 108.
- Ibraim Zagardzi*, pașă, 75.
- Idriciul*, râu în Moldova, 106.
- Iedi-kule* (Șapte turnuri), 144.
- Iedisan* (regiune în sudul Ucrainei), 245.
- iemicer-aga*, 68, 71.
- iemiceri*, 48, 49, 54, 70, 77, 85, 93, 97, 98, 102, 103, 107, 108, 118, 125, 132, 134, 136, 144, 146, 175, 177, 179, 191, 194, 196, 199, 210, 217, 219, 222, 223, 225, 226, 231, 233, 234, 239, 241.
- Iemi-kioi*, sat în Dobrogea, 85, 97, 217, 221.
- Ieremia Movilă*, domn al Moldovei, 10-13, 37, 47.
- Ierlicz I.*, cronicar, 57.

- Ierusalim*, 142.
iezuïți în Moldova, 69, 74, 77, 90, 91, 103, 115, 120, 153, 182, 184, 202, 204.
Ilanul, râu în Moldova, 106.
Iliaș Alexandru, domn al Moldovei, 58, 60–66.
Ilinski H., conte, 6.
Inaczami, sat în Dobrogea, 79.
Inochentie, episcop de Huși, 220.
inscripții la Cetatea Albă, antice, 250, armenești, 241, 251, ebraice, 251, grecești, 247, 249, 250, turcești, 247.
insigne boerești, 19, 54, 187, 207, 228, 236.
Ioan, servitor, 154, 164.
Ioan Albert, rege al Poloniei (1492–1501), 16, 26, 27, 99.
Ioan Cazimir, rege al Poloniei (1648–1668), 55, 57–60, 62, 65.
Ioan cel Nou, sfânt, 250, viața lui grecește, 250.
Iorga Nicolae, 14, 67, 81, 174, 175.
Iorga, vistiernicul, 53.
Ipsilante Alexandru, postelnic, 182–183, 187, 201, 202, 207.
Ipsilante Constantin, postelnic, 163, 173.
Irklewski, cazac, 163, 173.
Isabela, regină a Ungariei, 7.
Isaccea, 79, 158, 168.
Ismail, 74, 79, 218, 222, 248.
Ispir pașa, de Silistra, 39, 41, 42, 44.
Ister, oraș, 218, 222.
Italia, 19, 26, 244.
Iuliani, vezi Giuliani.
Iussalici, călăuză la Tighina, 241.
Iusth, vameș moldovean, 12.
jalbe, 228, 236.
Jeravna, v. Zuravna.
jidovi, v. evrei.
Jijia, râu, 16, 24, 37, 71, 72, 84, 96, 215, 220.
jongleuri, 32.
Jora Antioh, logofăt, 147–150, fiul său, 147, 150.
Kalfa-kioi, sat în Dobrogea, 232, 240.
Kalinowski Gheorghe, hatman polon, 22.
Kalisz, oraș în Polonia, 88, 105, 113.
Kameniec Podolski, v. Camenița.
Kantecki Clement, istoric polon, 21.
Kanu cu Przy, sat în Moldova, 180, 199.
Kara-Acz, sat în Dobrogea, 85, 97.
Karasu, v. Cernavoda.
Karowski, tâlmaci, 87–89, 100, 102, 112–114.
Karwicki I. D., istoric polon, 81.
Kassyndze, sat în Dobrogea, 232, 240.
Kazi bei, sol tătar, 12.
Kazi-Ghirei, hanul tătarilor, 9, 10.
Kerson, 242.
Kiebriceni, sat în Moldova, 11.
Kierza, sat în Moldova, 190, 210.
Kiev, 149, 151, 152, 160, 171, voevodul, 38, 215, 219.
Kinarski Stanislaw, pisarul leșesc, 58, 60–63, 65.
Kobylecki, comandant polon, 59.
Kogălniceanu Mihai, 82.
Kohl, călător în Basarabia, 248.
Kolczak, pulcovnic de lipcani, 154, 157–159, 164–169.
Kolenak, pulcovnic de lipcani, 156, 166.
Kolimie, sat în Moldova, 28.
Komorowski, ofițer polon, 188, 208.
Konieczpolski Stanislaw, hatman polon, 249.
Korecki Samuil, cneaz, 47, soția lui născută Movilă, 47.
Korsak, rotmistru lipcan, 154–158, 161–168, 171.
Korycki, ofițer cazac, 158, 169.
Kossakowski, ofițer polon, 38, 44, 47, 48, 52.
Kotary, sat în Moldova, 146.
Koziobrodzki, călător polon, 241.
Krasinski G., sol polon, 21, 39, 50.
Kraszewski I. J., scriitor și călător polon, 6, 245.
Kubadia, sat în Dobrogea, 232, 240.
Kubala L., istoric polon, 56.
Kulcha, localitate în Polonia, 85, 97.
Kulina, v. Docolina.

- Kulm*, v. Chelm.
- Kuszewicz Samuel*, călător polon, 14, 15.
- Kutnarski*, pisar leșesc, 49.
- Kuzminski*, ofițer, polon, 59.
- Lacki*, pisar leșesc, 13.
- Lafont C.*, secretar al soliei polone, 175, 188, 207, 208.
- lăncieri munteni*, 19.
- Lăpușna*, oraș, 8, 11, vama, 8.
- Lăpușneanu Alexandru*, domn al Moldovei, 7-9, fratele său vameș, 8.
- Larga*, sat în raiaua Hotinului, 227, 235.
- La Roche Luca*, secretar domnesc, 182, 183, 201-203.
- latină limbă în Moldova*, 69, 73, 83, 90, 95, 115, 129, 136, 147, 150, 183, 185-187, 202, 204-207, 229, 237.
- Lawrentici Ivan*, vice consul rus la Iași, 242.
- Łęczyck*, oraș în Polonia, 80, 82.
- lefegii*, 71.
- Lemberg*, 4, 21, 33, 36, 37, 42, 43, 46, 53, 60, 69, 175, 176, 195, 240.
- Leon Tomșa*, domn al Țării Românești, 30.
- Leonardi*, călăuză, 182, 187, 194, 201, 207, 214.
- Leszczyński Rafael*, voevod Wielkopolski călător polon, 4, 79-82, 112, 126, 127, 133, 177, 196.
- Leszczyński Stanisław*, fiul precedentului rege al Poloniei (1704-1709), 4, 10, 81, 93, 119, 120, 149, 151, 161, 162, 171, 172.
- Leszno*, oraș în Polonia, 241.
- leși*, v. poloni.
- leul*, monetă (valoarea lui), 242.
- lexicon poliglot*, 201.
- Likinios*, medic grec, 84, 95.
- limanul Nistrului*, 10, 11, 242, 246-250.
- Linche (Linchoult)* de, 186, 205.
- Liov*, v. Lemberg.
- lipcani*, tătari, 121, 127, 132, 134, 148, 151, 154, 156-161, 164, 165-171, 180, 199, 215, 219, 225, 233.
- Lipczani*, sat în raiaua Hotinului, 162, 172, 180.
- lipliani*, v. lipcani.
- Liplianska*, sat în raiaua Hotinului, 154, 164.
- Lipovăț*, râu în Moldova, 106.
- Lisimah*, 249.
- Litvania*, 161, 171, 174, 178, 197, 199, 225, 233, 245.
- logofeți*, funcție, 228, 236, în Moldova, v. Cilibiul Vasile, Costin Miron, Donici Nicolae, Gavrilăș Mateiaș, Jora Antioh, Petriceicu, Stroici Vasile, Toderășco, în Țara Românească, v. Gri-gore, logofeți al doilea, v. Gheorgaki (Suțu), Năsturel Udriște.
- Łoś I.*, istoric polon, 244.
- Lozian Gheorghe din*, pârcălab de Hotin, 13.
- Lubieniecki Stanisław*, 36.
- Lublin*, voevodul de, 175, 176, 195.
- Lubdnești*, sat în Moldova, 126, 133.
- Lujeni*, sat în Bucovina, 99.
- Lukaszewicz*, tunar polon, 69, 74.
- Lupul Bogdan*, hatman, 83, 87, 92, 95, 100, 102, 105, 112, 117.
- Lwow*, v. Lemberg.
- Lyon*, puști de, 20.
- Mădărești*, sat în Moldova, 188, 208.
- Măcin*, orașel în Dobrogea, 41, 44, 66, 84, 85, 93, 94, 96, 97, 107, 119, 141, 163, 174, 193, 194, 212, 213, 217, 221, 231, 232, 239.
- Maștei*, v. Matei.
- Maiaki*, localitate pe Nistru, 242.
- Malachowski Stanisław*, călător polon, 244.
- Malachowski Stanisław*, diplomat polon, bunicul precedentului, 244.
- Mamaevița*, sat în Bucovina, 154, 164.
- Mamcza (Daia-kioi)* sat în Dobrogea, 94, 119.
- mândăstiri în București (Mihai Vodă)* 30, (Radu Vodă), 30, 40, în Buzău, 29,

- în Cetatea Albă, 242, în Galați (Sf. Gheorghe) 143, 163, 173, 174, 191, 211, 217, 221, lângă Hotin, 157, 161, 167, 171, în Iași, 77, 227, 237, Schitu Mare (Galiția), 154, 164, la Suceava, 99, (armenească), 99.
- mandorele* (instrumente muzicale), 136.
- Mangalia*, 232, 240.
- Maniecki*, ofițer polon, 47.
- manuscrise grecești*, 250.
- mape geografice*, v. hărți.
- Marea Albă*, v. Marmara.
- Marea Neagră*, 7, 10, 21, 42, 93, 94, 108, 118, 119, 192, 211, 212, 230, 232, 238, 240.
- mareșali* (postelnici), 19, 31.
- Maria Firley*, fiica lui Ieremia Movilă, 35.
- Marmara*, mare, 7.
- Marti*, iezuit în Moldova, 153.
- Mârza*, căpitan moldovean, 74.
- mătdsuri*, 18.
- Matei Basarab*, domnul Țării Românești, 28, 31, 32, 34, 35, 39, 40, 44, 49, 50, 51, 55.
- Mateiaș Gavrilaș*, logofăt, 47, 49.
- Matera*, sat în Moldova, 71.
- Mavrocordat Alexandru*, mare dragoman 109.
- Mavrocordat Constantin*, 153.
- Mavrocordat Ioan*, 124, 130, 163, 174.
- Mavrocordat Nicolae*, 121-130, 132-139, 142, 146-150, 160, 161, 163, 170 171, 174.
- Mazepe Ioan*, hatman căzăcesc, 142, 152, 158, 168, mormântul la Galați, 142, 143, 163, 174.
- Mazovia*, voevodul de, 119-121, 127, 134.
- Mechmet aga*, pașa de Azov, 111, 210.
- medelnicer*, v. Ioanovici Andrei.
- medicamente*, 160, 170, 216, 226.
- medici* în Moldova, 84, 95, 160, 170, 216, 220, v. Cacavela Ieremia, Likinos.
- Mehemet aga*, ceauș, 45, 94, 107, 119.
- Mehemet bașa*, caimacamul Cameniței, 34.
- Mehmet Ghirei*, hanul tătarilor, 79.
- Menzilești*, sat în Moldova, 215, 218, 220, 223.
- Miaśtkowski W.*, călător polon, 34, 36, 46, nepotul lui, 38, 44, 47.
- Mihai*, soldat, 158, 168.
- Mihai Viteazul*, 12, 19, 20, 29.
- Mihai-Vodă*, mănăstire, 30.
- Mihdilaș Movilă*, domn al Moldovei, 27.
- mihmandar* (călăuză), 225, 231, 234, 239.
- Mihnea Radu*, v. Radu Mihnea.
- Mihnea Turcitul*, 21, 33.
- Milcov*, râu, 39, 107.
- miliție*, v. armata.
- minorități*, v. franciscani.
- mitropolia din Iași*, 153.
- mitropoliți* ai Moldovei, v. Ghedeon, Movilă Gheorghe.
- Mniszech Gheorghe*, sol polon, 178, 197.
- Mochilev*, 245.
- Moise Sekeli*, 12.
- Moldova* (râul), 83, 85, 87, 94, 97, 99, 110, 111.
- Moldova* (țara), cisalpina, 19.
- Moldova* (țara) descriere, 226, 227, 235, numele la poloni, 143, populația, 226, 227, 235, ulterior, 19, mențiuni *passim*.
- moldoveni* în Bugeac, 10, 79, 142, în Dobrogea, 107, în Polonia, 6, 88, 101, 102, 113, 127, 133,
- mori* pe Prut, 190, 210.
- Moruzi Constantin*, domn al Moldovei, 234.
- Moscova*, 56, 58, 67.
- Moșoc*, satul soției lui, 6.
- Movila Hamului*, 78.
- Movila lui Stroici*, 24.
- Movilă Alexandru*, 35, *Bogdan*, 35, *Constantin*, 13, 16, 27, 35, 37, *Ecatarina*, 47, *Elisabeta*, 27, *Gheorghe* 13, *Ieremia* 10-13, 17, 35, 37, 47, *Maria* 35, *Mihdilaș* 27, *Petre*, 152, *Simion* 11-13.
- Movileni*, sat în Moldova, 28.
- Multany* (Țara Românească), 143.
- Münich*, general rus, 199.
- Muntele Athos*, 163, 173.

- Muntenia*, v. Țara Românească
Murad, v. Amurat IV.
Murgești, sat în Țara Românească, 33.
Murzești, sat în Moldova, 125, 133.
muscali, v. ruși.
muschete, 30, 48, 51, 52.
Mustafa, aga, 61, 71.
Mustafa, aga, tălmăciul lui Mazepa, 158-159, 162, 168, 169, 172.
Mustafa, fratele lui Radu Mihnea, 33.
Mustafa I, sultan (1617-1618, 1622-1623), 18.
Mustafa II, sultan (1695-1703), 80.
muzelim (vameș) la Cetatea Albă, 242.
muzica domnească, 17, 47, 59, 69, 73, 75, 84, 86, 90, 91, 95, 108, 109, 114, 116, 122, 126, 128, 132, 135, 136, 139, 183, 185, 203, 204, turcească, 32, 146, 159, 169, 176, 177, 179, 196, 198.
Nadejdin, istoric rus, 249, 250.
namestnic de Silistra, 52.
Nassau-Sygen, prinț, călător pe Nistru, 241.
Năsturel Udriște, al doilea logofăt, 40, 51.
Nasyl aga, 10.
Natkovici, istoric croat, 6.
Neajlovul, 20.
Neamțul cetate, 69, 74, 124, 131.
Neculce Ioan, cronicar, 68, 81.
negof în Moldova, 227, 237.
negustori în Moldova, 3, 70, 76, 230, 238, armeni, 7, 8, 9, 26, 230, 238, greci 26, moldoveni 58, poloni 26, 56, turci, 26.
Nemirov, oraș în Ucraina, 74, 75, 161, 171.
nemțești armate, 11, 12, 144.
nemți, coloniști în Basarabia, 246, 248.
Nicolae, derviş, 7.
Nicolae Sf., biserică la Iași, 26.
Nicolae, tălmăci, 8.
Nicolina, râu, 105.
Niemcewicz I., istoric polon, 36.
Nistru, 6, 9, 10, 15, 22, 23, 31, 36, 37, 42, 45, 47, 53, 58, 60, 63, 70, 78, 79, 85, 97, 125, 132, 142, 146, 147, 149, 151, 161, 166, 171, 175-178, 194-198, 215, 219, 224-226, 233, 234, 240-242, 245, 246.
nohai tătari, 77, 78, 87, 90, 111, 115.
Nomosenski, ofițer polon, 48.
Nowogradek, oraș în Polonia, 61, 65.
nuntă domnească, 29, 31.
Oblucița, oraș la Dunăre, 7.
Oceacov, 243.
Ochocki, ofițer polon, 188, 191, 208, 211.
octave (instrument muzical), 84, 96.
Odessa, 246, 247, 250.
Odobești, 107.
Ojogeni, lupta dela, 34, 51.
Olchow, localitate în Polonia, 241.
Oliva, pacea dela, 57.
Ordș, hatman, 10.
Orlik Filip, hatman cazac, 143, 144, 151-153, fiul său, conte, 152, 153, mama lui, 160, 170.
ortodoxi în Polonia, 90, 115.
Osman II, sultan (1618-1622), 22, 23, 124, 131.
Osman III, sultan (1754-1757), 178, 197.
Ossalinski, institut la Lemberg, 29, 36, 60, 175, 214.
Ostermayer, cronicar sas, 7.
Ostrog, oraș în Ucraina, 74.
Ostrog Constantin de, voevod de Kiev, 11.
Oświęcim din Kunowa, călător polon, 4, 21, 53, 56.
Ottaki, mahala a Hotinului, 175, 195, 219, 223, 225, 233.
Ottman R., istoric polon, 36.
Otwinowski Erasm, călător polon, 6.
Ovidiopol, oraș pe Nistru, 246.
Ovidovo, lac (limanul Nistrului), 10.
Ozga, staroste, sol polon, 43.
Ozieblowski, misionar iezit, 91, 115.
paftale de diamant, 55.
Pagul, sat în Moldova, 77, 78.
paharnicul, funcție, 228, 236, v. Buhuș Ioan.

- paji*, 19, 102, 127, 133, 183, 187, 202, 206.
- palat* domnesc, v. castel, curte.
- palatini moldavienses*, 61, 64.
- Paleolog*, reprezentant muntean la Hotin, 159, 160, 169, 170.
- Paleolog Emanoil*, boer moldovean, 13.
- paglicari*, 52.
- Păpușoia (Cucuruza)*, mahala la Cetatea Albă, 2, 49.
- Paraschiva Sf.*, legenda ei, 250.
- pârclabi*, funcția lor, 230, 238, de Galați, 76, 93, 107, 118, 139, de Hotin, 6, 13, 23, 36, 45, 53, 60, 63, 124, 131, 147, 149, v. și Buhuș, Lozian Gheorghe din.
- Paris*, 53, 67, 91, 105, 107, 116, 152, 153.
- Passarowitz*, pacea dela, 192, 211.
- pastramă*, 17.
- Paszty*, v. Poșta.
- pașa de Cetatea Albă*, 147, 249, 250, de Hotin, 125, 127, 132, 134, 146, 154-175, 177, 179, 184, 195, 196, 198, 205, 219, 223, 225, 226, 227, 233-235, 260, de Silistra, 32, 34, 39, 41, 42, 52, 217, 218, 222, 231, 239, de Tighina, 159, 170.
- Pașcani*, 110.
- pașcheriu* (funcționar turcesc), 179, 198.
- Pawlowski*, ofițer polon, 51.
- Peceneaga*, sat în Dobrogea, 193, 212.
- Pechia*, sat în Moldova, 216, 221, 230, 238.
- Perecop*, 9, 10, 12.
- Pererita*, sat lângă Hotin, 68, 70, 180, 199.
- Persand*, piață la Cetatea Albă, 247.
- Persia*, 36, 40, 43, 161, 171.
- pesdrii* la Cetatea Albă 242, la Dunăre, 20, 21, 41, 139, 191, 211.
- Petre I cel Mare*, țar al Rusiei (1682-1725), 119, 120, 125, 131, 143, 148, 151, 161, 162, 171, 172, 215, 216, 220.
- Petre II*, țar al Rusiei (1727-1730), 161, 171.
- Petre Rareș*, domn al Moldovei, 7.
- Petriceicu*, logofăt, 13.
- Piaseczynski*, călător polon, 9, 10, 13.
- Pilar*, boer, 40.
- Pireni*, sat în Moldova, 85, 97.
- pisari leșești* în Moldova, v. Kinarski Stanislaw, Kutnarski, Lacki, Wolf Andrei, în Țara Românească v. Starzawski.
- Piscul*, orășel în Moldova, 84, 85, 93, 96, 97, 106, 107, 108, 118.
- Plaszkowski*, ofițer polon, 186, 194, 206, 214.
- platoșe de fier*, 19.
- Plock*, localitate în Polonia, 175.
- Plumbuita*, lupta dela, 30.
- Poarta Otomană* (v. și Turcia), 16, 18, 24, 25, 34, 36, 44, 54-59, 61, 62, 64-68, 74, 75, 79, 80, 82, 90, 94, 98, 100, 109, 115, 119-128, 130-134, 143-147, 155-163, 165-169, 171-174, 188, 205, 207, 219, 224-229, 231, 233, 234, 236, 237, 239, 244.
- podczaszy* (paharnic), 228, 236.
- podkomorzy* (căminar), 228, 236.
- Podlachia*, 214.
- Podolia*, 15, 22, 35, 37, 43, 74, 250.
- Podoski Iosif*, călător polon, 174, 175, fratele său arhiepiscop, 175, familia, 174-175.
- podskarbi* (vistiernic), 228, 237.
- Podul Iloaiei*, orășel în Moldova, 83, 87, 94, 95, 100, 110, 112.
- Podul Lipcanilor* (podul sângeros), sat pe Prut, 147, 149, 151, 180, 199.
- poduri* de piatră, în Dobrogea, 232, 240, în Moldova 24, 28, 49, 77, în Țara Românească, 29, 32, 40, 41.
- Poklatecki Francisc*, editor, 80, 82.
- polonă* limbă, 6, 50, 67, 153.
- polone* cronici 27, fabrici, 231, 238.
- poloni*, în Basarabia nobili, 248, în Dobrogea, 108, în Moldova, 12, negustori, 26, în Țara Românească, soldați, 13, senatori, 50.
- Polonia*, împărțire, 243, 245, mare, 80, mențiuni, *passim*.

- Poniatowski Stanislaw-August*, rege al Poloniei (1764-1795), 214, 224, 244.
- Pontul Euxin*, v. Marea Neagră.
- Popiel*, stegar polon, 127, 133.
- Popiel*, sol polon, 158-160, 169-171.
- populația principatelor române*, 227, 235.
- port* (la Cetatea Albă), 242, (Galați), 230, 238.
- postav* polonez, 57.
- postelnice*, 104.
- postelnic*, funcție, 228, 236, v. Amiras Alexandru, Catargiu Apostol, Dumitru, Ipsilante Alexandru și Constantin, Ramadan, Trifan.
- Poșta*, sat în Basarabia, 8.
- Potemkin-Tauridzki*, prinț, general rus, moartea lui la Iași, 244, 245.
- Potocki*, familia, 174, 175, *Ioan*, castelan de Camenița, 10, *Iosif* voevod de Kiew, 149, 151, *Fr. Petre*, sol polon, 244, *Revere*, hatman, 56, *Stanislaw*, 245, *Ștefan*, ginerele lui Ieremia Movilă, 16, 24, 27, 37, 42, voevodul de Belz, 158, 168.
- Poznan*, oraș în Polonia, 83, 93, 119.
- Praga*, 17.
- Prahova*, râul, 29, 40.
- pristavi*, 79.
- proprietatea* în Basarabia, 248.
- Provadia*, oraș în Bulgaria, 85, 97.
- Prutul*, 6, 7, 9, 15, 22, 36, 37, 42, 43, 45, 47, 60, 61, 63, 64, 69-71, 76-79, 82, 86, 94, 98, 99, 110, 111, 146, 147, 149, 154, 162, 164, 172, 180-182, 188, 190, 191, 199-201, 208-211, 218, 220, 223, 227, 235, pacea dela, 120, 220.
- Pulaski K.*, istoric polon, 9, 10, 67.
- pulcovnici* moldoveni, 135.
- Pultava*, lupta dela, 142, 152.
- Pușkin*, scriitor rus, 249.
- puști* de Lyon, 20.
- Putna*, mănăstire, 220.
- Putna*, râu, 39.
- Puțeni*, sat în Moldova, 84, 93, 96, 106, 109, 118, 216, 221.
- Puțina*, v. Puțeni.
- Racoviță Mihai*, mare spătar apoi domn în ambele principate, 104, 162, 172, 173.
- Racoviță Nicolae*, hatman, 59.
- Rădduși*, sat pe Prut, 23, 36, 42, 47, 52.
- Radu Alexandru*, domn al Țării Românești, 30.
- Radu Mihnea*, domn al Moldovei și al Țării Românești, 11, 12, 16, 19, 20, 28, 30, 32, 33, 39, 40, 60, 61, 63, 64, 66, frați păgâni 33, mormântul lui, 30.
- Radu Șerban*, domn al Țării Românești, 11, 12.
- Radu-Vodă*, mănăstire la București, 30.
- rădvane*, 47, 51.
- Radzewski Francisc*, 80.
- Radziejowski Hieronim*, călător polon, 4, 57, 58, 60.
- raiaua* Giurgiului, 21, Hotinului, 147, 215, 219, 226, 227, 237.
- Rakoczy Francisc II*, șeful răsculaților unguri, 155, 166, soția lui, 160, 170.
- Ramadan*, postelnic, 136.
- ramazan*, 162, 172.
- Râmnicul Sărat*, oraș, 19, 29, 39, 50, 52.
- Rapp*, general comandant al Cameniței, 147, 149.
- Rareș Petre*, domn al Moldovei, 7.
- Rareș Ștefan*, domn al Moldovei, uciderea lui, 7.
- războiul* de șapte ani, 206, ruso-turc (1768-1774), 227, 230-232, 235, 238-240, idem (1787-1792), 244.
- Razu Vasile*, hatman, 182, 183, 185, 187, 201, 202, 204, 207.
- Rebricea*, râu în Moldova, 97, 106, 117.
- Regarski*, iezuit din Iași, 153.
- Rękawka*, movilă la Cracovia, 78.
- religie ortodoxă*, 229, 237.
- Renii*, v. Tomarova.
- restaurare* de biserici, 23.
- rezidenți* ai Moldovei la Hotin, 157, 168, ai Țării Românești, 157-160,

- 168, 169, 170, turci la Iași, 122, 128.
roate de oșteni, 39.
Roma, 143.
Roman, oraș, 83, 94.
romând, limbă, 51, 243.
romani, 246.
români, 5, la Cetatea Albă, 247-249, în Dobrogea, 94, 107, 119, istoria lor, 3.
Romanow localitate în Wolhynia, 6.
Romaszkiewicz, tălmaci armean, 22, 24, 28, 33, 34, 38, 47, 49, 50, 52.
Rosetti, v. Ruset.
Rozow, lac în Moldova, 7.
Rozowski, tunar polon, 69, 74.
Rudolf II, împărat, 12.
Rumania, vezi Rumelia.
Rumelia, 224, 231-233, 239, spahii din, 125, 132.
Rusciuc, 21, 244.
Ruset Antonie, domn al Moldovei, 68, 69, 72-74, 76, 77, doamna lui, 74.
Rusia, ruși, 18, 75, 87, 111, 112, 123, 125, 131, 142, 148, 150, 152, 155, 157, 165, 167, 180, 199, 227, 230, 233, 238, 242-244, 248, 249, consuli, 243, soli, 89, 114.
Rusia Roșie, provincie poloneză, 37, 43.
ruteni, la Cetatea Albă, 248, 249.
Rzewuski Stanislaw, 245.
- Saadi*, poet persan, 6.
Saccea, v. Isaccea.
Sadi-Ionescu Al., 9.
Salonic, 152.
Sanctuși, sat în Moldova, 154, 164.
Sandomir, 35, vistiernic de, 123, 130.
sangeac, de Cetatea Albă, 10.
Saniani, sat în Moldova, 37, 47.
Sanoreci, sat în Moldova, 86, 98.
Sarai, sat în Dobrogea, 84, 85, 96, 97, 193, 212.
Saski, cămăraș polon, 127, 133.
sași, în Moldova, 71.
satele moldovenesti ale hanului (în Bugac), 10, 79.
Satul nou, sat în Dobrogea, 87, 97.
- Satusz-kioi*, sat în Dobrogea, 232, 240.
Saxonia, 120.
Sawocz, localitate în Polonia, 137.
scamatori, 32.
Scântea, sat în Moldova, 18, 27, 38, 42, 49, 52, 76, 84, 96, 97, 109.
Scarlet, socrul lui Alexandru Coconul, 29.
sceptru, domnesc, 51.
Schitul Mare (în Galiția), 154, 164.
scripce, 136.
secretari poloni în Moldova, v. Kinarski Stanislaw, Kutnarski, Lacki, Wolf Andrei, în Țara Românească, v. Starzawski.
seimeni, 73, 77, 83, 84, 95, 96, 122, 128.
Sekeli Moise, 12.
senat polon, 87, 112.
senatori moldoveni, 47, 53, 54, poloni, 52.
seraiul la Hotin, 125, 132, 146, la Silistra, 32, sultanului, 18.
seraschier, 69, 74, 76, 94, 107, 108, 119, 123, 124, 125, 130, 132, 137, 139, 146-151, 154, 165, de Ismail 242.
serdar, 68 v. și Costin Ioniță.
Serepka, pârâu, 21.
Serres, oraș în Macedonia, 152, 162, 172.
Siebenbürgen, v. Ardeal.
Siecz, localitate în Ucraina, 161, 162, 171, 172.
Sieniaowski, general polon, 156, 159, 166, 169.
Sigismund II August, regele Poloniei (1548-1572), 6.
Sigismund III Vasa, regele Poloniei (1587-1632), 9-14, 18-20.
Silistra, 18, 32-34, 39, 41, 44, 52, 56, pașa de, 32, 34, 39, 41, 42, 52, 217, 218, 222, 231, 239.
Simion Movilă, domn în Moldova și Țara Românească, 11-13.
Siradzi, localitate în Polonia, 217, 222.
Siret, râu în Galiția, 86, 97.
Siret, râu în Moldova, 12, 19, 28, 39,

- 50, 76, 82, 85-87, 97, 100, 107, 110, 111, 163, 174, 231, 239.
- Siret târgul*, 82, 86, 87, 94, 97-99, 110, 111.
- Skapuceni*, sat în Moldova, 218, 223.
- Skirmund*, lipcan, 158, 169.
- Skurkiel*, v. Scarlet.
- Skyrica*, sat în Moldova, 45.
- slavond*, limbă, 51.
- Slobozia*, sat în Bucovina, 151, 164.
- Slobozia*, sat în Țara Românească, 29.
- slujbași domnești*, 131.
- Sniatyn*, oraș în Polonia, 69, 70, 74, 82, 86, 94, 98, 110, 126, 132, 154, 164.
- Sobieski Ioan III*, regele Poloniei (1674-1696), 56, 66-68, 74, 180, 199.
- Sochaczow*, localitate în Polonia, 60, 63.
- Socol*, stolnic, 40.
- spada domnească*, 30, 49.
- spahii*, 71, 125, 126, 132, 133, 159, 169.
- spățari*, v. Brâncoveanu Preda, Răco-viță Mihai.
- spădărie*, 228, 236.
- Spiegel*, general polon, 127, 133.
- Szrzensk*, oraș în Polonia, 91, 115.
- Stambul*, v. Constantinopol.
- Stangret*, soldat polon, 193, 212.
- Stămilești*, sat pe Prut, 189, 209, 218, 223.
- Stanislaw-August Poniatowski*, rege al Poloniei (1764-1795), 214, 224, 244.
- Stanislawow*, oraș în Polonia, 74.
- stanovnici* (comandanți de tabără), 127, 133, 180, 199.
- Starzawski*, pisar leșesc al lui Matei Basarab, 40, 51.
- Starzynski*, v. Starzawski.
- Staserverdi*, sat în Dobrogea, 79.
- Stawski*, pulcovnic polon, 124, 127, 130, 133, 137.
- steaguri moldovenești*, 17, 24, 26, 72, 126, 132, 182, 201, muntene, 19, polone, 101, turcești, 17, 41, 68, 76.
- stema Moldovei*, 17.
- Stenflucht*, ofițer polon, 162, 172.
- stolnici*, v. Contuș, Socol, Țifescu Ilie.
- Straja*, sat în Dobrogea, 193, 212.
- strajnicul coroanei*, 51, Hotinului, 175, 177, 195-197.
- Strășineni*, sat în Moldova, 23.
- Stroici Vasile*, logofăt, 24.
- Stroinești*, sat în Moldova, 126, 133.
- Stryinski*, ofițer polon, 46, 48.
- Strzelisk*, localitate în Polonia, 74.
- Sturza*, boer din Hotin, 46.
- Sturza Ilie*, vornic, 76.
- subași* de Hotin, 154, 164.
- Suceava*, oraș, 13, 70, 83, 85, 87, 92, 94, 97, 99, 110, 111, 118, 124, 131, 250.
- Suceava*, râu, 83, 85, 87, 94, 97, 99, 110, 111.
- Suedia-suedezi*, 14, 55, 57, 58, 67, 81, 120, 142, 144, 145, 152, 155, 158, 160, 162, 165, 166, 168, 170-172.
- sulger*, 71, 172.
- Suliszewski*, agent polon, 18.
- Sufu Gheorgaki*, al doilea logofăt, 121.
- Sufu*, principesa, 246.
- Szaba*, v. Șaba.
- Szembek*, contele, 80, 81.
- Szemet Cazimir*, 85, 87, 109.
- Szostakowski*, călugăr rutean, 161, 171.
- Șaba*, sat în Basarabia, 249.
- Șăița*, sat în Moldova, 191, 210.
- șavan*, funcție, 37.
- școala domnească* din București, 229, 237 din Iași, 229, 237.
- Șeptilici*, vornic, 70.
- Șerbănești*, sat pe Siret, 107.
- șerbi*, în Basarabia, 248.
- Șipote*, sat în Moldova, 126, 133.
- Șirim bei*, 74.
- șleahța polond*, 45.
- Ștefan cel Mare*, 26, 27, 38, 92, 117, 118, 249.
- Ștefan Rareș*, domn al Moldovei, 7.
- Ștefan Tomșa*, domn al Moldovei, 14-18, 24, 29, 37, 43, 60, 61, 64.
- Ștefănești*, târg pe Prut, 6, 10, 15, 23, 27, 37, 42, 47, 52, 68, 71, 162, 172, 227, 236.
- Șumla*, 244.

Șvedul, v. Suedia.

Taban, soldat polon, 108.

Tabăra, sat în Moldova, 7, 37, 47, 182, 201, 215, 216, 220, 223, 227, 235.

Tăbărâșani, sat în Moldova, 23.

tain, 156, 158, 160, 161, 166-168, 170, 171, 182, 202, 225, 226, 229, 231, 234, 237, 239.

tâlhari în Dobrogea, 217, 222, în Moldova, 15, 18, 27, 70.

tâlmaci ai soliilor polone, 16, 43, 50, v. și Bogdan, Giuliani Fr. C., Karowski, Nicolae, Romaszkievicz.

tâlmaci moldoveni la Cetatea Albă, 243.

Tangribrod, sat în Dobrogea, 7.

Tankiesz, sat în Moldova, 52.

Târgoviște, 29, 39, 40, 44, 51, 55.

Targowica, confederația dela, 245.

Târgul-Frumos, 83, 85-87, 94, 97, 99, 110, 111.

Tarnopol, oraș în Polonia, 46.

Tarnow, oraș în Polonia, moldoveni din, 6

Tarnowski, comandant polon în Țara Românească, 13.

tdtari, 7, 9-13, 17, 18, 22, 38, 40, 42, 43, 45, 52, 59, 77-79, 87, 98, 111, 123, 129, 143, 146, 148-152, 163, 174, 250, bialogrodzeni, 78, în Bugheac, 87, 90, 111, 115, 142, 248, în Dobrogea, 84, 96, prăzi în Moldova, 189, 190, 209, 210, 219, 222, soli, 12, 13.

Taszycki, secretar în solie polonă, 36.

Tavula, munte la Nord de Buzău, 20.

Tecuci, 19, 28, 39, 42, 49, 52, 76.

Teleajdn, 19, lupta dela (1600), 19, 29, idem (1637), 51.

Tenești, sat pe Prut, 69, 76.

Teodorachi, comis, 183, 202.

Thetra, v. Tabăra.

Thorn, oraș în Polonia, 192, 212.

Tighina, 75, 79, 119, 123, 124, 129, 130, 137, 139, 143, 146, 152, 153, 159, 162, 170, 172, 241-243.

timbale, 136.

Timișoara, pașa de, 12.

toaca, 137.

Toderașco, logofăt, 53.

Tokai, vin de, 17.

Tokielaș, sat în Moldova, 216, 221.

Tomarova (Renii), 68.

Tomșa Leon, domn al Țării Românești, 30.

Tomșa Ștefan, domn al Moldovei, 14-18, 24, 29, 37, 43, 60, 61, 64.

Toncești, sat în Moldova, 42.

Toporăuți, sat în Moldova, 154, 164.

Tracia, 224, 233.

Traian, valul lui la Galați, 163, 174.

Transilvania, v. Ardeal.

Trebizonda, 250.

Trei-Erarhi, biserica la Iași, 48, descriere, 77.

Trembowla, oraș în Polonia, 175, 195, starostele de, 43, 182, 201.

tributul turcesc, 229, 237, v. și haraci.

Trifon, postelnic moldovean, 11, 12.

Troian, sat în Basarabia, 69, 79.

Troian, sat în Bucovina, 99.

tromul domnesc, 32, 54, 55.

Trysteri, sat în Moldova, 216, 218, 220, 223.

Tudory, sat pe Nistru, 242.

tuiuri, 75, 83, 95, 102, 105, 191, 210.

Tulcea, 218, 222.

tunuri moldovene, 75, 77, 88, 91, 100, 101, 104, 108, 112, 113, 115, 116, 136, 140, 188, 208, muntene, 41, pe corăbii, 124, 130, 140, turcești, 125, 132, 148, 150, 159, 169, 178, 179, 197-199, 215, 217, 219, 221, 225, 234, 243.

turci, passim.

Turcia, 6, 7, 47, 55-58, 60, 63, 120, 142, 144-146, 152, 163, 166, 174, 175, 214, 224, 225, 233, v. și Poarta Otomană.

Turcul Constantin, 86-88, 98.

Turculeț (Turcul cel tânăr), 86-89, 98, 100, 101, 102, 104, 107, 108, 110-114.

Turlaki, mahala la Cetatea Albă, 249.

- Twardowski Samuel*, călător polon, 13-15.
- Țara Românească*, 3, 10-13, 19-21, 28, 29, 34, 35, 38-41, 43, 44, 49-53, 55, 60-62, 64, 66, 73, 75-77, 93, 107, 119, 143, 144, 158, 159, 161, 163, 168-171, 174, 225, 227-231, 233, 235-239, 249.
- Țarigrad*, v. Constantinopol.
- țarul de Perecop*, 9-12.
- Țîfescu Ilie*, stolnic, 104.
- țigani*, în Basarabia, 248, lăutari, 136, 185, 204, vizitii, 183, 202.
- Țuțora*, sat pe Prut, 11, 18, 216, 220, lupta dela, 18, 47.
- Ubrava*, v. Dumbrava.
- Ucraina*, 10, 43, 56, 57, 67, 74, 75, 123, 130, 142, 144, 152, 161, 171, 242.
- Udriște Năsturel*, al doilea logofăt, 40, 51.
- Ungaria*, 192, 211.
- unguri*, mercenari în Moldova, 56, negustori în Moldova, 192, 211, nobili, 7, răsculați, 166.
- uniforme militare*, 54.
- uniți* (religie), 251.
- Ureche*, sat, 16.
- Ureche Grigore*, cronicar, 10.
- Ureche Nistor*, vornic, 10, 13, 16.
- Ursache*, vistiernic, 69, 70, 74.
- Urumbet* (tătari), 77, 78.
- Ustia*, moșie a Movileștilor în Polonia, 13.
- Uszelni*, sat în Bulgaria, 163, 174.
- Văcărescu Enache*, paharnic, 145.
- Valahia*, 143, v. Țara Românească.
- valahii*, 19.
- Vălcănești*, sat în Bugeac, 79.
- valul lui Traian* (la Galați), 163, 174.
- vâmi*, 229, 237, la Lăpușna, 8, 9.
- vameși*, moldoveni, 8, turci la Cetatea Albă, 242, la Dunăre, 7, la Hotin, 177, 196, la Silistra, 33.
- Vancea*, sat în Moldova, 190, 210.
- Varna*, 42, 44.
- Varnița*, sat lângă Tighina, 143.
- Varșovia*, 4, 9, 18, 58, 67, 194, 214, 233, 242, marele ducat de, 244.
- Văscăuți*, sat în Bucovina, 153, 154, 164.
- Vasile*, clucerul, 13.
- Vasile Lupu*, domn al Moldovei, 22, 25, 26, 34, 35, 37-39, 42-49, 51-55, 77, 78, familia, 48, fiul, 34, portretul, 48.
- Vasile Sf.*, biserica, v. Trei Erarhi.
- Vaslui*, oraș, 19, 27, 38, 42, 76, 84, 85, 92, 96, 97, 106, 109, 117, 229, 238, curtea domnească din, 27, 76, descriere, 27.
- Vaslui*, pârâu, 84, 92, 96, 106, 117.
- veniturile Moldovei*, 229, 237.
- Veveli Batiște*, negustor și diplomat grec, 16-18.
- Veveriță*, boer moldovean, 6.
- Viculani*, sat în Bugeac, 78.
- Viena*, 81, 244.
- vin moldovenesc*, 9, de Tokai, 17.
- visterie*, 13, 138, 229, 237.
- vistiernici*, funcție, 228, 236, v. Cantacuzino-Deleanul, Iorga, Ursache, Voicul; al doilea, 84, 96, de Hotin, 125, 132, 146.
- Vistula*, 181, 192, 200, 201, 212.
- Vladislav*, v. Wladislav.
- voevod de Căușani*, 241.
- voevodași*, titlu turcesc al domnilor români, 228, 236.
- Voicul*, vistiernic, 13.
- Volhinia*, v. Wolhynia.
- vornici*, v. Costin Miron, Dan, Ghenghia, Neculai Vasile, Sturza Ilie, Șeptilici, Ureche Grigore și Nistor, de Câmpul Lung, Hăbășescu Vasile.
- Waradin*, 12.
- Warsiewski*, preot polon, 160, 171.
- Warszawa*, v. Varșovia.
- Wasiłi*, sat în Moldova, 181, 200.
- Wasiłkow*, localitate în Rusia, 148, 150.
- Wasiłow*, localitate în Polonia, 85, 97.
- Werszez*, sat în Moldova, 41.
- Wieruski Wincent*, ofițer polon, 6.

- Wierzbicki*, membru al unei solii polone, 8.
Wilno, 14.
Winnica, oraș în Podolia, 43.
Wiszniawiecki Mihai, ginerele lui Ieremia Movilă, 27, 45.
Wladislaw IV Vasa, rege al Poloniei (1633-1648), 14, 22, 25, 31, 32, 37, 38, 43, 44, 46, 47, 50, 52-54.
Wlatowski, iezuit polon, 91, 115.
Wojewoda, castel la Hotin, 177, 196, 219, 223.
Wojna Ioan, agent polon, 13.
Wojnarowski, nepotul lui Mazepa, 142.
Wolf Andrei, secretar domnesc, 68, 70, 75.
Wolhynia, 6, 74.
Wołochy, numele polon al Moldovei, 143.
Woytkowski, ofițer polon, 122, 126-128, 133.
Wysocki F. W. secretar al unei solii polone, 57, 60, 63.
Wyznariski, preot polon, 38.
Zaboia, movilă, 78.
Zadarski, ofițer polon, 46.
Zaheu, tânăr polon, 46.
Zalesczyki, oraș în Polonia, 219, 223.
Zaleski, preot polon, 160, 162, 171, 172.
Zaluski, bibliotecă la Varșovia, 9.
Zamca, mănăstire la Suceava, 99.
Zamoiski Ioan, cancelar și hatman polon, 12, 19, 29.
Zamuid, localitate în Polonia, 85, 97.
Zapolski, iezuit din Moldova, 91, 115.
Zaporojeni, v. cazaci.
Zar-kehaia, 124, 130.
Zbaraz Cristofor de, sol polon, 13-20, 43, 58, 60, 61, 63, 64, 177, 196.
ziduri bizantine, în Dobrogea, 7.
zloți roșii, 31, 45, 46, 72.
Zolkiewski Stanislaw, hatman polon, 18, 47.
Zolkiewski Stanislaw, 8, 9.
zugrăveli bizantine, în biserici, 251.
Zurawna, pacea dela (1677), 66, 68.
Zydaczow, oraș în Polonia, 91, 115.
Zwaniec, orașel pe Nistru, 22, 60, 63, 146, 156, 166, 178, 197, 198, 215, 219, 225, 234, 241.

C U P R I N S U L

	<u>Pag.</u>
Introducere	3
I. Călătoria lui Erasm Otwinowski. 1557	6
II. Trei solii ale lui Lavrin Piaseczynski. 1601—1603	9
III. Samuel Twardowski. Descrierea soliei ducelui de Zbaraz. 1622	13
IV. Solia lui G. Krasinski descrisă de un anonim. 1636.	21
V. Raportul tâlmaciului Romaszkievycz. 1639—1640	33
VI. Solia lui Wojciech Miastkowski. 1640	35
VII. Călătoria lui Stanislaw Oswięcim. 1643	53
VIII. Solia lui Nicolae Bieganowski. 1654	55
IX. Solia lui Ieronim Radziejowski. 1667	57
X. Solia lui Ioan Gniński palatin de Culm. 1677—1678.	66
XI. Solia lui Rafael Leszczyński. 1700	79
XII. Solia lui Stanislaw Chomętowski voevodul Mazoviei. 1712—1714	119
XIII. Misiunea lui Bogdan tâlmaciul. 1713	147
XIV. Jurnalul lui Filip Orlik. 1722	151
XV. Solia lui Iosif Podoski. 1759	174
XVI. Solia lui Toma Alexandrovici. 1766	214
XVII. Călătoria lui W. Chrzanowski. 1780	224
XVIII. Călătoria lui W. Dzieduszycki pe Nistru. 1785	240
XIX. Călătoria lui Stanislaw Małachowski. 1791	244
XX. I. I. Kraszewski. Descrierea Cetății Albe .1843	245
Indice	253

ACADEMIA ROMÂNĂ

STUDII ȘI CERCETĂRI

	Lei
I. N. IORGA, Istoria poporului francez. 1919	50
II. N. IORGA, Scurtă Istorie a Slavilor răsăriteni: Rusia și Polonia. Simple linii de orientare. 1919	25
III. Dr. GR. ANTIPA, Problemele evoluției poporului român. 1919	50
IV. N. IORGA, Istoria literaturilor romanice în desvoltarea și legăturile lor. 3 vol. 1920. (Epuizat)	
V. P. PONI, Statistica Răzeșilor. 1921	25
VI. Dr. GR. ANTIPA, Dunărea și problemele ei științifice, economice și politice. 1921	24
VII. TH. CAPIDAN, Meglenoromânii. I, Istoria și graiul lor. 1925.	100
II. Literatura populară la Meglenoromâni 1928	130
VIII. G. BOGDAN-DUICĂ, Viața și ideile lui Simeon Bărnuțiu. 1924	65
IX. Dr. N. LEON, Entomologia medicală	100
X. T. SAUCIUC-SĂVEANU, Cultura cerealelor în Grecia antică și politica cerealistă a Atenienilor. 1925.	75
XI. SEXTIL PUȘCARIU, Studii Istroromâne, II, Introducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân. 1927.	200
XII. Dr. I. LEPȘI, Studii faunistice, morfologice și fiziologice asupra Infusoriilor din România. 1927.	90
XIII. O. ANASTASIU, Industriile sătești în raport cu localizarea mării industrii. 1928.	120
XIV. R. V. BOSSY, Politica externă a României între anii 1873—1880, privită dela Agenția diplomatică din Roma. 1929	120
XV. VICTORIA D. VOINOV, Excreția prin intermediul cromatocitelor la nevertebrate 1929	150
XVI. SEXTIL PUȘCARIU, Studii Istroromâne III, Bibliografie Critică, Listele lui Bartoli, Texte Inedite, Note, Glosare. 1929	210
XVII. P. P. PANAITESCU, Călători poloni în țările române. 1930	180